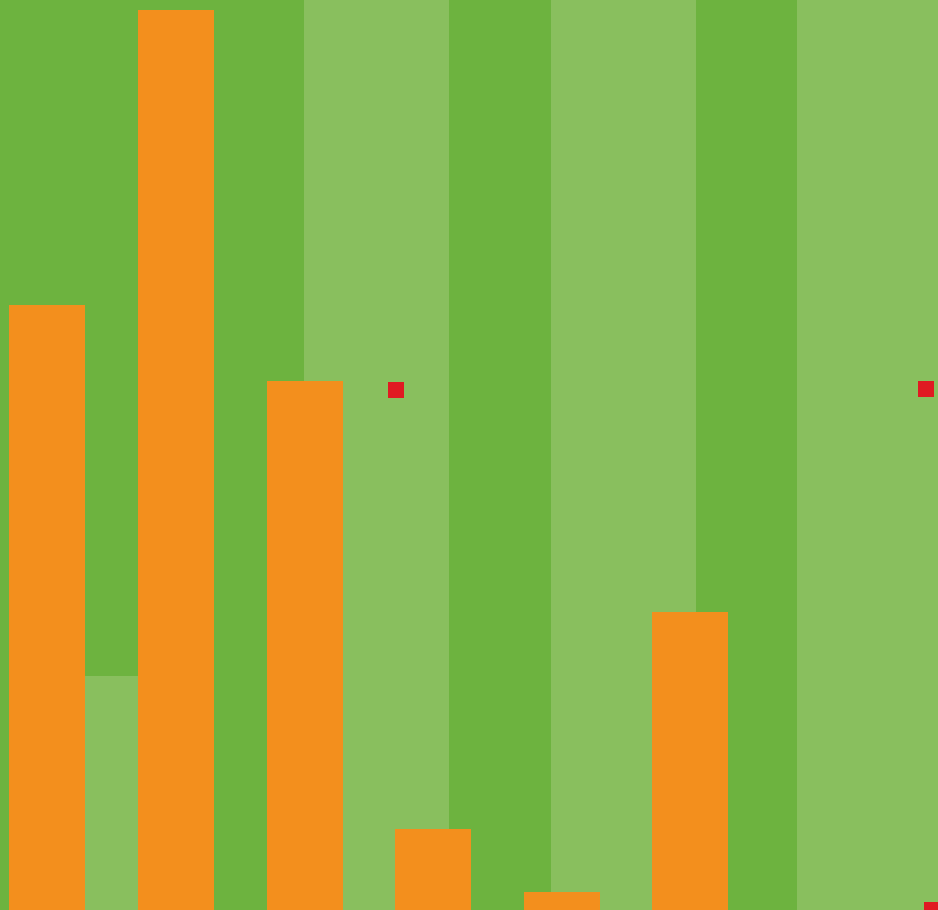

Kerncijfers

2 0 0 3 - 2 0 0 7

Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

O N D E R
U N C U S I M
L T U U R
S C H A P

Kerncijfers

2003 - 2007

Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Deze publicatie is samengesteld door de directie Kennis van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Voor vragen en/of opmerkingen kunt u terecht bij:

- Paula Boswinkel (070 4122619; p.d.h.boswinkel@minocw.nl)
- Daphne de Wit (070 4122610; d.p.s.dewit@minocw.nl)

Voor u ligt de twaalfde editie van Kerncijfers OCW. In deze publicatie presenteert het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap de meest recente cijfers over de resultaten en staat van zijn beleidsterreinen. Daarmee legt het ministerie op een inzichtelijke manier verantwoording af over zijn beleid.

Net als de vorige edities bestaat Kerncijfers 2003-2007 uit een aantal vaste hoofdstukken met informatie over onderwijs, studiefinanciering, cultuur en media, en wetenschap. Nieuw dit jaar zijn cijfers over kinderopvang en emancipatie. Deze twee beleidsterreinen zijn met de komst van het huidige kabinet overgegaan naar OCW.

Per onderwijssector vindt u informatie over deelnemers, instellingen, personeel, resultaten en uitgaven. Daarnaast is er extra aandacht voor thema's als voor- en vroegschoolse educatie, voortijdig schoolverlaters, Leven lang leren, de arbeidsmarkt voor onderwijzend personeel en het Nederlandse onderwijs in internationaal perspectief. In Kerncijfers zijn ook gegevens over het groene onderwijs van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) opgenomen.

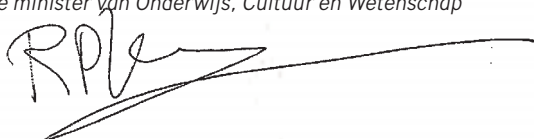
Kerncijfers bevat sinds enkele jaren een bijdrage van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). De bijdrage in deze editie geeft inzicht in de aansluiting tussen opleidingen en arbeidsmarkt, de omvang en verscheidenheid van het niet-bekostigd onderwijs, de situatie van allochtone leerlingen in het voortgezet onderwijs en het mbo, en de deelname aan het hoger onderwijs in internationaal perspectief.

In het Hoofdstuk Cultuur en Media komt een breed scala cultuuruitingen voor het voetlicht. Zo passeren podiumkunsten, de Nederlandse film, pers en omroep, openbare bibliotheken en cultureel erfgoed de revue.

Tot slot vindt u in deze Kerncijfers informatie over wetenschappelijk onderzoek. Er zijn paragrafen over de wisselwerking tussen maatschappij en wetenschap, onderzoeksinstituten en hun personeel, universitair onderzoek en over promoties en gepromoveerden.

Ik hoop dat u in Kerncijfers ook dit jaar weer de feiten over OCW vindt die u zoekt.

De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Dr. Ronald H. A. Plasterk

In Kerncijfers 2003-2007 vindt u de belangrijkste ontwikkelingen van OCW in cijfers.

Het eerste hoofdstuk toont kort enkele kengetallen van de verschillende beleidsterreinen van OCW. De twee daaropvolgende hoofdstukken geven vervolgens een samenvattend beeld van de belangrijkste ontwikkelingen in het Nederlandse onderwijsstelsel. Het Hoofdstuk 'Onderwijs nationaal' laat de belangrijkste kerncijfers van het onderwijs in Nederland zien. U treft hier onder andere cijfers over de deelname aan het onderwijs, de deelnemersstromen door het onderwijs en het opleidingsniveau van de bevolking aan. Daarnaast bevat dit hoofdstuk drie 'themaparagrafen', namelijk 'Voortijdig schoolverlaters', 'Niet-bekostigd onderwijs' en 'Leven lang leren'.

Het Hoofdstuk 'Onderwijs internationaal' toont het Nederlandse onderwijs in internationaal perspectief. Het hoofdstuk begint met de binnen de Europese Unie afgesproken doelstellingen. Aan de hand van een aantal aspecten, zoals onderwijsdeelname, prestaties van leerlingen en opleidingsniveau van de bevolking, wordt duidelijk hoe het Nederlandse onderwijs er internationaal voor staat. In het Hoofdstuk 'Onderwijs internationaal' zijn dit jaar voor het eerst themaparagrafen opgenomen; de CBS-bijdrage 'Hoger onderwijs internationaal' en een bijdrage van het Eurydice netwerk over het Bolognaproces, steun aan studenten en studentmobiliteit.

In de hoofdstukken die volgen treft u cijfers aan over de afzonderlijke onderwijssectoren en over studiefinanciering. Vervolgens vindt u het nieuwe Hoofdstuk 'Kinderopvang' met informatie over de financiën, de kwaliteit, het gebruik en het aanbod ervan. In de laatste hoofdstukken komen de beleidsterreinen cultuur en media, wetenschap en emancipatie aan de orde. In het nieuwe Hoofdstuk 'Emancipatie' vindt u gegevens over het emancipatiebeleid voor homo's, vrouwen en in het bijzonder allochtone vrouwen. Het slothoofdstuk van Kerncijfers 2003-2007 bevat informatie over het groene onderwijs.

In de bijlagen vindt u een algemene technische toelichting op de cijfers. Naast een aansluittabel die de verschillen verklaart tussen de door OCW en CBS/OESO gehanteerde definities voor de uitgaven, vindt u daar dit jaar voor het eerst een bijdrage van het CBS over de verschillen in cijfers en indeling van OCW en CBS over het hoger onderwijs. Verder staat in de bijlage een lijst van de opgenomen figuren, tabellen en afkortingen en een trefwoordenregister.

Inhoudsopgave Kerncijfers 2003 - 2007 OCW

Voorwoord Inhoud en leeswijzer	3	5 Voortgezet onderwijs	
Inhoudsopgave	4	Stelsel en financiën vo	72
1 Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in het kort	6	Financiën van instellingen vo	74
2 Onderwijs nationaal		Leerlingen vo	76
Het Nederlandse onderwijs	8	Stromen en rendement vo	78
Leerlingen en studenten	10	Instellingen en personeel vo	80
Opleidingsniveau en arbeidsmarkt	16	Profielkeuze vo	82
Instellingen en personeel	18	Allochtone leerlingen in het vo	84
Uitgaven	22	6 Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie	
Voortijdig schoolverlaters	26	Stelsel en financiën bve	86
Niet-bekostigd onderwijs	30	Financiën van instellingen bve	88
Leven lang leren	32	Deelnemers bve	90
3 Onderwijs internationaal		Stromen en rendement bve	92
EU-doelstellingen	36	Instellingen en personeel bve	94
Deelname internationaal	38	Arbeidsmarktpositie mbo-schoolverlaters	96
Opbrengst internationaal	40	Allochtone deelnemers in het mbo	98
Opleidingsniveau en arbeidsmarkt internationaal	44	7 Hoger beroepsonderwijs	
Personeel internationaal	48	Stelsel en financiën hbo	100
Uitgaven internationaal	50	Financiën van instellingen hbo	102
Hoger onderwijs internationaal	52	Studenten hbo	104
Het Bolognaproces	54	Verblijfsduur en rendement hbo	106
Steun aan studenten Studentmobiliteit	56	Instellingen en personeel hbo	108
4 Primair onderwijs		Aansluiting vooropleiding hbo	110
Stelsel en financiën po	58	8 Wetenschappelijk onderwijs	
Financiën van instellingen po	60	Stelsel en financiën wo	112
Leerlingen po	62	Financiën van instellingen wo	114
Stromen po	64	Studenten wo	116
Instellingen po	66	Verblijfsduur en rendement wo	118
Personeel en arbeidsmarkt po	68	Instellingen en personeel wo	120
Voor- en vroegschoolse educatie (vve)	70	Allochtonen in het hoger onderwijs	122
		Afgestudeerden hoger onderwijs op de arbeidsmarkt	124

9	Studiefinanciering		Bijlagen	
	Stelsel en financiën studiefinanciering	126	OCW-uitgaven en nationale context	180
	Studiefinanciering: beurzen, lenen en bijverdiene	128	Onderwijsuitgaven (inter-) nationaal gezien	182
	Studiefinanciering: gerechtigden	130	Cijfers en indeling hoger onderwijs	184
	Wet tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten	132	Toelichting en begrippen	186
	Les- en cursusgeld en actuele thema's	134	Lijst van figuren	200
			Lijst van tabellen	204
			Lijst van afkortingen	208
			Trefwoorden	212
10	Kinderopvang			
	Stelsel en financiën kinderopvang	136		
	Kwaliteit en gebruik kinderopvang	138		
	Organisaties en personeel kinderopvang	140		
11	Cultuur en Media			
	Stelsel en financiën cultuur en media	142		
	Kunsten	144		
	Kunsten: film	146		
	Media	148		
	Letteren en bibliotheken	150		
	Cultureel erfgoed	152		
12	Wetenschap			
	Stelsel en financiën wetenschap	154		
	Financiën van instellingen wetenschap	156		
	Personeel en onderzoekers wetenschap	158		
	Universitair onderzoek	160		
	Wisselwerking en kennistransfer wetenschap	162		
	Promoties en gepromoveerden	164		
	Internationaal wetenschap	166		
13	Emancipatie			
	Emancipatie	168		
14	Groen onderwijs (LNV)			
	Stelsel en financiën groen onderwijs	174		
	Deelnemers en instellingen groen onderwijs	176		

Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in het kort

Onderwijs

De afgelopen jaren is het aantal onderwijsdeelnemers sterk gegroeid. In totaal volgden in het schooljaar 2007/08 ongeveer 3,7 miljoen mensen het door de overheid bekostigde onderwijs. Het onderwijs op ongeveer 8.300 scholen biedt hen de kans hun eigen mogelijkheden te ontdekken, te ontplooiën en te gebruiken. Het aantal leerlingen en studenten dat een diploma haalde, is de laatste jaren opgelopen tot meer dan 400 duizend in 2007. De OCW-uitgaven aan onderwijs bedroegen in hetzelfde schooljaar 23,3 miljard euro, de LNV-uitgaven 0,7 miljard euro. De uitgaven aan studiefinanciering – 3,6 miljard euro – zijn hierin niet begrepen. Het door OCW-bekostigde onderwijs telt bijna 320 duizend fulltime arbeidsplaatsen.

Cultuur en Media

OCW bevordert een breed aanbod van cultuur en stimuleert dat meer mensen cultuur bezoeken. In 2006 bezochten ruim 3,2 miljoen mensen de gesubsidieerde podiumkunsten in Nederland. 191 gezelschappen voerden bijna 15 duizend voorstellingen op in Nederland. Aan de podiumkunsten heeft OCW in 2006 bijna 177 miljoen euro uitgegeven. Dat is circa 55 euro per bezoek. In 2007 zijn de OCW-uitgaven aan podiumkunsten gestegen naar ruim 192 miljoen euro. In 2006 registreerden de 30 gesubsidieerde musea 5,9 miljoen bezoeken. Deze musea hebben in 2006 ruim 152 miljoen euro via OCW ontvangen, wat neerkomt op ongeveer 26 euro per bezoek. De OCW uitgaven aan musea in 2007 bedroegen 186 miljoen euro. De publieke omroepen hadden in 2007 een kijktijdaandeel (tussen 18 en 24 uur) van circa 33 procent. De OCW-uitgaven voor de landelijke omroepen bedroegen bijna 724 miljoen euro in 2007.

Wetenschap

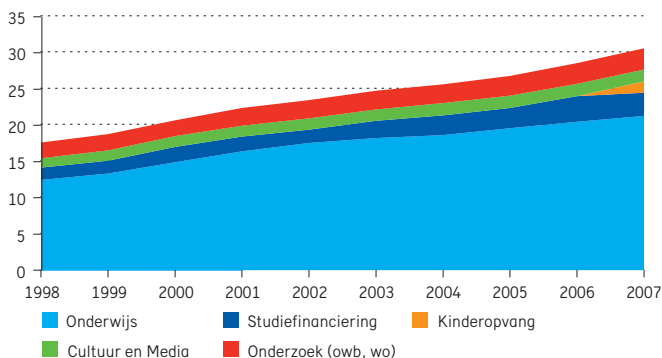
OCW bevordert een onderzoeksklimaat dat bijdraagt aan de kennismaatschappij. Mede daardoor verschenen in 2006 ongeveer 60 duizend wetenschappelijke publicaties, ruim 3 duizend dissertaties en ruim 13 duizend vakpublicaties vanuit de universiteiten. In het wetenschappelijk onderwijs zijn in 2006 circa 29 duizend onderzoekers (fte) voor Research en Development (R&D) ingezet. Bij onderzoeksinstellingen zijn dat er bijna 13 duizend. De OCW-uitgaven voor 'Onderzoek en wetenschapsbeleid' bedroegen 972 miljoen euro in 2007. Dit is exclusief de financiering van wetenschappelijk onderzoek via de universiteiten.

Kinderopvang en Emancipatie

In deze editie van Kerncijfers zijn voor het eerst cijfers over kinderopvang en emancipatie opgenomen. Deze beleidsterreinen zijn bij de vorming van het huidige kabinet overgegaan naar OCW. Voor de jaren 2005 en 2006 zijn de uitgaven voor kinderopvang verantwoord in de jaarverslagen van het ministerie van SZW. De uitgaven voor kinderopvang zijn in de jaren 2005, 2006 en 2007 niet vergelijkbaar. Zo zijn de uitgaven 2005 en 2006 bijvoorbeeld exclusief de werkgeversbijdragen en voor 2007 inclusief.

Figuur 1.1 Gesaldeerde uitgaven OCW

Per hoofdtaak, inclusief overige uitgaven (x € 1 mld)

Tabel 1.1**Bron**

Diverse bronnen; zie volgende hoofdstukken

Toelichting

- Onderwijs:
 - Inclusief groen onderwijs
 - mbo: gediplomeerden van alle niveaus
 - mbo-gediplomeerden 2007 zijn geraamd
 - De uitstroomcijfers met diploma zijn exclusief de stroom vanuit vavo
 - Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C.

Tabel 1.2**Bron**

Diverse bronnen; zie volgende hoofdstukken

Toelichting

- Exclusief groen onderwijs
- Personeel ho: waarde 2006 ook aangehouden voor 2007

Tabel 1.3**Bron**

Jaarverslagen OCW
Jaarverslagen SZW (2005, 2006)

Toelichting

- OCW-uitgaven: afgeleid van Tabel 15.1
- Kinderopvang: in 2005 en 2006 SZW
- Overige uitgaven: Overige programma uitgaven, Ministerie Algemeen en Overige niet-beleidsartikelen

Resultaten

	2003	2004	2005	2006	2007
Onderwijs (aantal x 1.000)					
Deelnemers	3.578,0	3.608,6	3.636,6	3.664,1	3.696,5
Gediplomeerden vo, mbo, hbo en wo	371,8	388,6	394,1	403,4	407,8
Uitstroom uit onderwijs met diploma vo, mbo, hbo en wo	195,8	189,7	179,9	174,9	--
Cultuur en Media					
Bezoeken podiumkunsten (NED) (aantal x 1.000)	3.245	3.118	3.177	3.202	--
Bezoeken gesubsidieerde musea (aantal x 1.000)	5.345	5.072	5.285	5.925	--
Kijktijdaandeel publieke omroep (in procenten)	36,6	38,5	35,0	33,9	33,1
Wetenschap (universiteiten, aantal)					
Wetenschappelijke publicaties	53.148	56.846	58.953	59.875	--
Dissertaties	2.637	2.720	2.976	3.140	--
Vakpublicaties	14.067	14.109	13.529	13.212	--

Instellingen en personeel

	2003	2004	2005	2006	2007
Onderwijs (aantal)					
Instellingen	8.454	8.394	8.370	8.336	8.295
Personeel (fte's x 1.000)	311,4	310,5	311,1	314,7	318,1
Cultuur en Media (aantal)					
Musea gesubsidieerd	29	29	30	30	30
Gezelschappen	170	170	191	191	--
Bibliotheken (vestigingen)	1.123	1.091	1.083	--	--
Wetenschap (fte's x 1.000)					
R&D personeel ho	27,2	28,1	28,4	29,1	--
R&D personeel onderzoekinstellingen	14,3	13,6	12,7	12,8	--

Uitgaven (x € 1 mln)

	2003	2004	2005	2006	2007
OCW-uitgaven	25.473,8	26.434,7	27.534,3	29.341,3	31.920,4
Onderwijs	19.721,2	20.493,4	21.450,7	22.475,8	23.345,5
Studiefinanciering	2.682,0	3.077,0	3.141,7	3.864,6	3.550,2
Kinderopvang	.	.	(675,0)	(931,0)	2.064,2
Cultuur en Media	1.549,4	1.672,2	1.732,7	1.691,3	1.657,6
Onderzoek en wetenschapsbeleid	773,3	813,3	839,2	926,2	971,9
Overige uitgaven	747,9	378,7	370,0	383,3	331,0
LNV-uitgaven voor onderwijs	581,0	608,2	638,2	660,3	691,5

Het Nederlandse onderwijs

Het Nederlandse onderwijsstelsel

Nederland kent beperkte onderwijsvoorzieningen voor kinderen jonger dan vier jaar. Voor- en vroegschoolse educatie richt zich op kinderen van 2 tot en met 5 jaar die risico lopen op een onderwijsachterstand.

De meeste Nederlandse kinderen gaan in hun vierde levensjaar naar het basisonderwijs, hoewel de leerplicht geldt vanaf 5 jaar. Het basisonderwijs duurt 8 jaar. Voor leerlingen die specialistische zorg en ondersteuning nodig hebben, bestaan het speciaal (basis-) onderwijs en het voortgezet speciaal onderwijs.

Op gemiddeld 12-jarige leeftijd gaan kinderen naar het voortgezet onderwijs. Binnen het vo gaan leerlingen naar het voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo), het hoger algemeen voortgezet onderwijs (havo) of het voorbereidend wetenschappelijk onderwijs (vwo). Tevens kunnen leerlingen doorstromen naar het praktijk-onderwijs (pro) of het voortgezet speciaal onderwijs (vso). Na het speciaal (basis-)onderwijs stromen de meeste leerlingen door naar het vmbo (waaronder lwoo) en het pro. Binnen het vmbo bestaan vier leerwegen; basisberoepsgerichte leerweg (bl), kaderberoepsgerichte leerweg (kl), gemengde leerweg (gl), theoretische leerweg (tl, vergelijkbaar met voorheen het mavo). Daarnaast kunnen leerlingen in het vmbo extra ondersteuning krijgen in het leerwegondersteunend onderwijs (lwoo).

Na het vmbo kiezen leerlingen, gemiddeld op 16-jarige leeftijd, voor het middelbaar beroepsonderwijs. Gediplomeerden van de theoretische leerweg kunnen ook doorstromen naar het havo. Het havo is bedoeld als voorbereiding op het hoger beroepsonderwijs. Het vwo is bedoeld als voorbereiding op het wetenschappelijk onderwijs. In de praktijk stromen vwo-gediplomeerden ook door naar het hbo.

Er is een verschil in duur tussen de onderwijssoorten. Het vmbo duurt 4 jaar, het havo 5 jaar en het vwo 6 jaar.

Het mbo bestaat uit de beroepsopleidende leerweg (bol) en de beroepsbegeleidende leerweg (bbi). Er zijn 4 kwalificatieniveaus: assistentopleiding (niveau 1), basisberoepsopleiding (niveau 2), vakopleiding (niveau 3) en middenkader- en specialistenopleiding (niveau 4). De maximale opleidingsduur is 4 jaar. Het hbo leidt in 4 jaar op tot een bachelordiploma. In het wo kan in 3 jaar een bachelordiploma behaald worden. De masteropleiding duurt 1 of 2 jaar.

Beeld van het stelsel

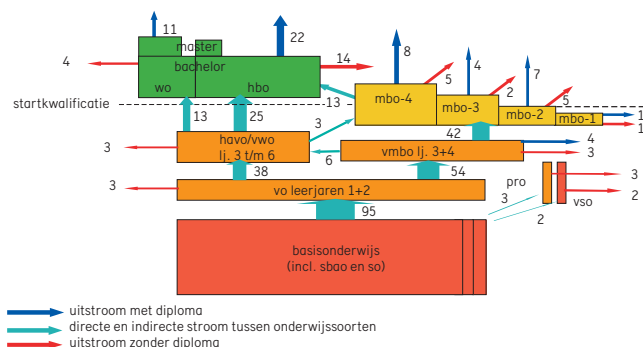
In de OCW-begroting 2008 is veel aandacht besteed aan de formulering van doelstellingen en bijbehorende indicatoren en streefwaarden. Op basis van deze prestatiegegevens wordt verantwoording afgelegd over behaalde resultaten. Als onderdeel daarvan is ook een aantal indicatoren van de kwaliteit en de prestaties van het onderwijsstelsel gekozen. Naast de vijf EU-doelstellingen (zie pag. 36) worden de volgende indicatoren gehanteerd:

- de onderwijsuitgaven per deelnemer in internationaal perspectief;
- de opbrengst van scholen (oordeel Inspectie van het Onderwijs);
- enkele kenmerken van de kwaliteit van het onderwijsproces;
- het oordeel van ouders over de kwaliteit van de school;
- doorstroom van gediplomeerden;
- de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt;
- de situatie op de arbeidsmarkt voor leraren.

Een inhoudelijke bespreking van deze aspecten van het onderwijsstelsel vindt u in de OCW-publicatie Bestel in Beeld 2007.

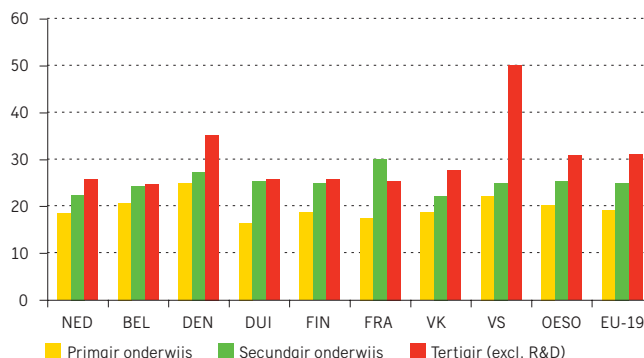
Figuur 2.1 Stromen in het Nederlandse onderwijs

In procenten van een cohort uitstromende basisonderwijsleerlingen, 2006

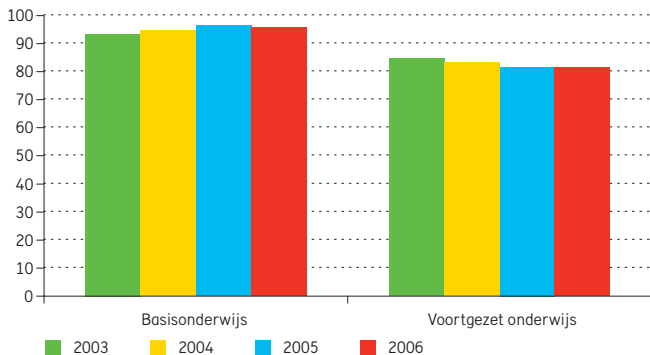
Figuur 2.2 Uitgaven aan onderwijsinstellingen

Per deelnemer, gerelateerd aan het BBP per hoofd van de bevolking, 2004

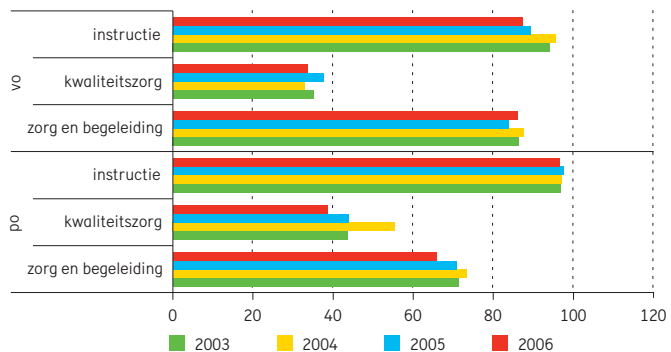
Figuur 2.3 Opbrengst van scholen (oordeel Inspectie)

Percentage scholen met voldoende opbrengsten o.b.v. samenstelling leerlingpopulatie

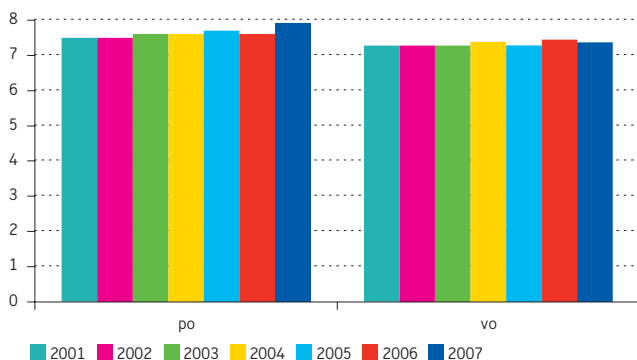
Figuur 2.4 Kwaliteitskenmerken scholen

Percentage scholen dat voldoende scoort op kwaliteitskenmerken

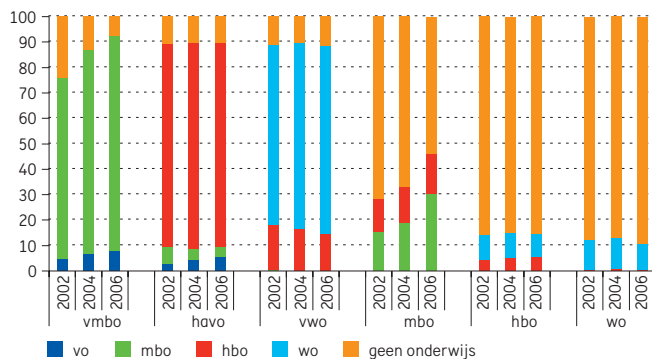
Figuur 2.5 Oordeel ouders over kwaliteit van school

Rapportcijfer ouders over de kwaliteit van de school van hun kind

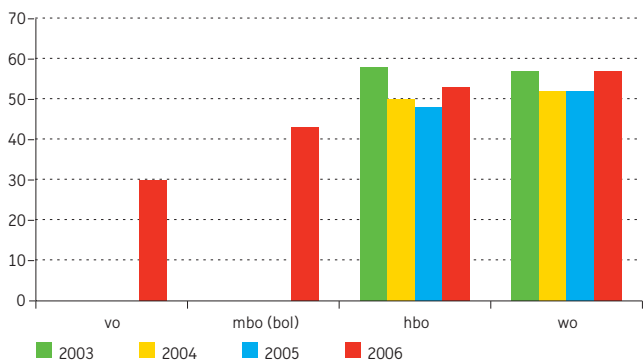
Figuur 2.6 Doorlopende leerlijn

Procentuele verdeling van gediplomeerden naar bestemming

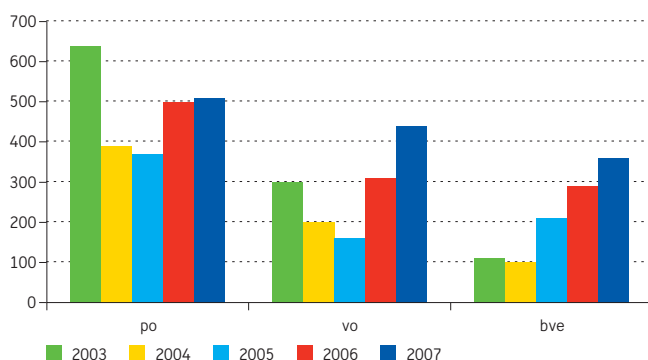
Figuur 2.7 Aansluiting onderwijs - arbeidsmarkt

Percentage afgestudeerden dat aangeeft dat de opleiding voldoende basis was

Figuur 2.8 Openstaande vacatures

Aantal vacatures voor leraren en directiepersoneel in 3e kwartaal (in fte)

Leerlingen en studenten

Deelname aan onderwijs

In 2007 namen bijna 3,7 miljoen leerlingen, deelnemers en studenten deel aan het door het ministerie van OCW en LNV gefinancierde onderwijs. Het percentage van de leeftijdscategorie dat deelneemt aan onderwijs is tussen 1990 en 2007 fors gestegen. Dit is vooral zichtbaar rond de 20-jarige leeftijd. In 1990 nam bijna 46 procent van de 20-jarigen deel aan onderwijs, in 2007 is dit gestegen naar bijna 69 procent. Vooral de deelname aan het havo en vwo is toegenomen, evenals de doorstroom vanuit het voortgezet onderwijs (vo) en het middelbaar beroepsonderwijs (mbo) naar het hoger beroepsonderwijs (hbo). Bijna 1,7 miljoen leerlingen namen in 2007 deel aan het primair onderwijs (po) en ruim 940 duizend leerlingen aan het voortgezet onderwijs (vo). De deelname aan het primair en voortgezet onderwijs blijft door de jaren heen redelijk stabiel. Omdat leerlingen leerplichtig zijn in het po en vo, wordt de deelname aan deze onderwijssectoren voornamelijk bepaald door demografische factoren. Het mbo telde in 2007 ruim 500 duizend deelnemers. De laatste jaren stijgt de deelname aan het mbo. Vanaf 2003 tot en met 2006 daalde de deelname aan de beroepsbegeleidende leerweg (bbl). In 2007 steeg de deelname aan de bbl weer naar 157 duizend deelnemers. In 2007 namen ruim 370 duizend studenten deel aan het hbo en ruim 210 duizend studenten aan het wo.

De laatste jaren is de deelname aan het hoger beroepsonderwijs (hbo) en het wetenschappelijk onderwijs (wo) fors gestegen. Binnen het hbo daalt de deelname aan het deeltijdonderwijs. De deelname aan het voltijdonderwijs is de laatste jaren echter fors gestegen. De Nederlander blijft doorleren nadat hij het reguliere onderwijs

heeft doorlopen. Dit wordt verder uitgewerkt in de paragraaf over Leven lang leren (zie pag. 32).

Naast het door het ministerie van OCW en LNV bekostigde onderwijs wordt er ook door particuliere instellingen onderwijs verzorgd. Dit thema is verder uitgewerkt in de CBS-bijdrage 'Niet-bekostigd onderwijs' (zie pag. 30).

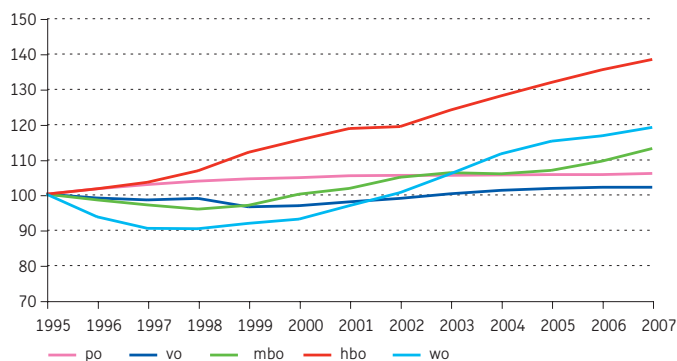
Zorgleerlingen

Steeds meer leerlingen hebben extra zorg en ondersteuning nodig. Veel van deze kinderen kunnen dankzij de leerlinggebonden financiering (LGF, ook wel rugzak genoemd) naar het basisonderwijs. Voor andere kinderen biedt het speciaal (basis-)onderwijs en voortgezet speciaal onderwijs (so, sbao of vso) betere ontwikkelingskansen. De deelname aan het sbao is gedaald van ruim 51 duizend leerlingen in 2003 naar 45 duizend leerlingen in 2007. De deelname aan het so is gestegen van 34 duizend in 2003 naar bijna 37 duizend in 2007. Het aantal ambulante begeleidde leerlingen in het (s)bao is mede door de invoering van LGF in 2003 toegenomen van bijna 10 duizend leerlingen tot ruim 21 duizend leerlingen in 2007.

Het aantal leerlingen in het voortgezet speciaal onderwijs (vso) is gestegen van ruim 21 duizend in 2003 naar ruim 29 duizend leerlingen in 2007. Het aantal leerlingen in het praktijkonderwijs (pro) en leerwegondersteunend onderwijs (lwoo) is eveneens gestegen. In 2003 zaten ruim 116 duizend leerlingen in het pro en lwoo, in 2007 is dit gestegen naar 128 duizend leerlingen. Het aantal ambulante begeleidde leerlingen in het vo is fors gestegen van ruim 4 duizend leerlingen in 2003 naar ruim 14 duizend leerlingen in 2007.

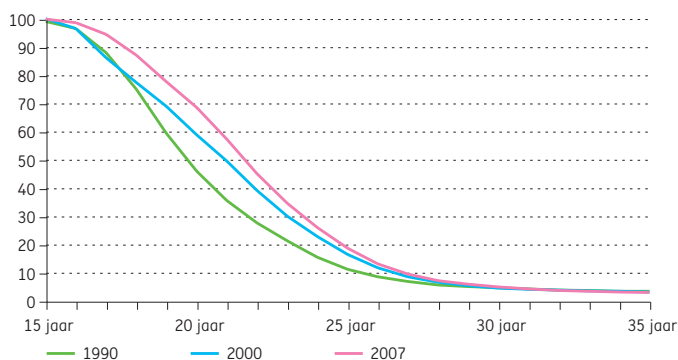
Figuur 2.9 Ontwikkeling van het aantal deelnemers

Onderwijsdeelnemers (index 1995 = 100) per sector (incl. groen onderwijs)

Figuur 2.10 Onderwijsdeelname naar leeftijd in Nederland

Deelname aan bekostigd onderwijs als percentage van de totale bevolking

Tabel 2.1

Bron

OCW (CFI)

Toelichting

- Peildatum 1 oktober
- Aantal leerlingen bao inclusief trekkende bevolking; aantal leerlingen so en vso is inclusief onbezette plaatsen.
- Aantallen educatie-deelnemers (vavo) zijn niet meegeteld (zie educatie bij bve)
- Aantallen hbo omvatten alle ingeschrevenen (bachelor- en masterstudenten); vt (voltijd) en dt (deeltijd) zijn inclusief hbo groen
- Aantallen wo incl. extraneï en deeltijdstudenten

Onderwijsdeelnemers (aantal x 1.000)

	2003	2004	2005	2006	2007
Totaal	3.578,0	3.608,6	3.636,6	3.664,1	3.696,5
Totaal po	1.654,3	1.656,2	1.658,0	1.658,5	1.663,5
bao	1.547,6	1.549,0	1.549,6	1.548,9	1.552,6
sbao	51,4	50,1	48,3	46,3	44,9
so	34,0	34,4	35,4	36,1	36,7
vso	21,3	22,7	24,8	27,1	29,3
Totaal vo	925,0	934,5	939,6	942,5	941,9
vo excl. zorg	786,9	791,3	791,5	793,8	793,7
zorg (pro en lwoo)	103,2	107,1	111,3	112,1	112,9
vmbo-groen	22,0	22,2	22,1	21,5	20,3
lwoo-groen	13,0	13,8	14,6	15,1	15,0
Totaal mbo	475,7	474,0	478,6	490,1	506,1
bbl	151,0	133,5	124,5	129,4	147,9
bol-vt	280,8	300,2	314,9	322,0	320,0
bol-dt	20,0	15,5	14,3	13,0	11,8
bol-groen	15,1	15,7	16,4	17,0	17,1
bbl-groen	8,9	9,1	8,6	8,8	9,2
Totaal hbo	334,9	345,8	355,9	365,8	373,5
hbo-vt	268,2	280,2	292,1	304,0	312,4
hbo-dt	66,7	65,6	63,8	61,8	61,1
waarvan hbo-groen	(8,7)	(8,7)	(8,5)	(8,2)	(7,9)
Totaal wo	188,1	198,1	204,4	207,2	211,4
wo	183,7	193,6	199,9	202,7	206,8
wo-groen	4,4	4,5	4,5	4,5	4,7

Tabel 2.2

Bron

OCW (CFI)

Toelichting

- Leerlingen die vanuit een expertisecentrum begeleid worden

Ambulant begeleide leerlingen (aantal x 1.000)

	2003	2004	2005	2006	2007
In het (s)bao	9,6	10,3	13,7	18,2	21,2
In het vo	4,3	4,6	6,8	10,9	14,4

Leerlingen en studenten

Verdeling derde leerjaar voortgezet onderwijs

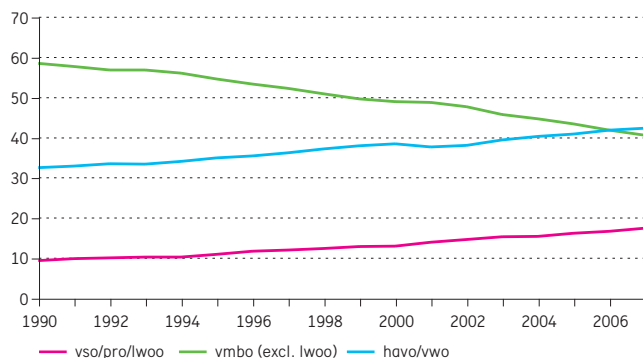
Het Nederlandse onderwijs kent twee hoofdroutes: de route vmbo-mbo en de route havo/vwo-hbo/wo. Na de eerste twee leerjaren van het voortgezet onderwijs (vo) hebben leerlingen in principe één van de twee routes gekozen. Deze keuze bepaalt in belangrijke mate de leerloopbaan van leerlingen en daarmee ook het uiteindelijke opleidingsniveau dat een leerling zal behalen.

Het aandeel zorgleerlingen in het derde leerjaar van het vo (voortgezet speciaal onderwijs (vso), praktijkonderwijs (pro) of leerweg-ondersteunend onderwijs (lwoo)) neemt de laatste jaren toe. In 1990 was het aandeel zorgleerlingen 9,3 procent. Dat is gestegen naar ruim 17 procent in 2007. Het aandeel vmbo-leerlingen (exclusief lwoo) in het derde leerjaar van het vo was ruim 58 procent in 1990. In 2007 was het aandeel vmbo-leerlingen gedaald naar bijna 41 procent. In het derde leerjaar van het vo was het aandeel havo/vwo-leerlingen ruim 32 procent in 1990. Het aandeel havo/vwo-leerlingen was in 2007 ruim 42 procent.

De verdeling van jongens en meisjes varieert per schoolsoort. In het vso, pro en lwoo stijgt het percentage meisjes opvallend. In 1990 was hun aandeel in het vso, pro en lwoo 36 procent, in 2007 steeg het aandeel meisjes naar ruim 44 procent. In het derde leerjaar van het vmbo (exclusief lwoo) daalde het aandeel meisjes licht naar een kleine 47 procent in 2007. In havo-3 en vwo-3 is het aandeel meisjes met ruim 52 procent in 2007 het grootst.

Figuur 2.11 Verdeling in het 3e leerjaar vo

In procenten van het totaal aantal leerlingen (incl. groen onderwijs)

Deelnemersstromen binnen het onderwijs

Deze paragraaf beschrijft de deelnemersstromen tussen twee opeenvolgende schooljaren (de directe doorstroom).

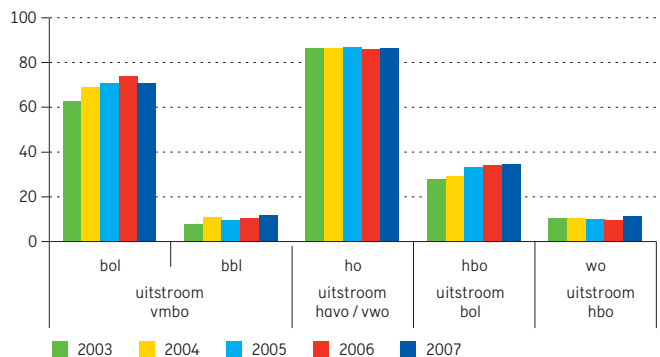
In 2006 zijn bijna 198 duizend leerlingen uit het voortgezet onderwijs (vo) uitgestroomd (met en zonder diploma). Daarvan is 50 procent doorgestroomd naar het middelbaar beroepsonderwijs (mbo), 18 procent naar het hoger beroepsonderwijs (hbo) en 11 procent naar het wetenschappelijk onderwijs (wo). De overige leerlingen zijn voor het grootste gedeelte uit het bekostigde onderwijs gestroomd en een klein gedeelte is teruggeplaatst in het voortgezet speciaal onderwijs (vso, in tabel onder po). De doorstroom vanuit het voortgezet onderwijs naar vervolgonderwijs is de laatste jaren toegenomen.

Van de vmbo-gediplomeerden stroomt ongeveer 70 procent door naar de beroepsopleidende leerweg (bol) in het mbo en 10 procent naar de beroepsbegeleidende leerweg (bbl). Van de havo/vwo-gediplomeerden stroomt bijna 90 procent door naar het hoger onderwijs. De laatste jaren blijft het percentage van de havo/vwo-gediplomeerden dat doorstroomt naar het hoger onderwijs redelijk constant.

Van de 160 duizend deelnemers die het mbo in 2006 hebben verlaten (met en zonder diploma) is 17 procent doorgestroomd naar het hbo. De rest volgde het jaar erop geen bekostigd onderwijs meer. De laatste jaren stroomden meer leerlingen door van het mbo naar het hbo. Ongeveer 10 procent van de afgestudeerden in het hoger onderwijs studeert verder in hbo of wo.

Figuur 2.12 Deelnemersstromen naar vervolgonderwijs

In procenten van gediplomeerden uit voorafgaand onderwijs (incl. groen onderwijs)

Tabel 2.3

Bron		1990	2000	2003	2004	2005	2006	2007
OCW (CFI)								
Toelichting								
– Inclusief groen onderwijs en exclusief vavo								
– vso en pro: 15-jarige leerlingen								
– pro: t/m 2001 svo mlk (15 jr)								
– lwoo: t/m 1999 leerlingen uit ivbo, voor 2002 leerlingen uit svo lom (15 jr)								
	totaal	203,1	203,8	205,4	210,9	213,8	212,3	208,8
vso (15 jr)	jongens	1,2	2,2	2,8	2,8	3,2	3,4	3,8
	meisjes	0,6	1,0	1,2	1,3	1,5	1,5	1,6
pro (15 jr)	jongens	1,4	2,4	3,1	3,4	3,6	3,5	3,4
	meisjes	0,8	1,4	2,0	2,2	2,4	2,3	2,3
lwoo	jongens	9,5	11,8	12,8	12,6	12,9	13,0	13,1
	meisjes	5,4	7,5	9,3	10,0	10,9	11,5	12,0
vmbo (excl. lwoo)	jongens	62,3	51,7	48,5	48,9	48,6	46,9	45,0
	meisjes	56,2	47,7	45,2	45,1	43,8	41,7	39,5
havo	jongens	16,3	20,1	20,8	22,0	22,4	23,1	22,9
	meisjes	18,3	22,3	22,3	23,1	23,6	23,7	23,5
vwo	jongens	15,1	16,1	17,2	18,3	18,8	19,2	19,1
	meisjes	16,1	19,6	20,3	21,1	22,2	22,5	22,7

Tabel 2.4

Bron		van	naar	po	vo	mbo	hbo	wo	geen onderwijs
OCW (CFI: Onderwijsmatrices)									
Toelichting									
– Cijfers betreffen zowel gediplomeerden als ongediplomeerden									
– Stromen tussen onderwijssectoren zijn alleen directe stromen									
– Kleine stromen tussen onderwijssectoren zijn niet opgenomen: bijv. van mbo naar vo									
– Inclusief groen onderwijs									
– Stromen van en naar educatie zijn opgenomen onder geen onderwijs									
– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C									
	po	1999			190,2	0,5			11,9
		2002			197,7	1,1			12,8
		2005			196,9	0,9			14,9
		2006			194,0	0,9			15,7
	vo	1999		1,4		83,5	33,1	17,5	60,6
		2002		1,7		83,3	29,8	17,0	67,4
		2005		2,1		95,3	34,7	21,1	44,5
		2006		1,4		100,6	34,9	21,6	39,3
	mbo	1999					18,5		--
		2002					16,2		--
		2005					21,3		131,8
		2006					23,1		136,8
	hbo	1999						6,8	74,2
		2002						8,7	87,2
		2005						9,0	86,3
		2006						9,0	89,3
	wo	1999						3,0	32,8
		2002					3,4		32,7
		2005					4,0		38,5
		2006					4,2		43,9
	geen onderwijs	1999		212,0	10,5	--	40,9	13,2	
		2002		211,1	10,2	--	47,7	16,2	
		2005		213,2	5,4	61,6	45,1	17,7	
		2006		210,0	6,3	69,3	45,4	18,3	

Leerlingen en studenten

Slaagkans en verblijfsduur

De verwachte slaagkans (het verwachte percentage van de ingestroomde leerlingen/studenten dat uiteindelijk een diploma haalt in de betreffende onderwijssector) van leerlingen in het voortgezet onderwijs (vo) is 85 procent in 2007. In 2003 was de verwachte slaagkans voor leerlingen in het vo nog 79 procent. Voor leerlingen in het middelbaar beroepsonderwijs (mbo) is de slaagkans 74 procent in 2007. De slaagkans in het hoger beroepsonderwijs (hbo) is 69 procent en in het wetenschappelijk onderwijs (wo) 71 procent in 2007. Ten opzichte van 2003 is de verwachte slaagkans in het hbo en wo afgenomen. De verwachte verblijfsduur (het gemiddelde aantal jaren dat een deelnemer onderwijs geniet) van gediplomeerden in het vmbo, havo en wo blijft sinds 2003 redelijk constant.

In het vmbo was de gemiddelde verblijfsduur in 2007 4,1 jaar, in het havo 5,3 en in het vwo 6,2 jaar. De verwachte verblijfsduur is in alle onderwijssoorten langer dan de nominale duur. Het verschil tussen de nominale duur en de verwachte verblijfsduur is in het havo met 0,3 jaar het grootst. De verwachte verblijfsduur in het hbo is gemiddeld 4,6 jaar in 2007. De verwachte verblijfsduur in het hbo is de laatste jaren gestegen. In 2003 was de verwachte verblijfsduur 4,4 jaar. In het wo is de verwachte verblijfsduur gemiddeld 5,4 jaar in 2007. De laatste jaren daalt de verwachte verblijfsduur in het wo, in 2003 was de verwachte verblijfsduur 5,9 jaar.

In 2007 was de totale verwachte onderwijsduur van een 5-jarige leerling ruim 17 jaar. In het Hoofdstuk 'Onderwijs internationaal' (zie pag. 38) wordt de totale verwachte onderwijsduur van 5-jarige leerlingen in internationaal perspectief beschreven.

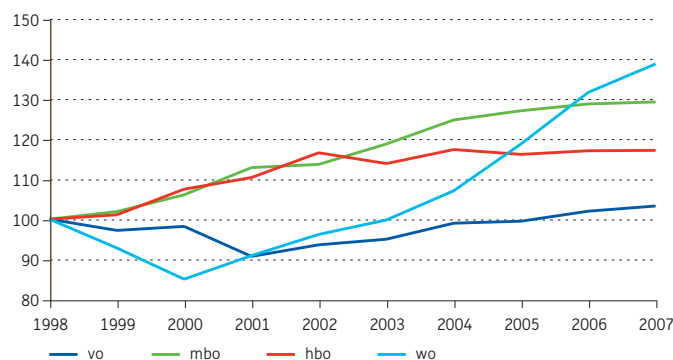
Gediplomeerden

In alle sectoren steeg het aantal gediplomeerden duidelijk in de periode 1998 tot en met 2007. In 2007 haalden bijna 408 duizend jongeren een diploma, verdeeld over ruim 171 duizend gediplomeerden in het voortgezet onderwijs, 146 duizend in het mbo en ruim 90 duizend in het hoger onderwijs. Hiervan had 72 procent een diploma gehaald op (tenminste) het niveau van de startkwalificatie. Jongeren die een diploma halen op havo/vwo of mbo 2 niveau zijn in het bezit van een startkwalificatie. Jongeren die niet in het bezit zijn van een startkwalificatie en die geen onderwijs volgen worden aangemerkt als voortijdig schoolverlaters. In de themaparagraaf 'Voortijdig schoolverlaters' (zie pag. 26) wordt dit onderwerp verder uitgewerkt.

Over de gehele linie nam de doorstroom van gediplomeerden naar vervolgonderwijs de afgelopen jaren toe. Doordat meer mensen langer leren, zal het opleidingsniveau van de bevolking stijgen. Tussen 2002 en 2006 is de directe doorstroom van gediplomeerden in het voortgezet onderwijs naar vervolgonderwijs toegenomen. Vrijwel alle havo- en vwo-gediplomeerden stromen door naar het hoger onderwijs. Het aandeel mbo-leerlingen dat doorstroomt naar een vervolgonderwijs in het mbo of hbo stijgt de laatste jaren. Ruim 10 procent van alle hbo-gediplomeerden gaat direct door naar het wo.

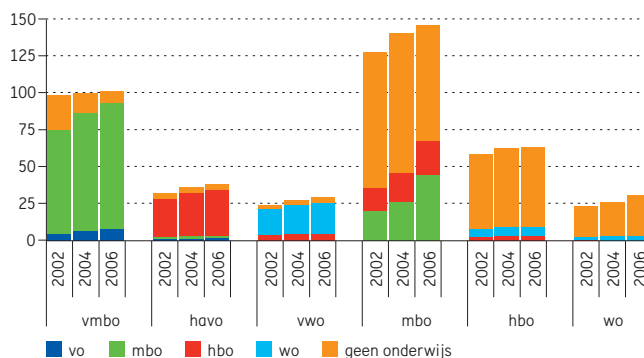
Figuur 2.13 Ontwikkeling aantal gediplomeerden

Per onderwijssector, index met 1998 = 100 (incl. groen onderwijs)

Figuur 2.14 Gediplomeerden naar bestemming

Verdeling over bestemmingen, aantal x 1.000 (incl. groen onderwijs)

Tabel 2.5

Bron
OCW (CFI)

Toelichting

- Het verwachte percentage van de ingestroomde leerlingen/studenten dat uiteindelijk een diploma haalt in de betreffende onderwijssector.
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Verwachte slaagkans (in procenten)

	2003	2004	2005	2006	2007
vo	79	79	82	84	85
mbo	--	--	74	71	74
hbo	75	74	73	72	69
wo	73	74	70	69	71

Tabel 2.6

Bron
OCW (CFI)

Toelichting

- Het gemiddeld aantal jaren dat een deelnemer onderwijs geniet.
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Verwachte verblijfsduur gediplomeerden (in jaren)

	2003	2004	2005	2006	2007
vmbo	4,1	4,1	4,1	4,1	4,1
havo	5,3	5,2	5,2	5,3	5,3
vwo	6,2	6,1	6,1	6,2	6,2
hbo	4,4	4,4	4,5	4,5	4,6
wo	5,9	5,8	5,6	5,5	5,4

Tabel 2.7

Bron
OCW (CFI)

Toelichting

- Gediplomeerd in het schooljaar dat eindigt in vermeld jaar
- Voor mbo in 2007: geraamde aantallen uit Referentieraming 2008
- Inclusief groen onderwijs en vavo (vavo 2007 gelijk gesteld aan 2006)
- Startkwalificatie: minimaal diploma behaald op niveau havo, vwo of mbo 2
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Gediplomeerden met en zonder startkwalificatie (aantal x 1.000)

	2003	2004	2005	2006	2007
Zonder startkwalificatie					
vo (vmbo)	97,1	100,2	99,1	101,5	101,3
vmbo (bl+k1)	57,2	55,4	53,6	54,7	53,7
vmbo (gl+t1)	39,9	44,8	45,5	46,8	47,6
mbo (niveau 1)	13,8	12,5	12,3	12,7	12,5
bbl	7,4	5,7	5,0	4,6	5,2
bol-vt	5,9	6,3	6,6	7,5	6,9
bol-dt	0,5	0,5	0,7	0,6	0,5
Met startkwalificatie					
vo (havo/vwo)	60,4	63,9	65,8	67,4	69,9
havo	34,4	36,5	37,1	38,1	39,7
vwo	26,0	27,4	28,7	29,4	30,2
mbo (niveau 2 t/m 4)	120,4	128,4	131,3	132,8	133,5
bbl	52,7	54,9	51,5	48,1	46,9
bol-vt	64,8	70,1	76,4	81,2	83,2
bol-dt	2,8	3,4	3,3	3,4	3,3
hbo	58,0	59,8	59,2	59,6	59,7
hbo-vt	47,1	48,2	47,3	48,3	49,8
hbo-dt	10,9	11,5	11,8	11,3	9,8
wo	22,2	23,9	26,5	29,4	30,9

Opleidingsniveau (OCW) en arbeidsmarkt (CBS)

Opleidingsniveau

Het opleidingsniveau van de bevolking (25- tot 64-jarigen) stijgt door de jaren heen. Het aandeel van de bevolking dat een diploma op het niveau van de startkwalificatie gehaald heeft (minimaal een diploma op havo/vwo of mbo 2 niveau) is de laatste jaren toegenomen. In 2006 heeft bijna 18 procent van de 25- tot 64-jarigen een diploma op hoger beroepsonderwijs (hbo) niveau gehaald. In 2006 heeft 11 procent van de 25- tot 64-jarigen een diploma in het wetenschappelijk onderwijs (wo) behaald. De stijging van het opleidingsniveau van de bevolking is duidelijk zichtbaar bij jongeren. In 2006 heeft 21 procent een diploma op hbo niveau behaald. In 1996 beschikte 23 procent van de 25-34 jarigen over een diploma in het hoger onderwijs (hbo en wo). In 2006 is dit 34 procent, bestaande uit 21 procent hbo en 13 procent wo.

Arbeidsparticipatie en werkloosheid

De arbeidsparticipatie van de Nederlandse bevolking is in de afgelopen tien jaar toegenomen. In 2006 had 70 procent van de 25-64 jarige Nederlanders een betaalde baan. In 1996 was dit nog 63 procent. Deze toename komt voornamelijk doordat steeds meer vrouwen kiezen voor werk. Ook volgt de arbeidsparticipatie de conjunctuur. Na 2001 volgde een periode waarin de economische situatie minder gunstig was. Sinds 2005 is deze weer verbeterd en daarmee neemt ook de arbeidsparticipatie weer toe. Dit is te zien bij alle opleidingsniveaus.

Er bestaan grote verschillen in arbeidsparticipatie tussen lager en hoger opgeleiden. Zo hadden 25- tot 64-jarigen met een hbo- of wo-diploma in 2006 tweemaal zo vaak een betaalde baan als hun leef-

tijdsgenoten die alleen het basisonderwijs hebben doorlopen.

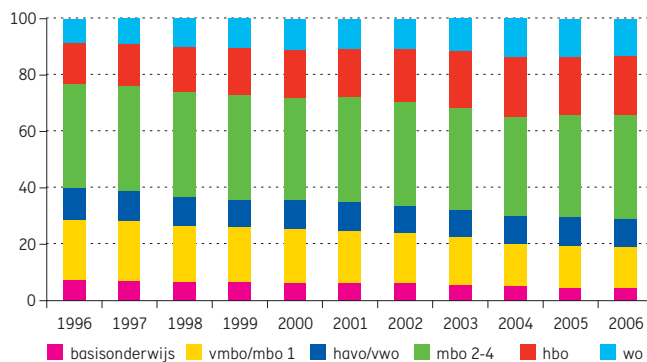
Deze verschillen in arbeidsparticipatie tussen lager en hoger opgeleiden zijn in de afgelopen tien jaar wel wat afgenomen. Gemiddeld was 5 procent van de 25- tot 64-jarigen werkloos in 2006. Daarmee is de werkloosheid voor het eerst sinds vijf jaar weer gedaald. De daling doet zich voor bij alle opleidingsniveaus. Een diploma in het hbo biedt de beste garantie op betaald werk. Wie alleen basisonderwijs heeft doorlopen, maakt de minste kans op een baan.

Geslacht

In 2006 hadden acht van de tien mannen en zes van de tien vrouwen in de leeftijd 25-64 jaar een betaalde baan. Verschillen in arbeidsparticipatie tussen mannen en vrouwen zijn vooral groot bij de laagste opleidingsniveaus. De arbeidsparticipatie neemt af naarmate men ouder wordt. Van de 25- tot 44-jarigen hebben 8 van de 10 een betaalde baan; bij 45-64 jarigen is dit 6 van de 10. Ook hier zijn bij de lagere opleidingsniveaus de verschillen groter dan bij de hogere opleidingsniveaus. Vrouwen waren in 2006 wat vaker werkloos dan hun mannelijke leeftijdsgenoten. Bij vrouwen was de werkloosheid relatief laag voor degenen met minimaal een diploma op mbo niveau 2. Bij mannen bestaan echter weinig verschillen in het werkloosheidspercentage tussen degenen met een diploma in het vmbo, mbo, hbo of wo. Verder waren relatief veel 25- tot 44-jarigen met alleen basisonderwijs werkloos. Onder 45- tot 64-jarigen is dit percentage lager. Hierbij speelt mee dat een relatief groot deel van de 45- tot 64-jarigen zich niet meer beschikbaar stelt voor de arbeidsmarkt.

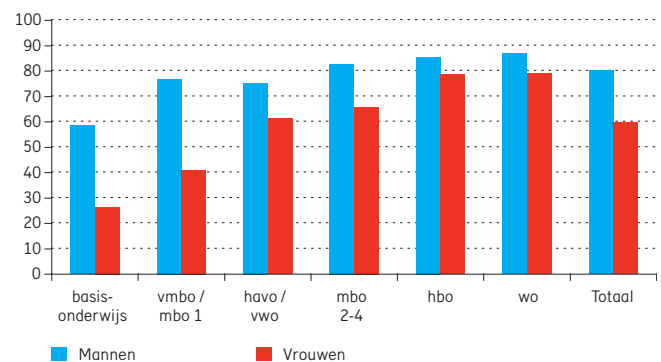
Figuur 2.15 Opleidingsniveau Nederlandse bevolking

Verdeling van 25-34 jarige bevolking naar opleidingsniveau

Figuur 2.16 Netto arbeidsparticipatie naar geslacht

In procenten van 25-64 jarige bevolking, naar opleidingsniveau, 2006

Tabel 2.8

Bron
CBS (Enquête Beroepsbevolking)

Toelichting

- Aandeel 'in procenten' naar opleidingsniveau
- vmbo/mbo 1: inclusief avo-onderbouw
- hbo: inclusief wo-bachelor

Opleidingsniveau Nederlandse bevolking (leeftijd 25-64 jaar)

	1996	2000	2003	2004	2005	2006
Bevolking (x 1.000)	8.585	8.856	8.982	8.996	9.005	9.015
Percentage van totaal	99,7	99,5	99,6	99,1	99,3	99,3
basisonderwijs	11,9	11,1	9,7	8,7	8,4	8,1
vmbo/mbo 1	25,4	23,6	22,2	21,2	20,6	20,5
havo/vwo	8,0	8,1	8,0	8,5	8,3	8,0
mbo 2-4	32,7	32,1	32,9	31,7	33,3	33,7
hbo	14,3	15,8	17,5	18,2	17,7	17,9
wo	7,3	8,8	9,3	10,8	11,0	11,1

Tabel 2.9

Bron
CBS (Enquête Beroepsbevolking)

Toelichting

- Aandeel 'in procenten' naar opleidingsniveau
- Netto arbeidsparticipatie: werkzame beroepsbevolking 'in procenten' van de bevolking
- Werkloosheidspercentage: percentage van de beroepsbevolking dat niet werkt
- De Enquête Beroepsbevolking is een steekproefonderzoek onder personen die in Nederland wonen, met uitzondering van personen in instellingen en tehuizen. Er wordt informatie verzameld over de situatie van personen op de arbeidsmarkt.

Arbeidsparticipatie en werkloosheid Nederlandse bevolking (leeftijd 25-64 jaar)

	1996	2000	2003	2004	2005	2006
A) Netto arbeidsparticipatie						
Totaal	63	69	69	68	69	70
basisonderwijs	36	42	42	39	39	42
vmbo/mbo 1	51	56	57	58	56	57
havo/vwo	65	72	70	66	67	68
mbo 2-4	70	75	74	73	73	75
hbo	78	81	81	81	81	82
wo	84	88	85	82	83	83
B) Werkloosheidspercentage						
Totaal	6,7	3,3	4,7	5,5	5,7	4,9
basisonderwijs	13	7	9	11	11	11
vmbo/mbo 1	9	4	6	6	7	6
havo/vwo	8	4	6	7	7	7
mbo 2-4	5	3	4	5	5	5
hbo	5	3	3	4	4	3
wo	5	2	4	5	5	4

Instellingen en personeel

Aantal instellingen

Het aantal instellingen in het primair en voortgezet onderwijs neemt de laatste jaren licht af. In het (voortgezet)speciaal onderwijs ((v)so) neemt het aantal vestigingen vanaf 2002 toe. Hiervoor zijn twee redenen. De Justitiële Jeugd Inrichtingen (JJI's) worden vanaf 2002 als onderwijsinstelling gezien. Daarnaast is door een wijziging van de Wet op de Expertise Centra (WEC) vanaf augustus 2003 het voor (v)so scholen formeel mogelijk geworden nevenvestigingen op te richten. Het aantal instellingen voor beroepsonderwijs- en volwasseneneducatie en het wetenschappelijk onderwijs is de laatste jaren nagenoeg gelijk gebleven. In het hoger beroepsonderwijs is een daling waarneembaar in de periode 1999-2004. Deze daling in het aantal instellingen is het gevolg van fusies. Hierbij moet wel de kanttekening geplaatst worden dat er alleen naar instellingen gekeken wordt en niet naar het aantal vestigingen.

Gemiddelde omvang van instellingen

Instellingen in het primair onderwijs telden in 2007 gemiddeld 221 leerlingen. De gemiddelde schoolgrootte in het primair onderwijs blijft de laatste jaren langzaam toenemen. De gemiddelde instelling in het voortgezet onderwijs telde 1.406 leerlingen in 2007. De gemiddelde omvang van de hogescholen is sterk gestegen tot 8.918 studenten in 2007. De oorzaak hiervan is niet alleen gelegen in de schaalvergroting (fusies), maar ook in de toename van het aantal hbo-studenten.

Personeel

De werkgelegenheid in het onderwijs (po, vo en bve) is in 2007 ruim 256 duizend voltijdbanen. Dat betekent dat in één jaar de werkgelegenheid met ruim 3 duizend voltijdbanen gestegen is. In deze sectoren is ook het aandeel vijftigplussers vorig jaar weer toegenomen.

Het aandeel vrouwen in het onderwijs blijft nog steeds toenemen. Zelfs in het primair onderwijs, waar het aandeel vrouwen al jaren erg hoog is, is het aandeel vrouwen gestegen. Het onderwijzend personeel in het primair onderwijs bestaat voor 80 procent uit vrouwen. Van de directeuren is ruim een kwart vrouw.

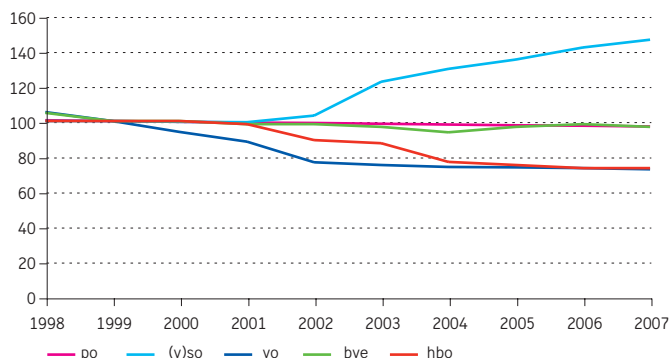
In het voortgezet onderwijs is het aandeel vrouwelijke docenten 42 procent. Het aandeel vrouwelijke directeuren in het voortgezet onderwijs is ongeveer 20 procent.

Het aandeel vrouwelijke docenten in het middelbaar beroepsonderwijs en de volwasseneneducatie is al een aantal jaren stabiel, met zo'n 43 tot 44 procent. Het aandeel vrouwelijke directieleden is in deze sector ruim 30 procent.

In alle sectoren is het aandeel vrouwelijke docenten hoger dan het aandeel vrouwelijke directeuren. Wel stijgt de laatste jaren in zo goed als alle sectoren het aandeel vrouwelijke directeuren.

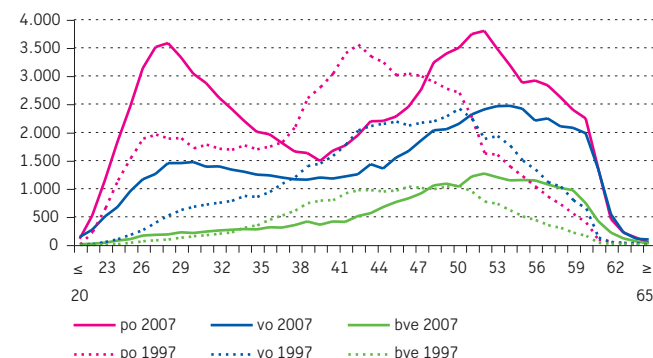
Figuur 2.17 Aantal instellingen

Index met 1999 = 100 (bij (v)so betreft het vestigingen)

Figuur 2.18 Leeftijdsverdeling van docenten

Aantal fte's per leeftijdsjaar, 1997 en 2007

Tabel 2.10

Bron
OCW (CFI)

Toelichting
– Exclusief groen onderwijs
– B) Aantal onderwijsdeelnemers volgens Tabel 2.1 gedeeld door aantal instellingen

Onderwijsinstellingen, aantal en omvang

	2003	2004	2005	2006	2007
A) Aantal onderwijsinstellingen					
po scholen	7.666	7.625	7.602	7.572	7.537
vo scholen	667	656	654	650	645
bve	60	58	60	61	60
hbo	49	43	42	41	41
wo	12	12	12	12	12
B) Gemiddelde omvang van onderwijsinstellingen					
po scholen	216	217	218	219	221
vo scholen	1.334	1.370	1.381	1.394	1.406
bve	7.530	7.744	7.561	7.613	7.997
hbo	6.656	7.840	8.272	8.721	8.918
wo	15.308	16.132	16.661	16.893	17.231

Tabel 2.11

Bron
Diverse bronnen; zie volgende hoofdstukken

Toelichting
– Totaal personeel, dus zowel directie-, onderwijzend als onderwijs ondersteunend personeel.
– Personeel wo: onderwijs+onderzoek en incl. 3e geldstroom
– Exclusief groen onderwijs
– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel D

Personeel

	2003	2004	2005	2006	2007
A) Personeelssterkte in (fte's x 1.000)					
po	129,2	129,3	130,4	131,5	132,0
vo	81,5	81,9	82,8	84,4	85,8
bve	38,0	37,0	36,5	37,0	38,4
hbo	24,0	23,9	24,5	25,3	--
wo	38,7	38,4	36,9	36,6	--
B) Percentage 50 jaar en ouder (op basis van fte's)					
po	29,7	31,7	33,8	35,4	36,8
vo	40,8	42,1	42,6	43,0	43,7
bve	40,9	42,8	44,7	46,3	46,8
hbo	38,5	39,4	39,6	39,6	--
wo	28,3	28,9	27,5	27,7	--
C) Percentage vrouwen (op basis van fte's)					
po	72,0	72,8	73,4	74,5	75,6
vo	38,0	38,9	40,2	41,4	42,5
bve	46,8	46,9	47,1	47,7	48,6
hbo	42,8	43,5	45,5	46,1	--
wo	37,4	38,1	39,0	39,5	--

Instellingen en personeel

Vacatures

Eind september 2007 waren er in het primair onderwijs bijna 350 fte aan openstaande vacatures voor leraren. Dat was 0,4 procent van de werkgelegenheid voor leraren. In vergelijking met twee jaar geleden is dat een lichte stijging. De problemen zijn ongelijk over scholen verdeeld. Scholen in de vier grote steden hebben meer openstaande vacatures dan scholen in de rest van het land. Daarnaast hebben ook scholen in het speciaal onderwijs meer openstaande vacatures dan scholen in het basisonderwijs. Eind september 2007 stond nog 1,4 procent van de werkgelegenheid voor directiepersoneel open. Dit komt overeen met 160 voltijdbanen en is gedaald ten opzichte van vorig jaar. In het voortgezet onderwijs is het aantal openstaande vacatures voor leraren in 2007 vergelijkbaar met 2002. Aan het eind van het kwartaal stond er nog voor meer dan 400 fte aan lerarenvacatures open, 0,7 procent van de totale werkgelegenheid. Daarmee ligt het percentage hoger dan in 2006, hetgeen erop wijst dat de spanning op de arbeidsmarkt is toegenomen. Een tweede indicatie daarvoor is dat bijna negentig procent van de openstaande vacatures als moeilijk vervulbaar wordt beschouwd. Het aantal openstaande vacatures in de bve-sector (het middelbaar beroepsonderwijs en volwasseneneducatie) nam voor het derde opeenvolgende jaar toe. Op 30 september, aan het einde van het derde kwartaal van 2007, stond er voor 340 fte aan lerarenvacatures open: dat is 1,3 procent van de werkgelegenheid. Openstaande vacatures lijken bovendien wat langer open te staan dan voorheen. Beide ontwikkelingen wijzen op een toegenomen spanning op de arbeidsmarkt binnen de bve-sector. Er zijn duidelijke regionale verschillen tussen de aantallen openstaande vacatures voor

leraren in het primair onderwijs. Vooral in Amsterdam en Utrecht, en in iets mindere mate in Almere, staan meer vacatures open. Ook in het voortgezet onderwijs zijn er aanzienlijke regionale verschillen.

Arbeidsmarktsituatie afgestudeerden lerarenopleiding

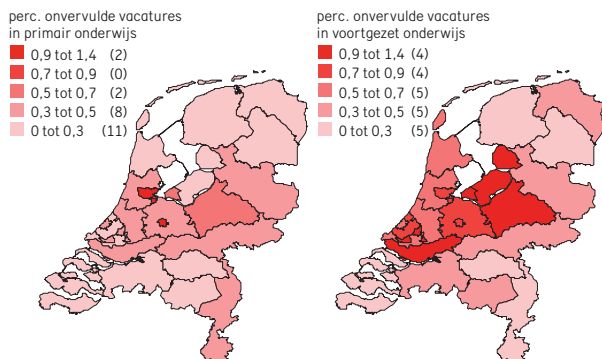
Van de afgestudeerden van de lerarenopleiding basisonderwijs in 2006 had bijna twee derde binnen enkele maanden na afstuderen een baan in het onderwijs. Ruim een half jaar na afstuderen is dat drie kwart. Van de afgestudeerden van de lerarenopleiding voortgezet onderwijs had in 2006 twee derde binnen enkele maanden na afstuderen een baan in het onderwijs. Ruim een half jaar later was dat bijna drie kwart. Voor afgestudeerden van de lerarenopleiding geldt dat de arbeidsmarktsituatie verschilt per regio. Twee derde van de afgestudeerden van de lerarenopleiding in Groningen en Limburg heeft anderhalf jaar na afstuderen een baan in het onderwijs, terwijl dit in de Randstad ruim 80 procent is.

Ziekteverzuim in primair en voortgezet onderwijs

Na een jarenlange daling lijkt het ziekteverzuim in het onderwijs zich te stabiliseren. Het verzuim in 2006 was vergelijkbaar met dat van 2005. In het basisonderwijs was in 2006 het ziekteverzuimpercentage 5,8 procent en in het speciaal onderwijs 6,3 procent. In het voortgezet onderwijs was het ziekteverzuim in 2006 5,0 procent. In het middelbaar en hoger beroepsonderwijs was in 2006 het ziekteverzuim respectievelijk 5,8 en 4,5 procent. In het wetenschappelijk onderwijs was het ziekteverzuim in 2006 3,2 procent.

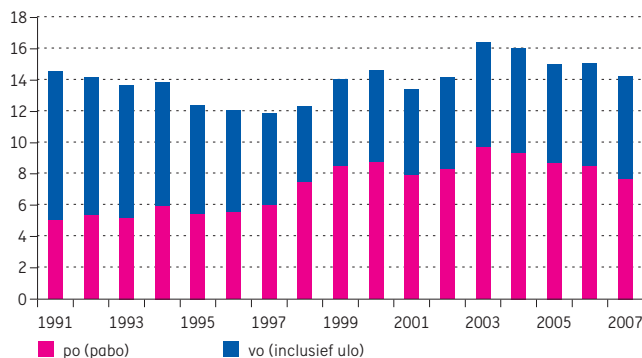
Figuur 2.19 Onvervulde vacatures in po en vo

Onvervulde vacatures als percentage van de werkgelegenheid, 2006

Figuur 2.20 Instroom in de lerarenopleiding

Aantal x 1.000

Tabel 2.12

Bron

Regioplan, Arbeidsmarktbarometers
 primair onderwijs, voortgezet onderwijs en
 beroepsonderwijs en volwasseneneducatie

Openstaande vacatures in het derde kwartaal (in fte's)

	2003	2004	2005	2006	2007
Primair onderwijs (totaal)	720	450	420	620	650
Directiepersoneel	230	150	180	190	160
Leraren	410	240	190	310	350
Onderwijsondersteunend personeel	80	60	50	120	140
Voortgezet onderwijs (totaal)	350	240	200	350	560
Directiepersoneel	40	30	20	30	40
Leraren	260	170	140	280	400
Onderwijsondersteunend personeel	50	40	40	40	120
Bve-sector (totaal)	190	210	390	500	620
Directiepersoneel	10	0	20	30	20
Leraren	100	100	190	260	340
Onderwijsondersteunend personeel	80	110	180	210	260
Totaal po, vo en bve	1.260	900	1.010	1.470	1.830
waarvan leraren	770	510	520	850	1.090

Tabel 2.13

Bron

OCW (CFI: 1 cijfer HO 2007)

Toelichting

- Ulo: universitaire lerarenopleiding
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel D

Eerstejaars en afgestudeerden van de lerarenopleiding

	2003	2004	2005	2006	2007
Eerstejaars lerarenopleiding bao	9.700	9.390	8.700	8.540	7.670
voltijd	7.450	7.710	7.330	7.440	6.730
deeltijd	2.250	1.680	1.370	1.100	940
Gediplomeerden lerarenopleiding bao	6.790	6.990	7.190	7.230	6.960
voltijd	5.420	5.430	5.250	5.140	5.250
deeltijd	1.370	1.560	1.940	2.090	1.710
Eerstejaars lerarenopleidingen vo					
(hbo: eerstejaars, ulo: ingeschrevenen)	6.700	6.650	6.320	6.540	6.570
hbo-vt	3.860	4.070	4.040	4.220	4.240
hbo-dt	1.970	1.560	1.230	1.280	1.250
ulo	870	1.020	1.050	1.040	1.080
Gediplomeerden lerarenopleidingen vo	4.560	4.900	4.860	4.790	4.600
hbo-vt	2.400	2.320	2.190	2.120	2.350
hbo-dt	1.690	1.980	1.990	1.950	1.630
ulo	470	600	680	720	620

Tabel 2.14

Bron

Regioplan Beleidsonderzoek, VO-raad,
 VSNU, HBO-raad, KNAW, WVOI en het
 Arboservicepunt BVE

Toelichting

- Percentage van de totale arbeidstijd die men door ziekte niet heeft gewerkt
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel D

Ziekteverzuim in het onderwijs

	2002	2003	2004	2005	2006
bao	7,6	6,8	6,5	5,9	5,8
so	8,7	7,6	7,2	6,4	6,3
vo	7,0	5,8	5,6	5,4	5,0
mbo	7,3	7,2	5,7	5,9	5,8
hbo	5,1	4,9	4,7	4,5	4,5
wo	3,5	2,9	2,9	3,4	3,2
Onderzoekinstellingen	3,6	2,9	3,0	2,9	2,7

Uitgaven

Nationale uitgaven aan onderwijs

Het Nederlandse onderwijs wordt voor een groot gedeelte door het ministerie van OCW bekostigd. OCW is niet de enige partij die geld uitgeeft aan onderwijs. Ook de uitgaven van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) en van de gemeenten zijn van groot belang. Verder vormen ouder- en deelnemerbijdragen een deel van de beschikbare middelen voor de onderwijsinstellingen. In de nationale onderwijsuitgaven blijven de uitgaven voor een aantal onderwijsactiviteiten buiten beschouwing. Dit betreft onder andere het particuliere onderwijs en de bedrijfsopleidingen. Een belangrijk deel van dit onderwijs wordt niet door de overheid bekostigd.

De onderwijsuitgaven op deze pagina's worden weergegeven volgens verschillende definities, namelijk de totale overheidsuitgaven aan onderwijs, de OCW-uitgaven aan onderwijs (volgens de definities van het CBS en van OCW) en de nationale uitgaven aan onderwijsinstellingen. Een nadere toelichting op de verschillen en de aansluiting van de onderwijsuitgaven op de internationale definities wordt gegeven in de bijlage.

Financieringsstromen

De geldstromen naar de verschillende onderwijssoorten in Nederland lopen niet allemaal op dezelfde wijze. Naast de rechtstreekse bekostiging van instellingen door het ministerie van OCW hebben onderwijsinstellingen andere inkomsten. Het gaat om inkomsten via gemeenten (onder andere bijdragen van OCW voor educatie en voor de huisvesting van primair en voortgezet onderwijs) en die van de

onderwijsdeelnemers zelf.

De laatste betreffen de cursus- en collegegelden die aan de regionale opleidings centra (ROC's) en instellingen voor hbo en wo worden betaald.

Naast de hiervoor genoemde geldstromen kan een instelling ook andere inkomsten genereren, bijvoorbeeld uit vrijwillige ouderbijdragen, uit bijdragen van gemeenten voor deelname aan projecten of uit opbrengsten van derden (contractonderwijs en -onderzoek).

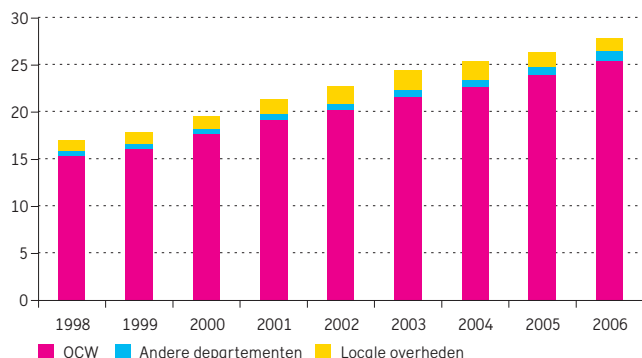
OCW-uitgaven als percentage van het BBP

In 2006 bedroegen de nationale uitgaven aan onderwijsinstellingen, conform de OESO-definitie, 4,9 procent van het BBP. De hiernaast gepresenteerde percentages voor 2004 en 2005 zijn 0,1 procentpunt lager dan de percentages in de vorige editie van Kerncijfers. Dit komt door de bijstelling van het BBP in 2007, vanaf 2004. Dit verschil is er ook met het percentage voor 2004 in 'Education at a Glance 2007'.

De totale OCW-uitgaven aan onderwijs bedroegen in 2007 26.683 miljoen euro. Dit is inclusief studiefinanciering en wo-onderzoek. Deze OCW-uitgaven wijken af van de CBS-cijfers die op de OESO-definitie zijn gebaseerd. In 2007 bedroegen de onderwijsuitgaven van OCW 4,8 procent van het BBP (meest recente cijfers). Dit is een daling van 0,1 procentpunt ten opzichte van 2006. De onderwijsuitgaven van OCW bedroegen in 2007 18,4 procent van de rijksuitgaven. Dit is een daling van circa 0,8 procentpunt in vergelijking met 2006.

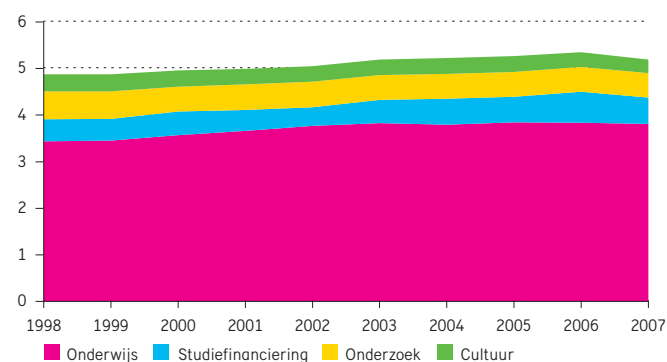
Figuur 2.21 Overheidsuitgaven voor onderwijs

Uitgaven volgens CBS-definitie (x € 1 mld)

Figuur 2.22 Uitgaven OCW als percentage van het BBP

Gesaldeerde uitgaven OCW, BBP volgens CBS Statline

Tabel 2.15

Bron
CBS <http://statline.cbs.nl>
CBS 'Jaarboek Onderwijs in cijfers'

Toelichting
– A) Voor een toelichting op het verband tussen de 'Onderwijsuitgaven OCW' (Tabel 2.17) en de 'Uitgaven OCW volgens CBS' zie Bijlage Tabel 15.3
– B) De percentages zijn berekend volgens de definities van de OESO

Overheidsuitgaven voor onderwijs volgens CBS/OESO-definitie (x € 1 mln)

	2002	2003	2004	2005	2006
A) Uitgaven overheid totaal (CBS)	22.793	24.407	25.367	26.423	27.910
OCW volgens CBS	20.301	21.645	22.703	23.994	25.470
Andere departementen (LNV en VWS)	689	690	746	852	1.097
Locale overheden	1.803	2.072	1.919	1.577	1.343
B) Onderwijsuitgaven volgens CBS en OESO als percentage BBP					
CBS (overheidsuitgaven aan onderwijs)	4,9	5,1	5,2	5,2	5,2
OESO (nationale uitgaven aan onderwijsinstellingen)	4,9	5,0	5,0	5,0	4,9

Tabel 2.16

Bron
Jaarverslagen OCW

Toelichting
– Bedragen samengesteld uit Tabel 15.1: gesaldeerd met bepaalde ontvangsten en naar rato toegerekende overige uitgaven
– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

Onderwijsuitgaven OCW, gesaldeerd en inclusief overige uitgaven (x € 1 mln)

	2003	2004	2005	2006	2007
Totaal OCW	22.591,3	23.379,2	24.450,9	26.187,8	26.682,9
po	7.422,6	7.582,8	7.931,2	8.356,8	8.627,4
vo	5.268,9	5.346,3	5.631,7	5.804,6	6.049,8
bve	2.624,5	2.729,7	2.888,5	3.168,7	3.241,5
hbo	1.680,7	1.741,1	1.822,4	1.859,8	2.047,9
wo	3.213,5	3.253,3	3.372,6	3.438,0	3.545,2
sfb	2.381,1	2.726,0	2.804,4	3.559,7	3.171,2

Tabel 2.17

Bron
BBP: CBS
Rijksuitgaven: Financiële Jaarverslagen van het Rijk

Toelichting
– Gesaldeerde uitgaven inclusief overige uitgaven OCW, conform Tabel 2.16
– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B.

Onderwijsuitgaven OCW ten opzichte van BBP en rijksuitgaven

	2003	2004	2005	2006	2007
Onderwijsuitgaven OCW (x € 1 mln)	22.591,3	23.379,2	24.450,9	26.187,8	26.682,9
BBP (tegen marktprijzen x € 1 mld)	476,9	491,2	509,0	534,3	560,0
Rijksuitgaven (x € 1 mld)	120,0	119,8	126,2	136,5	145,4
Totaal als percentage van het BBP	4,7	4,8	4,8	4,9	4,8
Onderwijssectoren	4,2	4,2	4,3	4,2	4,2
Studiefinanciering	0,5	0,6	0,6	0,7	0,6
Totaal als percentage van de rijksuitgaven	18,8	19,5	19,4	19,2	18,4
Onderwijssectoren	16,8	17,2	17,2	16,6	16,2
Studiefinanciering	2,0	2,3	2,2	2,6	2,2

Uitgaven

Uitgaven per deelnemer

Het opleiden van jongeren is de hoofdtaak van het onderwijs. Bij gelijkblijvende onderwijskwaliteit zijn de uitgaven per deelnemer een indicatie van de doelmatigheid van het onderwijs.

De groei van de uitgaven per deelnemer wordt in belangrijke mate bepaald door de loon- en prijsontwikkeling. De groei wordt verder beïnvloed door beleidsimpulsen in het onderwijs.

Vergelijkbaarheid tussen onderwijssectoren

De uitgaven per deelnemer maken een vergelijking in de tijd mogelijk. Een vergelijking tussen de onderwijssectoren is echter lastig. De opbouw van de OCW-uitgaven verschilt per sector. De volgende verschillen zijn relevant:

- In het primair en voortgezet onderwijs komt de huisvesting voor rekening van de gemeenten.
- In het bve, het hbo en het wo is de huisvestingsbijdrage onderdeel van de rijksbijdrage.
- In het voortgezet onderwijs en in het middelbaar beroepsonderwijs (tot en met schooljaar 2004/05) zijn les gelden geïnd door de Informatie Beheer Groep (IBG). De les gelden zijn begrepen in de rijksbijdrage.
- Collegegelden (in hbo en wo) gaan van de deelnemers rechtstreeks naar de instellingen en maken geen deel uit van de rijksbijdrage.

Bijdragen aan instellingen per deelnemer

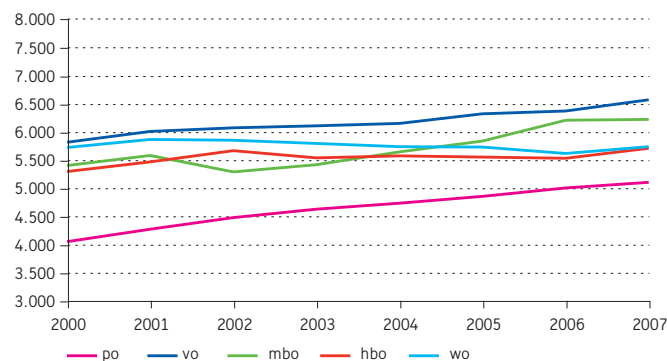
Voor een vergelijking van de sectoren is het budget waarover de instellingen per deelnemer beschikken van belang. Dit instellingsbudget omvat zowel de rijksbijdrage, de gemeentelijke bijdrage als het collegegeld. Wat nog ontbreekt in deze opsomming zijn private bijdragen anders dan cursus- en collegegelden, zoals vrijwillige ouderbijdragen, sponsorgelden en dergelijke. Informatie hierover is echter onvolledig en daarom ook niet opgenomen in de bijdragen aan instellingen. Over de hele linie zijn de bijdragen aan instellingen per deelnemer tussen 350 (mbo) en ruim 1.540 (wo) euro hoger dan de OCW-uitgaven per deelnemer. Ook is er in alle sectoren sprake van een groei in de bijdragen aan instellingen per deelnemer sinds 2003.

OCW-uitgaven per gediplomeerde

Als indicator voor de doelmatigheid van het onderwijsstelsel kunnen de OCW-uitgaven per sector gedeeld door het aantal gediplomeerden in beeld worden gebracht. Deze indicator relateert de uitgaven aan de kwaliteit van de uitstroom. Hierbij kan het diploma als een indicatie van kwaliteit worden opgevat. In het voortgezet onderwijs zijn de OCW-uitgaven per gediplomeerde in 2007 gestegen, naar 59.000 euro per gediplomeerde. In het mbo en hbo is een lichte stijging te zien. In het wo is in 2006 een daling waarneembaar ten opzichte van 2005. Deze daling wordt voornamelijk veroorzaakt door een toename van het aantal gediplomeerden. In 2007 zijn de uitgaven per wo-gediplomeerde gelijk gebleven ten opzichte van 2006.

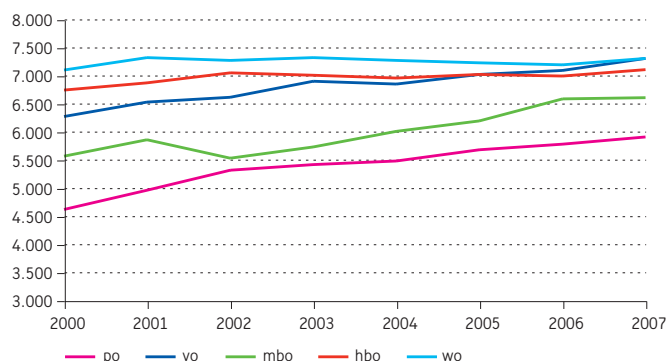
Figuur 2.23 OCW-uitgaven voor onderwijs per deelnemer

Per onderwijssoort, in prijzen 2007 (in euro's)

Figuur 2.24 Bijdragen aan instellingen per deelnemer

Per onderwijssoort, in prijzen 2007 (in euro's)

Tabel 2.18

Bron
Jaarverslagen OCW

Toelichting

- Betreft gesaldeerde OCW-uitgaven zoals per onderwijssector aangegeven, exclusief overige uitgaven
- De OCW bekostiging bevat geen bedragen voor huisvesting po en vo. Deze uitgaven lopen via de gemeenten
- De uitgaven WSF/WTOS per onderwijsdeelnemer betreffen bruto uitgaven gedeeld door onderwijsdeelnemers van het voltijd onderwijs
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B en C

OCW-uitgaven per deelnemer (in lopende prijzen x € 1)

	2003	2004	2005	2006	2007
po					
Uitgaven primair onderwijs per leerling	4.360	4.490	4.700	4.940	5.100
Basisonderwijs	3.890	3.960	4.110	4.290	4.430
Speciaal basisonderwijs	8.240	8.790	9.260	9.890	8.860
(Voortgezet) speciaal onderwijs	14.130	15.020	16.140	17.410	18.370
vo					
Uitgaven per leerling	5.760	5.840	6.130	6.290	6.570
bve					
Uitgaven mbo per deelnemer	5.110	5.360	5.660	6.130	6.220
hbo					
Uitgaven per student	5.220	5.290	5.380	5.460	5.710
wo					
Uitgaven per student	5.460	5.450	5.550	5.550	5.740
Uitgaven WSF/WTOS per onderwijsdeelnemer					
vo	270	290	220	220	230
bol	2.720	2.940	2.740	3.430	3.060
hbo	3.590	3.800	3.920	4.690	4.170
wo	3.540	3.730	3.940	4.720	4.290

Tabel 2.19

Bron
Jaarverslagen OCW
Nationale Rekeningen CBS

Toelichting

- Inclusief gemeentelijke bijdragen en collegegelden hbo en wo
- Voor 2007 zijn de gemeentelijke bijdragen geschat door verhoging met het prijsindexcijfer (pBBP volgens CBS)

Bijdragen aan instellingen per deelnemer (in lopende prijzen x € 1)

	2003	2004	2005	2006	2007
po	5.100	5.200	5.500	5.700	5.900
vo	6.500	6.500	6.800	7.000	7.300
mbo	5.400	5.700	6.000	6.500	6.600
hbo	6.600	6.600	6.800	6.900	7.100
wo	6.900	6.900	7.000	7.100	7.300

Tabel 2.20

Bron
Jaarverslagen OCW

Toelichting

- Uitgaven OCW per deelnemer x aantal deelnemers / aantal gediplomeerden

OCW-uitgaven per sector gedeeld door aantal gediplomeerden (in lopende prijzen x € 1)

	2003	2004	2005	2006	2007
po	36.000	37.000	40.000	42.000	45.000
vo	33.000	32.000	34.000	34.000	35.000
mbo	19.000	19.000	20.000	21.000	22.000
hbo	29.000	30.000	32.000	33.000	35.000
wo	45.000	44.000	42.000	38.000	38.000

Voortijdig schoolverlaters

Doelen

Het onderwijsbeleid is er op gericht zoveel mogelijk jonge mensen goed toe te rusten voor de moderne kennissamenleving. Het behalen van een startkwalificatie (een diploma op havo/vwo of mbo 2 niveau) staat daarbij voorop. De nationale doelstelling is het terugdringen van de jaarlijkse nieuwe voortijdige schooluitval met 50 procent tussen 2002 en 2012. Dit komt neer op een reductie tot maximaal 35.000 nieuwe vsv'ers in 2012. In 2006/07 zijn er 53.100 vsv'ers. Vanaf 2005 wordt gemeten met het onderwijsnummer.

In Europa is afgesproken (in het kader van het Lissabonproces) het aandeel 18-24 jarigen dat geen onderwijs volgt én geen startkwalificatie heeft tussen 2000 en 2010 met 50 procent te verminderen. Hiervoor is een EU-indicator afgesproken, die jaarlijks wordt gemonitord met de gegevens uit de Labour Force Survey (LFS). Voor Nederland betekent dit een reductie van 15,5 procent vsv'ers (waarde 2000) tot circa 8 procent in 2010. In 2006 lag het percentage op 12,9.

Laatst genoten onderwijs

Van de totale groep nieuwe vsv'ers komt 68 procent uit het mbo. De meeste nieuwe vsv'ers komen van niveau 2-4 van het mbo (58 procent in totaal). Circa 19 procent van de vsv'ers komt uit het voortgezet onderwijs en 11 procent verlaat het onderwijs voortijdig met een vmbo-diploma. Van alle leerlingen in de leeftijdsgroep 12-22-jarigen valt 4,0 procent voortijdig uit. Per schoolsoort varieert dit percentage. Uit de brugjaren valt 0,9 procent uit. Voor mbo 2-4 is dit 8,1 procent. Het hoogste percentage vinden we in mbo 1. Het gaat hierbij wel om kleine aantallen.

Achtergronden vsv

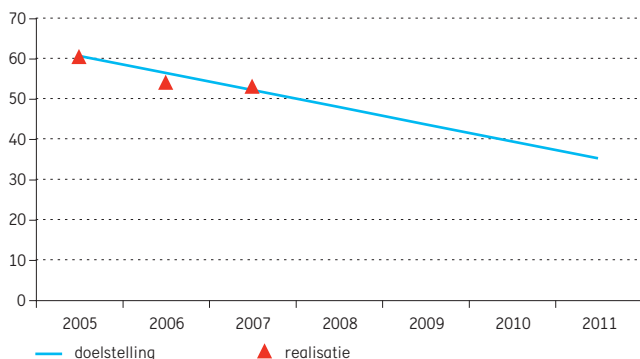
Onder vsv'ers vormen jongens de meerderheid met 59 procent. Het percentage vsv'ers onder niet-westerse allochtonen ligt twee keer zo hoog als onder autochtonen. Het aandeel voortijdig schoolverlaters onder allochtonen neemt geleidelijk af tot 6,3 procent in 2007. Deze afname geldt ook voor de niet-westerse allochtonen. Het vsv-percentage is nog wel flink hoger vergeleken met autochtonen en westerse allochtonen.

Vsv'ers hebben relatief vaker een vertraging in de schoolloopbaan opgelopen dan niet vsv'ers. Circa 66 procent van de vsv'ers heeft een vertraging van 1 of meerdere jaren. Bij niet-vsv'ers geldt dit voor ongeveer 29 procent. Circa 24 procent van de vsv'ers komt uit een eenoudergezin. Voor niet vsv'ers is dit 15 procent. Het percentage vsv'ers dat wordt verdacht van een misdrijf is hoger in het mbo (16 procent) dan in het vo (13 procent). Het percentage verdachten onder vsv'ers is vooral hoog op niveau 1 van het mbo (28 procent) en vmbo 3 (24 procent). In de 4 grote steden is 35 procent van de vsv'ers verdacht van een misdrijf. In de rest van Nederland is dit 27 procent.

Het stroomschema geeft aan waar in de 'doorlopende leerlijn' voortijdige schooluitval plaatsvindt. De percentages in het schema verwijzen naar het startaantal van 200.000 leerlingen. Het diagram is niet gecorrigeerd voor vsv'ers die later nog terugkeren in het onderwijs. In eerste instantie valt ongeveer 27 procent van de jongeren uit in het voortgezet onderwijs (vo) en middelbaar beroepsonderwijs (mbo). Een deel van deze leerlingen keert later wel weer terug in het onderwijs.

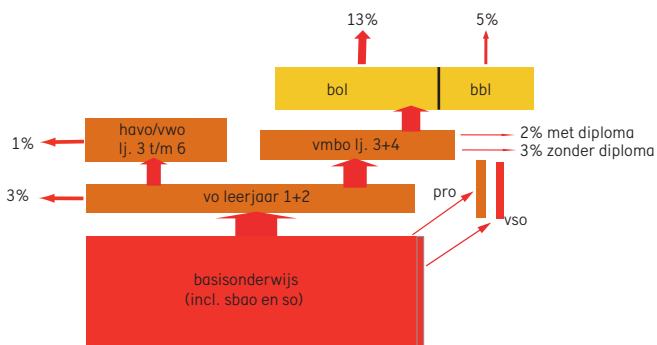
Figuur 2.25 Nationale doelstelling aantal nieuwe vsv'ers

Doelstelling en realisatie (aantal x 1.000)

Figuur 2.26 Stroomschema nieuwe vsv'ers

In procenten van een cohort uitstromende basisonderwijsleerlingen, 2006

Tabel 2.21

Bron
 A) OCW (CFI: onderwijsnummergegevens)
 B) CBS (LFS): EU-indicator
Toelichting
 – A) 2007: voorlopige cijfers
 – Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Voortijdig schoolverlaters

	2000	2003	2004	2005	2006	2007
A) Nieuwe vsv'ers (aantal x 1.000)				60,5	54,1	53,1
B) Percentage 18-24 jarige vsv'ers	15,5	14,2	14,0	13,6	12,9	--

Tabel 2.22

Bron
 OCW (CFI: onderwijsnummergegevens)
Toelichting
 – B) vmbo en mbo 1 met en zonder diploma zijn percentages t.o.v totale groep vmbo danwel mbo 1 deelnemers
 – Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Nieuwe vsv'ers naar laatst genoten onderwijs

	A) Procentuele verdeling t.o.v. totaal vsv			B) Percentage van herkomstgroep		
	2005	2006	2007	2005	2006	2007
Totaal	100	100	100	4,7	4,1	4,0
brug	6,5	7,4	6,8	1,0	1,0	0,9
vmbo:						
zonder diploma	7,9	7,2	6,4	2,2	1,7	1,5
met diploma	11,5	11,5	11,4	3,1	2,7	2,7
havo/vwo	4,2	4,5	5,4	0,9	0,8	1,0
vavo	2,5	2,5	1,7	18,5	14,4	13,0
mbo 1:						
zonder diploma	8,2	8,2	7,2	30,0	27,9	26,1
met diploma	2,4	2,9	3,1	8,8	9,8	11,2
mbo 2-4	56,8	56,0	58,0	9,2	8,1	8,1

Tabel 2.23

Bron
 OCW (CFI: onderwijsnummergegevens)
Toelichting
 – Het aantal nieuwe vsv'ers van 12-22 jaar tussen twee peildata 1 oktober. Nieuwe vsv'ers in 2007, zijn vsv'ers in schooljaar 2006/07

Nieuwe vsv'ers naar geslacht en etniciteit (procentuele verdeling)

	A) Procentuele verdeling t.o.v. totaal vsv			B) Percentage van herkomstgroep		
	2005	2006	2007	2005	2006	2007
Geslacht						
Man	59,8	59,4	59,1	5,5	4,8	4,7
Vrouw	40,2	40,6	40,9	3,9	3,4	3,4
Etniciteit						
Autochtoon	65,9	64,7	65,8	3,9	3,4	3,4
Allochtoon	34,1	35,3	34,2	7,3	6,7	6,3
Niet-westers allochtoon	26,0	27,5	26,7	7,9	7,2	6,9
Westers allochtoon	8,1	7,9	7,5	6,0	5,2	4,9

Tabel 2.24

Bron
 CBS (LFS)
 CBS/KLPD (HKS: regionale herkenningssystemen van politie)
Toelichting
 – Het aantal nieuwe vsv'ers van 12-22 jaar tussen twee peildata 1 oktober. Nieuwe vsv'ers in 2006, zijn vsv'ers in schooljaar 2005/06

Achtergronden nieuwe vsv'ers uit het vo, 2006 (in procenten)

Vertraging in de schoolloopbaan				vsv'ers	niet vsv'ers
geen				34	71
1 jaar				49	26
2 jaar				17	3
Soort huishouden				vsv'ers	niet vsv'ers
tweeoudergezin				59	80
eenoudergezin				24	15
eigen huishouden				10	3
overig				6	2
Percentage verdachten van misdrijven	Totaal Nederland	G4		Rest Nederland	
	vsv'ers	niet vsv'ers	vsv'ers	niet vsv'ers	vsv'ers
Totaal vo	13	2	17	4	12
Totaal mbo	16	7	23	12	6

Voortijdig schoolverlaters

Arbeidsmarktsituatie

Totale groep vsv'ers

Het verschil op de arbeidsmarkt tussen jongeren zonder en met startkwalificatie is groot. Zo heeft van de totale groep vsv'ers tussen 15-22 jaar slechts 65 procent werk tegen 81 procent van de jongeren met een startkwalificatie. Ongeveer twee derde van de niet-schoolgaande vmbo-gediplomeerden (15-22 jarigen) heeft een baan. Minder dan de helft van de jongeren met alleen basisonderwijs heeft een baan.

Nieuwe vsv'ers

Van alle nieuwe vsv'ers heeft direct na het jaar van uitval 55 procent betaald werk. Hier zitten ook kleine baantjes bij, maar 75 procent verdient meer dan 0,5 keer het minimumjeugdloon. Circa drie kwart van de vsv'ers werkt in de sectoren handel, horeca, zakelijke dienstverlening en de gezondheids- en welzijnzorg. Handel en zakelijke dienstverlening vormen, met beide circa 30 procent, het grootste aandeel.

Vsv in de regio

Nederland is ingedeeld in 39 Regionaal Meld- en Coördinatiecentrum (RMC)-regio's. De regio's met de meeste voortijdig schoolverlaters kenmerken zich door de hogere stedelijkheidsgraad. Relatief scoren ook niet-stedelijke gebieden hoog.

Vsv in gemeenten

De hoge vsv-percentages worden veelal aangetroffen in de grotere gemeenten, maar ook in specifieke gebieden, zoals bij gemeenten op de grens van de provincies Zeeland en Noord-Brabant en in

Groningen. Met uitzondering van een aantal gemeenten in het Groene Hart, scoren de gemeenten in de Randstad verhoudingsgewijs slecht. Het percentage nieuwe vsv'ers is in Nederland gemiddeld 4,1 procent in 2006. In vrijwel alle 36 grootste gemeenten van het land (behalve Zwolle en Hengelo) is het percentage hoger.

Vier grote steden

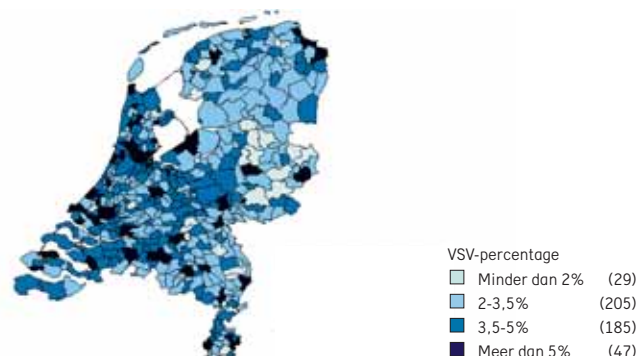
Een algemene conclusie voor de vier grote steden is dat de aantallen en percentages vsv hoog liggen, maar binnen de grote gemeenten fors per wijk verschillen. De aandachtswijken hebben hoge percentages voortijdige schoolverlaters, maar dat geldt ook voor een aantal andere wijken.

Wijken

In wijken (postcodegebieden) waar sprake is van een opeenstapeling van problemen zijn ook de vsv-percentages hoog. Dit blijkt uit de vsv-percentages in de zogenaamde armoedeprobleemcumulatiegebieden (CBS). Met name in wijken met een hoog aandeel huishoudens met een uitkering ligt ook het vsv-percentage hoog. Dit geldt niet alleen voor de grote steden. Circa 25 procent van alle nieuwe vsv'ers woont in een armoedeprobleemcumulatiegebied. Deze gebieden worden gekenmerkt door relatief veel huishoudens met uitkeringen, huishoudens met lage inkomens en niet-westerse allochtonen.

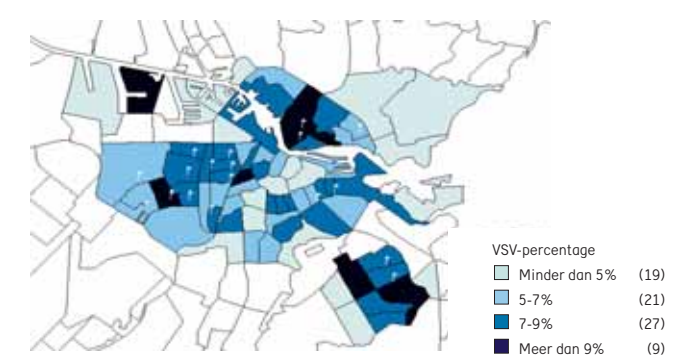
Figuur 2.27 Nieuwe vsv'ers per gemeente

Percentage in de leeftijdsgroep 12-22 jaar, 2006

Figuur 2.28 Nieuwe vsv'ers in Amsterdam

Percentage in de leeftijdsgroep 12-22 jaar, 2006 (vlag = aandachtswijk)

Tabel 2.25

Bron

CBS (EBB: 2003-2006 gemiddeld)

Arbeidsmarktpositie van 15-22 jarigen, 2002-2006 (procentuele verdeling)

	Werkend	Niet werkend
Met startkwalificatie	81	19
mbo 2/3	86	14
mbo 4	86	14
havo/vwo	66	34
hbo/wo-bachelor	82	18
Zonder startkwalificatie	65	35
alleen basisonderwijs	47	53
avo	68	32
vmbo/mbo 1	69	31

Tabel 2.26

Bron

CBS (nieuwe vsv'ers 2004/05)
en banenbestand september 2005

Toelichting

Overige = Landbouw en visserij, Industrie,
Bouwnijverheid, Defensie, Politie en
Cultuur / overige dienstverlening

Baanbezit en economische activiteit nieuwe vsv'ers, 2005 (procentuele verdeling)

	vsv'ers	niet vsv'ers
Baanbezit (direct na het schooljaar van uitval)		
Geen betaald werk	45	64
Betaald werk	55	36
Economische activiteit		
Handel	29	38
Horeca	10	13
Zakelijke dienstverlening	30	15
Gezondheids- en welzijnszorg	5	8
Overige	21	19

Tabel 2.27

Bron

OCW (CFI: onderwijsnummergegevens)

Toelichting

– Het aantal nieuwe vsv'ers van 12-22 jaar
tussen twee peildata 1 oktober. Nieuwe
vsv'ers in 2006, zijn vsv'ers in schooljaar
2005/06.

Top 10 regio's met meeste nieuwe vsv'ers, 2006

Regio	Aantal	Percentage
Agglomeratie Amsterdam	5.790	6,3
Rijnmond	5.575	5,8
Haaglanden	3.999	5,5
Utrecht	2.732	4,5
West-Brabant	2.301	4,4
Gewest Limburg-Zuid	2.215	4,8
Zuidoost-Brabant	2.195	3,8
Arnhem/Nijmegen	2.039	4,0
Eem en Vallei	1.998	4,0
Noordoost-Brabant	1.920	3,7

Tabel 2.28

Bron

OCW (CFI: onderwijsnummergegevens)

Toelichting

– Het aantal nieuwe vsv'ers van 12-22 jaar
tussen twee peildata 1 oktober. Nieuwe
vsv'ers in 2006, zijn vsv'ers in schooljaar
2005/06.

Top 10 gemeenten met meeste nieuwe vsv'ers, 2006

Gemeente	Aantal	Percentage
Amsterdam	3.532	7,8
Rotterdam	3.137	7,1
's-Gravenhage	2.207	7,1
Utrecht	906	5,9
Almere	863	5,1
Tilburg	822	5,8
Eindhoven	728	5,4
Breda	609	5,1
Zaanstad	581	5,6
Arnhem	573	5,9

Niet-bekostigd onderwijs

Afbakening niet-bekostigd onderwijs

Niet-bekostigd onderwijs wordt niet gesubsidieerd door de ministeries van OCW en LNV. De kosten van de opleiding komen op rekening van de burger die de opleiding volgt, van de werkgever of van de uitkeringsinstantie. Bij niet-bekostigd onderwijs moet vooral worden gedacht aan mondelinge deeltijdopleidingen aan een particulier instituut, schriftelijke cursussen of bedrijfsopleidingen. De lijst van opleidingen is lang. Een paar voorbeelden: een cursus Word of Excel, vrijetijdscursussen (zoals bloemschikken), taalcursussen, een vmbo-, havo- of vwo-opleiding aan een commercieel opleidingsinstituut, accountancy of SPD. Het aantal deelnemers aan het niet-bekostigd onderwijs wordt door het CBS bepaald met behulp van de Enquête Beroepsbevolking (EBB) en de onderwijsregistraties. In de EBB wordt (op basis van steekproeven) de deelname aan alle vormen van onderwijs waargenomen. Door koppeling van de EBB aan de onderwijsregistraties kan het aantal deelnemers aan niet-bekostigd onderwijs worden afgeleid. In 2006 volgden ruim 1.1 miljoen mensen van 17 tot 65 jaar een opleiding in het niet-bekostigd onderwijs. Dit is 10,6 procent van de bevolking van die leeftijd. De relatieve deelname is in de loop der jaren gedaald. In 2002 bedroeg dit nog 11,1 procent.

De opleidingen

Niet-bekostigd onderwijs kan worden getypeerd aan de hand van verschillende kenmerken. Zo deed 79 procent van de deelnemers in 2006 een werkgerelateerde opleiding (de rest deed vrijetijdscursussen), 31 procent volgde een bedrijfsopleiding, 12 procent een schriftelijke opleiding en 8 procent een voltijdse opleiding. Gemiddeld duurt een niet-bekostigde opleiding ongeveer een jaar, maar de diversiteit in lengte is groot: van een week of korter tot 3 jaar of langer. In het aantal lessen per week zit minder variatie. Bijna drie kwart van de deelnemers had in 2006 maximaal 6 uren les per week. De meeste deelnemers volgden een opleiding op het niveau van havo/vwo/mbo (39 procent) en ruim een derde volgde een opleiding op het niveau van het hoger onderwijs (37 procent). De overige deelnemers volgden een opleiding op maximaal vmbo-niveau (24 procent). De economisch-juridische opleidingen waren het meest populair (38 procent), gevolgd door de technische en medische opleidingen (22 procent) en sociaal-culturele opleidingen (20 procent).

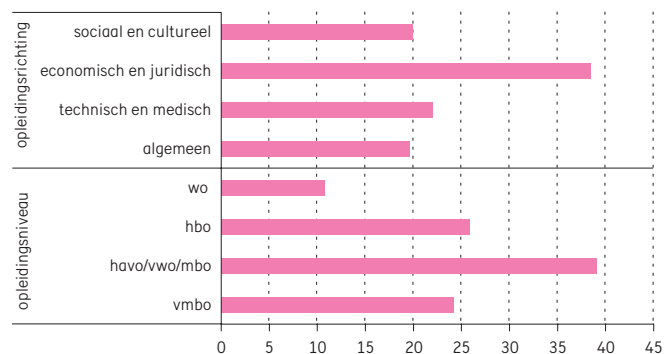
Kenmerken van de deelnemers

Niet-bekostigd onderwijs wordt vooral gevolgd door mensen tussen de 25 en 44 jaar. Jongeren onder de 25 jaar volgen vooral bekostigd onderwijs en vanaf het 45ste levensjaar neemt de deelname geleidelijk af. Naarmate de deelnemers ouder zijn, duren de opleidingen korter. Boven de 55 jaar volgen mensen juist weer iets vaker een opleiding die langer duurt dan 3 jaar. Mannen en vrouwen namen in 2006 ongeveer even vaak deel aan niet-bekostigd onderwijs. Mannen volgden vaker bedrijfsopleidingen en andere opleidingen die werkgerelateerd zijn. Bijna de helft van de mannen volgde een economisch-juridische opleiding. Hoewel ook de vrouwen in 2006 het meest kozen voor deze richting, toonden vrouwen daarnaast wat meer belangstelling voor de sociaal-culturele en algemeen vormende opleidingen dan mannen. Hoe hoger de vooropleiding, hoe hoger de deelname aan het niet-bekostigd onderwijs is. Van de bevolking van 17 tot 65 jaar met ten hoogste een vmbo-opleiding volgde in 2006 6 procent een opleiding in het niet-bekostigd onderwijs, tegen 11 procent van de havo/vwo/mbo-opleiden en 16 procent van degenen die een afgeronde opleiding in het hoger onderwijs hadden genoten.

Mensen met een baan volgden in 2006 relatief vaker niet-bekostigd onderwijs (13 procent) dan werklozen (10 procent) en 'niet-actieven' (ruim 5 procent). Ruim 80 procent van de opleidingen die mensen uit de werkzame en uit de werkloze beroepsbevolking volgden was werkgerelateerd. Niet-actieven (mensen zonder baan van minstens 12 uur die ook niet op zoek zijn naar zo'n baan) volgden vaker een voltijdopleiding.

Figuur 2.29 Deelname aan niet-bekostigde opleidingen

In procenten van totaal (duur \geq 6 maanden), naar niveau en studierichting, 2006

Tabel 2.29

Bron		Aantal deelnemers (x 1.000)				Als perc. van bevolkingscategorie			
		2003	2004	2005	2006	2003	2004	2005	2006
	Toelichting								
	– Herziene reeks t.o.v. vorig jaar								
	Totaal	1.183	1.133	1.121	1.124	11,3	10,8	10,6	10,6
	Mannen	591	568	559	570	11,1	10,7	10,5	10,7
	Vrouwen	592	565	561	554	11,4	10,8	10,7	10,6
	Jonger dan 25 jaar	154	150	132	136	10,0	9,7	8,6	8,8
	25-34 jaar	358	336	326	318	15,7	15,2	15,2	15,3
	35-44 jaar	341	322	324	324	13,2	12,4	12,4	12,4
	45-54 jaar	230	226	237	237	10,1	9,9	10,3	10,1
	55-64 jaar	101	100	101	110	5,5	5,3	5,2	5,5
	Autochtonen	945	899	895	897	11,2	10,6	10,6	10,6
	Westerse allochtonen	120	117	114	112	12,0	11,7	11,6	11,2
	Niet-westerse allochtonen	118	117	112	115	11,4	11,0	10,2	10,6
	Vooropleiding maximaal vmbo	234	200	184	187	6,7	6,0	5,6	5,8
	Vooropleiding havo/vwo/mbo	518	471	494	496	11,7	10,8	11,0	11,0
	Vooropleiding hbo/wo	429	461	442	439	16,9	16,7	16,1	15,9
	Werkzame beroepsbevolking	945	895	911	917	13,6	13,0	13,2	13,0
	Werkloze beroepsbevolking	41	48	49	41	10,4	10,3	10,4	10,1
	Niet-beroepsbevolking	197	190	160	167	6,3	6,0	5,0	5,4

Tabel 2.30

Bron		Totaal (x 1.000)	w.v. in procenten van aantal deelnemers			
			voltijd	schrift.	bedrijfs- opleiding	werk- gerelateerd
	Toelichting					
	– Alleen bij opleidingen die korter zijn dan 6 maanden is gevraagd of het een bedrijfsopleiding is					
	– De percentages kunnen opgeteld meer of minder dan 100 procent zijn					
	– Herziene reeks t.o.v. vorig jaar					
	Totaal deelnemers	1.124	8	12	31	79
	Mannen	570	8	12	36	81
	Vrouwen	554	9	12	26	77
	Jonger dan 25 jaar	136	35	10	17	58
	25-34 jaar	318	8	15	30	83
	35-44 jaar	324	4	13	33	84
	45-54 jaar	237	2	11	38	84
	55-64 jaar	110	--	7	25	71
	Autochtonen	897	8	12	33	79
	Westerse allochtonen	112	6	15	28	81
	Niet-westerse allochtonen	115	16	12	19	78
	Vooropleiding maximaal vmbo	187	16	11	29	73
	Vooropleiding havo/vwo/mbo	496	9	14	32	79
	Vooropleiding hbo/wo	439	4	10	29	82
	Werkzame beroepsbevolking	917	5	13	38	84
	Werkloze beroepsbevolking	41	9	14	.	80
	Niet-beroepsbevolking	167	24	9	.	54

Leven lang leren

Inleiding

De kenniseconomie vraagt dat mensen zich tijdens hun leven blijven ontwikkelen, dat ze blijven werken en leren. Er worden andere eisen aan de 'nieuwe' werknemer en de 'nieuwe' ondernemer gesteld. Bovendien wordt een algemene stijging van het opleidingsniveau van de Nederlandse beroepsbevolking verlangd. Dat betekent dat startkwalificaties nog belangrijker worden dan ze al zijn, dat een sterkere doorstroom naar hogere niveaus in het onderwijs nodig is en dat een leven lang leren de levenshouding van elke Nederlandse burger moet worden.

Het kabinet onderstreept het belang van het leven lang leren onder andere door een samenwerkingsverband tussen het ministerie van OCW en SZW (de projectdirectie Leren en Werken). Met regio's en sectoren worden convenanten afgesloten over op te richten duurzame regionale samenwerkingsverbanden op het terrein van leven lang leren en aantallen te realiseren EVC- (Erkenning Verworven Competenties) trajecten en leerwerktrajecten. In deze paragraaf worden specifiek de uitgaven en deelname aan bedrijfsopleidingen beschreven. Dit zijn alleen de opleidingen of cursussen in de particuliere sector. Vervolgens gaan we in op de deelname aan opleidingen en cursussen van alle inwoners in Nederland vanaf 16 jaar.

Uitgaven aan bedrijfsopleidingen

De kosten van bedrijfsopleidingen worden betaald door het bedrijfsleven, de overheid en het individu. Uit de kerncijfers bedrijfsopleidingen (CBS, 2007) komt naar voren dat het bedrijfsleven in 2005 1.738 miljoen euro heeft uitgegeven aan opleiding en scholing.

Dat is 1,4 procent van de totale arbeidskosten. In 1999 was dit 1.908 miljoen euro, respectievelijk 1,7 procent.

Wanneer de arbeidskosten van opleidingsuren onder werktijd worden meegerekend dan komen de uitgaven voor 2005 op 3.093 miljoen euro en voor 1999 op ruim 3.088 miljoen euro. De totale uitgaven aan bedrijfsopleidingen zijn tussen 1993 en 1999 sterk toegenomen. In 2005 zijn de uitgaven aan bedrijfsopleidingen per werknemer in het totaal van de bedrijfstakken 810 euro (inclusief de arbeidskosten). Dit is even hoog als in 1999. Er zijn grote verschillen tussen de uitgaven aan bedrijfsopleidingen per werknemer en de grootteklasse van de bedrijven. In 2005 is 460 euro per werknemer uitgegeven in bedrijven van 10-99 werknemers.

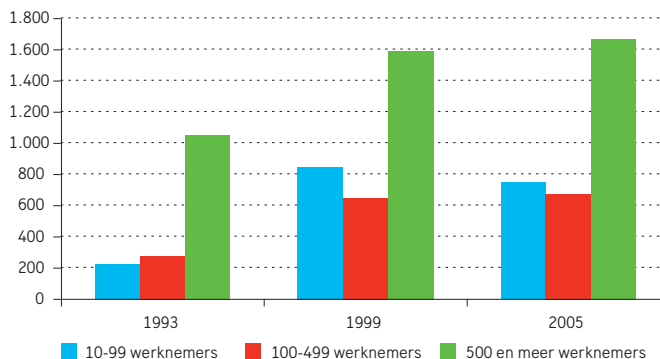
In de middelgrote (100-499) bedrijven werd in 2005 per werknemer 850 uitgegeven aan bedrijfsopleidingen. In grote bedrijven (500 en meer werknemers) is gemiddeld 1.180 euro per werknemer uitgegeven aan postnietieel onderwijs in 2005.

Deelname aan bedrijfsopleidingen naar bedrijfsgrootte

In het totaal van alle bedrijfstakken heeft 34 procent van de werknemers in (middel-) grote bedrijven deelgenomen aan bedrijfsopleidingen in 2005. Hoe groter het bedrijf, hoe hoger het aandeel werknemers dat een bedrijfsopleiding volgde. Zo volgde in 2005 24 procent van de werknemers in een bedrijf van 10-99 werknemers een bedrijfsopleiding. In een bedrijf van 500 en meer werknemers volgde ruim 45 procent van de werknemers een bedrijfsopleiding. Het percentage mannen dat een bedrijfsopleiding volgt is overal hoger dan het percentage vrouwen.

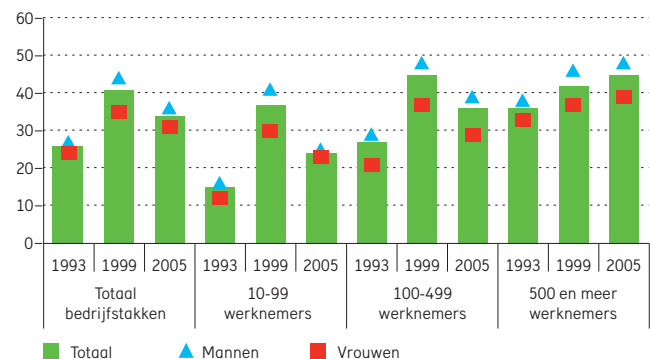
Figuur 2.30 Uitgaven aan bedrijfsopleidingen

Inclusief arbeidskosten van opl. uren onder werktijd, naar bedrijfsgrootte (x € 1 mln)

Figuur 2.31 Deelname aan bedrijfsopleidingen

In procenten van totaal aantal werknemers

Tabel 2.31
Bron

 CBS <http://statline.cbs.nl>
Toelichting

- De uitgaven zijn exclusief en inclusief de arbeidskosten van opleidingsuren onder werktijd
- De uitgaven aan cursussen of opleidingen hebben betrekking op bedrijven die deze bedrijfsopleidingen hebben

Totale uitgaven aan bedrijfsopleidingen (x € 1 mln)

		1993	1999	2005
Totaal bedrijfstakken	Incl.	1.558	3.088	3.093
	Excl.	.	1.908	1.738
Naar bedrijfsgrootte				
10-99 werknemers	Incl.	224	848	750
	Excl.	.	489	413
100-499 werknemers	Incl.	278	649	676
	Excl.	.	407	382
500 en meer werknemers	Incl.	1.056	1.592	1.667
	Excl.	.	1.012	943
Naar bedrijfstak				
Delfstoffenwinning	Incl.	.	16	34
	Excl.	.	12	19
Industrie	Incl.	466	652	703
	Excl.	.	378	396
Energie- en waterleidingbedrijven	Incl.	34	39	40
	Excl.	.	21	28
Bouwnijverheid	Incl.	65	228	231
	Excl.	.	120	109
Handel	Incl.	168	425	391
	Excl.	.	230	225
Horeca	Incl.	10	37	56
	Excl.	.	21	25
Vervoer en communicatie	Incl.	.	359	352
	Excl.	.	255	224
Financiële instellingen	Incl.	248	444	418
	Excl.	.	299	249
Zakelijke dienstverlening	Incl.	223	789	774
	Excl.	.	511	409
Cultuur en overige dienstverlening	Incl.	.	99	93
	Excl.	.	63	55

Tabel 2.32
Bron

 CBS <http://statline.cbs.nl>
Toelichting

- De uitgaven zijn exclusief en inclusief de arbeidskosten van opleidingsuren onder werktijd
- De uitgaven aan cursussen of opleidingen hebben betrekking op bedrijven die deze bedrijfsopleidingen hebben. Het aantal werknemers betreft echter alle bedrijven.

Uitgaven aan bedrijfsopleidingen per werknemer (in euro's)

		1993	1999	2005
Totaal bedrijfstakken	Incl.	490	810	810
	Excl.	.	500	450
Naar bedrijfsgrootte				
10-99 werknemers	Incl.	190	580	460
	Excl.	.	340	260
100-499 werknemers	Incl.	400	820	850
	Excl.	.	520	480
500 en meer werknemers	Incl.	800	1.020	1.180
	Excl.	.	650	670

Leven lang leren

Deelname aan opleidingen en cursussen

In 2004-2006 was de gemiddelde deelname aan opleidingen of cursussen 36 procent. Dat is een lichte daling ten opzichte van 2002-2004, toen was de deelname 39 procent.

De deelname aan opleidingen verschilt sterk per leeftijdsgroep. Van de 16- tot 34-jarigen nam ongeveer 47 procent deel aan opleidingen of cursussen in de periode 2004-2006. In 2004-2006 nam 36 procent van de 45- tot 54-jarigen deel aan opleidingen of cursussen.

In de laatste jaren namen meer oudere werknemers deel aan opleidingen en cursussen. Het aantal jongere werknemers dat een opleiding of cursus volgde nam juist licht af.

Deelname naar opleidingsniveau

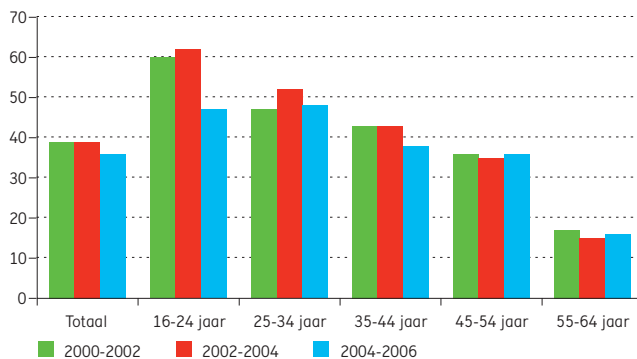
Van de werknemers in (middel-) grote bedrijven met een laag opleidingsniveau (basisonderwijs), heeft 19 procent tussen 2004 en 2006 enige vorm van training of scholing gehad die van belang is voor werk en beroep. Voor de vmbo-opgeleiden lag dit percentage iets hoger (21 procent). De deelname van mensen met een hoger beroeps- of wetenschappelijke opleiding staken daar met 46 respectievelijk 50 procent ver bovenuit.

Ten opzichte van de periode 2002-2004 daalde het percentage dat deelneemt aan opleidingen of cursussen. In alle opleidingsniveaus is deze daling zichtbaar, behalve in de categorie 'basisonderwijs'. De deelname aan opleidingen of cursussen in deze categorie is licht gestegen, van 18 procent in 2002-2004 naar 19 procent in 2004-2006.

Aannemelijk is dat de dalende conjunctuur tussen 2003-2005 een negatief effect heeft gehad op de deelname. De deelnamestijging moet komen uit het midden- en kleinbedrijf (MKB). Bij het grootbedrijf lijkt enige scholingsverzadiging op te treden. Vooral de MKB-sector is gevoelig voor conjunctuurinvloeden.

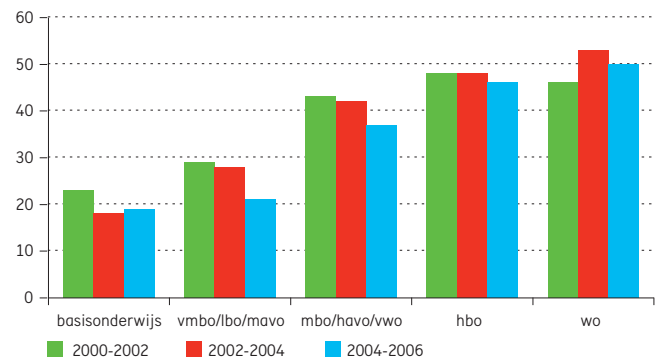
Figuur 2.32 Deelname aan opleidingen of cursussen

In procenten van de totale bevolking (vanaf 16 jaar) naar leeftijdsgroep

Figuur 2.33 Deelname aan opleidingen of cursussen

In procenten van de totale bevolking (vanaf 16 jaar) naar opleidingsniveau

Tabel 2.33

Bron

CBS <http://statline.cbs.nl>

Toelichting

– In aantallen deelnemers en procenten van totaal aantal werknemers

Deelname aan bedrijfsopleidingen naar bedrijfsgrootte (aantal x 1.000)

		1993		1999		2005		
		aantal	%	aantal	%	aantal	%	
Totaal bedrijfstakken	Totaal	841	26	1.559	41	1.311	34	
	Mannen	609	27	1.110	44	901	36	
	Vrouwen	232	24	450	35	410	31	
Naar bedrijfsgrootte								
	10-99 werknemers	Totaal	172	15	544	37	394	24
	Mannen	133	16	413	41	273	25	
	Vrouwen	39	12	131	30	122	23	
100-499 werknemers	Totaal	190	27	354	45	283	36	
	Mannen	150	29	269	48	212	39	
	Vrouwen	40	21	85	37	71	29	
500 en meer werknemers	Totaal	479	36	661	42	633	45	
	Mannen	326	38	428	46	416	48	
	Vrouwen	153	33	234	37	217	39	

Tabel 2.34

Bron

CBS <http://statline.cbs.nl>

Toelichting

– Werknemers die een (of meerdere) cursussen of opleidingen volgen
 – In aantallen deelnemers en procenten van totaal aantal werknemers

Deelname aan bedrijfsopleidingen naar soort bedrijf (aantal x 1.000)

	1993		1999		2005	
	aantal	%	aantal	%	aantal	%
Delfstoffenwinning	.	.	5	60	5	61
Industrie	212	24	341	40	257	34
Energie- en waterleidingbedrijven	16	37	16	47	10	44
Bouwnijverheid	68	24	179	58	121	40
Handel	144	22	304	37	241	26
Horeca	14	16	39	32	35	22
Vervoer en communicatie	.	.	154	40	152	39
Financiële instellingen	85	46	140	65	134	54
Zakelijke dienstverlening	141	20	317	36	303	36
Cultuur en overige dienstverlening	.	.	64	39	54	30

EU-doelstellingen

EU-doelstellingen onderwijs

De Europese regeringsleiders stelden zich tijdens de Europese Raad in Lissabon (2000) een concurrerende en sociaal hechte Europese samenleving in 2010 ten doel. Om deze doelstellingen te bereiken, kozen zij voor de 'open coördinatiemethode'. Die houdt in dat de lidstaten gezamenlijk doelen stellen, waarna zij de vorderingen tot 2010 evalueren met vergelijkbare en gezamenlijk afgesproken indicatoren en streefwaarden. Lidstaten zijn volledig vrij bij de vertaling van de doelstellingen in nationaal beleid. In Brussel heeft de Onderwijs Raad in 2003 op vijf terreinen (voortijdig schoolverlaters, studie exacte vakken, opleidingsniveau, leesvaardigheid en leven lang leren) concrete doelstellingen vastgesteld voor alle lidstaten van de EU.

Nederlandse inzet

In 2003 heeft het ministerie van OCW een actieplan opgesteld waarin de vijf EU-benchmarks voor Nederland uitgewerkt worden in nationale doelstellingen en beleidsmaatregelen. De Nederlandse inzet op de vijf EU-benchmarks is bepaald op basis van prioriteiten in de OCW-beleidsagenda. Op deze manier draagt Nederland actief bij aan het versterken van de Europese kennissamenleving.

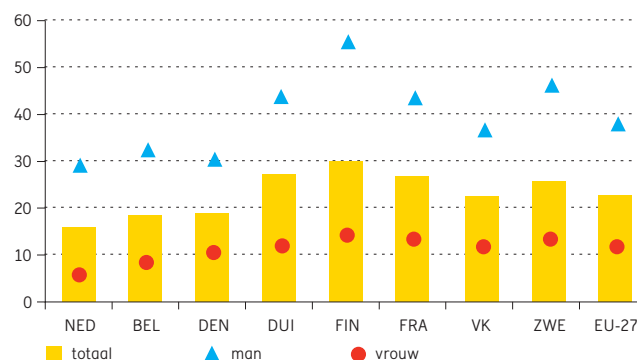
1. *Voortijdig schoolverlaters*. In 2006 was het aandeel 18- tot 24-jarigen dat geen onderwijs volgt en geen startkwalificatie (minimaal een diploma op havo, vwo of mbo 2 niveau) heeft 12,9 procent. Daarmee zit Nederland onder het EU-gemiddelde van 15,2 procent. Sinds 2001 daalt het aandeel voortijdig schoolverlaters. Nederland heeft als doelstelling het aantal voortijdig schoolverlaters te halveren. Dit houdt in dat in 2010 het aandeel voortijdig schoolverlaters teruggebracht moet zijn tot circa 8 procent.
2. *Studie bèta/techniek*. Het aantal afgestudeerden en promovendi in wiskunde, exacte vakken en techniek was in 2005 in Nederland 8,6 per 1.000 inwoners in de leeftijd van 20-29 jaar. Daarmee lijkt de Nederlandse doelstelling, 15 procent meer afgestudeerden in 2010 ten opzichte van 2000, behaald. Een gedeelte van deze stijging wordt verklaard door de invoering van het bachelor-master stelsel: vanaf 2003 worden beide diploma's hier geteld. Tevens heeft Nederland als doelstelling een meer evenwichtige verdeling tussen mannen en vrouwen te realiseren. Het aandeel vrouwelijke afgestudeerden/promovendi bèta/techniek in Nederland is lager dan in omliggende landen.
3. *Opleidingsniveau jongeren*. In Nederland heeft 74,7 procent van de 20-24 jarigen het startkwalificatieniveau behaald in 2006. Dit is lager dan het EU-27 gemiddelde van 77,9 procent. De Nederlandse doelstelling is dat in 2010 het aandeel jongeren met een start-

kwalificatie gestegen is naar 85 procent. Om de Nederlandse doelstelling te behalen is de komende jaren een sterkere stijging nodig. In omliggende landen hebben relatief meer jongeren een startkwalificatie dan in Nederland.

4. *Leesvaardigheid*. Het aandeel leerlingen met lage leesvaardigheden (vaardighedenschaal 1 of minder in het PISA-onderzoek) is van 11,5 procent in 2003 gestegen naar 15,1 procent in 2006. Dit is een forse stijging, maar in vergelijking met de omliggende landen heeft Nederland het laagste percentage leerlingen met lage leesvaardigheden. Het aandeel leerlingen met lage leesvaardigheden was 9,6 procent in 2000. De stijging in lage leesvaardigheden van 9,6 procent in 2000 naar 11,5 procent in 2003 had met name een statistische achtergrond. In de steekproef van 2000 deden namelijk geen leerlingen uit het speciale onderwijs mee (vso/lom en vso/mlk). Sinds het PISA 2003-onderzoek zijn ook deze leerlingen in de steekproef opgenomen (lwoo en praktijkonderwijs). Nederland heeft zich in 2000 ten doel gesteld het leesvaardigheidsniveau van 2000 (9,6 procent) te handhaven. In de kwaliteitsagenda VO (uitgebracht eind 2007) is deze doelstelling aangescherpt tot 8 procent.
5. *Leven lang leren*. In 2006 nam 15,6 procent van de Nederlandse 25- tot 64-jarigen deel aan leeractiviteiten. In 2000 was dit nog 15,5 procent. Nederland streeft ernaar dat in 2010 minstens 20 procent aan een leeractiviteit deelneemt. Dat was het niveau van de twee best presterende Europese landen in 2000. Daarvoor moeten aanzienlijk meer 25- tot 64-jarigen aan leeractiviteiten deelnemen.

Figuur 3.1 Afgestudeerden bèta/techniek

Percentage van totaal aantal studenten in tertiair onderwijs (ISCED 5 en 6), 2005

Tabel 3.1

Bron

http://epp.eurostat.ec.europa.eu
 OESO (2001) Knowledge and skills for life - first results from PISA 2000
 OESO (2004) Learning for tomorrow's world - first results from PISA 2003
 OESO (2007) PISA 2006 Science competencies for tomorrow's world.

Toelichting

– Benchmark 2010: in EU-verband afgesproken streefcijfer
 – Voor een gedetailleerde toelichting op de cijfers zie Bijlage Toelichting en Begrippen, deel E

Binnen EU afgesproken benchmarks

A) EU-benchmark 1 Percentage 18-24 jarigen, zonder havo, vwo of mbo 2 diploma, dat geen onderwijs volgt

	NED	BEL	DEN	DUI	FIN	FRA	VK	ZWE	EU-27
2000	15,5	12,5	11,6	14,9	8,9	13,3	18,4	7,7	17,6
2004	14,0	11,9	8,5	12,1	8,7	13,4	14,9	8,6	15,9
2005	13,6	13,0	8,5	13,8	9,3	12,6	14,0	11,7	15,5
2006	12,9	12,6	10,9	13,8	8,3	13,1	13,0	12,0	15,2
Benchmark 2010	8,0								daling van 50%

B) EU-benchmark 2 Percentage afgestudeerden en promovendi in exacte vakken en techniek onder 20-29 jarigen

	NED	BEL	DEN	DUI	FIN	FRA	VK	ZWE	EU-27
2000	5,8	9,7	11,7	8,2	16,0	19,6	18,5	11,6	10,2
2004	7,9	11,2	13,8	9,0	--	--	18,1	15,9	12,5
2005	8,6	10,9	14,7	9,7	17,7	22,5	18,4	14,4	13,0
Benchmark 2010	6,7								stijging van 15%

C) EU-benchmark 3 Percentage 20-24 jarigen met tenminste een havo, vwo of mbo 2 diploma

	NED	BEL	DEN	DUI	FIN	FRA	VK	ZWE	EU-27
2000	71,9	81,7	72,0	74,7	87,7	81,6	76,6	85,2	76,6
2004	75,0	81,8	76,2	72,8	84,5	81,4	77,0	86,0	77,2
2005	75,6	81,8	77,1	71,5	83,4	82,6	78,2	87,5	77,5
2006	74,7	82,4	77,4	71,6	84,7	82,1	78,8	86,5	77,9
Benchmark 2010	85,0								85,0

D) EU-benchmark 4 Percentage 15-jarige leerlingen met lage leesvaardigheden

	NED	BEL	DEN	DUI	FIN	FRA	VK	ZWE	EU-15
2000	9,6	19,0	17,9	22,6	6,9	15,2	12,8	12,6	19,4
2003	11,5	17,8	16,5	22,3	5,7	17,5	--	13,3	19,8
2006	15,1	18,8	16,0	19,1	4,8	21,8	19,0	15,3	--
Benchmark 2010	8,0								daling van 20%

E) EU-benchmark 5 Deelname aan leeractiviteiten; percentage van de leeftijdsgroep 25-64 jarigen

	NED	BEL	DEN	DUI	FIN	FRA	VK	ZWE	EU-27
2000	15,5	6,2	19,4	5,2	17,5	2,8	20,5	21,6	7,1
2004	16,4	8,6	25,6	7,4	22,8	7,0	29,4	32,1	9,3
2005	15,9	8,3	27,4	7,7	22,5	7,0	27,5	32,1	9,7
2006	15,6	7,5	29,2	7,5	23,1	7,5	26,6	--	9,6
Benchmark 2010	20,0								12,5

Deelname internationaal

Onderwijsdeelname naar leeftijdscategorie

In Nederland zijn kinderen vanaf 5 jaar leerplichtig, veel kinderen gaan echter al vanaf 4-jarige leeftijd naar school. In andere landen begint de leerplicht later. Alleen in het Verenigd Koninkrijk bestaat leerplicht voor 4-jarigen. Dat kinderen pas vanaf een bepaalde leeftijd leerplichtig zijn, betekent niet dat zij ook pas vanaf die leeftijd naar school of voorschoolse voorzieningen gaan. In België en Frankrijk gaan bijvoorbeeld bijna alle kinderen van 3 en 4 jaar naar de voor-school.

In Nederland gaat 86 procent van de 15- tot 19-jarigen naar school. Dit is hoger dan het OESO-gemiddelde van 81 procent en het EU-gemiddelde van 85 procent. Van de omringende landen ligt het percentage vooral in het Verenigd Koninkrijk lager (79 procent).

De onderwijsdeelname van 20- tot 29-jarigen ligt in Nederland op 26 procent. Het OESO- en EU-gemiddelde liggen op respectievelijk 24 en 25 procent. Van de omringende landen hebben Duitsland en België een iets hoger deelnamepercentage dan Nederland en gemiddeld in de OESO en EU. Finland heeft met 43 procent het hoogste percentage deelnemers in deze leeftijdscategorie dat onderwijs volgt.

De deelname aan onderwijs van 30-39 jarigen ligt in Nederland (3 procent) laag ten opzichte van het OESO- en EU-gemiddelde van 6 procent. Met name in het Verenigd Koninkrijk (16 procent), Zweden en Finland (in beide landen 13 procent) ligt het percentage 30- tot 39-jarigen dat onderwijs volgt hoger dan in Nederland.

Verwachte onderwijsduur

Onder de verwachte onderwijsduur wordt het totaal aantal jaren dat een kind vanaf 5 jarige leeftijd in het onderwijs doorbrengt verstaan. In Nederland ligt de verwachte onderwijsduur in 2005 op 17,5 jaar. Dit is korter dan het OESO- en EU-gemiddelde van respectievelijk 17,7 en 18,0 jaar. Het verschil tussen jongens en meisjes is in alle vergelijkingslanden minimaal. Alleen in Nederland en Duitsland is de verwachte onderwijsduur voor meisjes korter dan voor jongens.

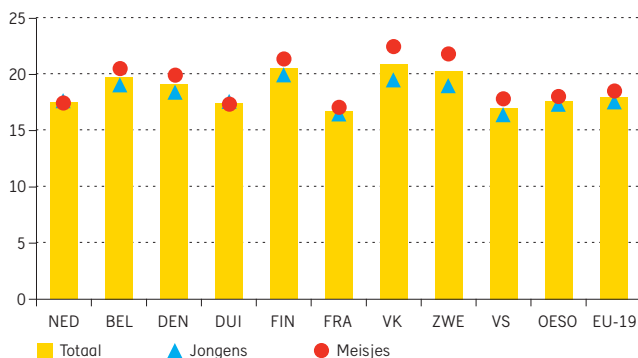
Instroom hoger onderwijs

In internationale vergelijkingen wordt onderscheid gemaakt tussen twee typen hoger onderwijs, namelijk de kortdurende opleidingen (2 tot 3 jaar) en de langere opleidingen van 3 tot 4 jaar. In Nederland wordt onder de lange opleidingen de hbo-, wo-bachelor en master-opleidingen verstaan. Nederland kent in het hoger onderwijs nog maar weinig kortdurende opleidingen. In het studiejaar 2006/07 zijn de eerste pilots gestart van 2-jarige opleidingen in het hoger onderwijs. Deze programma's worden afgesloten met het zogenaamde 'associate degree'. De komende jaren lopen 57 van deze pilot-programma's.

De OESO berekent de instroom in het hoger onderwijs door het instroompercentage van alle leeftijdsgroepen van 18-50 jaar in een bepaald jaar bij elkaar op te tellen. In Nederland ligt de instroom (in lange opleidingen) in het hoger onderwijs in 2005 op 59 procent. Dit is hoger dan het gemiddelde in de OESO en de EU (OESO: 54 procent, EU: 53 procent). In Zweden (76 procent) en Finland (73 procent) is de instroom in het hoger onderwijs hoger dan in Nederland.

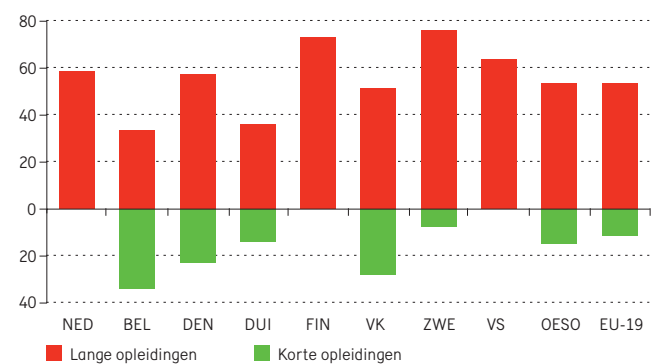
Figuur 3.2 Verwachte onderwijsduur

Verwachte onderwijsduur van 5-jarigen, in jaren, 2005

Figuur 3.3 Instroom hoger onderwijs

Netto instroom, lange en korte opleidingen, 2005

Tabel 3.2

Bron

OESO, EAG 2007, tabel C2.1, pag. 291

Toelichting

- Als percentage van de totale bevolking van die leeftijd
- Het betreft voltijd en deeltijd leerlingen/studenten, in publieke en private instellingen

Onderwijsdeelname in verschillende leeftijdscategorieën, 2005 (in procenten)

	5-14 jarigen	15-19 jarigen	20-29 jarigen	30-39 jarigen	40 jaar en ouder
Nederland	99	86	26	3	1
België	100	94	29	8	4
Denemarken	97	85	38	8	2
Duitsland	98	89	28	3	0
Finland	95	87	43	13	3
Frankrijk	100	86	20	3	--
Griekenland	98	97	24	6	0
Hongarije	100	87	24	6	1
Ierland	100	89	21	4	0
Italië	100	80	20	3	0
Oostenrijk	98	80	19	3	0
Polen	95	92	31	5	--
Spanje	100	81	22	4	1
Tsjechië	100	90	20	4	0
Verenigd Koninkrijk	100	79	29	16	8
Zweden	99	87	36	13	3
Verenigde Staten	98	79	23	5	1
OESO	98	81	24	6	1
EU-19	99	85	25	6	1

Tabel 3.3

Bron

OESO, EAG 2007, tabel C2.5, pag. 295

Toelichting

- Om de instroom te bepalen voor een bepaald jaar worden de instroom-percentages voor alle leeftijden (18 tot en met 50 jaar) bij elkaar opgeteld.
- Het gaat om de netto-instroom; alleen de voor het eerst ingeschreven studenten voor lange opleidingen worden meegeteld.

Procentuele instroom in hoger onderwijs

	2001	2002	2003	2004	2005
Nederland	54	54	52	56	59
België	32	33	33	34	33
Denemarken	54	53	57	55	57
Duitsland	32	35	36	37	36
Finland	72	71	73	73	73
Griekenland	30	33	35	35	43
Hongarije	56	62	69	68	68
Ierland	39	39	41	44	45
Italië	44	50	54	55	56
Oostenrijk	34	31	34	37	37
Polen	68	71	70	71	76
Spanje	47	49	46	44	43
Tsjechië	30	30	33	38	41
Verenigd Koninkrijk	46	48	48	52	51
Zweden	69	75	80	79	76
Verenigde Staten	42	64	63	63	64
OESO	48	52	53	53	54
EU-19	47	49	50	52	53

Opbrengst internationaal

PISA

Het 'Programme for International Student Assessment' (PISA) is een internationaal onderzoek naar vaardigheden in wiskunde, lezen en natuurwetenschappen van 15-jarige leerlingen. Het onderzoek meet elke drie jaar de competenties van 15-jarige leerlingen in alle schoolsoorten. Het eerste PISA-onderzoek heeft plaatsgevonden in 2000. De resultaten van het meest recente onderzoek (PISA 2006) zijn in december 2007 gepubliceerd. Aan dit onderzoek deden in totaal 57 landen mee waaronder 30 OESO-landen. In PISA 2006 stond het onderwerp 'natuurwetenschappen' centraal. Over dit onderwerp zijn de meeste vragen gesteld. In 2003 stond het onderwerp 'wiskunde' centraal en in 2000 'leesvaardigheid'.

Natuurwetenschappen

De situaties in de PISA-natuurwetenschappentest zijn gegroepeerd rond 5 thema's die wereldwijd in de belangstelling staan: gezondheid, natuurlijke hulpbronnen, milieu, risico's, grenzen van natuurwetenschappen en techniek.

Nederlandse leerlingen scoren gemiddeld 525 punten op het gebied natuurwetenschappen in 2006. Dit is hoger dan het OESO-gemiddelde van 500. Finland is het best presterende land, Finse leerlingen scoren gemiddeld 563 punten op de natuurwetenschappentest.

Ten opzichte van 2003 is de gemiddelde score van Nederlandse leerlingen nauwelijks veranderd. Van de omringende landen laten met name Denemarken en Duitsland een sterke stijging zien van de gemiddelde score ten opzichte van 2003. Omdat pas in 2006 voor het eerst natuurwetenschappen 'volledig' is getest, levert een vergelijking

tussen 2003 en 2006 geen valide beeld op voor veranderende prestaties in het gehele domein natuurwetenschappen.

Wiskunde

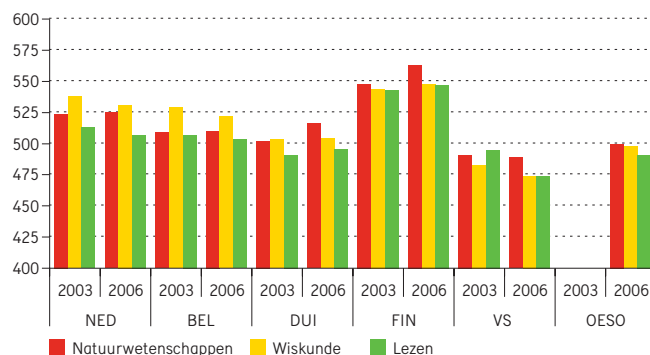
De wiskunde-prestaties van Nederlandse 15-jarigen zijn volgens het PISA-2006 onderzoek van een redelijk hoog niveau. Nederlandse leerlingen scoorden in 2006 gemiddeld 531. Dat is hoger dan het OESO-gemiddelde van 498. Van de Europese landen scoort alleen Finland (548 punten) hoger. Nederland staat met deze gemiddelde score op de derde plaats van de ranglijst. In Nederland was de gemiddelde score voor wiskunde in 2006 (531 punten) vergeleken met 2003 (538 punten) lager. Dat geldt overigens voor de meeste Europese landen. Alleen in Finland en Griekenland stegen de gemiddelde scores voor wiskunde.

Leesvaardigheid

Nederlandse leerlingen scoorden gemiddeld 507 punten in 2006 op de PISA-leesvaardigheid test. Dit is hoger dan het OESO-gemiddelde van 491 punten. Van de Europese landen hebben alleen Finland (547 punten) en Ierland (517 punten) een hogere gemiddelde score dan Nederland. Polen (508 punten) en Zweden (507 punten) scoren nagenoeg gelijk met Nederland. Het percentage leerlingen dat niet goed kan lezen (vaardigheidenschaal 1 of minder in het PISA-onderzoek) is in Nederland 15,1 procent in 2006. Dat is lager dan het OESO-gemiddelde van 20,2 procent. Binnen Europa heeft alleen Finland (4,8 procent) minder slechte lezers dan Nederland.

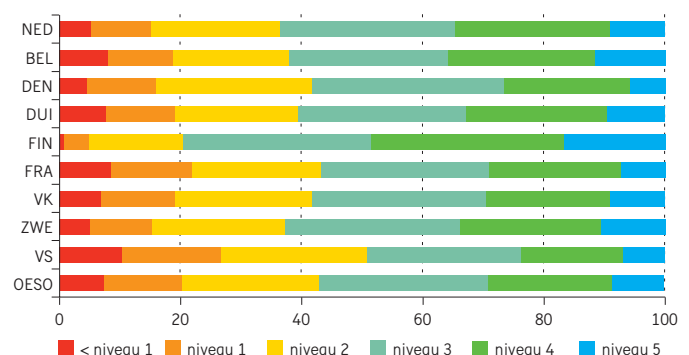
Figuur 3.4 Gemiddelde scores van 15-jarige leerlingen

Naar vaardigheidsgebied, PISA 2003 en 2006

Figuur 3.5 Leesvaardigheid van 15-jarige leerlingen

Verdeling naar vaardigheidsniveaus, in procenten, PISA 2006

Tabel 3.4

Gemiddelde scores van 15-jarige leerlingen (PISA 2003 en 2006)

Bron		Natuurwetenschappen		Wiskunde		Lezen	
		2003	2006	2003	2006	2003	2006
CITO	Finland	548	563	544	548	543	547
OESO (2007) PISA 2006 Science competencies for tomorrow's world	Canada	519	534	532	527	528	527
	Nieuw-Zeeland	521	531	523	522	522	521
	Japan	548	530	534	524	498	497
Toelichting	Australië	525	529	524	522	525	516
	Nederland	524	525	538	531	513	507
– Rangschikking op basis van score 2006 op het onderdeel Natuurwetenschappen	Zuid-Korea	538	522	542	547	534	556
	Duitsland	502	516	503	504	491	496
	Verenigd Koninkrijk	--	515	--	495	--	495
	Tsjechië	523	513	516	510	489	483
	Zwitserland	513	512	527	530	499	500
	België	509	510	529	522	507	503
	Oostenrijk	491	510	506	505	491	491
	Ierland	505	508	503	501	515	517
	Hongarije	503	504	490	491	482	482
	Zweden	506	503	509	502	491	507
	Polen	498	498	490	495	497	508
	Denemarken	475	496	514	513	492	494
	Frankrijk	511	495	511	496	491	488
	Spanje	487	489	485	480	481	460
	Verenigde Staten	491	489	483	474	495	474
	Noorwegen	484	486	495	490	500	484
	Italië	486	475	466	462	467	468
	Portugal	468	474	466	466	478	473
	Griekenland	481	473	445	459	472	460
	OESO	--	500	--	498	--	491

Tabel 3.5

Scores van 15-jarige leerlingen in domeinen natuurwetenschappen (PISA 2006)

Bron		Niet-levende natuur	Levende natuur	Aarde en Ruimte	Kennis over natuurwetenschappen
CITO	Nederland	531	509	518	530
OESO (2007) PISA 2006 Science competencies for tomorrow's world	België	507	502	496	519
	Denemarken	502	505	487	493
	Duitsland	516	524	510	512
	Finland	560	574	554	558
	Frankrijk	482	490	463	507
	Italië	472	488	474	472
	Polen	497	509	501	491
	Spanje	477	498	493	489
	Tsjechië	534	525	526	499
	Verenigd Koninkrijk	508	525	505	517
	Zweden	517	512	498	498
	Verenigde Staten	485	487	504	492
	OESO	500	502	500	500

Opbrengst internationaal

PIRLS

PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) is een internationaal vergelijkend onderzoek naar de begripd leesprestaties van leerlingen van 9 en 10 jaar. In 2001 werd er door de IEA (International association for the Evaluation of educational Achievement) voor het eerst een PIRLS-onderzoek uitgevoerd. PIRLS 2006 is op dezelfde wijze uitgevoerd als PIRLS 2001, zodat het niveau van leesvaardigheid van leerlingen in 2006 te vergelijken is met dat van 2001.

Aan PIRLS 2006 hebben 40 landen en 5 Canadese provincies deelgenomen. De doelgroep van de toets bestaat uit leerlingen die 4 jaar formele scholing hebben genoten, in Nederland zijn dat de leerlingen uit groep 6. Met verschillende vragenlijsten worden de leesprestaties van leerlingen gemeten, de school- en thuisfactoren die van invloed zijn op het leesgedrag en het leesniveau van de kinderen. Daarnaast is er op nationaal niveau informatie verzameld over het onderwijssysteem.

Nederlandse leerlingen scoren gemiddeld 547 punten in het PIRLS 2006 onderzoek. Dit is significant hoger dan het gemiddelde van alle deelnemende landen (500 punten). Van de omliggende landen scoort België (Vlaanderen) even hoog als Nederland, Duitsland met 548 punten iets hoger en Engeland scoort lager met een gemiddelde van 539 punten. De Russische Federatie scoort in dit onderzoek het hoogst met gemiddeld 565 punten.

Trends in leesvaardigheid

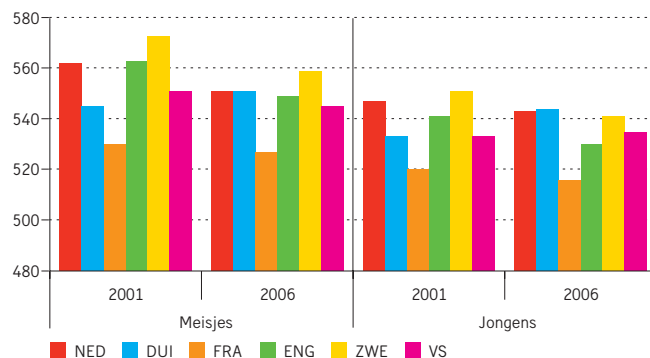
Nederland presteert in 2006 significant lager dan in 2001. In 2001 was de gemiddelde score voor Nederland 554 punten, in 2006 is dit gedaald naar 547 punten. Van de omliggende landen is Duitsland beter gaan presteren. De gemiddelde score van leerlingen in Duitsland was 539 punten in 2001, in 2006 is dit gestegen naar 548 punten. De daling van de gemiddelde score in Nederland is vooral toe te schrijven aan de minder goede prestaties van meisjes. In 2001 scoorden meisjes in Nederland gemiddeld 562 punten, in 2006 is dit gedaald naar 551 punten. Ondanks deze daling presteren Nederlandse meisjes nog steeds beter dan de jongens.

Vaardigheidsniveaus

In PIRLS zijn vier leesvaardigheidsniveaus gedefinieerd: gevorderd, hoog, midden en laag. Nederland heeft niet veel lezers op het lage niveau, maar ook niet veel gevorderde lezers. Zes procent van de Nederlands leerlingen haalt het gevorderde niveau, 43 procent het hoge niveau, 42 procent het midden niveau en 8 procent het lage niveau. Met het percentage gevorderde lezers blijft Nederland achter op omliggende landen. Het verschil met België is niet erg groot, daar haalt 7 procent van de leerlingen het gevorderde niveau. In Duitsland haalt 11 procent van de leerlingen het gevorderde niveau, in Engeland is dit 15 procent.

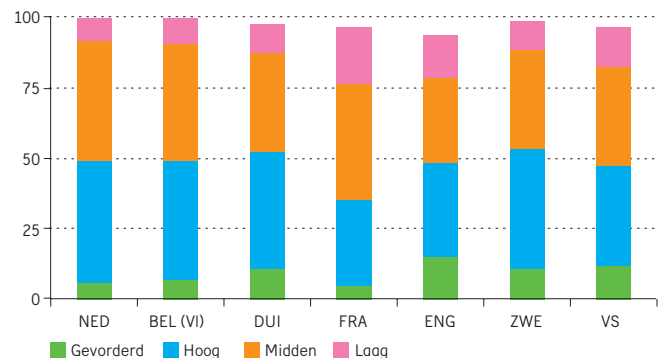
Figuur 3.6 Leesvaardigheid van 9/10-jarige leerlingen (1)

Naar geslacht, gemiddelde score, PIRLS 2001 en 2006

Figuur 3.7 Leesvaardigheid van 9/10-jarige leerlingen (2)

Naar niveau, in procenten, PIRLS 2006

Tabel 3.6

Bron
PIRLS 2006, rapport Nederland

Leesvaardigheid van 9/10-jarige leerlingen, gemiddelde score (PIRLS)

	2001	2006
Nederland	554	547
België (VI)	--	547
Duitsland	539	548
Engeland	553	539
Frankrijk	525	522
Hongarije	543	551
Italië	541	551
Noorwegen	499	498
Russische federatie	528	565
Verenigde Staten	542	540
Zweden	561	549

Tabel 3.7

Bron
PIRLS 2006, rapport Nederland

Leesvaardigheid naar geslacht, gemiddelde score (PIRLS)

	Meisjes		Jongens	
	2001	2006	2001	2006
Nederland	562	551	547	543
België (VI)	--	--	--	--
Duitsland	545	551	533	544
Engeland	563	549	541	530
Frankrijk	530	527	520	516
Hongarije	551	554	536	548
Italië	545	555	537	548
Noorwegen	511	508	489	489
Russische federatie	534	572	522	557
Verenigde Staten	551	545	533	535
Zweden	573	559	551	541

Tabel 3.8

Bron
PIRLS 2006, rapport Nederland

Toelichting
– Niveaus o.b.v. internationaal afgesproken benchmarks

Leesvaardigheid naar tenminste behaald niveau, percentage leerlingen (PIRLS 2006)

	Gevorderd	Hoog	Midden	Laag
	625 pt.	550 pt.	475 pt.	400 pt.
Nederland	6	49	91	99
België (VI)	7	49	90	99
Duitsland	11	52	87	97
Engeland	15	48	78	93
Frankrijk	5	35	76	96
Hongarije	14	53	86	97
Italië	14	52	87	98
Noorwegen	2	22	67	92
Russische federatie	19	61	90	98
Verenigde Staten	12	47	82	96
Zweden	11	53	88	98

Opleidingsniveau en arbeidsmarkt internationaal

Opleidingsniveau van de bevolking

Nederland vindt het belangrijk een goed opgeleide bevolking te hebben. Een goed opgeleide bevolking is van belang voor de concurrentiepositie van Nederland. In deze paragraaf wordt eerst ingegaan op het opleidingsniveau van 25- tot 64-jarigen. Voor een beeld van de recente effecten van onderwijsbeleid wordt vervolgens ingegaan op het opleidingsniveau van 25- tot 34-jarigen.

25-64 jarigen

In 2005 had 72 procent van de 25- tot 64-jarigen een diploma op minimaal hoger secundair niveau. Onder hoger secundair niveau wordt een diploma op havo, vwo of mbo 2 niveau verstaan (in Nederland het niveau van de startkwalificatie). Het aandeel van de Nederlandse bevolking dat een diploma op tenminste hoger secundair niveau gehaald heeft is iets hoger dan gemiddeld in de OESO- en EU-landen (zowel OESO als EU: 71 procent). Van de omringende landen heeft in België en Frankrijk een lager percentage van de 25-64 jarigen een diploma op tenminste hoger secundair niveau behaald dan in Nederland. Deze landen zitten met een percentage van 66 procent onder het OESO- en EU-gemiddelde.

Van de 25- tot 64-jarigen in Nederland heeft 30 procent in 2005 een diploma op tertiair niveau behaald (korte en lange opleidingen). Dit is hoger dan het OESO- en EU- gemiddelde (OESO: 26 procent, EU: 24 procent). Landen als Denemarken (34 procent), Finland (35 procent) en de Verenigde Staten (39 procent) hebben een hoger aandeel 25- tot 64-jarigen met een diploma op tertiair niveau dan Nederland.

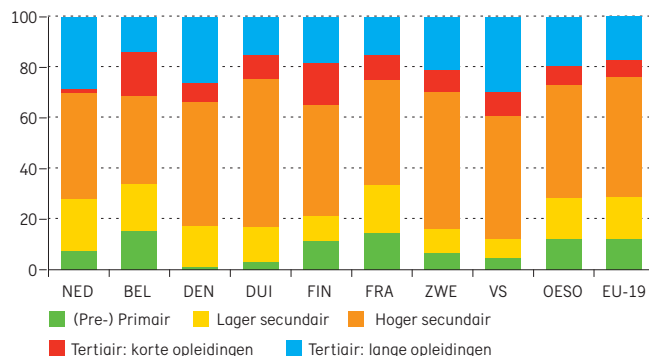
25-34 jarigen

In Nederland heeft 81 procent van de 25-34 jarigen in 2005 een diploma op minimaal hoger secundair niveau behaald. Dit is 4 procentpunt hoger dan gemiddeld in de OESO en 2 procentpunt hoger dan het EU-gemiddelde. Van de omringende landen hebben Duitsland (84 procent) en Denemarken (87 procent) een hoger aandeel 25-34 jarigen met een diploma op tenminste hoger secundair niveau dan Nederland. Van de omringende landen heeft het Verenigd Koninkrijk met 73 procent het laagste aandeel 25-34 jarigen met een diploma op tenminste hoger secundair niveau.

Van de 25-34 jarigen in Nederland heeft 35 procent een diploma op tertiair niveau behaald. Dit is hoger dan gemiddeld in de OESO (33 procent) en de EU (30 procent). In de omringende landen heeft een hoger percentage 25-34 jarigen een diploma op tertiair niveau behaald dan Nederland. Met name in België (41 procent), Denemarken (40 procent) en Frankrijk (39 procent) is het aandeel jongvolwassenen met een diploma op tertiair niveau hoger dan in Nederland. In België en Denemarken worden echter meer korte opleidingen in het hoger onderwijs aangeboden worden dan in Nederland (zie ook pag. 38). Het verschil tussen mannen en vrouwen in het percentage 25-34 jarigen met een diploma op tenminste tertiair niveau is in Nederland zeer klein. In de meeste landen is het aandeel vrouwen met een diploma op tenminste tertiair niveau hoger dan het aandeel mannen. Met name in Finland is het verschil tussen mannen en vrouwen in het aandeel 25-34 jarigen met een diploma op tenminste tertiair niveau erg groot.

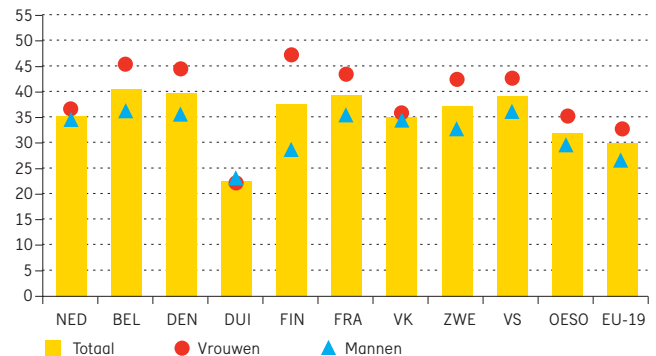
Figuur 3.8 Opleidingsniveau van de bevolking

Aandeel 25-64 jarigen naar hoogst behaalde diploma, 2005

Figuur 3.9 25-34 jarigen met diploma op tertiair niveau

Percentage, 2005

Tabel 3.9

Bron

OESO, EAG 2007, tabel A1.1a, pag. 36

Toelichting

- Tertiair: ISCED 5A, 5B en 6
- Zie voor ISCED-classificatie bijlage Toelichting en Begrippen, deel E

Opleidingsniveau 25-64 jarigen naar hoogst behaalde diploma, 2005 (in procenten)

	(Pre-) primair	Lager secundair	Hoger secundair	Tertiair	Totaal
Nederland	8	21	42	30	100
België	15	18	35	31	100
Denemarken	1	16	49	34	100
Duitsland	3	14	59	25	100
Finland	11	10	44	35	100
Frankrijk	14	19	42	25	100
Tsjechië	--	10	77	13	100
Verenigd Koninkrijk	--	14	56	30	100
Zweden	7	10	54	30	100
Verenigde Staten	5	8	49	39	100
OESO	12	17	45	26	100
EU-19	12	17	47	24	100

Tabel 3.10

Bron

OESO, EAG 2007, tabel A1.2a, pag. 37

OESO, EAG 2007, tabel A1.3a, pag. 38

Toelichting

- ISCED 5A: overwegend academisch, in Nederland 4-jarig hbo/wo
- ISCED 5B: beroepsgericht, in Nederland 2-3 jarig hbo
- ISCED 6: gepromoveerden
- Zie voor ISCED-classificatie bijlage Toelichting en Begrippen, deel E

Opleidingsniveau van de bevolking als percentage van de leeftijdsgroep, 2005

	NED	BEL	DEN	DUI	FIN	FRA	VK	ZWE	VS	OESO	EU-19
A) Tenminste hoger secundair onderwijs											
25-64 jaar	72	66	81	83	79	66	67	84	88	68	68
25-34 jaar	81	81	87	84	89	81	73	91	87	77	79
35-44 jaar	76	72	83	85	87	71	67	90	88	71	72
45-54 jaar	69	60	78	84	78	60	65	82	89	64	64
55-64 jaar	59	48	75	79	61	51	60	72	86	54	54
B) Tertiair onderwijs: ISCED 5A+5B+6											
25-64 jaar	30	31	34	25	35	25	30	30	39	26	24
25-34 jaar	35	41	40	22	38	39	35	37	39	33	30
35-44 jaar	30	33	35	26	41	25	30	28	40	28	25
45-54 jaar	30	27	32	26	34	18	28	28	39	24	22
55-64 jaar	24	22	27	23	27	16	24	25	37	19	18

Opleidingsniveau en arbeidsmarkt internationaal

Onderwijs- en arbeidsmarktstatus

Het Nederlandse beleid is erop gericht om jongeren zo veel mogelijk kennis en kunde te laten opdoen zodat ze daarna goed voorbereid de arbeidsmarkt op kunnen. De bedoeling is dat leerlingen na het voortgezet onderwijs een vervolopleiding doen in het mbo, hbo of wo. In deze paragraaf worden drie categorieën jongeren onderscheiden: jongeren die onderwijs volgen, jongeren die dat niet doen en een baan hebben en jongeren die geen onderwijs volgen en geen baan hebben.

In Nederland volgt 49 procent van de 20- tot 24-jarigen onderwijs. Dit percentage ligt hoger dan het OESO- en EU-gemiddelde van respectievelijk 41 en 42 procent. Alleen in Denemarken (54 procent), Finland (53 procent) en Polen (63 procent) is het aandeel hoger.

Het percentage jongeren dat geen onderwijs volgt en werkzaam is, ligt in Nederland met 42 procent rond het OESO- en EU-gemiddelde (respectievelijk 43 en 42 procent). Van de Europese landen heeft Nederland met 60 procent het grootste aandeel jongeren dat geen onderwijs volgt en werkzaam is.

In Nederland is het aandeel jongeren dat geen onderwijs volgt en niet werkzaam is 9 procent. Dit is beduidend lager dan het OESO- en EU-gemiddelde van 16 procent. Van de Europese landen is het percentage jongeren dat geen onderwijs volgt en niet werkzaam is alleen in Denemarken met 8 procent iets lager dan in Nederland.

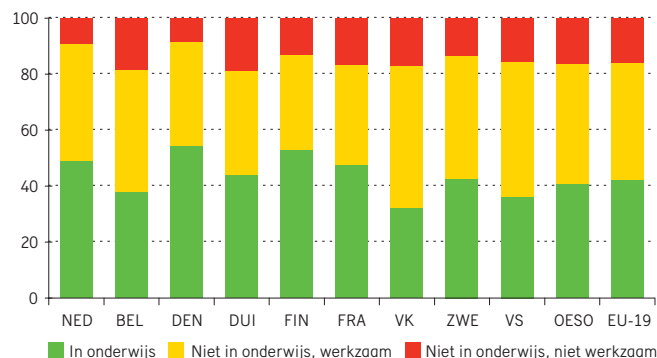
Werkloosheid

De werkloosheid onder 20- tot 24-jarigen (alle opleidingsniveaus) in Nederland is 4 procent. Dit is onder het OESO-gemiddelde (8 procent) en de EU (9 procent). Denemarken heeft een even hoog percentage werkloosheid onder 20- tot 24-jarigen als Nederland. Andere Europese landen laten een hoger werkloosheidspercentage zien dan Nederland. Van de omringende landen hebben vooral België (11 procent), Duitsland (10 procent) en Frankrijk (11 procent) een hoger werkloosheidspercentage dan Nederland.

Het verschil in werkloosheidspercentage tussen jongeren met en zonder startkwalificatie is in alle landen vrij groot. In alle landen is het werkloosheidspercentage van 20- tot 24-jarigen zonder startkwalificatie hoger dan jongeren met een startkwalificatie. In Nederland is het aandeel werklozen onder 20- tot 24-jarigen zonder startkwalificatie 8 procent en bij jongeren met een startkwalificatie 2 procent. Beide percentages zijn lager dan het OESO- en EU-gemiddelde. In de OESO is het werkloosheidspercentage onder jongeren zonder startkwalificatie 14 procent, voor jongeren met een startkwalificatie is het werkloosheidspercentage 7 procent. In de EU ligt het percentage werklozen onder jongeren zonder startkwalificatie op 16 procent en onder jongeren met een startkwalificatie op 7 procent. In België, Frankrijk, Nederland en Zweden is het verschil in werkloosheidspercentage tussen jongeren met en zonder startkwalificatie met minimaal 10 procentpunt erg groot te noemen.

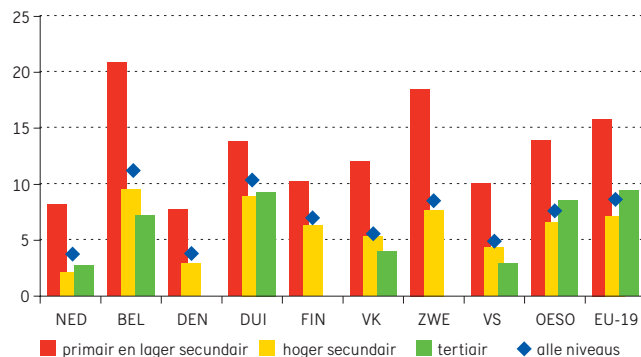
Figuur 3.10 Werkstatus 20-24 jarigen

Leeftijdsgroep naar onderwijsvolgend en niet-onderwijsvolgend, 2005

Figuur 3.11 Werkloosheid naar opleidingsniveau

Aandeel van 20-24 jarigen, 2005

Tabel 3.11

Bron

OESO, EAG 2007, tabel C4.4a, pag. 341-344

Onderwijs- en arbeidsmarktstatus van 20-24 jarigen, als percentage van totaal, 2005

	In onderwijs	Niet in onderwijs, werkzaam	Niet in onderwijs, niet werkzaam	Totaal
Nederland	49	42	9	100
België	38	44	18	100
Denemarken	54	37	8	100
Duitsland	44	37	19	100
Finland	53	34	13	100
Frankrijk	47	36	17	100
Griekenland	43	37	20	100
Ierland	28	60	12	100
Italië	39	37	24	100
Polen	63	17	20	100
Spanje	44	40	15	100
Verenigd Koninkrijk	32	51	17	100
Zweden	42	44	13	100
Verenigde Staten	36	48	16	100
OESO	41	43	16	100
EU-19	42	42	16	100

Tabel 3.12

Bron

OESO, EAG 2007, tabel C4.3, pag. 339-340

Werkloosheidspercentage, 20-24 jarigen naar opleidingsniveau, 2005

	Primair en lager secundair	Hoger secundair	Tertiair	Alle niveaus
Nederland	8	2	3	4
België	21	10	7	11
Denemarken	8	3	--	4
Duitsland	14	9	9	10
Finland	10	6	--	7
Frankrijk	23	9	6	11
Griekenland	14	10	24	12
Ierland	14	4	4	5
Italië	17	9	9	11
Polen	22	14	6	14
Spanje	14	6	6	9
Verenigd Koninkrijk	12	5	4	6
Zweden	19	8	--	9
Verenigde Staten	10	4	3	5
OESO	14	7	9	8
EU-19	16	7	9	9

Personeel internationaal

Salarissen van leerkrachten

Het aanvangssalaris voor Nederlandse leerkrachten ligt zowel in het primair als secundair onderwijs boven het gemiddelde aanvangssalaris dat leerkrachten in de OESO en de EU verdienen. Ook ligt voor Nederlandse leerkrachten het salaris aan het einde van de schaal boven het gemiddelde in de OESO en de EU. Salaris- en schaalstructuren verschillen tussen landen, evenals secundaire arbeidsvoorwaarden, fiscaal regime en de voorzieningen voor sociale zekerheid. Dit maakt een vergelijking tussen landen op basis van deze indicator wel lastig.

De salarisgegevens die Nederland levert ten behoeve van Education at a Glance zijn gebaseerd op de formele salarisschalen en salarisbedragen voor leraren. De salarissen voor leraren in het primair onderwijs zijn gebaseerd op schaal LA. De salarissen voor leraren in het lager secundair onderwijs zijn gebaseerd op schaal LB en de salarissen voor leraren in het hoger secundair onderwijs zijn gebaseerd op schaal LD. Bij het maximaal te bereiken salaris van leraren in het hoger algemeen secundair onderwijs dient een belangrijke kanttekening te worden gemaakt. Voor de cijfers van Nederland is hierbij uitgegaan van het maximaal te bereiken bedrag in de hoogste (LD) van de drie salarisschalen (LB, LC en LD) voor het voortgezet onderwijs. In de praktijk blijkt dat veel leraren niet volgens schaal LD worden betaald maar volgens schaal LB of LC.

Scholen kunnen ten aanzien van de bezetting van de leraarsfuncties eigen keuzes maken. Het aantal LD-functies in het voortgezet onderwijs is de laatste jaren gedaald, van 18 procent in 2003 naar 14,8 procent in 2006. Wat betreft de bezetting van de laagste lerarenfunctie (LB-functie) is er eveneens sprake van een daling: van 79,5 procent in 2003 naar 73,6 procent in 2006. Tegenover de daling van de bezetting van LB- en LD-functies staat een stijging van de bezetting van LC-functies: van 2,2 procent in 2003 naar 11,2 procent in 2006.

Vrouwelijk onderwijzend personeel

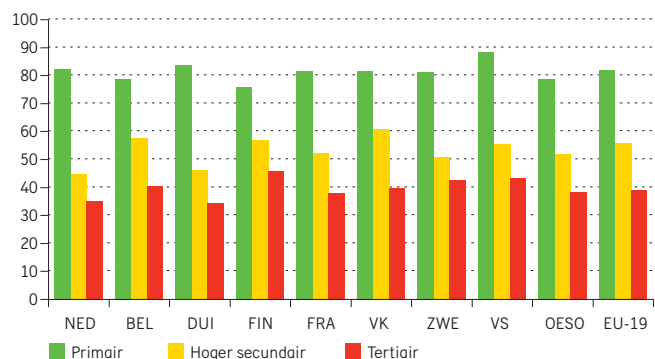
Het aandeel vrouwelijke leerkrachten in het primair onderwijs is in Nederland 82 procent (op basis van personen in plaats van voltijdbanen (fte's)). Dit is hoger dan het OESO-gemiddelde van 79 procent maar even hoog als het EU-gemiddelde. In Nederland ligt het percentage vrouwelijk onderwijzend personeel in het hoger secundair onderwijs op 45 procent. Dit is lager dan het OESO- en EU-gemiddelde van respectievelijk 52 procent en 56 procent. Ook in het tertiair onderwijs ligt het aandeel vrouwelijk onderwijzend personeel in Nederland met 35 procent lager dan het OESO- en EU-gemiddelde (OESO: 38 procent, EU: 39 procent)

Leerling-leraarratio

In Nederland is de leerling-leraarratio in het primair onderwijs 15,9 (2005). Nederland zit met deze ratio onder het OESO-gemiddelde van 16,7 en boven het EU-gemiddelde van 14,9. In vergelijking met de omringende landen heeft alleen België een lagere leerling-leraarratio met 12,8. De leerling-leraarratio in het secundair onderwijs is in Nederland met een gemiddelde van 16,2 leerlingen per leraar hoger dan het OESO- en EU-gemiddelde (respectievelijk 13,5 en 12,2 procent). In vergelijking met de omringende landen is de leerling-leraarratio in het secundair onderwijs in Nederland het hoogst. Hierbij moet wel de kanttekening geplaatst worden dat de leerling-leraarratio niet hetzelfde is als de klassengrootte. De ratio geeft de verhouding weer tussen het totaal aantal leerlingen en het totaal aantal leraren. De klassengrootte wordt beïnvloed door factoren in de organisatie van het onderwijs zoals aantallen lesuren, taakomvang van de docenten, de vorming van lesgroepen en de aanwezigheid van remedial teachers.

Figuur 3.12 Vrouwelijk onderwijzend personeel

In procenten van totaal, 2005

Tabel 3.13
Bron

OESO, EAG 2007, tabel D3.1 en X2.6c, pag. 396 en 438

Toelichting

- Algemeen secundair onderwijs: in Nederland niet beroepsgericht
- Voor Nederland: secundair onderwijs = vo en bve
- Salarissen volgens schalen LA (po), LB en LD (vo)
- Salarissen zijn omgerekend naar euro's m.b.v. koopkrachtpariteiten

Salaris leerkrachten, 2005 (x € 1.000)

	NED	BEL(VI)	BEL(Fr)	DEN	DUI	FIN	FRA	VK	VS	OESO	EU-19
Primair											
Startsalaris	28,3	25,7	24,4	30,3	35,2	24,4	20,4	26,3	29,4	23,7	23,9
Salaris na 15 jaar	36,7	36,0	34,2	34,2	43,8	28,5	27,4	38,5	35,8	32,2	31,9
Maximum salaris	41,0	43,9	41,7	34,2	45,7	28,5	40,5	38,5	--	39,0	38,6
Lager secundair											
Startsalaris	29,2	25,7	24,5	30,3	36,6	28,3	22,6	26,3	28,3	25,4	25,6
Salaris na 15 jaar	40,4	36,0	34,5	34,2	45,0	33,5	29,6	38,5	36,1	34,5	34,0
Maximum salaris	45,0	43,9	42,3	34,2	47,0	33,5	42,8	38,5	--	41,8	40,8
Hoger algemeen secundair											
Startsalaris	29,5	31,9	30,5	29,8	39,5	30,4	22,8	26,3	28,4	26,6	26,7
Salaris na 15 jaar	54,0	46,1	44,4	41,6	48,5	38,1	29,8	38,5	36,0	37,0	36,8
Maximum salaris	59,6	55,4	53,6	41,6	50,6	38,1	43,0	38,5	--	44,3	44,1

Tabel 3.14
Bron

OESO, EAG 2002, tabel D2.2, pag. 293

OESO, EAG 2007, tabel D2.2, pag. 382

Toelichting

- Leerling-leraarratio representeert het gemiddeld aantal leerlingen per leraar en niet de klassen- / groepsgrootte
- Primair onderwijs is hier inclusief speciaal onderwijs

Leerling-leraarratio

	Primair onderwijs		Secundair onderwijs	
	2000	2005	2000	2005
Nederland	16,8	15,9	17,1	16,2
België	15,0	12,8	9,7	9,8
Denemarken	10,4	--	15,9	--
Duitsland	19,8	18,8	15,2	15,1
Finland	16,9	15,9	13,8	13,9
Frankrijk	19,8	19,4	12,5	12,2
Griekenland	13,4	11,1	10,7	8,3
Hongarije	10,9	10,6	11,2	11,2
Ierland	21,5	17,9	12,8	15,5
Italië	11,0	10,6	10,3	10,7
Oostenrijk	--	14,1	--	10,9
Polen	12,7	11,7	15,5	12,8
Portugal	12,1	10,8	9,0	8,1
Spanje	14,9	14,3	11,9	10,6
Tsjechië	19,7	17,5	13,1	13,2
Verenigd Koninkrijk	21,2	20,7	14,8	14,1
Zweden	12,8	12,2	14,1	13,0
Verenigde Staten	15,8	14,9	15,2	15,5
OESO	17,9	16,7	14,3	13,5
EU-19	15,7	14,9	12,8	12,2

Uitgaven internationaal

Uitgaven als percentage van het BBP

De uitgaven aan onderwijs hangen sterk samen met de demografische ontwikkeling en de welvaart in een land. Om de onderwijsuitgaven internationaal te vergelijken is het belangrijk om met deze aspecten rekening te houden. Daarom wordt in internationale vergelijkingen vaak gekeken naar de onderwijsuitgaven als percentage van het bruto binnenlands product (BBP). In Nederland waren de uitgaven als percentage van het BBP 5,1 procent in 2004. Dit is lager dan het OESO- en het EU-gemiddelde (OESO: 6,2 en EU: 5,4 procent). Van de omringende landen liggen de onderwijsuitgaven als percentage van het BBP hoger dan in Nederland. Dat is vooral zo in België (6,1 procent), Frankrijk (6,1 procent) en Denemarken (7,2 procent).

Uitgaven per leerling/student

In 2004 waren de Nederlandse uitgaven aan het primair onderwijs 5.600 euro per leerling. Dit is hoger dan het OESO-gemiddelde van bijna 4.800 euro en het EU-gemiddelde van bijna 5.200 euro. Van de omringende landen zijn alleen in België (5.900 euro) en Denemarken (7.200 euro) de uitgaven per leerling hoger dan in Nederland. In Duitsland (4.400 euro), Frankrijk (4.600 euro), Finland (5.000 euro) zijn de uitgaven per leerling lager dan in Nederland. In Nederland liggen de gemiddelde uitgaven per leerling in het secundair onderwijs op bijna 6.800 euro. De uitgaven voor het secundair onderwijs in Nederland zijn hoger dan gemiddeld in de OESO en EU (respectievelijk 6.400 en 6.500 euro). Met name in Frankrijk (7.800 euro) en Denemarken (7.900 euro), zijn de uitgaven per leerling hoger dan in Nederland.

De uitgaven per student in het tertiair onderwijs exclusief Research & Development (R&D) zijn in Nederland 7.700 euro. Deze uitgaven liggen lager dan het OESO-gemiddelde van 10.300 euro per student. Dit hoge OESO-gemiddelde wordt vooral veroorzaakt door de hoge uitgaven per student in de Verenigde Staten (17.800 euro). In de EU ligt het gemiddelde op 6.400 euro per student. Van de omringende landen zijn de uitgaven per student alleen in het Verenigd Koninkrijk (7.900 euro) en Denemarken (10.200 euro) hoger dan in Nederland. De uitgaven per student in het tertiair onderwijs inclusief R&D liggen in Nederland op 12.400 euro. Dit is iets lager dan het OESO-gemiddelde van 12.600 euro, maar hoger dan het EU-gemiddelde van 9.100 euro. Van de omringende landen geeft alleen Denemarken met 13.600 euro meer uit per student dan Nederland.

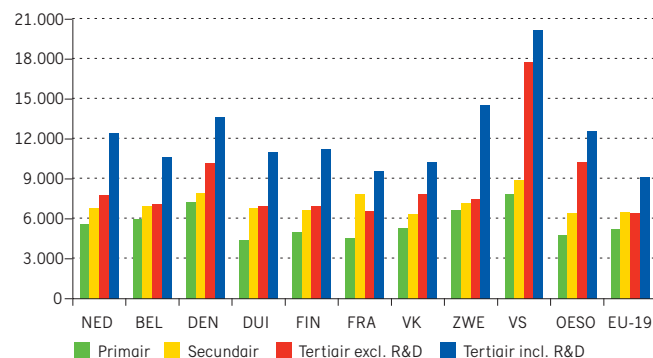
Ontwikkeling van uitgaven en leerlingenaantallen

Tussen 1995 en 2004 zijn de uitgaven van Nederland aan scholen in het primair en secundair onderwijs met 43 procent gestegen. In diezelfde tijd is ook het aantal leerlingen toegenomen, maar die stijging bedroeg slechts 6 procent. Per saldo zijn de gemiddelde uitgaven per leerling in het primair en voortgezet onderwijs met 36 procent toegenomen. Ook in Denemarken, Finland, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten zijn de uitgaven sneller gestegen dan de leerlingenaantallen, zij het minder dan in Nederland.

Voor alle gegevens in deze paragraaf geldt dat het gaat om de publieke en private uitgaven aan onderwijsinstellingen.

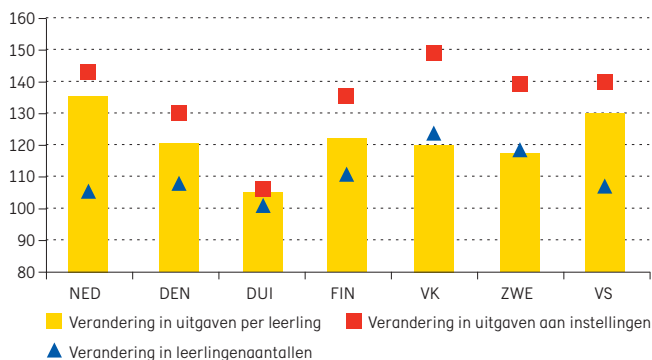
Figuur 3.13 Uitgaven per leerling/student

Naar onderwijsniveau, in euro's, 2004

Figuur 3.14 Onderwijsuitgaven en leerlingenaantallen

Primair en secundair onderwijs, 2004 (1995 = 100)

Tabel 3.15

Bron

OESO, EAG 2007, tabel B2.4, pag. 208

Uitgaven aan onderwijsinstellingen als percentage van het BBP

	2000			2004		
	Publiek	Privaat	Totaal	Publiek	Privaat	Totaal
Nederland	4,2	0,4	4,5	4,6	0,5	5,1
België	--	--	--	5,8	0,2	6,1
Denemarken	6,4	0,3	6,6	6,9	0,3	7,2
Duitsland	4,2	1,0	5,2	4,3	0,9	5,2
Finland	5,6	0,1	5,7	6,0	0,1	6,1
Frankrijk	--	--	--	5,7	0,4	6,1
Griekenland	3,7	0,2	4,0	3,3	0,2	3,4
Hongarije	4,4	0,6	5,0	5,1	0,5	5,6
Ierland	4,1	0,4	4,5	4,3	0,3	4,6
Italië	4,5	0,4	4,9	4,4	0,5	4,9
Oostenrijk	5,3	0,3	5,6	5,0	0,4	5,4
Polen	4,9	--	5,1	5,4	0,6	6,0
Portugal	5,6	0,1	5,7	5,3	0,1	5,4
Spanje	4,2	0,6	4,8	4,2	0,6	4,7
Tsjechië	3,8	0,4	4,3	4,2	0,6	4,9
Verenigd Koninkrijk	4,5	0,7	5,2	5,0	1,0	5,9
Zweden	6,2	0,2	6,4	6,5	0,2	6,7
Verenigde Staten	4,8	2,2	7,0	5,4	2,3	7,6
OESO	--	--	--	4,7	1,4	6,2
EU-19	--	--	--	5,0	0,5	5,4

Tabel 3.16

Bron

OESO, EAG 2007, tabel B1.1a, pag. 186

Toelichting

- Omgerekend naar euro's met behulp van koopkrachtpariteiten
- Zowel publieke als private uitgaven

Uitgaven aan onderwijsinstellingen per deelnemer, 2004 (x € 1.000)

	Primair	Secundair	Tertiair excl. R&D	Tertiair incl. R&D
Nederland	5,6	6,8	7,7	12,4
België	5,9	6,9	7,1	10,6
Denemarken	7,2	7,9	10,2	13,6
Duitsland	4,4	6,8	6,9	11,0
Finland	5,0	6,7	6,9	11,2
Frankrijk	4,6	7,8	6,6	9,6
Italië	6,6	7,0	4,3	6,9
Polen	2,8	2,6	3,5	4,0
Spanje	4,5	6,0	6,1	8,4
Tsjechië	2,5	4,3	5,1	6,1
Verenigd Koninkrijk	5,3	6,4	7,9	10,3
Zweden	6,7	7,2	7,5	14,5
Verenigde Staten	7,9	8,9	17,8	20,1
OESO	4,8	6,4	10,3	12,6
EU-19	5,2	6,5	6,4	9,1

Hoger onderwijs internationaal

Ingeschrevenen

Het aantal studenten dat staat ingeschreven in het hoger onderwijs in de verschillende landen van de EU varieerde in 2004/05 van 232 duizend in Denemarken tot 2,3 miljoen in Duitsland en het Verenigd Koninkrijk. In Nederland stonden in datzelfde studiejaar bijna 544 duizend studenten ingeschreven in het hbo of wo. Voor de verdeling van studenten naar studierichting wordt door het CBS en internationaal de ISCED-indeling (International Standard Classification of Education) gebruikt. In Nederland wordt op nationaal niveau door het ministerie van OCW een andere indeling gehanteerd, namelijk de HOOP-indeling (Hoger Onderwijs OnderzoeksPlan). Tussen deze twee indelingen zijn verschillen. De verschillen worden toegelicht in de bijlage, waarin een aansluittabel opgenomen is tussen beide indelingen (zie pag. 184).

De verdeling van studenten naar studierichting laat in alle onderscheiden landen van de EU en de Verenigde Staten globaal eenzelfde beeld zien. De meeste studenten staan ingeschreven in de richting 'Sociale wetenschappen, bedrijfskunde en rechten'; gemiddeld ruim 30 procent. Alleen Finland wijkt hier met 22 procent duidelijk van af. Daar is 'Techniek, industrie en bouwkunde' de grootste studierichting (26 procent). 'Landbouw en diergeneeskunde' wordt overal maar erg weinig gevolgd, evenals 'Persoonlijke dienstverlening, vervoer en milieu en veiligheid'. De bèta-studies 'Natuurwetenschappen, wiskunde en informatica' en 'Techniek, industrie en bouwkunde' zijn vooral populair in Finland, Duitsland en Zweden. Nederlandse studenten volgen deze studies minder vaak dan gemiddeld in de 27 landen van de EU.

Geslaagden

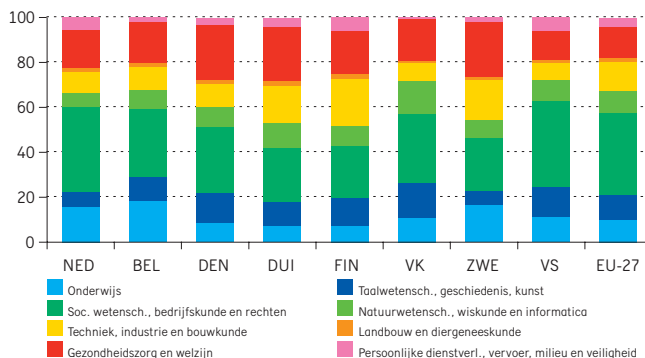
De verdeling van de geslaagden in het hoger onderwijs naar studierichting lijkt voor de meeste landen logischerwijs veel op de verdeling van de ingeschreven studenten. Verschillen tussen beide tabellen zijn toe te schrijven aan factoren zoals verschil in lengte van de studies, verschil in studierendement en trendverschuivingen. Voor Nederland zijn de verschillen erg klein, maar in Finland bijvoorbeeld zijn de verschillen groter. Daar blijkt 'Techniek, industrie en bouwkunde' niet het grootste aandeel geslaagden te hebben, terwijl bij die studie-richting wel de meeste studenten staan ingeschreven.

Vrouwen in hoger onderwijs

Met uitzondering van Duitsland stonden in alle onderscheiden landen in het studiejaar 2004/05 meer vrouwen dan mannen ingeschreven in het hoger onderwijs. In de 27 landen van de EU bedraagt het percentage vrouwelijke studenten gemiddeld 55 procent. Nederland blijft daar met 51 procent iets bij achter. In Zweden zijn de vrouwen met bijna 60 procent goed vertegenwoordigd in de studentenpopulatie. Het aandeel vrouwen in de bèta-studies 'Natuurwetenschappen, wiskunde en informatica' en 'Techniek, industrie en bouwkunde' loopt in de verschillende landen sterk uiteen. Vooral in de Scandinavische landen is het aandeel vrouwen in de bèta-studies vrij hoog. Nederland telt maar weinig vrouwen onder de bèta-studenten. Met name in de richtingen 'Natuurwetenschappen, wiskunde en informatica' loopt Nederland sterk achter bij de rest van Europa en de VS. Eenzelfde beeld is te zien in het aandeel vrouwen onder de geslaagden per studierichting.

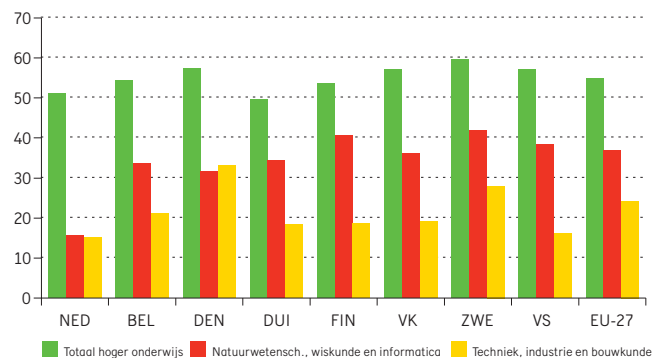
Figuur 3.15 Geslaagden naar studierichtingen

Procentuele verdeling, 2004/05

Figuur 3.16 Aandeel vrouwen in het hoger onderwijs

In procenten van totaal aantal ingeschrevenen, 2004/05

Tabel 3.17

Bron
CBS en Eurostat

Toelichting

- Totaal aantal ingeschreven studenten inclusief klein aantal studenten waarvan studierichting onbekend is.

Ingeschrevenen in het hoger onderwijs naar studierichting, 2004/05

	NED	BEL	DEN	DUI	FIN	VK	ZWE	VS	EU-27
Aantal studenten (x 1.000)	544	390	232	2.269	306	2.288	427	17.272	18.530
Percentage van totaal									
Onderwijs	15,2	14,0	11,2	7,3	5,3	9,3	15,1	11,4	9,5
Taalwetenschappen, geschiedenis, kunst	8,3	11,3	15,0	15,7	14,5	17,7	13,0	12,8	12,7
Soc. wetensch., bedrijfsk. en rechten	37,8	34,5	29,8	27,5	22,3	28,4	26,5	33,2	34,3
Natuurwetensch., wisk. en informatica	6,8	6,7	8,2	15,0	11,6	15,0	9,5	10,8	10,7
Techniek, industrie en bouwkunde	8,8	11,3	10,3	15,7	26,4	8,6	16,5	8,1	14,7
Landbouw en diergeneeskunde	1,3	2,7	1,4	1,4	2,3	0,9	0,8	0,7	2,1
Gezondheidszorg en welzijn	16,3	18,2	22,0	14,7	12,9	19,6	16,9	16,9	12,1
Pers. dienstverl., vervoer, milieu en veilig.	5,6	1,2	2,0	2,5	4,7	0,7	1,7	6,2	3,8

Tabel 3.18

Bron
CBS en Eurostat

Toelichting

- Afgestudeerden hbo-bachelors, wo-masters en wo-doctoraal

Geslaagden hoger onderwijs, procentuele verdeling over studierichtingen, 2004/05

	NED	BEL	DEN	DUI	FIN	VK	ZWE	VS	EU-27
Onderwijs	15,8	18,7	8,8	7,5	7,2	10,8	16,8	11,5	9,9
Taalwetenschappen, geschiedenis, kunst	6,9	10,3	13,5	10,5	12,7	15,6	5,9	13,2	11,4
Soc. wetensch., bedrijfsk. en rechten	37,4	30,4	29,4	24,3	22,9	31,1	24,0	38,4	36,2
Natuurwetensch., wisk. en informatica	6,5	8,6	8,4	10,9	8,8	14,3	7,9	9,4	10,0
Techniek, industrie en bouwkunde	9,3	9,9	10,5	16,3	21,2	8,1	17,9	7,4	12,7
Landbouw en diergeneeskunde	1,7	2,1	1,8	2,3	2,3	0,9	1,0	1,1	1,6
Gezondheidszorg en welzijn	16,7	18,2	24,3	24,2	19,0	18,5	24,4	12,8	14,2
Pers. dienstverl., vervoer, milieu en veilig.	5,7	1,8	3,2	3,9	6,1	0,7	2,0	6,2	3,9

Tabel 3.19

Bron
CBS en Eurostat

Toelichting

- Per studierichting in procenten van totaal aantal afgestudeerden
- Afgestudeerden hbo-bachelors, wo-masters en wo-doctoraal

Aandeel vrouwen in het totaal aantal afgestudeerden, 2004/05

	NED	BEL	DEN	DUI	FIN	VK	ZWE	VS	EU-27
Onderwijs	79,7	73,9	74,1	76,8	82,7	73,7	81,6	77,5	78,5
Taalwetenschappen, geschiedenis, kunst	58,6	58,9	66,0	69,1	74,3	62,8	61,0	59,9	69,0
Soc. wetensch., bedrijfsk. en rechten	51,1	57,4	52,1	49,9	70,5	56,3	61,6	56,3	61,9
Natuurwetensch., wisk. en informatica	16,8	31,9	32,8	35,6	49,4	36,9	44,1	40,4	39,2
Techniek, industrie en bouwkunde	17,7	23,4	34,8	16,9	21,6	20,0	29,2	19,3	24,7
Landbouw en diergeneeskunde	47,9	45,5	39,6	39,1	49,9	60,9	59,4	47,6	49,4
Gezondheidszorg en welzijn	78,9	76,0	84,0	75,1	84,8	80,5	83,6	81,2	75,8
Pers. dienstverl., vervoer, milieu en veilig.	58,4	66,3	18,2	54,6	72,0	66,1	63,7	55,0	53,3

Het Bologna proces

Inleiding

Eurydice is het informatienetwerk voor onderwijs in Europa, opgezet door de Europese Commissie. Het publiceert vergelijkende studies en analyses over onderwijs in Europa. Verder beschrijft Eurydice de onderwijssystemen in Europa (www.eurydice.org). In de volgende paragrafen worden drie actuele thema's behandeld waarnaar Eurydice onderzoek heeft gedaan. Het gaat om het Bologna proces, financiële hulp aan studenten en studentmobiliteit.

Het Bologna proces

Op 19 juni 1999 tekenden de ministers van onderwijs van 29 landen in Bologna een verklaring. De bedoeling was dat in 2010 de diverse systemen van hoger onderwijs in Europa één gezamenlijke basis zouden hebben. Hierdoor kunnen diploma's beter vergeleken worden, kan er een systeem van overdraagbare studiepunten ingevoerd worden, kan de studentmobiliteit in Europa bevorderd worden evenals de samenwerking op het gebied van kwaliteit en kan er in het hoger onderwijs meer aandacht komen voor Europa. Dit wilde men bereiken door: het hoger onderwijs te structureren, meer aandacht voor kwaliteitszorg in het onderwijs, een gezamenlijke erkenning van diploma's, een leven lang leren en joint degrees. Hieronder worden deze onderwerpen nader toegelicht.

Driecycli structuur

In bijna alle landen is (gefaseerd) de driecycli structuur (bachelor-master-doctoraat) ingevoerd. In een aantal landen geldt nog een

enkele structuur van vijf of zes jaar. In Nederland is de driecycli structuur volledig ingevoerd voor alle studierichtingen.

Kwaliteitszorg

In Nederland is de kwaliteitszorg van het hoger onderwijs op orde. De Nederlands Vlaamse Accreditatieorganisatie (NVAO) zorgt voor de accreditatie van programma's in het hoger onderwijs.

ECTS en de erkenning van diploma's

Ook de invoering van het ECTS (European Credit Transfer and Accumulation System) is een centraal element binnen het Bologna proces. Het geeft de studielast aan voor alle studierichtingen (60 credits per jaar) en maakt het gemakkelijker om opleidingen voor hoger onderwijs in verschillende landen te vergelijken. Het systeem is nu in de meeste landen geïntroduceerd, maar nog niet overal in de wetgeving vastgelegd. In Nederland is ECTS vastgelegd in de wet. Het geldt voor alle studierichtingen binnen het hoger onderwijs. Het diplomasupplement is een document dat aan een diploma voor hoger onderwijs wordt toegevoegd. Het beschrijft de aard, het niveau, de inhoud en de status van de studie(s) die zijn gevolgd en voltooid. Doel van het document is meer internationale transparantie en erkenning van diploma's. Het supplement is nog niet in alle deelnemende landen (volledig) geïntroduceerd. In Nederland, Schotland en Vlaanderen heeft het diplomasupplement een vorm die veel lijkt op het format dat de EU/Raad van Europa/Unesco gebruiken. Sinds 1 maart 2005 is in Nederland het diplomasupplement verplicht. Voor wederzijdse erkenning van programma's is inzicht in de classificatie van programma's nodig.

In de toekomst zal op het diplomasupplement de plaats van de kwalificatie in het nationale en Europese raamwerk aangeduid worden.

Leven lang leren

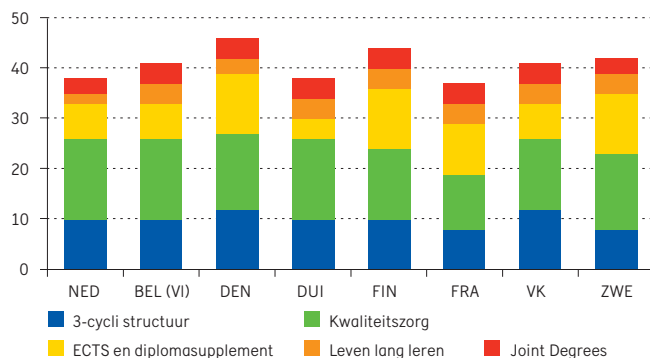
Ook het leven lang leren is een belangrijk onderdeel van het Bologna proces (zie ook pag. 32). Uit cijfers van de OESO blijkt dat 3 procent van de 30- tot 39-jarigen in Nederland nog onderwijs volgt. Dit is minder dan het OESO- en EU-gemiddelde van 6 procent. Van de omringende landen heeft vooral het Verenigd Koninkrijk met 16 procent veel 30- tot 39-jarigen die nog onderwijs volgen.

Joint degree

In de helft van de landen die meedoen aan het Bologna proces is het mogelijk om één kwalificatie bij twee of meer instellingen te halen (joint degree). Ook in Nederland zal deze mogelijkheid worden ingevoerd.

Figuur 3.17 Voortgang Bologna proces

Gekwantificeerde ontwikkeling in de 5 categorieën, maximale score = 48, 2006/07

Tabel 3.20

Bron

– Focus on the Structure of Higher Education in Europe 2006/07. National Trends in the Bologna Process (Eurydice 2007)

Toelichting

- ECTS= European Credit Transfer and accumulation System
- Diplomasupplement: document dat aan diploma ho wordt toegevoegd, waarin de aard, het niveau, de inhoud en de status van de studie wordt beschreven die gevolgd is
- Joint Degree: de mogelijkheid om bij 2 of meer instellingen een ho kwalificatie te behalen

Voortgang Bolognaproces, 2006/07

	NED	BEL	DEN	DUI	FIN	FRA	VK	ZWE
3-cycli structuur (bachelor/master/doctoraat)								
Volledig geïmplementeerd	●		●		●		●	●
Geleidelijke invoering		●		●		●		
ECTS								
Verplichte invoering in alle studierichtingen	●	●	●	●	●			●
Gedeeltelijke of geleidelijke invoering						●		
Nationale credits in overeenstemming met ECTS							●	
Diplomasupplement								
Verplicht ingevoerd bij alle studierichtingen of algemene invoering		●	●	●	●			●
Gedeeltelijke of geleidelijke invoering	●					●	●	
Joint Degrees								
Officiële wetgeving		●		●	●	●	●	
Geen formele erkenning	●		●					●

Tabel 3.21

Bron

OESO, EAG 2007, tabel C2.1, pag. 291

Toelichting

- Als percentage van de leeftijdsgroep

Leven lang leren: deelname aan onderwijs, 2005

	15-19 jaar	20-29 jaar	30-39 jaar	40 jaar en ouder
Nederland	86	26	3	1
België	94	29	8	4
Denemarken	85	38	8	2
Duitsland	89	28	3	0
Finland	87	43	13	3
Frankrijk	86	20	3	--
Italië	80	20	3	0
Noorwegen	86	29	7	2
Spanje	81	22	4	1
Verenigd Koninkrijk	79	29	16	8
Zweden	87	36	13	3
Verenigde Staten	79	23	5	1
OESO	82	25	6	2
EU-19	85	25	6	1

Financiële steun aan studenten en ouders

Voor studenten in het hoger onderwijs (en hun ouders) bestaan in Europa diverse vormen van financiële ondersteuning. Bedoeling van die ondersteuning is dat het hoger onderwijs ruimer toegankelijk is en studenten onafhankelijk van hun familie kunnen leven. Het gaat om beurzen en leningen om in het levensonderhoud te kunnen voorzien, tegemoetkomingen voor administratieve kosten en collegegelden, en toelagen en belastingvoordelen.

Beurzen en toegankelijkheid

Een studiebeurs is de meest wijdverbreide vorm van financiële ondersteuning in Europa. In 12 Europese landen, waaronder Nederland, worden daarnaast afzonderlijk leningen aangeboden. In 7 landen worden beurzen met leningen gecombineerd.

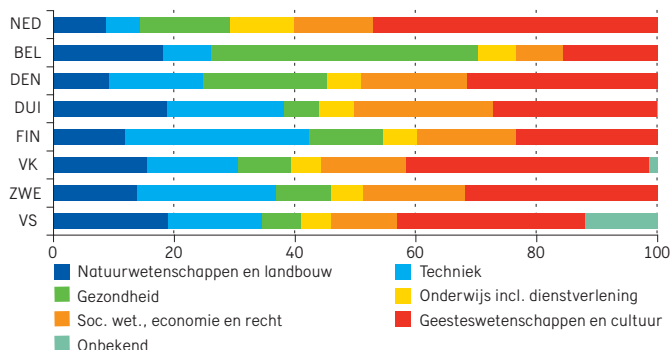
Hoger onderwijs is in 14 landen gratis. Van de getoonde landen is het hoger onderwijs in Denemarken, Finland en Zweden gratis. In de andere landen wordt met vrijstellingen, kortingen, beurzen en leningen bijgedragen aan de toegankelijkheid van hoger onderwijs.

Financiële steun voor huisvesting

De meerderheid van de landen in de EU verleent steun bij de huisvesting. Meestal gebeurt dat door het beschikbaar stellen van huisvesting, vaak ook door financiële steun. In 6 landen (waaronder Nederland, België, het Verenigd Koninkrijk en Zweden) is de steun verdisconteerd in de algemene financiële ondersteuning.

Figuur 3.18 Buitenlandse studenten naar studierichting

Procentuele verdeling, 2005

Mobiliteit

Slechts 2,2 procent van de Europese studenten gaat in het buitenland studeren, en daar zijn buitenlandse studenten die permanent verblijven in het buitenland in meegenomen. Voor Nederland is het percentage zelfs lager (1,8 procent). In landen waar de voorzieningen voor hoger onderwijs beperkt zijn (zoals IJsland, Liechtenstein, Cyprus, niet in tabellen opgenomen) is er een hoge mobiliteit.

Belangrijkste bestemmingslanden

Onlangs de trend naar gelijkstelling in het Europese hoger onderwijs, blijven bepaalde landen in Europa proportioneel meer studenten trekken dan andere. België, Duitsland, Oostenrijk en het Verenigd Koninkrijk waren in 2004 de landen met het grootste aandeel buitenlandse studenten.

Mobiliteit naar geslacht

Mannelijke studenten zijn in de meerderheid van de landen mobieler dan vrouwelijke studenten. Met name in het Verenigd Koninkrijk is dit verschil het grootst. In Denemarken, Duitsland en Nederland zijn echter de vrouwelijke studenten mobieler.

Buitenlandse studenten naar studierichting

De meeste studenten die in Nederland komen studeren volgen een studie in sociale wetenschappen, economie of recht. Ook in de meeste andere landen is het percentage buitenlandse studenten dat een studie volgt in de richting van sociale wetenschappen, economie of recht hoger dan in de andere studierichtingen. In Nederland is het percentage buitenlandse studenten dat een technische studierichting volgt met 5,5 procent zeer laag. Geografische nabijheid van een uitgebreid onderwijsaanbod of bekend zijn met de taal van het gastland zijn niet de enige redenen om voor een bepaald land te kiezen. Ook het soort selectiesysteem en de aansluiting op vervolgoopleidingen speelt een rol.

Financiële voorzieningen voor mobiliteit

Mobiliteit wordt mede mogelijk gemaakt door de financiële ruimte die hiervoor wordt geboden. Sommige landen hebben aparte financiële steun voor studenten die in het buitenland willen gaan studeren, andere maken het mogelijk om de verleende studiebeurs hiervoor te gebruiken, of beide mogelijkheden doen zich voor. In verschillende landen kunnen studenten hun studiefinanciering 'meenemen' als zij gaan studeren in het buitenland. De voorwaarden voor het meenemen van de studiefinanciering verschilt per land, vaak worden door landen ook meerdere criteria gehanteerd.

Tabel 3.22

Bron

Key Data on Higher Education in Europe 2007 Edition (Europese Commissie - Eurydice - Eurostat; 2007)

Toelichting

– In NED, BEL, VK en ZWE is steun voor huisvesting verdisconteerd in de algemene financiële ondersteuning

Financiële steun aan studenten door de overheid, 2006

	NED	BEL	DEN	DUI	FIN	FRA	VK	ZWE
Steun voor collegegelden								
Hoger onderwijs is (bijna) gratis			●		●			●
Onderdeel integrale ondersteuning	●	●						
Vrijstelling van collegeld						●	●	
Korting op collegeld		●					●	
Steun voor accommodatie								
Steun in de vorm van huisvesting			●			●		
Steun in de vorm van huisvesting en financiële steun				●	●			
Geen steun specifiek voor accommodatie	●	●					●	●

Tabel 3.23

Bron

Key Data on Higher Education in Europe 2007 Edition (Europese Commissie - Eurydice - Eurostat; 2007)

Toelichting

– Mobiele studenten: betreft studenten uit een EU-lidstaat

Mobiliteit in het tertiair onderwijs, 2004

	NED	BEL	DEN	DUI	FIN	FRA	VK	ZWE
ISCED 5-6								
Perc. studenten studierend in ander EU-lidstaat	1,8	2,6	2,5	1,9	2,9	2,0	0,6	2,2
Percentage studenten afkomstig uit een EU-lidstaat	2,3	7,1	3,5	5,7	1,0	2,4	5,1	4,5
Percentage mobiele studenten naar geslacht (ISCED 5A)								
Mannen	4,6	--	4,3	9,4	3,9	--	16,7	5,1
Vrouwen	5,2	--	4,9	10,7	2,6	--	12,5	3,4

Tabel 3.24

Bron

Key Data on Higher Education in Europe 2007 Edition (Europese Commissie - Eurydice - Eurostat; 2007)

Voorwaarden meeneembaarheid studiebeurs, 2005/06

	NED	BEL	DEN	DUI	FIN	FRA	VK	ZWE
Afhankelijk van:								
tijd doorgebracht in het buitenland				●	●	●	●	
gastland	●	●	●	●		●		
gastinstelling	●	●	●	●	●	●		●
studie	●	●		●	●	●	●	
resultaten		●		●	●	●		●
taalkennis				●				

Stelsel en financiën po

Stelsel

Het primair onderwijs omvat het basisonderwijs (bao), het speciaal basisonderwijs (sba) en het (voortgezet) speciaal onderwijs ((v)so). Het voortgezet speciaal onderwijs aan kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden (vso lom) en aan moeilijk lerende kinderen (vso mlk) valt sinds 1998 onder de Wet op het Voortgezet Onderwijs (WVO).

Basisonderwijs is bedoeld voor alle kinderen van circa 4 tot en met 12 jaar. Binnen het basisonderwijs is het onderwijs aan kinderen waarvan de ouders een trekkend bestaan leiden apart geregeld. Ook het onderwijs aan kinderen in ziekenhuizen heeft een aparte regeling. Het (voortgezet) speciaal onderwijs bestaat uit twee schooltypen: speciaal onderwijs (so) en voortgezet speciaal onderwijs ((v)so). Er zijn ook scholen die beide typen verenigen: de zogenaamde sovso-scholen. Beide schooltypen zijn onderverdeeld naar een aantal onderwijssoorten op basis van de soort handicap of onderwijsbelemmering van de leerlingen.

In het kader van de leerlinggebonden financiering (LGF) zijn er Regionale Expertise Centra (REC's) gevormd. Een REC is een samenwerkingsverband van scholen voor speciaal en voortgezet speciaal onderwijs in een regio. De scholen en dus ook de REC's zijn verdeeld in vier clusters:

- cluster 1: onderwijs aan visueel gehandicapten (uit het voormalige onderwijs aan blinden en slechtzienden);
- cluster 2: onderwijs aan auditief en communicatief gehandicapten

uit het huidige onderwijs, aan doven, slechthorenden en leerlingen met ernstige spraakmoeilijkheden;

- cluster 3: onderwijs aan lichamelijk, verstandelijk en meervoudig gehandicapten;
- cluster 4: onderwijs aan leerlingen met gedragsstoornissen uit het huidige onderwijs, aan zeer moeilijk opvoedbare kinderen, langdurig zieken, leerlingen aan pedologische instituten.

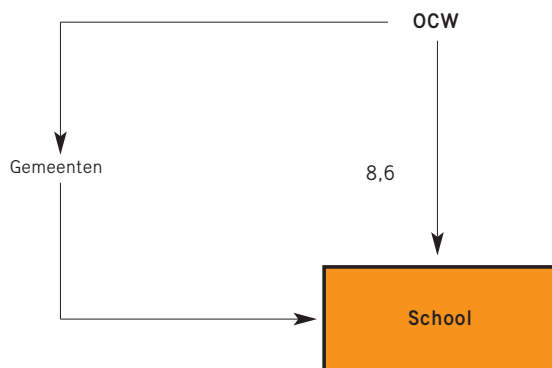
Financiën

De rijksuitgaven per leerling in het bao bedroegen in 2007 zo'n 4.400 euro. In het sba waren deze uitgaven 8.900 euro en in het (v)so 18.400 euro. De uitgaven per leerling in het primair onderwijs stijgen. Naast algemene prijsstijgingen komt dit door stijgende uitgaven door de in 2003 ingevoerde Leerling Gebonden Financiering (LGF).

Per 1 augustus 2006 is lumpsumbekostiging in het primair onderwijs ingevoerd. Het bevoegd gezag van scholen ontvangt nu één budget voor personele en materiële uitgaven en mag zelf uitmaken waaraan dit wordt besteed. In dit budget zijn drie geldstromen samengekomen: de geldstroom voor de reguliere personele formatie, de geldstroom voor personeels- en arbeidsmarktbeleid (voorheen het schoolbudget) en de geldstroom voor de materiële instandhouding. De geldstroom voor de personele formatie werd tot 1 augustus 2006 berekend in formatierekeneenheden (fre's). Door de bundeling van de geldstromen is er geen zicht meer in de fre-overdrachten van de samenwerkingsverbanden naar het sba. Dit leidt in de ontwikkeling van de uitgaven voor het sba tot een trendbreuk.

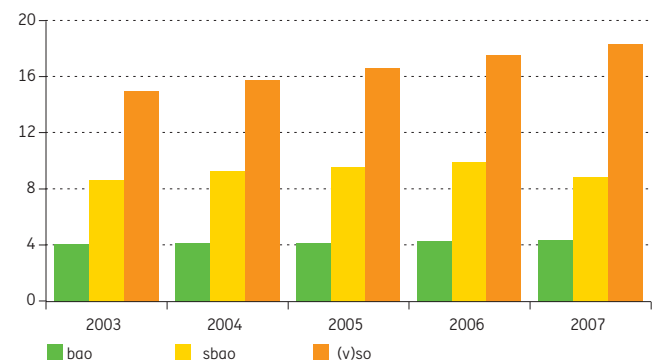
Figuur 4.1 Financieringsstromen po

Bedragen 2007 (x € 1 mld)

Figuur 4.2 OCW-uitgaven per leerling

Bedragen (x € 1.000), prijspeil 2007

Tabel 4.1

Financiële kerncijfers primair onderwijs

Bron	2003	2004	2005	2006	2007
Jaarverslagen OCW					
Toelichting					
– Bij 'Totaal uitgaven po' worden de gesommeerde totalen van bao en sbao en (v)so gepresenteerd					
– OCW-uitgaven per leerling: totaal gesaldeerde OCW-uitgaven en ontvangsten exclusief apparaatskosten gedeeld door aantal leerlingen op peildatum 1 oktober.					
Gecorrigeerd voor verplichte overdracht personele formatie naar sbao en FES-gelden (deze worden niet als ontvangsten gesaldeerd).					
– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B					
A) Uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Totaal uitgaven po	7.245,2	7.574,3	7.881,6	8.315,0	8.599,8
Personeel po	6.253,0	6.499,3	6.773,1	7.086,5	7.378,6
Materieel po	911,5	941,9	980,8	1.103,9	1.123,2
Onderwijsverzorging po	59,4	64,4	65,5	66,7	35,8
Overige uitgaven po	21,4	17,1	13,8	13,1	6,8
Totaal uitgaven bao	6.037,5	6.217,1	6.410,9	6.718,2	6.971,5
Personeel bao	5.162,0	5.316,5	5.481,5	5.689,6	5.960,3
Materieel bao	796,5	820,2	853,3	952,0	969,3
Onderwijsverzorging bao	59,4	64,4	65,5	66,7	35,8
Overige uitgaven bao	19,6	16,1	10,6	9,9	6,2
Totaal uitgaven sbao	424,3	443,5	449,4	444,7	354,9
Personeel sbao	381,1	399,7	405,4	397,2	310,0
Materieel sbao	41,9	42,8	43,3	46,8	44,6
Overige uitgaven sbao	1,3	1,0	0,7	0,6	0,2
Totaal uitgaven (v)so	783,5	862,2	972,9	1.107,4	1.218,0
Personeel (v)so	709,9	783,2	886,2	999,7	1.108,3
Materieel (v)so	73,0	79,0	84,2	105,1	109,3
Overige uitgaven (v)so	0,5	0,0	2,5	2,6	0,3
Apparaatskosten	.	51,6	48,4	44,7	55,4
Toerekening aan CFI / IBG	.	45,6	42,6	39,0	48,8
Apparaatskosten OCW	.	6,0	5,7	5,8	6,6
Totaal ontvangsten po	28,4	89,0	43,2	115,9	101,8
Ontvangsten bao	25,5	81,3	38,5	105,8	93,0
Ontvangsten sbao	1,0	3,2	1,9	4,2	3,7
Ontvangsten (v)so	1,9	4,5	2,7	5,9	5,2
B) OCW-uitgaven per leerling (x € 1.000)					
po	4,4	4,5	4,7	4,9	5,1
bao	3,9	4,0	4,1	4,3	4,4
sbao	8,2	8,8	9,3	9,9	8,9
(v)so	14,1	15,0	16,1	17,4	18,4

Financiën van instellingen po

Jaarrekeningen van instellingen

Per 1 augustus 2006 is in het primair onderwijs lumpsumbekostiging ingevoerd. Dit betekent dat het bevoegd gezag van scholen over 2006 voor het eerst een jaarrekening moest opstellen. De hier gepresenteerde cijfers hebben betrekking op de jaarrekeningen 2006 van 1.624 bevoegde gezagsorganen. Dit zijn bijna alle po-instellingen, inclusief samenwerkingsverbanden (svb's) en Regionale Expertise Centra (REC's).

Het eigen vermogen

Het totale eigen vermogen bedraagt op 31 december 2006 2,4 miljard euro. Het eigen vermogen bestaat uit het totaal van alle bezittingen, verminderd met de schulden. Volgens de balansen zit 0,8 miljard euro van het eigen vermogen in vaste materiële en immateriële activa. Daaruit volgt dat nog eens 0,8 miljard euro van het eigen vermogen bestaat uit spaargeld ter vervanging van deze activa. Dan resteert 0,8 miljard euro ter dekking van risico's, of voor toekomstige uitbreidingsinvesteringen. Dat is 500 euro per leerling.

De vaste materiële en immateriële activa

Er zijn aanwijzingen dat de totale omvang van de waarde van de vaste materiële en immateriële activa hoger is dan in de balansen opgenomen. Dat kan te maken hebben met het ontbreken van informatie om tot een waardering te komen. In 2008 wordt dit nader onderzocht.

Solvabiliteit en liquiditeit

De solvabiliteit is een maat die weergeeft of een instelling op de langere termijn aan haar financiële verplichtingen kan voldoen. Deze maat is hier berekend door de som van het eigen vermogen, het aandeel van derden, de egalisatierekening en de voorzieningen te delen door het totale vermogen. De solvabiliteit van de instellingen gezamenlijk is goed; 0,73.

De liquiditeitsratio geeft aan in welke mate een instelling op korte termijn geld kan vrijmaken om kort lopende schulden te betalen. Deze ratio wordt berekend door de vlottende activa te delen door de kortlopende schulden. De liquiditeit is met 2,57 goed te noemen.

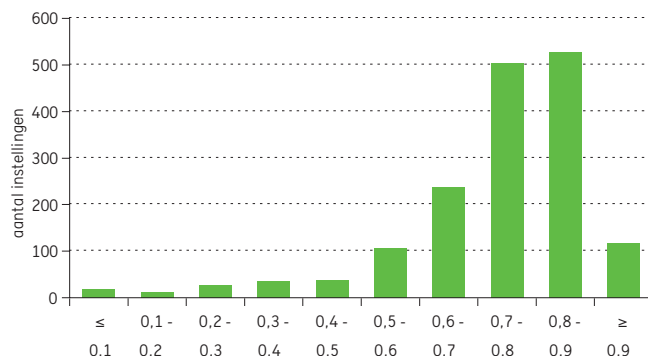
Rentabiliteit en exploitatieresultaat

De rentabiliteit geeft aan in hoeverre de inkomsten en uitgaven van een instelling elkaar in evenwicht houden. De rentabiliteit, in procenten, wordt berekend door het exploitatieresultaat te delen door de totale baten en vervolgens te vermenigvuldigen met honderd. Over 2006 is de rentabiliteit 1,7 procent.

Het exploitatieresultaat uit de bedrijfsvoering wordt bepaald door de som van het saldo baten en lasten, het saldo financiële baten en lasten en het buitengewoon resultaat, verminderd met het aandeel van derden. Over 2006 bedroeg het totale exploitatieresultaat 143,4 miljoen euro, circa 19 duizend euro per school.

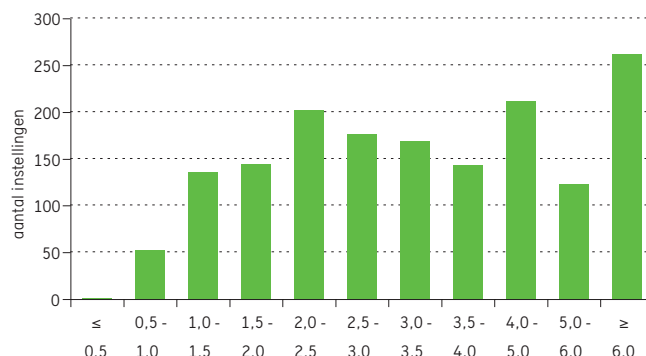
Figuur 4.3 Solvabiliteit van po-instellingen

Spreiding solvabiliteit (inclusief voorzieningen), 2006

Figuur 4.4 Liquiditeit van po-instellingen

Spreiding liquiditeit (current ratio), 2006

Tabel 4.2

Bron

OCW (CFI: Jaarrekeningen van instellingen)

Toelichting

– Jaarrekeninggegevens van alle po-instellingen, zoals elektronisch aangeleverd aan CFI (inclusief REC's en svb's)

– A) Solvabiliteit: eigen vermogen (inclusief voorzieningen) / totaal vermogen

– A) Liquiditeit (current ratio): vlottende activa / kortlopende schulden

– A) Rentabiliteit gewone bedrijfsvoering: resultaat uit gewone bedrijfsvoering / totale baten uit gewone bedrijfsvoering (baten + financiële baten)

– B) De balansgegevens zijn niet helemaal in evenwicht. De verklaring van CFI is: de cijfers van de gemeenten m.b.t. de functie onderwijs zijn niet op precies dezelfde wijze te onderscheiden voor passiva en activa.

Verder geldt dat dubbeltellingen ten gevolge van transacties tussen instellingen niet zijn geëlimineerd. Er komen dus dubbeltellingen voor

– C) In de post 'Overige overheidsbijdragen' zijn bijdragen en subsidies van andere overheidsinstellingen dan OCW opgenomen

– C) Het exploitatieresultaat is berekend uit de som van het 'Saldo baten en lasten', het 'Saldo financiële baten en lasten' en het 'Buitengewoon resultaat', verminderd met het 'Aandeel derden'

– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

Balans- en exploitatiegegevens van po-instellingen

	2006
A) Financiële kengetallen	
Solvabiliteit (inclusief voorzieningen)	0,73
Liquiditeit (current ratio)	2,57
Rentabiliteit (in procenten)	1,7
B) Gecumuleerde balans po-instellingen (x € 1 mln)	
Totaal activa	3.988,6
Vaste activa	1.281,1
waarvan materiële vaste activa	782,8
Vlottende activa	2.707,4
waarvan liquide middelen	1.814,2
Totaal passiva	3.993,0
Eigen vermogen	2.412,5
Aandeel van derden	0,0
Egalisatierekening	19,8
Voorzieningen	495,7
Langlopende schulden	13,4
Kortlopende schulden	1.051,5
C) Gecumuleerde exploitatierekeningen po-instellingen (x € 1 mln)	
Baten	8.351,4
Rijksbijdragen OCW	7.653,8
Overige overheidsbijdragen	332,8
Baten werk i.o.v. derden	1,4
Overige baten	363,4
Lasten	8.264,2
Personele lasten	6.843,3
Afschrijvingen	138,2
Huisvestingslasten	539,6
Overige instellingslasten	550,5
Leermiddelen	192,6
Saldo baten en lasten	87,2
Financiële baten	64,5
Financiële lasten	8,6
Saldo financiële baten en lasten	55,9
Buitengewone baten	11,4
Buitengewone lasten	11,2
Buitengewoon resultaat	0,2
Aandeel derden	0,0
Exploitatieresultaat	143,4

Leerlingen po

Aantallen

In 2007 is het aantal leerlingen in het primair onderwijs 1.663.530. Dit is circa 9.200 leerlingen meer dan in 2003. Het aantal leerlingen in het basisonderwijs (bao) is ten opzichte van 2003 gestegen met ruim 4.700 leerlingen. Het aantal leerlingen in het speciaal basisonderwijs (sba) is in 2007 weer verder teruggelopen. Ten opzichte van 2003 is er sprake van een daling van circa 6.400 leerlingen.

De stijging van het aantal leerlingen in het speciaal onderwijs is minder dan in voorgaande jaren. Er gaan in 2007 36.741 leerlingen naar het speciaal onderwijs, 598 meer dan in 2006.

Het aantal leerlingen in het voortgezet speciaal onderwijs is vanaf 2004 met circa 2.000 leerlingen per jaar gestegen. Deze stijging wordt mede veroorzaakt door de groei van het aantal leerlingen die onderwijs volgen binnen de justitiële jeugdinrichtingen. Er gaan in 2007 29.267 leerlingen naar het voortgezet speciaal onderwijs. Het aandeel van het speciaal basisonderwijs en het speciaal onderwijs in het primair onderwijs voor 4 tot 12 jarigen is tussen 2003 en 2007 gedaald van 5,2 naar 5,0 procent. Dit is een daling van circa 3.700 leerlingen.

Gewichten en culturele minderheden

In het basisonderwijs krijgen leerlingen met een potentiële onderwijsachterstand op basis van bepaalde criteria een gewicht. Tot augustus 2006 gold de volgende gewichtenregeling: 0,25 voor Nederlandse leerlingen met laagopgeleide ouders; 0,4 voor schipperskinderen; 0,7 voor woonwagen- en zigeunerkinderen; en 0,9 voor allochtone leerlingen met laagopgeleide ouders. Sinds 1 augustus 2006 is een

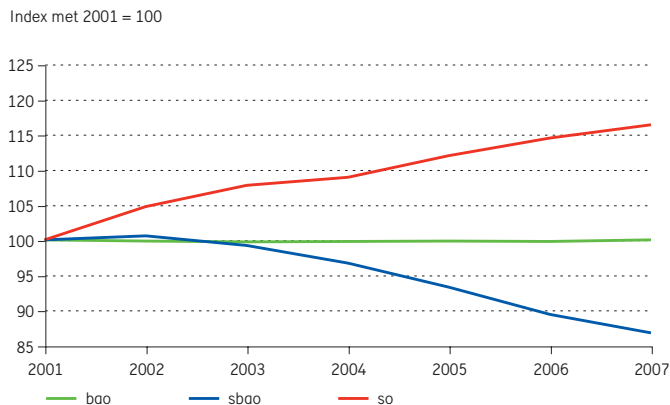
nieuwe gewichtenregeling basisonderwijs van kracht waarbinnen alleen het opleidingsniveau van de ouders meetelt.

Er wordt gewerkt met twee gewichten: 0,3 voor leerlingen met die ouders die maximaal lbo/vbo hebben en 1,2 voor leerlingen van wie één ouder maximaal basisonderwijs als opleidingsniveau heeft en de andere ouder maximaal lbo/vbo.

De nieuwe gewichtenregeling wordt tussen 2006 en 2010 stapsgewijs ingevoerd. Vanaf 2006 worden elk jaar twee extra leeftijdsgroepen leerlingen volgens de nieuwe systematiek geteld en een jaar later in de bekostiging meegenomen. In 2006 betrof dit de 4- en 5-jarigen, in 2007 de 4- tot en met 7-jarigen. In 2007 zijn ongeveer 68.000 0,3 leerlingen geteld en ongeveer 44.000 1,2 leerlingen. Door de nieuwe gewichtenregeling daalt het totale aantal 0,25 en 0,9 leerlingen; de omvang van beide groepen is ten opzichte van 2005 meer dan gehalveerd. Hiernaast is er sprake van een sterke toename van het aandeel leerlingen zonder gewicht; een toename van 4,5 procentpunten ten opzichte van 2005. Ter vergelijking; tussen 2003 en 2005 was het aandeel van deze groep leerlingen met 2,2 procentpunten toegenomen.

Naast gewichtenleerlingen worden in de po-sector leerlingen geteld met een niet-Nederlandse culturele achtergrond (cumi-leerlingen), dus ongeacht het opleidingsniveau van de ouders. Het aantal cumi-leerlingen is niet gelijkmatig verdeeld over Nederland. Amsterdam en Rotterdam hebben meer dan 50 procent cumi-leerlingen, terwijl dit voor het merendeel van de overige gemeenten minder dan 10 procent is.

Figuur 4.5 Aantal leerlingen bao, sba en so

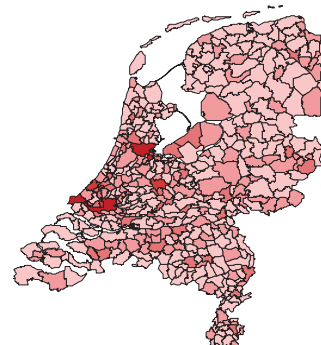

Figuur 4.6 Cumi-leerlingen in het bao, sba en so

Percentages per gemeente, 2007

Cumi percentage per gemeente

45 tot 60	(2)
30 tot 45	(3)
15 tot 30	(39)
5 tot 15	(129)
0 tot 5	(285)

Tabel 4.3

Bron
OCW (CFI: Leerlingentellingen)

Toelichting

- Peildatum 1 oktober
- Het vso is vanaf 2002 inclusief de onbezette plaatsen in de onderwijsvoorzieningen aan rijksjustitiële jeugdinrichtingen
- Het vso is vanaf 2003 inclusief de onbezette plaatsen in de onderwijsvoorzieningen aan residentiële instellingen en thuiszitters
- Voor gewichtenregeling in het basisonderwijs zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Kerncijfers leerlingen primair onderwijs

	2003	2004	2005	2006	2007
A) Aantal leerlingen (x 1.000)					
Totaal po	1.654,3	1.656,2	1.658,0	1.658,5	1.663,5
Totaal bao + sbao + (v)so	1.654,0	1.655,7	1.657,5	1.658,0	1.663,0
bao + sbao + so	1.632,7	1.632,9	1.632,7	1.630,8	1.633,8
bao	1.547,3	1.548,5	1.549,1	1.548,4	1.552,1
sbao	51,4	50,1	48,3	46,3	44,9
so	34,0	34,4	35,4	36,1	36,7
vso	21,3	22,7	24,8	27,1	29,3
Hoogste dagtellingen					
bao-trekkende bevolking	0,3	0,5	0,5	0,5	0,5
B) Procentuele verdeling aantal leerlingen					
bao	94,8	94,8	94,9	94,9	95,0
sbao	3,1	3,1	3,0	2,8	2,8
so	2,1	2,1	2,2	2,2	2,2
C) Aantal leerlingen basisonderwijs naar gewicht (x 1.000)					
Totaal	1.547,3	1.548,5	1.549,1	1.548,4	1.552,1
geen	1.164,6	1.182,7	1.199,8	1.233,2	1.272,4
0,25	183,3	170,6	158,5	116,6	74,8
0,3	.	.	.	36,5	68,5
0,4	1,1	1,0	1,1	1,0	0,7
0,7	3,0	2,9	2,9	2,1	1,4
0,9	195,4	191,3	186,8	137,2	89,8
1,2	.	.	.	21,8	44,5
D) Aandeel leerlingen basisonderwijs naar gewicht (in procenten)					
geen	75,3	76,4	77,5	79,6	82,0
0,25	11,8	11,0	10,2	7,5	4,8
0,3	.	.	.	2,4	4,4
0,4	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0
0,7	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1
0,9	12,6	12,4	12,1	8,9	5,8
1,2	.	.	.	1,4	2,9

Stromen po

Stromen

De leerlingenstromen in de sector primair onderwijs zijn door de jaren heen vrij stabiel. De daling van de instroom in het basisonderwijs die in 2006 is ingezet, heeft zich in 2007 gestabiliseerd. Deze daling wordt vooral veroorzaakt door de demografie.

De instroom vanuit het basisonderwijs in het speciaal basisonderwijs is in de afgelopen jaren gedaald. Het aantal verwijzingen van het basisonderwijs naar het speciaal basisonderwijs is in 2007 circa 8.600 leerlingen. De leerlingenstromen van het basisonderwijs naar het speciaal onderwijs en het voortgezet speciaal onderwijs zijn de afgelopen jaren niet veel veranderd.

De terugverwijzing vanuit het speciaal onderwijs naar het basisonderwijs is de afgelopen jaren licht gedaald. In 2007 ging het om ongeveer 700 leerlingen.

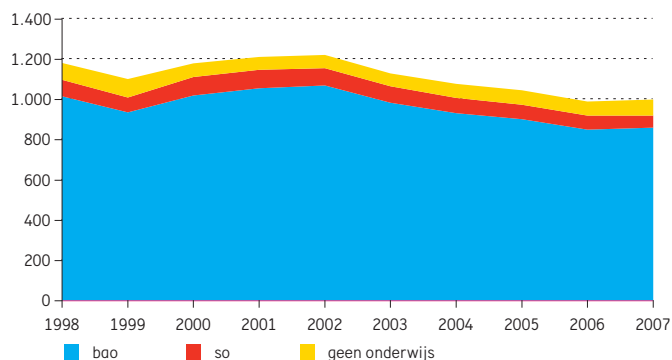
Ambulante begeleiding

Het aantal ambulante begeleidde leerlingen – leerlingen die regulier onderwijs volgen met begeleiding vanuit een school voor (voortgezet) speciaal onderwijs – in het basisonderwijs neemt gestaag toe. In 2003 werden ongeveer 9.600 leerlingen in het basisonderwijs begeleid door een (v)so school. In 2007 is dit aantal gegroeid naar ongeveer 21.200 leerlingen.

Daarnaast worden in toenemende mate leerlingen, die toelaatbaar zijn voor het speciaal onderwijs en het voortgezet speciaal onderwijs, direct in het voortgezet onderwijs opgenomen en vanuit een school voor (voortgezet) speciaal onderwijs ambulante begeleid. Het aantal ambulante begeleidde leerlingen in het voortgezet onderwijs is tussen 2003 en 2007 gegroeid van 4.300 naar ruim 14.400.

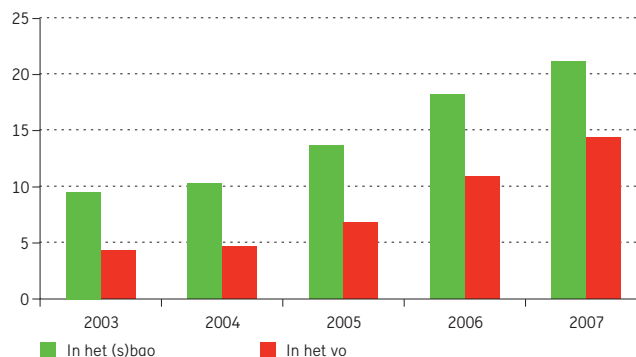
Figuur 4.7 Verwijzingen naar sbao

Vanuit bao, so en geen onderwijs (aantal x 1.000)

Figuur 4.8 Aantal ambulante begeleidde leerlingen

Vanuit so en vso (aantal x 1.000)

Tabel 4.4

Bron
OCW (CFI: Leerlingentellingen)

Toelichting

- Peildatum 1 oktober
- Van geen onderwijs naar bao: het aantal ingeschreven 4-jarigen op peildatum plus de geschatte zij-instromers
- Stromen van minder dan 100 leerlingen zijn niet opgenomen
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

In- en doorstroom in het primair onderwijs naar onderwijssoort (aantal x 1.000)

herkomst	bestemming	2003	2004	2005	2006	2007
sbao	bao	0,2	0,2	0,5	0,3	0,3
	so	0,8	0,8	0,8	0,7	0,7
	geen onderwijs	209,6	210,6	206,3	203,3	203,6
bao	sbao	9,8	9,3	9,0	8,5	8,6
	so	0,8	0,8	0,7	0,7	0,6
	geen onderwijs	0,6	0,7	0,7	0,7	0,8
bao	so	3,3	3,3	3,9	3,8	3,8
	sbao	0,9	0,9	0,9	0,8	0,9
	vo	0,2	0,1	0,2	0,3	0,2
	geen onderwijs	2,7	2,6	2,9	2,8	2,8
bao	vso	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5
	sbao	0,5	0,4	0,5	0,5	0,5
	so	2,8	2,8	2,5	3,2	3,7
	vo	2,3	2,2	2,9	2,9	2,9
	geen onderwijs	1,5	0,6	0,8	0,9	0,7

Tabel 4.5

Bron
OCW (CFI: Leerlingentellingen)

Toelichting

- Peildatum 1 oktober
- Alleen de stromen naar buiten het primair onderwijs zijn opgenomen
- Stromen binnen het primair onderwijs zijn af te leiden uit Tabel 4.4
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Uitstroom uit het primair onderwijs naar onderwijssoort (aantal x 1.000)

herkomst	bestemming	2003	2004	2005	2006	2007
bao	vo	188,3	187,1	183,8	180,3	178,4
	geen onderwijs	11,1	10,4	10,2	10,5	10,5
sbao	vo	9,9	10,0	9,8	9,7	8,8
	geen onderwijs	0,3	0,4	0,5	0,5	0,6
so	vo	1,1	1,2	1,1	1,2	1,1
	geen onderwijs	1,0	1,0	1,4	1,4	1,2
vso	vo	1,8	1,8	1,8	2,1	2,3
	geen onderwijs	3,7	3,1	3,2	3,4	3,3

Instellingen po

Instellingen

De scholen voor leer- en opvoedingsmoeilijkheden (lom) en de scholen voor moeilijk lerende kinderen (mlk) zijn vanaf 1998 omgevormd tot scholen voor speciaal basisonderwijs (sba) en scholen voor voortgezet speciaal onderwijs (v)so). Het speciaal voortgezet onderwijs (svo) behoort vanaf dat jaar tot het voortgezet onderwijs.

Door fusies daalt het aantal scholen al jaren. Tussen 2003 en 2007 daalde het aantal sba scholen van 348 tot 316. Het aantal scholen voor basisonderwijs daalde in dezelfde periode van 6.994 naar 6.898. De gemiddelde schoolgrootte in het basisonderwijs is tussen 2003 en 2007 gestegen van 221 naar 225 leerlingen. De gemiddelde schoolgrootte in het speciaal basisonderwijs is in dezelfde periode gedaald van 148 naar 142 leerlingen.

De gemiddelde schoolgrootte in het (voortgezet) speciaal onderwijs is door de toename van het aantal leerlingen tussen 2003 en 2007 gestegen van 171 naar 204. Het aantal v(so) scholen daalde licht van 324 naar 323.

Besturen

Door schaalvergroting daalt het aantal besturen in het primair onderwijs. In 2007 waren er 1.307 schoolbesturen; 417 minder dan in 2003. Het aandeel schoolbesturen met tien of meer scholen is sinds 1998 sterk toegenomen. Invoering van de Wet op het Primair Onderwijs (WPO) en het beleid op het gebied van stimulering bestuurlijke krachtenbundeling hebben hierop invloed gehad. In 2007 was het aandeel schoolbesturen met 10 of meer scholen 22,8 procent. De grootste procentuele daling tussen 2003 en 2007 is bij schoolbesturen

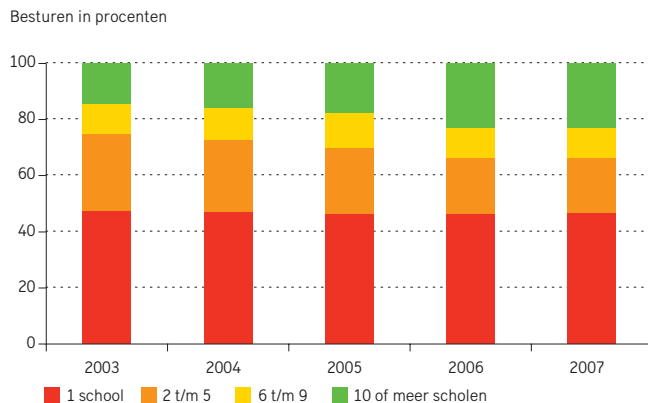
met 2 tot en met 5 scholen; bijna 8 procent. Het aandeel besturen met één school en het aandeel besturen met 6 tot en met 9 scholen is de afgelopen jaren stabiel; respectievelijk rond de 47 en 11 procent.

Denominatie

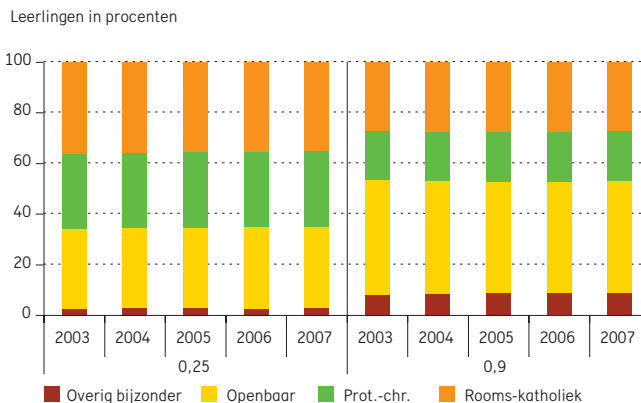
Door de komst van een aantal specifieke richtingen (bijvoorbeeld hindoe- en islamitische scholen) is het aandeel overig bijzondere scholen licht gestegen. De verdeling van de scholen en leerlingen over de drie grote denominaties (openbaar, rooms-katholiek en protestants-christelijk) is de afgelopen jaren nauwelijks gewijzigd. De scholen op gereformeerde grondslag en de reformatische scholen zijn hier opgeteld bij het protestants-christelijk onderwijs. Bij de verdeling van het aantal achterstandsl leerlingen over de denominaties, valt op dat het percentage 0,9-leerlingen bij het overig bijzonder onderwijs licht is toegenomen ten opzichte van 2003. Ook dit is het gevolg van de toename van het aantal hindoe en islamitische scholen. Ten opzichte van 2006 is in 2007 het percentage 0,9-leerlingen bij het overig bijzonder onderwijs licht gedaald. Dit wordt veroorzaakt door de nieuwe gewichtenregeling die in 2006 is ingevoerd; de jongste leerlingen zijn hierdoor niet meegenomen in de tellingen.

Door de jaren heen heeft het openbaar onderwijs het grootste aandeel van het aantal 0,9-leerlingen. Het rooms-katholiek onderwijs heeft de meeste 0,25-leerlingen.

Figuur 4.9 Besturen naar aantal scholen per bestuur

Figuur 4.10 0,25 en 0,9 leerlingen naar denominatie

Tabel 4.6

Bron

OCW (CFI: BRIN-registratie, Leerlingentellingen)

Toelichting

- Peildatum 1 oktober
- Onder 'protestants-christelijk' vallen ook de instellingen met de denominaties 'gereformeerd', 'gereformeerd vrijgemaakt' en 'Reformatorisch'
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel D

Instellingen in het primair onderwijs

	2003	2004	2005	2006	2007
A) Instellingen					
po vestigingen (scholen + nevenvestigingen)	7.975	7.959	7.954	7.940	7.909
po scholen	7.666	7.625	7.602	7.572	7.537
ba0 scholen	6.994	6.973	6.953	6.929	6.898
ba0 nevenvestigingen	156	158	163	164	160
sbao scholen	348	328	326	320	316
sbao nevenvestigingen	63	61	55	47	40
(v)so scholen	324	324	323	323	323
(v)so nevenvestigingen	90	115	134	157	172
B) Gemiddelde schoolgrootte (aantal leerlingen per school)					
ba0	221	222	223	223	225
sbao	148	153	148	145	142
(v)so	171	176	186	196	204
C) Aantal besturen	1.724	1.613	1.509	1.416	1.307
D) Verdeling van basisscholen en leerlingen over denominaties (in procenten)					
a) Scholen					
Openbaar	33	33	33	34	33
Protestants-christelijk	30	30	30	30	30
Rooms-katholiek	30	30	30	30	30
Overig bijzonder	7	7	7	7	7
b) Leerlingen					
Openbaar	31	31	31	31	31
Protestants-christelijk	27	27	28	28	28
Rooms-katholiek	34	34	34	34	34
Overig bijzonder	7	7	8	8	8

Personeel en arbeidsmarkt po

Werkgelegenheid

De werkgelegenheid in het primair onderwijs is ook het afgelopen jaar licht gegroeid. Waren er in 2006 ruim 131 duizend voltijdbanen in het primair onderwijs, in 2007 is dit aantal gestegen tot 132 duizend. Het betreft bijna 106 duizend voltijdbanen in het basisonderwijs, bijna 8 duizend in het speciaal basisonderwijs en bijna 19 duizend in de expertisecentra. Vooral de werkgelegenheid in de expertisecentra is de laatste jaren flink gestegen. Van 14,8 duizend voltijdbanen in 2003 naar 18,6 duizend in 2007.

Leeftijdverdeling personeel

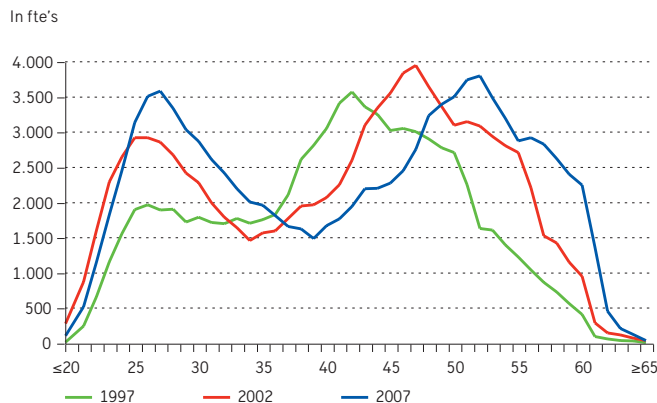
In het primair onderwijs valt op dat de leeftijdsverdeling twee toppen laat zien. Naast de grote groep docenten in de leeftijdscategorie 50-55 jaar is er ook een grote groep leraren in de leeftijdscategorie 25-30 jaar. Docenten in de leeftijdscategorie 30-50 jaar zijn in het primair onderwijs ondervertegenwoordigd.

In het primair onderwijs is het percentage vijftigplussers onder het onderwijzend personeel de laatste jaren flink gestegen: van 28 procent in 2003 naar 35 procent in 2007. Het percentage vijftigplussers verschilt wel per regio. In de meeste regio's is zo'n 37 procent van het onderwijspersoneel (leraren en directie) ouder dan 50 jaar. In Limburg is het aandeel vijftigplussers bijna 43 procent. Maar ook Amsterdam scoort met bijna 42 procent hoog. In Almere daarentegen is het - met 25 procent - een stuk lager, evenals de stad Utrecht (31 procent).

Vrouwelijk personeel

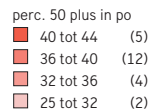
Het percentage vrouwelijke leerkrachten is de afgelopen jaren gestegen van 77 procent in 2003 naar 80 procent in 2007. Hoewel in het primair onderwijs veel vrouwen werken, zijn zij in het management nog ondervertegenwoordigd. Wel is het aandeel vrouwen in managementfuncties de afgelopen jaren flink toegenomen. Was van de directeuren in het basisonderwijs in 2003 één op de vijf vrouw, in 2007 is dit ruim een kwart. Onder adjunct-directeuren in het basisonderwijs is het aandeel vrouwen de afgelopen jaren ook licht gestegen, van 43 procent in 2003 naar 47 procent in 2007.

Figuur 4.11 Leeftijdverdeling van docenten po

Figuur 4.12 Personeelsleden po van 50 jaar en ouder

Leraren en directie naar regio, in procenten, 2007

Tabel 4.7

Bron

OCW (CFI: Salarisadministraties van instellingen)

Toelichting

- Peildatum 1 oktober
- De categorie 'overig personeel' bevat onderwijsondersteunend personeel en organisatie- en beheerspersoneel
- De totalen in personen zijn zonder dubbelstellingen binnen de (sub)sector
- 1 fte (fulltime equivalent) komt overeen met 1 voltijdbaan
- Zie ook bijlage Toelichting en Begrippen, deel D

Arbeidsmarkt cijfers primair onderwijs

		2003	2004	2005	2006	2007
A) Personeel (aantal x 1.000)						
Totaal po personeelsterkte in fte's		129,2	129,3	130,4	131,5	132,0
Totaal po personen		170,6	171,8	173,4	174,8	175,9
baop personeelsterkte in fte's		106,3	105,7	105,8	105,8	105,6
	directeur	6,5	6,4	6,3	6,1	6,0
	adjunct-directeur	3,9	3,8	3,7	3,6	3,3
	docent	84,2	83,7	84,6	85,8	86,6
	overig personeel	11,8	11,8	11,1	10,3	9,7
baop personen		140,9	141,1	141,6	141,8	142,2
	directeur	6,5	6,5	6,4	6,2	6,2
	adjunct-directeur	4,1	3,9	3,9	3,7	3,5
	docent	111,8	112,0	113,3	114,9	116,2
	overig personeel	18,5	18,7	18,0	17,0	16,4
sbao personeelsterkte in fte's		8,1	8,1	8,1	7,9	7,8
	directeur	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
	adjunct-directeur	0,3	0,2	0,3	0,2	0,2
	docent	5,5	5,5	5,5	5,4	5,3
	overig personeel	2,0	2,0	2,1	2,0	2,0
sbao personen		11,0	11,1	11,1	10,8	10,6
	directeur	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
	adjunct-directeur	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2
	docent	7,1	7,1	7,1	6,9	6,8
	overig personeel	3,3	3,4	3,4	3,3	3,3
(v)so personeelsterkte in fte's		14,8	15,5	16,5	17,8	18,6
	directeur	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
	adjunct-directeur	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5
	docent	8,3	8,7	9,3	10,1	10,6
	overig personeel	5,7	6,1	6,4	6,9	7,2
(v)so personen		19,3	20,3	21,4	22,8	23,8
	directeur	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
	adjunct-directeur	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5
	docent	10,3	10,8	11,5	12,3	12,9
	overig personeel	8,2	8,7	9,2	9,7	10,1
B) Percentage vrouwen (op basis van fte's)		72	73	73	74	76
po						
	directeur	20	21	23	25	28
	adjunct-directeur	43	44	44	45	47
	docent	77	78	78	79	80
	overig personeel	73	73	73	74	75
C) Percentage 50 jaar en ouder (op basis van fte's)		30	32	34	35	37
po						
	directeur	57	59	62	66	68
	adjunct-directeur	44	48	53	57	59
	docent	28	30	32	33	35
	overig personeel	24	26	28	30	32

Voor- en vroegschoolse educatie (vve)

Vve

Via het aanbieden van voor- en vroegschoolse educatie (vve) worden taal- en/of onderwijsachterstanden bij kinderen al vroegtijdig aangepakt. Voorschoolse educatie is bedoeld voor doelgroepkinderen in de leeftijd van 2,5 tot 4 jaar die de kinderopvang of peuterspeelzaal bezoeken (onder doelgroepkinderen worden kinderen van laag-opgeleide ouders in de leeftijdsgroep 2,5 tot 6 jaar verstaan). Vroegschoolse educatie is bestemd voor doelgroepkinderen van 4 en 5 jaar uit de groepen 1 en 2 van de basisschool. De bestuurlijke en financiële verantwoordelijkheid voor de voorschoolse educatie ligt bij de gemeenten. Schoolbesturen gaan over de vroegschoolse educatie.

In opdracht van het ministerie van OCW heeft Sardes in het voorjaar van 2007 de eerste meting (schooljaar 2006/07) uitgevoerd van de Landelijke Monitor vve onder de 294 gemeenten die middelen in het kader van het onderwijsachterstandenbeleid (oab) krijgen. Het doel van de monitor is om de stand van zaken met betrekking tot de vve in kaart te brengen aan het begin van een nieuwe beleidsperiode. De eerste meting van de monitor fungeert als ijkpunt, waartegen de resultaten van het veranderende vve-beleid van de komende jaren worden afgezet.

Het beleidssucces van vve kan afgemeten worden aan het bereik van de doelgroep en de kwaliteit van vve. Voor deze kabinetsperiode is de beleidsopgave dat 70 procent van de doelgroepkinderen wordt bereikt met minimaal drie dagdelen per week vve. Langzaam maar zeker wordt gebouwd aan het bereiken van de volledige doelgroep (100 procent) en het aanbieden van vier dagdelen per week vve aan doelgroepkinderen, te beginnen in een drietal vve-pilots in de krachtwijken van de G4, de 9 Oost-Groninger gemeenten en ruim 10 plattelandsgemeenten in Zuid-Limburg.

Bereik doelgroep

In schooljaar 2006/07 is iets meer dan de helft (53 procent) van de 2,5 tot 4-jarige doelgroepkinderen bereikt met een vve-programma. Ruim tweederde (67 procent) van de 4- en 5-jarige doelgroepkinderen in de vroegschoolse periode (groepen 1 en 2 van basisonderwijs) wordt met een vve-programma bereikt. Drie procent van de doelgroepkinderen krijgt vve aangeboden in de kinderopvang. In grote gemeenten is het voorschoolse en vroegschoolse bereik over het algemeen groter dan in kleine gemeenten. In de G4 krijgen de bereikte doelgroepkinderen al 4 dagdelen per week vve, in de kleinere gemeenten meestal 2 of 3 dagdelen. Het landelijk gemiddelde ligt op 2,8 dagdelen per week.

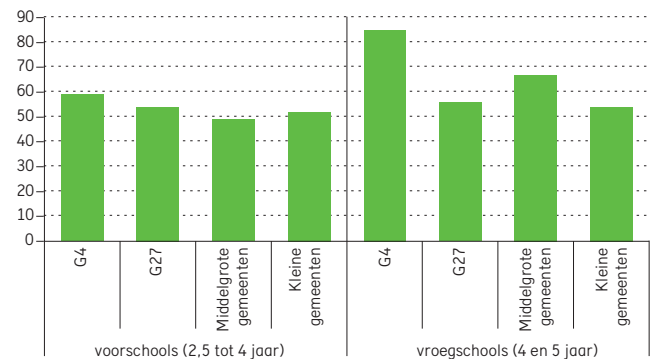
Kwaliteit vve

In drie kwart van de gemeenten zijn (bijna) alle peuterleidsters geschoold in vve. In de gemeenten met vve-beleid in de kinderopvang moet het grootste deel van de leidsters nog geschoold worden in vve. Leerkrachten basisonderwijs zijn in iets mindere mate geschoold in vve dan leidsters van peuterspeelzalen. Leidsters van kinderdagverblijven en peuterspeelzalen zijn vaak mbo-geschoold, leidsters met een hbo-opleiding komen nauwelijks voor. Een kwart van de gemeenten zegt deel te nemen aan de eerste tranche (maart-juni 2007) van het scholingstraject 'Vversterk', nog eens 35 procent is van plan deel te nemen aan een latere tranche.

'Vversterk' is een landelijk project dat dient om de kwaliteit van de voor- en vroegschoolse educatie te versterken door scholing en ondersteuning te bieden aan beroepskrachten die direct of indirect met vve te maken hebben: leidsters in peuterspeelzalen en kinderdagverblijven, leerkrachten in groepen 1 en 2, managers van instellingen, beleidsmakers in gemeenten, opleiders van leerkrachten en leerkrachten. In twee derde van de gemeenten wordt op (bijna) alle peuterspeelzalen extra personele uren ingezet bij de uitvoering van vve. Een meerderheid van de gemeenten heeft 'vve-koppels', dat wil zeggen samenwerkingsverbanden tussen kinderopvangverblijven/peuter-speelzalen en basisscholen met hetzelfde vve-programma. Over het algemeen is het zo dat vve in de grotere gemeenten een hogere kwaliteit heeft dan in de kleinere gemeenten.

Figuur 4.13 Bereik vve-doelgroep

Als percentage van de totale doelgroep, 2006

Tabel 4.8

Bron

Landelijke monitor vve, Sardes 2007

Toelichting

- Omvang doelgroep en aantal bereikt: berekend op basis van aantal gewichten-leerlingen basisonderwijs (volgens nieuwe gewichtenregeling) en demografische ontwikkeling per gemeente
- Percentage doelgroep bereikt: bij de berekening is gecorrigeerd voor de ondervertegenwoordiging van kleinere gemeenten in de responsgroep
- Het betreft gemeenten met onderwijsachterstandenbeleid (oab) budget

Bereik vve-doelgroep, 2006

Gemeenten	voorschools (2,5 tot 4 jaar) (peuterspeelzalen en kinderopvang)			vroegschool (4 en 5 jaar) (basisscholen)		
	aantal bereikt	perc. bereikt	omvang	aantal bereikt	perc. bereikt	omvang
G4	7.111	59	12.053	13.051	85	15.354
G27	5.728	54	10.607	7.873	56	14.059
Middelgrote gemeenten (> 30.000 inw.)	6.975	49	14.234	13.025	67	19.441
Kleine gemeenten (< 30.000 inw.)	3.438	52	6.611	4.951	54	9.168
Totaal	23.252	53	43.505	38.900	67	58.022

Tabel 4.9

Bron

Landelijke monitor vve, Sardes 2007

Toelichting

- Het betreft gemeenten met onderwijsachterstandenbeleid (oab) buget
- dd=dagdelen, pw=per week

Procentuele verdeling van gemeenten naar aantal dagdelen vve per week, 2006

Gemeenten	≤ 2 dd/pw	3 dd/pw	≥ 4 dd/pw
G4	0	0	100
G27	6	59	35
Middelgrote gemeenten (> 30.000 inw.)	29	39	32
Kleine gemeenten (< 30.000 inw.)	67	19	14
Totaal	46	30	24

Tabel 4.10

Bron

Landelijke monitor vve, Sardes 2007

Toelichting

- Het betreft gemeenten met onderwijsachterstandenbeleid (oab) budget

Gemiddeld aantal dagdelen vve per week, 2006

Gemeenten	Gemiddeld aantal dagdelen vve per week
G4	4,0
G27	3,3
Middelgrote gemeenten (> 30.000 inw.)	3,0
Kleine gemeenten (< 30.000 inw.)	2,5
Totaal	2,8

Stelsel en financiën vo

Onderwijsstructuur vo

Het voortgezet onderwijs omvat het voorbereidend wetenschappelijk onderwijs (vwo), het hoger algemeen voortgezet onderwijs (havo), het voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo) en het praktijkonderwijs (pro). Binnen het vmbo bestaan vier leerwegen: basisberoepsgerichte leerweg (bl), kaderberoepsgerichte leerweg (kl), gemengde leerweg (gl) en de theoretische leerweg (tl).

In het voortgezet onderwijs is de implementatie van twee grote onderwijsvernieuwingen afgerond. Het gaat hierbij om de invoering van de Tweede Fase en de invoering van het vmbo. Voor wat betreft de Tweede Fase zijn alle scholen voor havo en vwo vanaf schooljaar 1999/00 in het vierde leerjaar van start gegaan met profielen en het studiehuis. In 2000/01 volgde het vijfde leerjaar en in 2001/02 het zesde. Een klein aantal scholen is in 1998/99 als voorhoedeschool gestart.

Met ingang van 1999/00 zijn scholen met vbo en mavo in het eerste leerjaar gestart met de invoering van het vmbo. Tegelijkertijd werd het leerwegondersteunend onderwijs (lwoo) verder vormgegeven. Het ivbo is opgegaan in het leerwegondersteunend onderwijs. Daarnaast is gestart met praktijkonderwijs. Met de omzetting van het praktijkonderwijs en het leerwegondersteunend onderwijs is het speciaal voortgezet onderwijs (voorheen het voortgezet speciaal onderwijs voor leerlingen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden (vso/lom) en het voortgezet speciaal onderwijs voor moeilijk lerende kinderen (vso/mlk) onderdeel geworden van het reguliere voortgezet onderwijs. Conform de wet van 28 mei 1998 zijn alle vso/lom en vso/mlk scholen uiterlijk per 1 augustus 2002 gefuseerd met een vo-school of omgezet in praktijkonderwijs dan wel in een Orthopedagogisch en Didactisch Centrum (OPDC).

Met ingang van 1 augustus 2006 is het laatste deel van de scholen voor praktijkonderwijs overgegaan van declaratiebesteding naar lumpsumbesteding voortgezet onderwijs.

Binnen de basisberoepsgerichte leerweg is de introductie van leerwerktrajecten een belangrijke vernieuwing. De daarbij aangeboden combinatie van leren en werken spreekt leerlingen aan die anders mogelijk het onderwijs hadden verlaten.

Ontwikkeling uitgaven

De bekostiging van de personele en materiële uitgaven geschiedt op grond van de Wet op het Voortgezet Onderwijs (WVO). Voor de personele bekostiging is daarnaast ook onder andere het Formatiebesluit WVO en het bekostigingsbesluit van kracht.

Tussen 2003 en 2007 stegen de OCW-uitgaven voor het voortgezet onderwijs met ruim 870 miljoen euro. Dit is een toename van 17 procent.

De belangrijkste redenen voor deze stijging zijn:

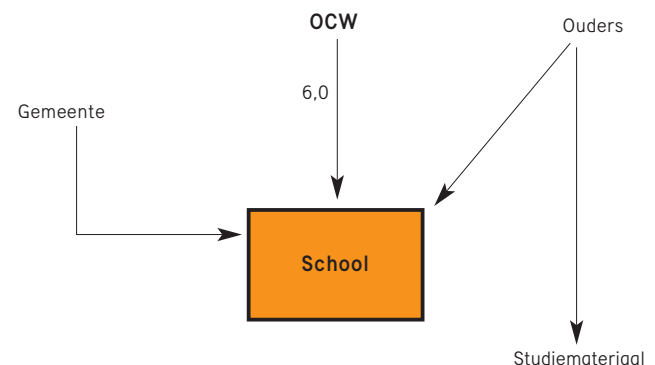
- de onderwijs-cao's en de algemene loon- en prijsbijstellingen;
- de uitgaven aan informatie- en communicatietechnologie;
- aanvullende vergoedingen voor onderhoud, materieel, vernieuwing van inventaris en voor interne verbouwing van het schoolgebouw, alsmede de praktijkgerichte leeromgeving vmbo/pro;
- diverse uitgaven voor overige vernieuwingsoperaties;
- de toenemende leerlingaantallen.

Uitgaven per leerling

In het vo zijn de gemiddelde uitgaven per leerling in 2007 6.600 euro. Binnen het voortgezet onderwijs varieert dit bedrag afhankelijk van de samenstelling van de school. Vooral scholen die praktijkonderwijs, leerwegondersteunend onderwijs en voorbereidend beroepsonderwijs aanbieden, komen gemiddeld hoger uit. Dat komt onder andere omdat voor de lwoo- en pro-leerlingen een extra vergoeding wordt ontvangen.

Figuur 5.1 Financieringsstromen vo

Bedragen 2007 (x € 1 mld)

Tabel 5.1

Bron

Jaarverslagen OCW

Toelichting

- OCW-uitgaven per leerling: totaal gesaldeerde OCW-uitgaven en ontvangsten exclusief apparaatskosten gedeeld door totaal aantal leerlingen op peildatum 1 oktober.
- FES-gelden vormen vanaf 2006 het belangrijkste deel van de ontvangsten. Ze worden niet als de overige ontvangsten gesaldeerd.
- B) Met ingang van 2005 zijn de les gelden afgeschaft; de hier voorkomende bedragen voor 2005 en 2006 betreffen betalingen over eerdere jaren
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

Financiële kerncijfers voortgezet onderwijs

	2003	2004	2005	2006	2007
A) Uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Totaal uitgaven	5.125,3	5.281,6	5.570,8	5.735,3	5.999,0
Personeel / materieel	5.053,2	5.180,1	5.470,8	5.634,7	5.904,1
Onderwijsverzorging	53,2	54,2	52,2	51,0	51,0
Overige uitgaven	18,9	19,8	17,0	18,4	14,9
Apparaatskosten					
Toerekening aan CFI / IBG	.	27,5	30,7	31,3	29,1
Apparaatskosten OCW	.	22,4	25,1	25,6	23,4
	.	5,1	5,6	5,7	5,7
Totaal ontvangsten	2,5	3,9	4,9	99,7	123,0
B) Met het beleidsterrein samenhangende uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Ontvangsten lesgeld	163,9	173,9	0,7	1,0	0,0
C) OCW-uitgaven per leerling (x € 1.000)					
Totaal vo	5,8	5,8	6,1	6,3	6,6

Tabel 5.2

Bron

Bewerking Rijksbegroting OCW 2007

Toelichting

- De totale uitgaven zijn gesaldeerd met de ontvangsten (zonder de FES-gelden) en inclusief onderwijsverzorging en overige uitgaven
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

Uitgaven per leerling per onderwijssoort, 2007 (x € 1.000)

	totaal	w.v. voor personeel	w.v. voor materieel
Gemiddelde over alle onderwijssoorten	6,6	5,7	0,9
vo-gemeenschappelijk (leerjaar 1 + 2)	5,9	5,1	0,8
vmbo (leerjaar 3 + 4)	6,3	5,2	1,1
havo/vwo (leerjaar 3)	5,7	5,0	0,7
havo/vwo (leerjaar 4 + 5 + 6)	5,7	5,0	0,7
lwoo/pro	10,5	9,2	1,3

Financiën van instellingen vo

Jaarrekeningen van instellingen

De bevoegde gezagen van scholen in het voortgezet onderwijs moeten ieder jaar een jaarrekening opstellen en opsturen naar het ministerie van OCW. Zelfstandige praktijkscholen die onder het declaratiestelsel vielen hoefden tot en met 2005 geen jaarrekening op te stellen. Per 1 augustus 2006 zijn zij overgegaan op lumpsumbekostiging, wat betekent dat ze over 2006 eveneens een jaarrekening moesten opstellen. Vanaf 2006 zijn de cijfers daarom inclusief deze scholen voor praktijkonderwijs. De hier gepresenteerde cijfers over 2006 hebben betrekking op de jaarrekeningen van 314 bevoegde gezagen. In algemene zin is de financiële positie van het voortgezet onderwijs gezond en stabiel. Hieronder wordt nader ingegaan op de ontwikkeling van de belangrijkste financiële kengetallen: solvabiliteit, liquiditeit en rentabiliteit. De vo-sector in zijn geheel heeft in 2006 een resultaat uit gewone bedrijfsvoering van 125 miljoen euro gerealiseerd. Circa een derde daarvan wordt verklaard door een positief saldo van financiële baten en lasten. Ten opzichte van 2005 is het resultaat uit gewone bedrijfsvoering met 8 miljoen euro licht toegenomen. Over de periode 2002-2006 is de rijksbijdrage met ruim 880 miljoen toegenomen. Met 620 miljoen is het merendeel opgegaan aan stijging van de personele lasten. Het overige deel (260 miljoen euro) is aangewend voor de materiële exploitatiekosten.

Weerstandsvermogen

Met de VO-raad is begin 2007 afgesproken dat van het kengetal weerstandsvermogen wordt uitgegaan voor de beoordeling van de vermogenspositie van schoolbesturen in het voortgezet onderwijs. Het

weerstandsvermogen geeft de verhouding weer tussen de omvang van het eigen vermogen en de ontvangen baten. Dit kengetal wordt berekend door het eigen vermogen uit te drukken in een percentage van de totale baten in een jaar, inclusief de financiële baten en exclusief de buitengewone baten. Ten opzichte van 2005 is het gemiddelde weerstandsvermogen van het gehele voortgezet onderwijs licht gestegen van 26,1 naar 27,0 procent. In algemene zin is de financiële positie van het voortgezet onderwijs gezond en stabiel.

Solvabiliteit en liquiditeit

De solvabiliteit van de gezamenlijke instellingen is de laatste vijf jaar zeer stabiel. Het totale eigen vermogen bedraagt op 31 december 2006 1.634 miljoen euro.

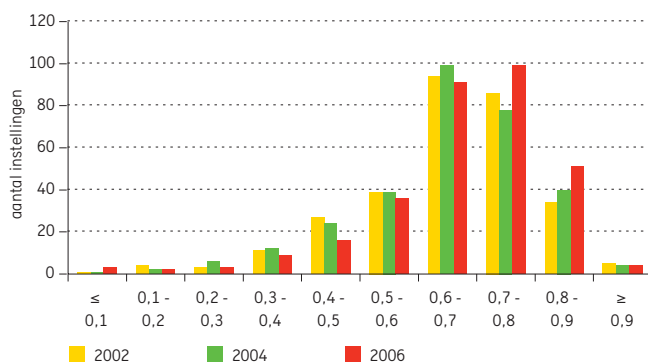
Alle vo-schoolbesturen tezamen zijn in staat om – mocht dat nodig zijn – terstond aan hun korte termijn verplichtingen te voldoen.

Rentabiliteit

De rentabiliteit drukt het exploitatieresultaat uit als percentage van de totale baten uit gewone bedrijfsvoering. Een positieve rentabiliteit houdt in dat de vo-sector als geheel een positief exploitatieresultaat heeft gehad, welke is toegevoegd aan het eigen vermogen. Een negatieve rentabiliteit duidt er op dat de lasten hoger zijn geweest dan de baten, wat tot een onttrekking aan het eigen vermogen heeft geleid. Ten opzichte van 2005 is de rentabiliteit in 2006 stabiel gebleven op gemiddeld 2,0 procent.

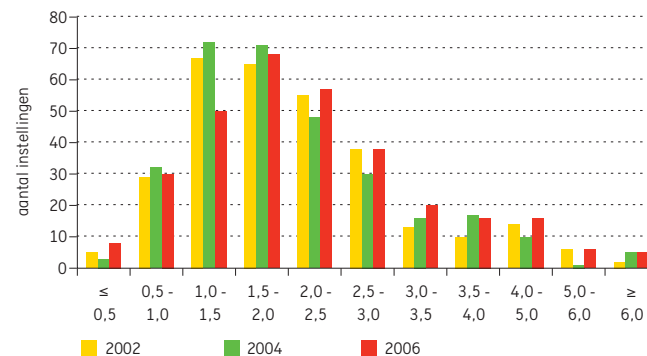
Figuur 5.2 Solvabiliteit van vo-instellingen

Spreiding solvabiliteit (inclusief voorzieningen)

Figuur 5.3 Liquiditeit van vo-instellingen

Spreiding liquiditeit (current ratio)

Tabel 5.3

Bron

OCW (CFI: Jaarrekeningen van instellingen)

Toelichting

- A) Solvabiliteit: eigen vermogen (inclusief voorzieningen) / totaal vermogen. In hoeverre kan de instelling aan zijn verplichtingen op lange termijn voldoen
- A) Liquiditeit (current ratio): vlottende activa / kortlopende schulden. In welke mate kan de instelling op korte termijn aan zijn verplichtingen voldoen.
- A) Rentabiliteit gewone bedrijfsvoering: resultaat uit gewone bedrijfsvoering / totale baten uit gewone bedrijfsvoering (baten + financiële baten). Dit getal geeft aan welk deel van de totale baten/opbrengsten overblijft na aftrek van alle lasten/kosten.
- C) In de post 'Overige overheidsbijdragen' zijn bijdragen en subsidies van andere overheidsinstellingen dan OCW opgenomen
- C) Het exploitatieresultaat is berekend uit de som van het 'Saldo baten en lasten', het 'Saldo financiële baten en lasten' en het 'Buitengewoon resultaat', verminderd met het 'Aandeel derden'.
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

Balans- en exploitatiegegevens van vo-instellingen

	2002	2003	2004	2005	2006
A) Financiële kengetallen					
Solvabiliteit (inclusief voorzieningen)	0,67	0,67	0,67	0,69	0,68
Liquiditeit (current ratio)	1,76	1,69	1,71	1,79	1,71
Rentabiliteit (in procenten)	1,5	0,4	1,3	2,1	2,0
B) Gecumuleerde balans vo-instellingen (x € 1 mln)					
Totaal activa	2.933,8	2.979,9	3.162,9	3.317,5	3.551,2
Vaste activa	1.429,1	1.499,9	1.558,7	1.679,9	1.844,8
waarvan materiële vaste activa	979,3	1.040,1	1.111,6	1.193,0	1.367,7
Vlottende activa	1.504,7	1.480,0	1.604,1	1.637,6	1.706,4
waarvan liquide middelen	867,7	841,6	912,3	1.021,7	1.122,7
Totaal passiva	2.933,8	2.979,9	3.162,9	3.317,5	3.551,2
Eigen vermogen	1.310,0	1.332,0	1.417,0	1.541,9	1.633,6
Aandeel van derden	-0,3	0,0	0,0	3,6	0,0
Egalisatierekening	165,0	145,3	148,2	131,9	136,8
Voorzieningen	488,6	517,7	548,0	600,8	630,2
Langlopende schulden	116,4	107,7	109,8	126,8	152,2
Kortlopende schulden	854,2	877,2	939,9	912,4	998,3
C) Gecumuleerde exploitatierekeningen vo-instellingen (x € 1 mln)					
Baten	5.144,3	5.421,5	5.553,5	5.865,4	6.039,5
Rijksbijdragen OCW	4.665,6	4.904,4	5.042,9	5.350,0	5.509,8
Overige overheidsbijdragen	133,3	150,5	143,3	127,2	131,9
Baten werk i.o.v. derden	6,8	4,2	3,4	3,4	3,5
Overige baten	338,4	362,4	363,9	384,8	394,3
Lasten	5.107,0	5.445,0	5.522,2	5.789,1	5.957,5
Personele lasten	4.111,3	4.380,0	4.461,8	4.645,4	4.698,0
Afschrijvingen	138,6	152,9	161,8	169,0	182,0
Huisvestingslasten	359,1	390,5	377,5	428,2	457,5
Overige instellingslasten	498,0	521,6	519,4	543,3	617,0
Leermiddelen (primair onderwijs)	0,0	0,0	1,8	3,2	3,0
Saldo baten en lasten	37,3	-23,5	31,3	76,3	82,0
Financiële baten	53,3	52,6	50,5	55,1	55,3
Financiële lasten	10,2	7,4	9,1	10,1	12,7
Saldo financiële baten en lasten	43,2	45,2	41,4	45,1	42,6
Buitengewone baten	25,5	10,0	6,0	11,4	14,8
Buitengewone lasten	17,2	10,1	4,0	16,8	32,4
Buitengewoon resultaat	8,2	-0,1	2,0	-5,4	-17,6
Aandeel derden	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Exploitatieresultaat	88,7	21,6	74,6	115,9	107,0

Leerlingen vo

Aantallen

Het aantal leerlingen in het totale voortgezet onderwijs, neemt in 2007 ten opzichte van het vorige schooljaar nog maar licht toe. In totaal bevinden zich in het schooljaar 2007/08 ruim 906 duizend leerlingen op scholen die door OCW worden bekostigd. Ten opzichte van schooljaar 2003/04 is dit een stijging van ruim 16 duizend leerlingen. Dit wordt veroorzaakt door de toenemende deelname aan havo en vwo.

Verdeling over onderwijssoorten

In schooljaar 2007/08 zit 40,5 procent van de niet-zorgleerlingen in de eerste twee leerjaren van het voortgezet onderwijs. Vanaf schooljaar 2003/04 is dit percentage gedaald met 2,6 procentpunten.

In het vmbo (leerjaren 3 en 4) zit 20 procent van de niet-zorgleerlingen en in het havo en vwo (leerjaren 3, 4, 5 en 6) zit 38,7 procent van de niet-zorgleerlingen. In het schooljaar 2003/04 lagen deze percentages op respectievelijk 22,5 procent en 33,7 procent.

Binnen het vmbo is de verdeling van leerlingen over de leerwegen in het derde leerjaar vrijwel gelijk aan die in vorig schooljaar. Ten opzichte van 2003 treden er echter behoorlijke verschuivingen op, met name in de verhouding tussen kaderberoepsgerichte leerweg en basisberoepsgerichte leerweg. Dit komt omdat binnen het vmbo met name het leerlingenaantal bij de basisberoepsgerichte leerweg sterk terugloopt ten opzichte van 2003/04. De kaderberoepsgerichte leerweg loopt maar in geringe mate terug, terwijl de theoretische leerweg gelijk blijft in leerlingenaantal.

Ontwikkeling aantal zorgleerlingen

Zorgleerlingen zijn geïndiceerde leerlingen die voor lwoo in aanmerking komen of praktijkonderwijs volgen. Het voortgezet speciaal onderwijs en de rugzakleerlingen (geïndiceerde leerlingen die regulier voortgezet onderwijs volgen) blijven hier dus buiten beschouwing. Het aantal zorgleerlingen heeft tot en met schooljaar 2005/06 een stijging vertoond. Daarna is de stijging afgenomen, en het schooljaar 2007/08 geeft nog slechts een lichte stijging te zien ten opzichte van vorig schooljaar.

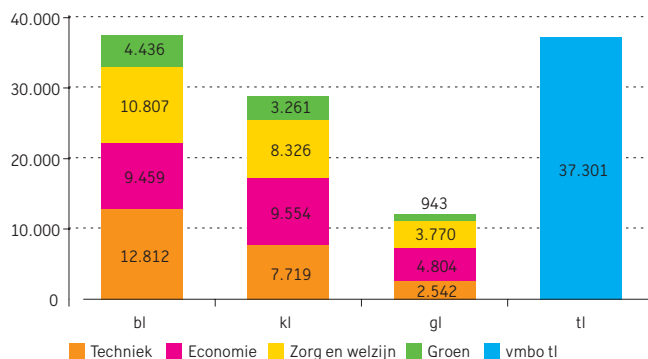
Bij de zorgleerlingen zien we maar een geringe relatieve stijging van het aandeel van het praktijkonderwijs: in 2003/04 bevatte het praktijkonderwijs 23,9 procent van de zorgleerlingen, in 2007/08 is dat 24,1 procent. Binnen het lwoo geeft met name de kaderberoepsgerichte leerweg nog een groei te zien; de andere leerwegen met lwoo blijven stabiel of dalen licht.

Zittenblijven

De afgelopen jaren is het zittenblijven in het vo redelijk constant: het percentage zittenblijvers schommelt rond de 4,8 procent. Wel zijn er duidelijke uitschieters te zien, voornamelijk bij het havo. Met name havo-4 vertoont nog steeds met 16 procent zittenblijven in 2007 een duidelijke uitschieter. Verder 'scoren' ook havo-3 en -5, vwo-4 en -5, en leerjaar 3 van het vmbo bovengemiddeld.

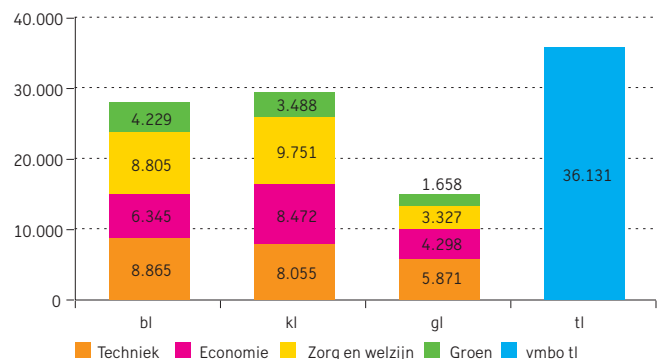
Figuur 5.4 Aantal leerlingen, 3e leerjaar vmbo (1)

Naar leerweg en sector, inclusief zorg en groen onderwijs (AOC's), 2003

Figuur 5.5 Aantal leerlingen, 3e leerjaar vmbo (2)

Naar leerweg en sector, inclusief zorg en groen onderwijs (AOC's), 2007

Tabel 5.4

Leerlingen per onderwijssoort en leerjaar (aantal x 1.000)

	2003		2004		2005		2006		2007	
	leerlingen	waarvan doublure	leerlingen	waarvan doublure	leerlingen	waarvan doublure	leerlingen	waarvan doublure	leerlingen	waarvan doublure
Bron										
OCW (CFI: Integrale leerlingtelling (ILT), 1 cijfer VO en onderwijsmatrices), LNV: Directie Kennis										
Toelichting										
– Peildatum 1 oktober										
– Voor een verklaring van de afkortingen zie de lijst van afkortingen in de bijlage										
– vmbo tl-3/4: inclusief vmbo tl-leerlingen op AOC's										
– havo 3/4/5: inclusief Engelse Stroom 3/4/5										
– vwo 5/6: inclusief Internationaal Bacca- laureaat 5/6										
– praktijkonderwijs: inclusief praktijkon- derwijsleerlingen op AOC's										
– LNV vmbo 1/2 en lwoo 1/2: inclusief aan- deel leerlingen aan groen onderwijs in schooljaren 1/2 op scholengemeenschap- pen										
– Aantal leerlingen door LNV bekostigd is exclusief de met AOC's gefuseerde mavo's										
– Exclusief vo-leerlingen uitbesteed aan vavo										
– Doublure is hier gedefinieerd als leerlin- gen die terugkeren in hetzelfde leerjaar van dezelfde onderwijssoort of die terug- keren in hetzelfde of lager leerjaar van een lagere onderwijssoort										
– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C										
Totaal vo (OCW)	890,1	44,7	898,5	42,7	902,9	42,8	905,9	43,2	906,6	43,6
Totaal vo excl. zorg (OCW)	786,9	40,0	791,3	37,8	791,5	38,4	793,8	39,1	793,7	39,6
vo 1	170,1	2,4	166,3	2,2	160,7	2,1	160,8	2,2	159,2	2,4
vo 2	168,8	5,3	170,1	6,0	166,7	6,0	162,7	6,0	162,2	5,7
vo 3 (ongedeeld)	6,0	0,5	6,7	0,5	6,5	0,5	6,3	0,4	6,3	0,4
vmbo bl 3	17,9	1,5	16,1	1,0	13,7	1,0	11,8	0,7	10,4	0,7
vmbo bl 4	18,7	0,3	16,4	0,3	14,5	0,2	12,5	0,2	10,8	0,2
vmbo kl 3	22,8	1,5	23,2	1,4	23,3	1,5	22,0	1,3	20,6	1,2
vmbo kl 4	21,9	0,6	21,3	0,6	22,0	0,6	22,1	0,4	20,8	0,5
vmbo gl 3	10,7	0,6	11,8	0,6	12,6	0,7	12,9	0,6	12,8	0,6
vmbo gl 4	4,9	0,2	5,6	0,3	6,3	0,3	6,3	0,2	6,8	0,2
vmbo tl 3	36,8	2,8	36,8	2,9	36,9	2,9	36,0	2,8	34,9	2,4
vmbo tl 4	43,4	2,3	41,8	2,8	41,6	2,1	42,5	1,8	42,0	1,8
havo 3	37,0	3,4	38,5	3,4	39,5	3,4	40,5	3,7	40,1	3,4
havo 4	50,2	9,5	51,5	7,9	53,6	8,3	55,7	8,8	58,1	9,3
havo 5	41,2	3,2	42,6	2,9	44,1	3,1	45,6	3,2	47,4	3,7
vwo 3	37,5	0,9	39,5	0,9	41,1	0,9	41,7	1,0	41,8	1,0
vwo 4	35,6	2,0	37,3	1,9	39,8	2,0	41,6	2,4	42,8	2,6
vwo 5	33,4	1,9	34,5	1,5	36,3	1,6	39,0	2,1	40,9	2,3
vwo 6	29,9	1,2	31,4	0,8	32,5	1,1	33,6	1,1	35,9	1,2
Totaal vo zorg (OCW)	103,2	4,6	107,1	4,8	111,3	4,4	112,1	4,1	112,9	4,0
lwoo 1	23,2	1,8	22,8	1,4	23,8	1,3	22,6	1,2	22,6	1,1
lwoo 2	21,2	1,0	22,4	1,1	23,1	1,2	23,5	1,1	23,1	1,1
lwoo bl 3	15,2	0,9	14,5	0,8	14,7	0,7	14,1	0,7	13,6	0,7
lwoo bl 4	12,5	0,2	12,9	0,4	12,6	0,3	12,8	0,2	12,5	0,2
lwoo kl 3	2,8	0,0	3,4	0,1	4,2	0,1	5,0	0,1	5,7	0,2
lwoo kl 4	2,0	0,1	2,5	0,1	3,2	0,1	4,0	0,1	4,8	0,1
lwoo gl 3	0,4	0,0	0,4	0,0	0,4	0,0	0,6	0,0	0,7	0,0
lwoo gl 4	0,2	0,0	0,2	0,0	0,3	0,0	0,3	0,0	0,4	0,0
lwoo tl 3	0,6	0,0	0,8	0,1	0,8	0,0	1,1	0,1	1,2	0,1
lwoo tl 4	0,5	0,0	0,7	0,0	0,8	0,0	0,9	0,1	1,2	0,1
pro - verblijfsjaar 1	6,8	0,3	6,9	0,5	6,7	0,4	6,1	0,3	5,9	0,2
pro - overige verblijfsjaren	17,8	0,2	19,5	0,4	20,7	0,3	21,2	0,3	21,4	0,4
Totaal vo (LNV)	35,0	0,7	36,0	0,6	36,7	0,6	36,6	1,1	35,3	0,7
vmbo 1	5,4	0,0	5,3	0,0	5,2	0,0	4,9	0,3	4,3	0,0
vmbo 2	5,5	0,1	5,6	0,1	5,4	0,1	5,2	0,1	5,0	0,1
vmbo 3	5,5	0,2	6,1	0,2	5,9	0,2	5,8	0,3	5,6	0,3
vmbo 4	5,6	0,1	5,3	0,1	5,6	0,1	5,6	0,1	5,4	0,1
lwoo 1	3,6	0,0	3,7	0,0	4,0	0,1	4,1	0,2	3,6	0,0
lwoo 2	3,5	0,1	3,6	0,1	3,9	0,0	4,0	0,1	4,1	0,1
lwoo 3	3,1	0,1	3,5	0,1	3,5	0,1	3,7	0,1	3,9	0,1
lwoo 4	2,7	0,0	2,9	0,0	3,2	0,0	3,3	0,0	3,5	0,0

Stromen en rendement vo

Stromen

In deze editie van kerncijfers is alleen de gediplomeerde doorstroom vanuit het vo naar vervolgonderwijs opgenomen. De indirecte doorstroom is beperkt tot de groep die met vertraging van één jaar naar het vervolgonderwijs gaat, bijvoorbeeld een leerling die na het havo-examen eerst een jaar op vakantie gaat om vervolgens de studie in het hbo te vervolgen. Voor de gediplomeerden in 2007 zijn vanzelfsprekend nog geen gegevens over indirecte doorstroom beschikbaar.

In 2004 hebben ruim 100 duizend leerlingen in het voortgezet onderwijs een vmbo-diploma behaald. 92 procent van de gediplomeerde vmbo-ers in dat jaar is – direct of indirect – doorgestroomd naar door OCW of LNV bekostigd vervolgonderwijs. In 2006 lag de doorstroom op 94 procent, bij een even groot aantal gediplomeerden. Beide percentages zijn beduidend hoger dan voor invoering van het vmbo.

Hoewel er wel een klein verschil is tussen de doorstroom van degenen die met behulp van lwoo een vmbo-diploma gehaald hebben en zij die het zonder lwoo gedaan hebben, ligt het grote verschil in doorstroom vooral tussen de leerwegen. Met name de basisberoepsgerichte leerweg steekt met bijna 10 procent niet-doorstromers negatief af bij de andere leerwegen in het vmbo (waarvan gemiddeld ruim 95 procent doorstroomt naar vervolgonderwijs). Opvallend is wel de groei van de doorstroom naar vervolgonderwijs de afgelopen jaren. Van degenen die niet doorstromen is niet bekend of deze nog verder gaan leren, bijvoorbeeld bij opleidingen voor geüniformeerde beroepen, particuliere of bedrijfsscholen of in het buitenland.

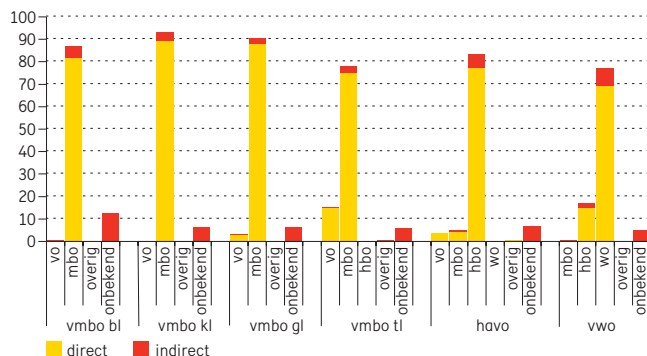
Bij het havo en het vwo is de indirecte doorstroom van gediplomeerden naar door OCW of LNV bekostigd onderwijs een stuk groter dan bij de vmbo-gediplomeerden. Ruim 6,5 procent van de havo-gediplomeerden en bijna 10 procent van de vwo-gediplomeerden begon pas een jaar later met een vervolgopleiding.

Van zowel de havo-gediplomeerden als de vwo-gediplomeerden staat na een jaar ongeveer 95 procent ingeschreven bij een door OCW of LNV bekostigde vervolgopleiding. De vwo-gediplomeerden staan vrijwel allemaal ingeschreven bij een opleiding voor hoger onderwijs; van de havo-gediplomeerden staat 85 procent ingeschreven aan een opleiding voor hoger onderwijs, 5 procent aan een opleiding voor middelbaar beroepsonderwijs en 5 procent bij het voortgezet onderwijs.

Het mbo is de meest voorkomende bestemming van de vmbo-gediplomeerden. Van de gediplomeerden in de theoretische en gemengde leerweg van het vmbo in 2006 stroomt 80 procent door naar de beroepsopleidende- of beroepsbegeleidende leerweg (bol en bbl). Bij de kaderberoepsgerichte en de basisberoepsgerichte leerweg is dat respectievelijk 95 en 90 procent. In 2006 bijna 16 procent van de gediplomeerden in de theoretische of gemengde leerweg volgt het onderwijs in het vo, ten opzichte van ruim 13,5 procent in 2004. Voor kader- en basisberoepsgerichte leerweg zijn deze percentages te verwaarlozen.

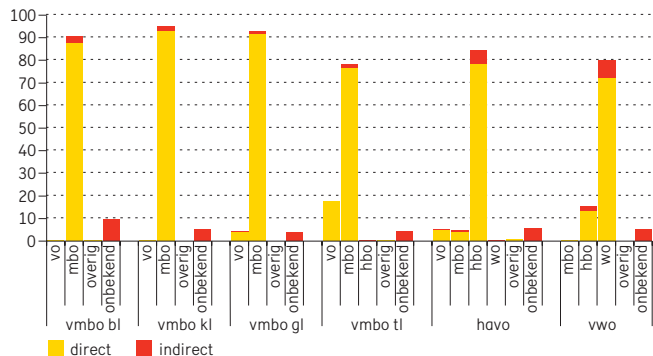
Figuur 5.6 Gediplomeerden naar bestemming (1)

Als percentage van totaal gediplomeerde uitstroom per onderwijssoort, 2004

Figuur 5.7 Gediplomeerden naar bestemming (2)

Als percentage van totaal gediplomeerde uitstroom per onderwijssoort, 2006

Tabel 5.5

Gediplomeerden naar bestemming (aantal x 1.000)

Bron	herkomst	bestemming	2004		2005		2006		2007
			direct	indirect	direct	indirect	direct	indirect	direct
OCW (CFI: onderwijsmatrices; 1 cijfer VO; 1 cijfer MBO; 1 cijfer HO)	vmbo bl	vo	0,1	0,0	0,1	0,0	0,1	0,0	0,1
		mbo	25,4	1,5	24,5	1,0	24,3	0,8	23,3
		overig	0,1	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
		onbekend	.	3,9	.	3,5	.	2,6	2,7
		totaal	31,0		29,3		27,9		26,1
Toelichting	vmbo kl	vo	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
		mbo	21,9	0,9	22,3	0,5	24,9	0,5	25,8
		overig	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
		onbekend	.	1,5	.	1,5	.	1,4	1,7
		totaal	24,4		24,4		26,9		27,6
– Inclusief groen onderwijs, exclusief vavo en vmbo is inclusief lwoo	vmbo gl	vo	0,1	0,0	0,2	0,0	0,2	0,0	0,4
		mbo	4,3	0,1	5,0	0,1	5,3	0,1	5,4
		overig	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
		onbekend	.	0,3	.	0,4	.	0,2	0,3
		totaal	4,9		5,6		5,8		6,0
– vo-diploma's zijn behaald in het betref- fende kalenderjaar	vmbo tl	vo	5,9	0,1	6,2	0,0	7,2	0,0	8,6
		mbo	29,9	1,2	30,1	0,6	31,4	0,6	30,8
		hbo	0,0	0,1	0,0	0,1	0,0	0,1	0,0
		overig	0,1	0,1	0,2	0,0	0,1	0,0	0,2
		onbekend	.	2,5	.	2,6	.	1,6	1,9
totaal	39,9		39,8		41,0		41,5		
– Restant vbo (oud) en vbo(lwoo) (oud) (al- leen nog in 2003) worden bij respectieve- lijk vmbo bl en vmbo(lwoo) bl geteld	havo	vo	1,4	0,0	1,6	0,0	1,8	0,0	2,0
		mbo	1,7	0,2	1,5	0,2	1,5	0,2	1,5
		hbo	28,3	2,2	28,8	2,1	29,8	2,2	30,8
		wo	.	0,1	.	0,1	.	0,1	.
		overig	0,2	0,0	0,2	0,0	0,2	0,0	0,2
onbekend	.	2,5	.	2,6	.	2,2	5,3		
totaal	36,5		37,1		38,1		39,7		
– Indirect: met een vertraging van 1 jaar doorstromen	vwo	mbo	0,1	0,0	0,1	0,0	0,1	0,0	0,0
		hbo	4,2	0,5	4,1	0,5	4,0	0,6	4,0
		wo	19,0	2,2	20,2	2,3	21,0	2,3	21,6
		overig
		onbekend	.	1,4	.	1,6	.	1,4	4,6
totaal	27,4		28,7		29,4		30,2		
– De gegevens over de indirecte door- stroom zijn beschikbaar voor de gediplo- meerden in 2004 t/m 2006. Dit hangt samen met de invoering van het onder- wijsnummer in het voortgezet onderwijs; pas met ingang van schooljaar 2004/05 zijn deze onderwijsnummergegevens be- schikbaar.	Totaal vo gediplomeerden		164,1		164,9		169,0		171,2
– De gegevens over de indirecte door- stroom van gediplomeerden in 2007 komen pas begin 2009 beschikbaar									
– Totaal is direct en indirect									
– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C									

Instellingen en personeel vo

Scholen

In het schooljaar 2007/08 zijn er nog 645 scholen. 44 procent hiervan is een brede scholengemeenschap, goed voor ruim 70 procent van de leerlingen. Van het totaal aantal scholen behoort 27 procent tot de smalle scholengemeenschappen, waarop 22 procent van de leerlingen zitten. Ten opzichte van 2003 is er een lichte verschuiving naar brede scholengemeenschappen.

In 2007 is de cumi-regeling in het voortgezet onderwijs afgeschaft, en het leerplusarrangement ingevoerd. Bij het leerplusarrangement krijgen scholen extra financiering wanneer zij een bepaald percentage leerlingen woonachtig in armoedeprobleemcumulatiegebieden hebben. 93 scholen hebben in schooljaar 2007/08 recht op extra financiering. 59 procent van deze scholen staat in een van de 4 grote steden, en 32 procent in de G27. Als we kijken naar het totaal van de scholen dan staat 15 procent daarvan in de G4, 28 procent in de G27 en 57 procent in een van de overige gemeenten.

Bij de leerlingen valt op dat 74 procent van de leerlingen woonachtig in een van de G4 op een school met leerplusarrangement zit, tegenover 17 procent van de leerlingen woonachtig in de G27, en 2 procent van de leerlingen in de overige gemeenten.

Werkgelegenheid

De werkgelegenheid in het voortgezet onderwijs is het afgelopen jaar gegroeid met bijna 1.500 voltijdbanen. Waren er in 2006 ruim 84 duizend voltijdbanen in het voortgezet onderwijs, in 2007 is dit gestegen tot bijna 86 duizend.

Leeftijdverdeling personeel

Het docentencorps in het voortgezet onderwijs is de afgelopen jaren toegenomen tot ruim 64 duizend in 2007. De laatste jaren is er een toename in het aantal jonge docenten in het voortgezet onderwijs. Het percentage vijftigplussers onder het onderwijzend personeel is eveneens de laatste jaren gestegen: van 39 procent in 2003 naar 42 procent in 2007.

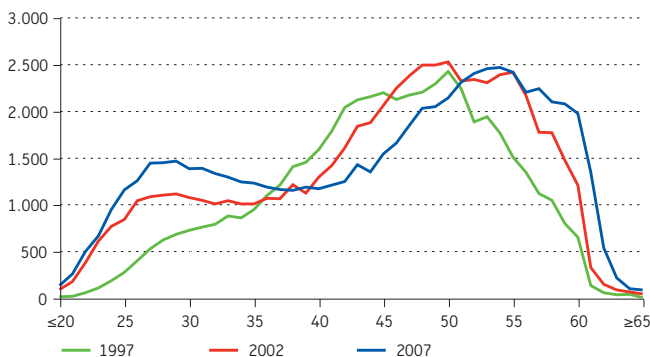
Het percentage vijftigplussers verschilt sterk per regio. In veel regio's is tussen de 40 en 45 procent van het onderwijspersoneel (leraren en directie) ouder dan 50 jaar. Maar in Limburg en het noorden van Noord-Holland geldt dit voor bijna de helft van het onderwijspersoneel. In Almere daarentegen is was in 2007 maar 32 procent van het personeel ouder dan 50 jaar.

Vrouwelijk personeel

Het percentage vrouwelijke leerkrachten is de afgelopen vijf jaar gestegen van 37 procent in 2003 naar 42 procent in 2007. Ook het aandeel vrouwen in managementfuncties is de afgelopen jaren toegenomen. Was van de directieleden in het voortgezet onderwijs in 2003 één op de zes vrouw, in 2007 is dit één op de vijf.

Figuur 5.8 Leeftijdverdeling van docenten vo

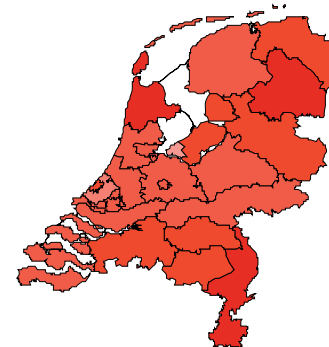
In fte's, exclusief groen onderwijs

Figuur 5.9 Personeelsleden vo van 50 jaar en ouder

Docenten en directie naar regio, in procenten, 2007

perc. 50 plus in vo	Aantal regio's
48 tot 50	(3)
44 tot 48	(7)
40 tot 44	(11)
36 tot 40	(1)
32 tot 36	(1)

Tabel 5.6

Bron

OCW (CFI: Integrale leerlingtelling (ILT), 1 cijfer VO en BRIN)

Toelichting

- Peildatum 1 oktober
- Alle scholen die een licentie bezitten, ook als er geen leerlingen zijn ingeschreven
- LNV-leerlingen in leerjaar 1+2 op scholengemeenschappen zijn meegeteld
- Exclusief vo-leerlingen uitbesteed aan vavo

Scholen en leerlingen naar schoolsoorten (procentuele verdeling)

	2003		2004		2005		2006		2007	
	scholen	lIn	scholen	lIn	scholen	lIn	scholen	lIn	scholen	lIn
Totaal vo (scholen x 1; lIn x 1.000)	667	892	656	901	654	905	650	908	645	908
praktijkonderwijs	18	2	18	2	18	2	18	2	18	2
vbo	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0
vbo/pro	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
avo cat.	3	1	3	1	3	1	3	1	2	1
vwo	6	3	6	3	6	3	6	3	6	3
avo scholengemeenschappen	22	20	22	19	22	19	22	19	21	19
avo/vbo (smal)	6	4	6	3	6	3	5	3	6	3
avo/vbo met pro (smal)	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
avo/vbo (breed)	34	52	34	52	34	52	35	52	35	53
avo/vbo met pro (breed)	8	16	8	18	9	18	9	18	9	18
verticale scholengemeenschappen	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1

Tabel 5.7

Bron

OCW (CFI; 1 cijfer VO en BRIN)

Toelichting

- Met leerplus: scholen die in betreffende jaar extra financiering krijgen, met alle leerlingen op die scholen
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel D

Scholen met en zonder leerplusarrangementen, 2007 (in procenten)

	scholen	lIn
Totaal (scholen x 1; lIn x 1.000)	645	908
Met leerplusarrangementen	14	14
G4	9	8
G27	5	5
overig	1	1
Zonder leerplusarrangementen	86	86
G4	6	3
G27	23	23
overig	56	60

Tabel 5.8

Bron

OCW (CFI: Salarisadministraties van instellingen)

Toelichting

- Peildatum 1 oktober
- 1 fte (fulltime equivalent) komt overeen met 1 voltijdbaan
- Exclusief personeel bekostigd door LNV. Inclusief het vo-personeel op een bevestiging
- De categorie 'overig personeel' bevat onderwijsondersteunend personeel en organisatie- en beheerspersoneel
- Het totaal in personen is zonder dubbeltellingen binnen de (sub)sector
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel D

Kerncijfers personeel voortgezet onderwijs

	2003	2004	2005	2006	2007
A) Personeelsterkte (fte's x 1.000)	81,5	81,9	82,8	84,4	85,8
Directie	3,9	3,8	3,8	4,0	3,9
Docenten	61,4	61,3	61,6	63,1	64,2
Overig personeel	16,2	16,7	17,4	17,3	17,8
B) Personen (aantal x 1.000)	99,7	100,2	101,1	102,6	104,6
Directie	4,0	3,9	3,8	4,1	4,0
Docenten	74,0	73,9	74,1	75,5	76,9
Overig personeel	21,8	22,4	23,2	23,1	23,7
C) Percentage vrouwen (op basis van fte's)	38	39	40	41	43
Directie	16	17	18	19	21
Docenten	37	38	40	41	42
Overig personeel	46	46	47	48	49
D) Percentage 50 jaar en ouder (op basis van fte's)	41	42	43	43	44
Directie	66	68	68	70	71
Docenten	39	41	41	41	42
Overig personeel	40	41	42	42	44

Profielkeuze vo

De profielen zijn in het schooljaar 1999/00 voor alle leerlingen in het havo en vwo ingevoerd. Naast de enkelvoudige profielen kunnen ook profielcombinaties worden gekozen. De belangrijkste combinatieprofielen zijn de combinaties 'Natuur en Techniek' / 'Natuur en Gezondheid' en 'Economie en Maatschappij' / 'Cultuur en Maatschappij'. Andere combinaties komen ook wel voor, maar het aantal leerlingen dat daarvoor kiest bedraagt nog geen honderd. In Tabel 5.9 zijn deze combinaties dan ook weggelaten.

In vwo-4 volgt een relatief hoog percentage van de leerlingen een profielcombinatie. Dit wordt deels veroorzaakt door scholen die de profielkeuze uitstellen. Zij bieden dan twee stromen aan (de natuurstroom en de maatschappijstroom). Tussen leerjaar 5 en leerjaar 6 zijn er nauwelijks verschillen in profielkeuze.

De havo-leerlingen kiezen minder vaak voor een combinatieprofiel dan vwo-leerlingen.

Opvallend is het verschil in keuze tussen havo- en vwo-leerlingen. Op het vwo kiest 54 procent van de leerlingen voor een exact profiel, terwijl maar 34 procent van de havo-leerlingen exact kiest. In het examenjaar liggen deze percentages iets lager (respectievelijk 49 procent en 29 procent).

In 2007 treden in het vierde leerjaar opvallende verschuivingen op. In het havo loopt de keuze voor Cultuur en Maatschappij terug ten gunste van het profiel Economie en Maatschappij, terwijl het vierde leerjaar vwo een opvallende verschuiving van combinatieprofielen

naar Natuur en Techniek te zien geeft. Een mogelijke verklaring daarvoor ligt hoogstwaarschijnlijk in de vernieuwde tweede fase, die per 2007 van kracht is geworden (geen heel/deelvakken meer en grotere keuzemogelijkheden binnen het profiel).

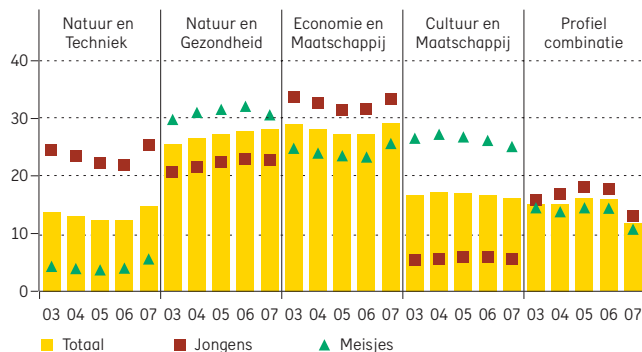
De combinatieprofielen komen in het examenjaar beduidend minder voor. Ten opzichte van de profielkeuze in het vierde leerjaar is het aantal combinatieprofielen in het examenjaar van het havo gehalveerd, en in het examenjaar van het vwo zelfs teruggelopen van 24 procent naar 5 procent van de profielkeuzes. Dit komt doordat zowel bij het vwo als bij het havo veel leerlingen die in het vierde leerjaar voor een combinatieprofiel kiezen in latere leerjaren overstappen naar een enkelvoudig profiel.

Verschillen in keuzes tussen jongens en meisjes

Het 'traditionele' verschil in keuzes tussen de seksen blijkt nog steeds duidelijk aanwezig. In het vierde leerjaar van het havo kiest 41 procent van de jongens en 28 procent van de meisjes een exact profiel. Bij het vwo liggen deze percentages op 60 procent bij de jongens en 49 procent bij de meisjes. Opvallend is bij het vwo de lage keuze voor Natuur en Techniek bij de meisjes en voor Cultuur en Maatschappij bij de jongens. Dit zien we ook bij het havo.

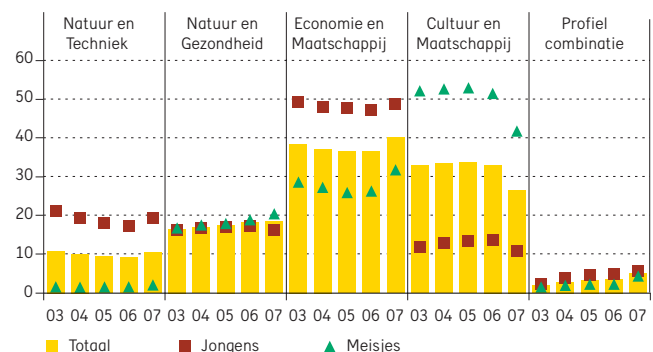
Figuur 5.10 Vwo-leerlingen in de profielen

Als percentage van alle vwo-leerlingen in de profielen, vwo 4, 5 en 6

Figuur 5.11 Havo-leerlingen in de profielen

Als percentage van alle havo-leerlingen in de profielen, havo 4 en 5

Tabel 5.9

Bron

OCW (CFI): Integrale leerlingtelling (ILT) en 1 cijfer VO)

Toelichting

– Peildatum 1 oktober
– Overige profielcombinaties hebben weinig leerlingen, meestal veel minder dan 1 procent. Daarom zijn ze hier niet weergegeven.

Havo- en vwo-leerlingen in de profielen (aantal x 1.000)

	2003		2004		2005		2006		2007	
	aantal	%	aantal	%	aantal	%	aantal	%	aantal	%
Totaal havo 4	50	100	51	100	53	100	55	100	58	100
Natuur en Techniek (nt)	6	11	5	10	5	10	5	9	7	11
Natuur en Gezondheid (ng)	8	17	9	17	10	18	10	18	10	18
Economie en Maatschappij (em)	19	38	18	36	19	36	20	36	24	42
Cultuur en Maatschappij (cm)	16	32	17	33	17	33	18	32	12	21
Profielcombinatie nt/ng	1	1	1	2	1	2	1	2	2	4
Profielcombinatie em/cm	1	1	1	2	1	2	1	2	2	3
Totaal havo 5	41	100	42	100	44	100	45	100	47	100
Natuur en Techniek (nt)	4	11	4	10	4	9	4	9	4	9
Natuur en Gezondheid (ng)	7	16	7	16	7	17	8	18	9	19
Economie en Maatschappij (em)	16	39	16	38	16	37	17	37	17	37
Cultuur en Maatschappij (cm)	14	33	14	33	15	34	15	34	15	33
Profielcombinatie nt/ng	0	1	1	1	1	2	1	2	1	2
Profielcombinatie em/cm	0	0	0	1	0	1	0	1	0	1
Totaal vwo 4	35	100	37	100	40	100	41	100	43	100
Natuur en Techniek (nt)	4	11	4	10	4	10	4	10	7	16
Natuur en Gezondheid (ng)	7	20	8	21	9	22	9	22	9	22
Economie en Maatschappij (em)	8	22	8	20	8	20	9	21	11	25
Cultuur en Maatschappij (cm)	5	13	5	13	5	12	5	12	5	12
Profielcombinatie nt/ng	7	19	8	20	8	21	9	21	7	16
Profielcombinatie em/cm	5	15	6	15	6	15	6	15	4	8
Totaal vwo 5	33	100	34	100	36	100	39	100	40	100
Natuur en Techniek (nt)	5	15	5	15	5	14	5	14	6	14
Natuur en Gezondheid (ng)	9	29	10	30	11	31	12	32	13	32
Economie en Maatschappij (em)	11	33	11	32	11	31	12	31	13	32
Cultuur en Maatschappij (cm)	6	19	7	19	7	19	7	19	7	18
Profielcombinatie nt/ng	1	3	1	3	2	5	2	4	2	4
Profielcombinatie em/cm	1	2	0	1	0	1	0	1	0	1
Totaal vwo 6	29	100	31	100	32	100	33	100	36	100
Natuur en Techniek (nt)	4	15	4	14	4	14	4	13	5	14
Natuur en Gezondheid (ng)	8	28	9	29	10	30	10	31	11	32
Economie en Maatschappij (em)	10	33	10	33	10	32	10	31	11	31
Cultuur en Maatschappij (cm)	6	19	6	20	6	20	7	20	7	19
Profielcombinatie nt/ng	1	3	1	3	1	4	1	4	1	4
Profielcombinatie em/cm	1	2	0	1	0	1	0	1	0	0

Allochtone leerlingen in het vo

Verdeling over de onderwijssoorten

De verdeling van de leerlingen over de onderwijssoorten van het voortgezet onderwijs naar herkomstgroepering is het beste te vergelijken met behulp van de aantallen leerlingen in leerjaar 3. In dat leerjaar hebben bijna alle leerlingen hun keuze voor een onderwijssoort gemaakt.

Leerlingen van niet-westers allochtone herkomst volgen in het voortgezet onderwijs vaker een opleiding binnen het vmbo dan autochtone leerlingen en leerlingen van westers allochtone herkomst. Binnen het vmbo volgen zij vaker de lagere leerwegen. Bij het volgen van hun vmbo-opleiding krijgen niet-westers allochtone leerlingen vaker extra ondersteuning via een indicatie voor het leerwegondersteunend onderwijs (lwoo). Voor een deel hangt dit samen met hun oververtegenwoordiging in de lagere leerwegen, waar een indicatie voor lwoo vaker voorkomt. Maar ook binnen de leerwegen van het vmbo hebben niet-westers allochtone leerlingen vaker een indicatie voor het lwoo dan autochtonen.

In het schooljaar 2006/07 volgde 45 procent van de niet-westers allochtone leerlingen in leerjaar 3 een opleiding in de basis- of kaderberoepsgerichte leerweg tegen ruim een kwart van de overige leerlingen. De deelname aan de gemengde en theoretische leerwegen van het vmbo is voor alle onderscheiden groepen met ongeveer 25 procent vrijwel gelijk. Vooral de leerlingen met een Turkse en Marokkaanse achtergrond gaan maar heel weinig naar het havo en het vwo.

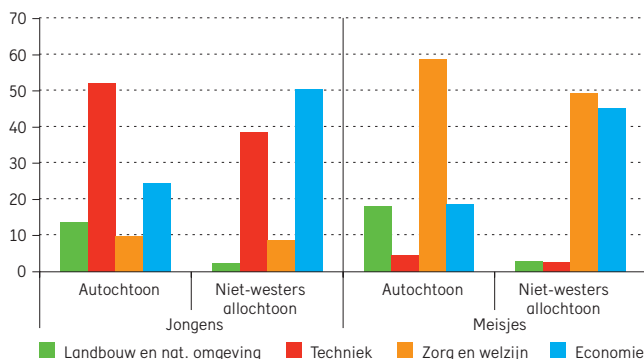
Sector- en profielkeuze

Niet-westers allochtone leerlingen kiezen opvallend veel vaker voor een economische richting dan autochtone leerlingen. Dit geldt vooral binnen het vmbo. 'Economie' is daar de meest gekozen sector voor niet-westers allochtone jongens. Ook de niet-westers allochtone meisjes kiezen veel vaker dan de autochtone meisjes voor deze sector. Autochtone jongens kiezen in het vmbo het meest voor 'Techniek', terwijl bij de meisjes de sector 'Zorg en welzijn' het meest populair is. De sector 'Landbouw en natuurlijke omgeving' wordt door de leerlingen met een niet-westers allochtone herkomst nauwelijks gekozen.

In het havo kiezen de jongens het meest voor het profiel 'Economie en Maatschappij'; vooral de niet-westers allochtone jongens. Meisjes, en dan vooral de autochtone meisjes, kiezen in het havo het meest voor 'Cultuur en Maatschappij'. Meisjes van niet-westers allochtone herkomst kiezen hiernaast relatief vaak voor 'Economie en Maatschappij'. In de laatste twee leerjaren van het vwo kiezen de jongens vaak voor het profiel 'Economie en Maatschappij'. Voor autochtone jongens is dit de eerste keuze direct gevolgd door beide natuurprofielen. Niet-westers allochtone jongens kiezen (in het schooljaar 2006/07 voor het eerst) het vaakst voor 'Natuur en Gezondheid', met 'Economie en Maatschappij' als tweede keuze. 'Natuur en Techniek' is bij hen iets minder in trek. Meisjes van beide herkomstgroeperingen kiezen op het vwo het meest voor 'Natuur en Gezondheid'. Bij de niet-westers allochtone meisjes volgt daarna 'Economie en Maatschappij'. De autochtone meisjes op het vwo kiezen na 'Natuur en Gezondheid' vaak voor 'Cultuur en Maatschappij'.

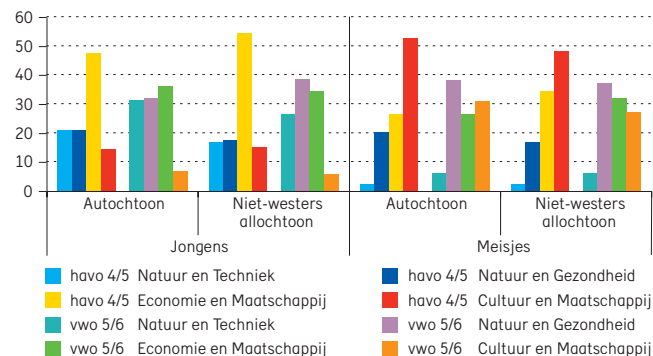
Figuur 5.12 Autochtone en allochtone vmbo-leerlingen

Sectorkeuze leerjaren 3 en 4 (exclusief theoretische leerweg) in procenten, 2006/07

Figuur 5.13 Autochtone en allochtone havo/vwo-leerlingen

Profielkeuze in havo 4/5 en vwo 5/6 in procenten, 2006/07

Tabel 5.10

Bron

CBS <http://statline.cbs.nl>

Toelichting

- Naar herkomstgroepering in procenten van totaal aantal in leerjaar 3 (absoluut totaal in eerste kolom, exclusief herkomst onbekend)
- Algemeen ongedeeld: leerlingen hebben nog geen keuze gemaakt
- Exclusief praktijkonderwijs, incl. vmbo-afdelingen van de Agrarische Opleidingscentra

Leerlingen in vo leerjaar 3, verdeling over onderwijssoorten, 2006/07

	Totaal leerjaar 3 x 1.000	vmbo, leerwegen				Algemeen ongedeeld	havo	vwo	Aandeel lwoo van tot. vmbo
		bl	kl	gl	tl				
Autochtoon	158,4	13	15	8	18	3	21	22	20
Westers allochtoon	12,5	13	14	6	19	4	21	24	22
Niet-westers allochtoon	29,6	26	19	6	20	2	15	12	29
Turkije	6,8	32	20	6	20	1	13	8	31
Marokko	5,9	33	21	5	21	2	11	7	29
Suriname	5,4	23	20	5	21	3	16	12	25
Antillen / Aruba	2,1	28	20	6	17	3	13	13	31
Overig niet-westers	9,3	18	15	5	20	3	19	19	29

Tabel 5.11

Bron

CBS <http://statline.cbs.nl>

Toelichting

- Exclusief Engelse Stroom (havo-niveau) en Internationaal Baccalaureaat (vwo-niveau)
- De percentages van de profielen tellen op tot meer dan 100 procent, omdat een deel van de leerlingen een dubbel profiel kiest (meestal binnen de hoofdrichting)

Havo- en vwo-leerlingen, verdeling over profielen, 2006/07 (in procenten)

	Havo leerjaar 4 en 5					Vwo leerjaar 5 en 6				
	Totaal x 1.000	naar profiel		em	cm	Totaal x 1.000	naar profiel		em	cm
	nt	ng				nt	ng			
Autochtone jongens	40,3	21	21	48	15	28,1	32	32	36	7
Autochtone meisjes	42,3	2	20	27	53	31,8	6	38	27	31
Niet-westers allochtone										
Jongens	5,5	17	18	55	15	3,0	27	39	35	6
Meisjes	6,0	3	17	34	49	3,6	6	37	32	27
Jongens										
Turkije	1,1	15	14	63	13	0,4	21	37	41	6
Marokko	0,9	9	10	66	18	0,3	19	30	47	8
Suriname	1,0	17	16	55	16	0,6	23	37	40	6
Antillen / Aruba	0,4	19	22	46	19	0,2	33	34	33	6
Overig niet-westers	2,1	21	24	47	14	1,6	31	42	29	5
Meisjes										
Turkije	1,2	2	18	39	43	0,5	5	41	32	25
Marokko	1,1	2	12	36	52	0,4	3	29	39	31
Suriname	1,2	3	13	38	50	0,7	5	32	38	28
Antillen / Aruba	0,4	3	16	26	57	0,3	9	38	33	27
Overig niet-westers	2,2	3	21	31	47	1,8	7	41	28	27

Stelsel en financiën bve

Stelsel

Het middelbaar beroepsonderwijs (mbo) en de educatie zijn geregeld in de Wet Educatie en Beroepsonderwijs (WEB, ingevoerd op 1 januari 1996).

Een mbo-deelnemer kan kiezen uit de beroepsopleidende leerweg (bol) en de beroepsbegeleidende leerweg (bbl). De bol is zowel in voltijd (vt) als in deeltijd (dt) - onderwijsprogramma van minder dan 850 uur - te volgen. Bij de bbl ligt de nadruk op leren in de praktijk, dat minimaal 60 procent van de totale studieduur omvat. Het mbo kent vier sectoren: 'Zorg en welzijn', 'Techniek', 'Economie' en 'Landbouw en natuurlijke omgeving'. De sector 'Landbouw en natuurlijke omgeving' wordt door het ministerie van LNV bekostigd (zie hoofdstuk 'Groen onderwijs (LNV)' pag. 174).

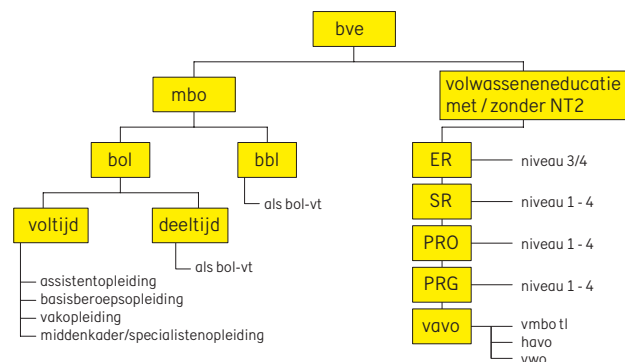
Er zijn binnen het mbo vier kwalificatieniveaus: assistentopleiding (niveau 1), basisberoepsopleiding (niveau 2), vakopleiding (niveau 3) en middenkader- en specialistenopleiding (niveau 4).

Educatie, het onderwijs voor volwassenen, bestaat uit voortgezet algemeen volwassenen onderwijs (vavo) en basiseducatie. Vavo staat bekend als 'tweede kans onderwijs' (vmbo (theoretische leerweg), havo en vwo). Basiseducatie bevat breed maatschappelijk functioneren, sociale redzaamheid en Nederlands als tweede taal (NT2). Basiseducatie is een eerste stap op weg naar verdere scholing en ontwikkeling.

De gepresenteerde cijfers zijn exclusief groen onderwijs (LNV) tenzij anders is vermeld.

Figuur 6.1 Opleidingsstructuur bve

2007

Bekostiging

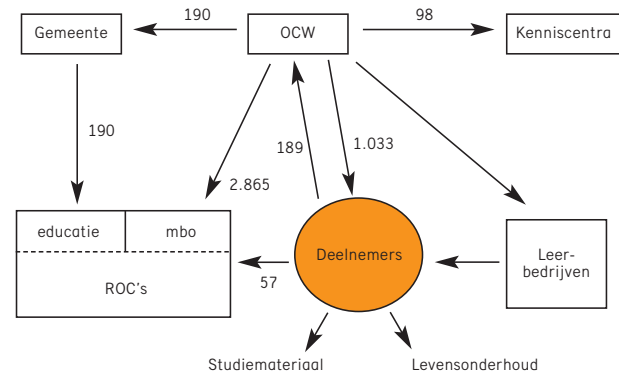
OCW heeft in 2007 3,2 miljard euro aan de bve-sector uitgegeven. Dit bedrag wordt over de instellingen verdeeld op basis van het aantal deelnemers, het aantal afgegeven diploma's en de omvang van de voorbereidende en ondersteunende activiteiten (voa). Instellingen kunnen daarnaast onderwijsactiviteiten voor derden verrichten, 'contractactiviteiten' genoemd.

De gemeenten ontvingen in 2007 in totaal een bedrag van 190 miljoen euro van OCW voor educatie, verdeeld op basis van het aantal volwassen inwoners, het aantal allochtone volwassenen en het aantal volwassenen met een onderwijsachterstand. De gemeenten besteden het onderwijs uit aan de Regionale Opleidingencentra (ROC's). De Kenniscentra Beroepsonderwijs Bedrijfsleven (KBB's) worden door OCW bekostigd op basis van het aantal kwalificaties dat ze hebben ontwikkeld en onderhouden, het aantal leerbedrijven dat ze hebben erkend en het aantal beroepspraktijkvormingsplaatsen (bpv-plaatsen) bij leerbedrijven dat feitelijk door deelnemers is bezet. In 2007 ontvingen de KBB's 98 miljoen euro.

Een deelnemer betaalt les- of cursusgeld. Een deelnemer kan in aanmerking komen voor studiefinanciering, wanneer deze 18 jaar of ouder is en een bol-voltijdopleiding volgt. Voor bol-deelnemers onder de 18 jaar kunnen de ouders een tegemoetkoming in de schoolkosten krijgen.

Figuur 6.2 Financieringsstromen bve

Bedragen 2007 (x € 1 mln)

Tabel 6.1

Bron
OCW
CBS: bevolkingsprognose

Toelichting

- B) Met ingang van 2005 zijn de les gelden afgeschaft voor deelnemers tot en met 17 jaar
- C) OCW-uitgaven per deelnemer: totaal gesaldeerde OCW-uitgaven en ontvangsten exclusief apparaatskosten gedeeld door totaal aantal deelnemers op peildatum 1 oktober. FES-gelden binnen de ontvangsten worden niet gesaldeerd.
- C) Voor de uitgaven per deelnemer is voor de deelnemers uitgegaan van wegingsfactoren per onderwijssoort
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

Financiële kerncijfers beroepsonderwijs en volwasseneneducatie

	2003	2004	2005	2006	2007
A) Uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Totaal uitgaven	2.584,8	2.701,6	2.857,6	3.147,2	3.204,3
Middelbaar beroepsonderwijs	2.180,2	2.263,5	2.382,8	2.751,3	2.865,0
Educatie	241,3	240,4	258,7	248,5	189,8
Specifieke stimulering	46,0	50,2	75,2	.	.
Kenniscentra	108,7	109,8	111,8	92,4	97,9
Leren en werken	.	.	.	24,9	25,9
Technocentra	8,6	8,7	9,2	9,0	9,0
Apparaatskosten	.	29,0	19,9	21,0	16,7
Toerekening aan CFI / IBG	.	25,3	16,3	17,4	13,1
Apparaatskosten OCW	.	3,8	3,6	3,6	3,6
Totaal ontvangsten (incl. Technocentra)	33,2	24,3	12,0	106,8	99,4
B) Met het beleidsterrein samenhangende uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Ontvangsten les gelden	245,5	275,7	202,3	180,0	188,7
C) OCW-uitgaven per deelnemer (x € 1.000)					
Mbo	5,1	5,4	5,7	6,1	6,2
bbl	3,9	4,0	4,1	4,5	4,6
bol-vt	6,0	6,1	6,4	6,9	7,1
bol-dt	2,7	2,8	2,9	3,1	3,2
Educatie					
Uitgaven reguliere educatie per volwassen inwoner (18-64)	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02

Tabel 6.2

Bron
OCW (CFI)

Toelichting

- Alleen instellingen met deelnemers zijn geteld
- Exclusief AOC's
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Kerncijfers bve-instellingen

	2003	2004	2005	2006	2007
Totaal aantal onderwijsinstellingen	60	58	60	61	60
ROC's	42	40	43	44	43
Vakinstellingen	13	13	13	13	13
Overige WEB-instellingen	5	5	4	4	4
Kenniscentra	18	18	18	17	17

Financiën van instellingen bve

Op grond van de financiële kengetallen solvabiliteit, liquiditeit en rentabiliteit kan worden gesteld dat de financiële positie van de bve-sector in 2006 gemiddeld genomen goed is. De financiële indicatoren zijn ten opzichte van 2005 wel gedaald. Zo is de solvabiliteit van 0,61 in 2005 naar 0,57 gegaan. Ook de liquiditeit (1,24) is ten opzichte van 2005 (1,54) afgenomen, eveneens de rentabiliteit (1,9 in 2006, 2,2 in 2005).

Solvabiliteit

De solvabiliteit (eigen vermogen inclusief voorzieningen ten opzichte van het totaal vermogen) was tot in 2005 vrijwel stabiel op een niveau van circa 0,6. In 2006 is het licht gedaald naar 0,57.

Het eigen vermogen is in 2006 met 4,0 procent toegenomen ten opzichte van 2005. De voorzieningen zijn ten opzichte van 2005 met 21,1 miljoen euro toegenomen tot 332,3 miljoen euro. Het aandeel van de voorzieningen in het totale vermogen is gedaald van 9,5 in 2005 tot 9,2 procent in 2006. De langlopende schulden zijn met 81,9 miljoen euro toegenomen tot 785,8 miljoen euro, een stijging van bijna 12 procent. De kortlopende schulden zijn eveneens gestegen tot 761 miljoen euro.

Liquiditeit

De liquiditeit (vlottende activa gedeeld door kortlopende schulden) is gedaald van 1,54 in 2005 tot 1,24 in 2006. In 2006 kennen 4 ROC's een liquiditeit lager dan 0,60.

Rentabiliteit

De rentabiliteit (resultaat uit gewone bedrijfsvoering gedeeld door totale baten uit gewone bedrijfsvoering) is ten opzichte van 2005 gedaald (van 2,2 procent in 2005 tot 1,9 procent in 2006). Het resultaat uit de gewone bedrijfsvoering is evenals vorig jaar positief uitgekomen. Het totale exploitatieresultaat (resultaat gewone bedrijfsvoering en het buitengewone resultaat) was in 2006 63,0 miljoen euro. In totaal werden 6 ROC's en 2 vakinstellingen geconfronteerd met een negatief exploitatieresultaat.

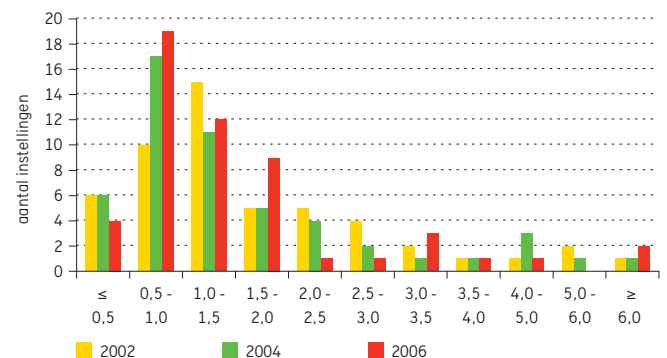
Figuur 6.3 Solvabiliteit van bve-instellingen

Spreiding solvabiliteit (inclusief voorzieningen)

Figuur 6.4 Liquiditeit van bve-instellingen

Spreiding liquiditeit (current ratio)

Deelnemers bve

Deelnemers mbo

Het aantal mbo-deelnemers is in 2007 met meer dan 3 procent gestegen ten opzichte van 2006 tot 480 duizend (op basis van de voorlopige telling 2007). Van de drie leerwegen is bol-vt (320 duizend) de grootste (67 procent van het totaal aantal deelnemers). Het aantal bbl'ers (148 duizend) is met 14 procent gestegen ten opzichte van 2006. Het aantal bol-deeltijders (12 duizend) is met bijna 10 procent gedaald ten opzichte van 2006.

De meeste deelnemers in de leerweg bol-vt volgen een opleiding op niveau 3 of 4 (78 procent). De verdeling tussen de niveaus 1/2 en 3/4 bij de bol-dt en bij de bbl is gelijkmatiger.

De gemiddelde leeftijd van een deelnemer in 2007 is 18,7 jaar bij de bol-vt, 26,4 jaar bij de bbl en 33 jaar bij de bol-dt. Het aandeel deelnemers van 18 jaar of ouder in het mbo bedraagt 73,5 procent. Het mbo kent iets meer mannelijke deelnemers (53 procent) dan vrouwelijke deelnemers. Met name in de bbl is het aandeel mannelijke deelnemers groot (66 procent). In bol-dt is het aandeel vrouwen juist groter (59 procent).

Van alle deelnemers in het mbo volgt in 2007 35 procent een opleiding in de sector Economie, 32 procent een opleiding in de sector Techniek en 33 procent een opleiding in de sector Dienstverlening- en Gezondheidsonderwijs (DGO).

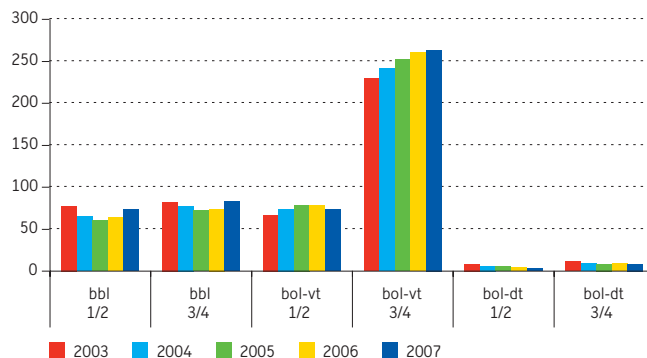
In de sector Techniek volgt 48 procent van de deelnemers een bbl-opleiding, veel meer dan in de sectoren DGO (23 procent) en Economie (23 procent). De sector DGO bestaat voornamelijk uit deelnemers op niveau 3 of 4 (83 procent), in de sectoren Techniek (58 procent) en Economie (69 procent) is dit in mindere mate het geval.

Deelnemers educatie

Voor 2007 zijn geen deelnemersaantallen voor educatie beschikbaar. De gegevens die met het onderwijsnummer door de instellingen zijn geleverd zijn nog van onvoldoende kwaliteit om te publiceren.

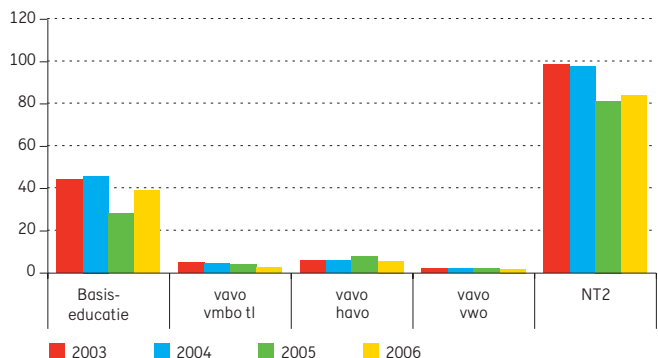
Figuur 6.5 Deelnemersaantallen mbo

Aantal deelnemers (x 1.000), per leerweg en niveau (incl. groen onderwijs)

Figuur 6.6 Deelnemersaantallen educatie

Aantal deelnemers (x 1.000)

Tabel 6.4

Bron
OCW (CFI)
CBS: Deelnemertelling Basiseducatie
LNV: Directie Kennis

Toelichting

- mbo op peildatum 1 oktober, educatie: volumetelling
- ER: educatieve redzaamheid, SR: sociale redzaamheid, PRO: professionele redzaamheid ongekwalificeerd, PRG: professionele redzaamheid gekwalificeerd
- Bekostiging van instellingen voor 16- en 17-jarige vavo-deelnemers loopt via vavo
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Deelnemers bve (aantal x 1.000)

	2003	2004	2005	2006	2007
Totaal mbo (OCW)	451,8	449,2	453,6	464,4	479,8
bbl	151,0	133,5	124,5	129,4	147,9
bol-vt	280,8	300,2	314,9	322,0	320,0
bol-dt	20,0	15,5	14,3	13,0	11,8
Totaal mbo (groen)	24,0	24,9	25,0	25,8	26,3
bbl-groen	8,9	9,1	8,6	8,8	9,2
bol-groen	15,1	15,7	16,4	17,0	17,1
Totaal educatie (OCW)	156,3	156,0	123,7	133,3	--
KSE 1-2 / ER, SR, PRO en PRG	44,2	45,9	28,1	39,3	--
KSE 3-4 / vavo (16-17 jarigen)	2,8	2,8	2,8	3,2	--
KSE 3-4 / vavo (overigen)	10,6	9,6	11,6	6,9	--
NT2	98,8	97,7	81,3	83,9	--

Tabel 6.5

Bron
OCW (CFI)
CBS: Deelnemertelling Basiseducatie

Toelichting

- Exclusief groen onderwijs
- Educatie aantallen bevatten ook de 16-17 jarige deelnemers, waarvoor de bekostiging via vavo loopt
- NT2: vanaf 2004 niveau van de opleiding, niet meer van het vak
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Deelnemers bve naar niveau (aantal x 1.000)

	2003	2004	2005	2006	2007
Totaal mbo (OCW)	451,8	449,2	453,6	464,4	479,8
bbl					
niveau 1	7,4	5,9	5,4	6,7	7,6
niveau 2	64,3	53,2	49,5	51,9	60,4
niveau 3	53,6	49,4	46,4	46,5	51,2
niveau 4	25,7	25,0	23,1	24,3	28,7
bol-vt					
niveau 1	15,1	13,6	13,5	12,1	10,3
niveau 2	50,0	58,4	63,1	63,6	60,5
niveau 3	64,2	66,4	67,5	70,0	70,5
niveau 4	151,5	161,8	170,7	176,3	178,8
bol-dt					
niveau 1	3,0	2,2	1,9	1,3	0,9
niveau 2	5,5	4,0	3,8	2,8	2,2
niveau 3	4,8	3,7	3,6	3,9	3,7
niveau 4	6,6	5,6	5,1	5,0	5,0
Totaal educatie	156,3	156,0	123,7	133,3	--
KSE (2004)					
niveau 1/2	44,2	45,9	28,1	39,3	--
niveau 3 (vmbo tl)	5,1	4,3	4,3	2,5	--
niveau 4 (havo)	5,9	6,0	7,9	5,7	--
niveau 4 (vwo)	2,3	2,1	2,2	1,9	--
NT2					
niveau 1/2	64,4	95,5	80,0	60,5	--
niveau 3	20,9	0,5	0,3	13,4	--
niveau 4	11,5	1,7	0,9	10,0	--
niveau 5; vanaf 2004 niet meer	2,0

Stromen en rendement bve

Instream

In 2006 zijn 171 duizend deelnemers voor het eerst in het mbo ingeschreven, ongeveer 35 procent van het totaal aantal deelnemers. De instroom van 'buiten het onderwijs' (indirecte instroom) bedroeg 67 duizend.

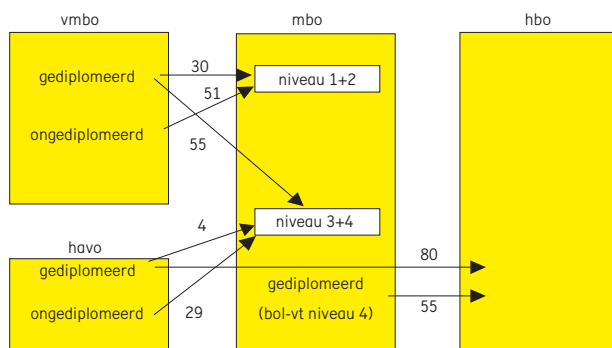
De instroom bij de bol-vt was in 2006 voor 67 procent gediplomeerde vmbo-leerlingen, voor 18 procent afkomstig van buiten het onderwijs en voor 15 procent van elders. De instroom bij de bol-dt was voor 82 procent niet rechtstreeks vanuit het onderwijs. Bij de bbl kwam 61 procent van de deelnemers van buiten het onderwijs, 16 procent was vmbo-gediplomeerd, 18 procent van de instroom kwam van een andere mbo-opleiding (bol-vt en bol-dt) en 5 procent van elders (vso, praktijkonderwijs, vo-ongediplomeerd, havo-gediplomeerd en educatie).

Doorstroom en uitstroom

De uitstroom van het aantal mbo-deelnemers (ten opzichte van het totaal aantal deelnemers) bedroeg in 2006 33 procent. Van deze groep verliet 85 procent het onderwijs (mbo is dan ook in belangrijke mate eindonderwijs). De uitstroom naar het hbo bedroeg in 2006 14 procent. De uitstroom naar het hbo vindt vrijwel uitsluitend plaats vanuit gediplomeerden in niveau 4 van voltijd-bol. Ruim de helft van deze gediplomeerden stroomde direct door naar het hbo.

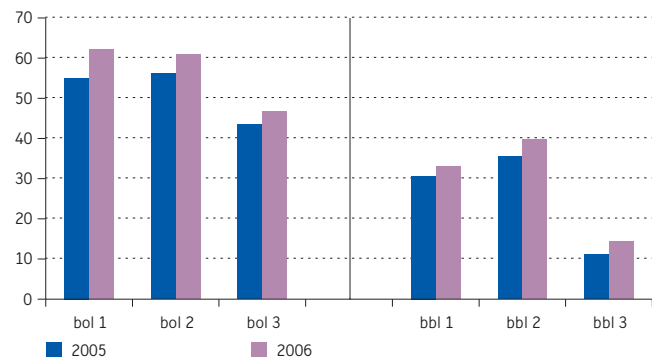
Figuur 6.7 Doorstroom binnen de beroepskolom

Percentage van uitstroom, 2006 (gediplomeerd en ongediplomeerd, incl. groen)

Figuur 6.8 Interne doorstroom mbo

Percentage mbo-gediplomeerden dat doorstroomt naar hoger mbo-niveau (incl. groen)

Tabel 6.6

Bron
OCW (CFI: Onderwijsmatrices)

Toelichting

- Inclusief groen onderwijs (In tegenstelling tot vorige edities)
- Vanaf 2004 is het onderwijsnummer ingevoerd in de bve-sector, zodat vanaf 2005 gegevens over in- en uitstroom o.b.v. het onderwijsnummer beschikbaar zijn. Dit genereert een trendbreuk in de cijferreeksen tussen 2004 en 2005. De cijferreeksen geven vanaf 2005 een betrouwbaarder beeld.
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

In-, door- en uitstroom mbo naar herkomst en bestemming

	2002	2003	2004	2005	2006
Instream als percentage van totaal aantal deelnemers	44	41	39	33	35
Herkomst instroom in procenten					
vmbo (zonder diploma)	3	4	4	6	4
vmbo-diploma	34	35	43	51	50
havo-diploma	1	1	1	1	1
buiten onderwijs / anders	61	60	51	43	45
Doorstroom van gediplomeerden naar hoger niveau als percentage van herkomst					
van bol 1 naar mbo 2 of hoger	33	30	35	55	62
van bol 2 naar mbo 3 of hoger	31	32	40	56	61
van bol 3 naar mbo 4	16	18	25	43	47
van bbl 1 naar mbo 2 of hoger	17	19	20	31	33
van bbl 2 naar mbo 3 of hoger	21	23	25	36	40
van bbl 3 naar mbo 4	7	7	8	11	14
Uitstroom als percentage van totaal aantal deelnemers	42	40	39	32	33
Bestemming uitstroom in procenten					
hbo	9	10	11	14	14
overig	0	0	0	1	1
buiten onderwijs	91	90	89	85	85

Tabel 6.7

Bron
OCW (CFI)

Toelichting

- 2007: geraamde aantallen uit Referentieraming 2008.
- Diploma behaald in schooljaar voorafgaand aan de peildatum 1 oktober
- Exclusief groen onderwijs
- Aantallen vavo bevatten ook de 16-17 jarige deelnemers, waarvoor de bekostiging via vo loopt
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Gediplomeerden van regionale opleidingscentra (aantal x 1.000)

	2003	2004	2005	2006	2007
Totaal mbo (OCW)	126,8	133,4	135,6	137,3	137,6
bbl	56,8	57,0	52,9	48,9	48,3
niveau 1	6,5	4,5	3,7	3,3	3,7
niveau 2	23,0	24,5	21,8	20,2	20,1
niveau 3	18,8	19,4	18,5	17,0	16,3
niveau 4	8,5	8,7	8,9	8,5	8,1
bol-vt	66,6	72,4	78,7	84,3	85,5
niveau 1	5,9	6,3	6,5	7,4	6,7
niveau 2	11,7	14,7	18,2	20,5	20,6
niveau 3	13,7	15,2	16,5	16,2	17,0
niveau 4	35,3	36,2	37,4	40,3	41,2
bol-dt	3,4	4,0	4,0	4,0	3,8
niveau 1	0,5	0,5	0,7	0,6	0,5
niveau 2	0,4	0,7	0,8	0,9	0,7
niveau 3	0,8	0,9	0,9	0,9	1,0
niveau 4	1,7	1,8	1,7	1,6	1,6
Totaal vavo	3,8	4,1	2,8	4,2	--
vmbo tl	1,4	0,9	0,8	1,0	--
havo	1,5	2,1	1,3	2,2	--
vvo	0,9	1,1	0,7	1,0	--

Instellingen en personeel bve

Instellingen

De bve-sector bestond in 2007 uit 43 ROC's (exclusief groen onderwijs), 13 vakinstellingen, 2 instellingen van een 'laatste richting' en 2 mbo-instellingen voor doven (zie Tabel 6.2 op pag. 87). Het aantal instellingen en de variatie in omvang (aantal deelnemers) is vrij stabiel gebleven.

Er zijn 17 branchegerichte Kenniscentra (exclusief groen onderwijs), verdeeld over drie sectoren (DGO, Economie en Techniek). De wettelijke taken van kenniscentra zijn het ontwikkelen van kwalificaties voor het middelbaar beroepsonderwijs, het controleren van de examinering door onderwijsinstellingen, het werven van nieuwe leerbedrijven (ten behoeve van beroepspraktijkvormingsplaatsen) en het bewaken van de kwaliteit van de leerbedrijven.

Werkgelegenheid in de bve-sector

De werkgelegenheid in de bve-sector (exclusief groen onderwijs) is het afgelopen jaar licht gestegen, van 37 duizend voltijdbanen in 2006 naar ruim 38 duizend in 2007.

Leeftijdverdeling personeel

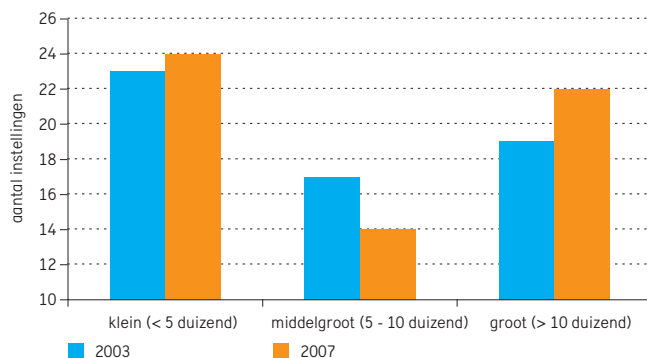
De toename van het aantal voltijdbanen in de bve-sector is bescheiden te noemen. Met uitzondering van een geringe aanwas onder twintigers, kent het beroepsonderwijs een afname van het aantal docenten (in fte) in alle leeftijdscategorieën tot 50 jaar. Het personeelsbestand in de bve-sector is de afgelopen jaren flink vergrijsd. Van de docenten was in 2003 45 procent 50 jaar en ouder. In 2007 is dat gestegen naar 53 procent.

Vrouwelijk personeel

Het aandeel vrouwelijke docenten is in de bve-sector de laatste jaren redelijk stabiel gebleven, namelijk 44 procent. Dat geldt ook voor het aandeel vrouwen in het management. Dat is al een aantal jaren ongeveer 30 procent.

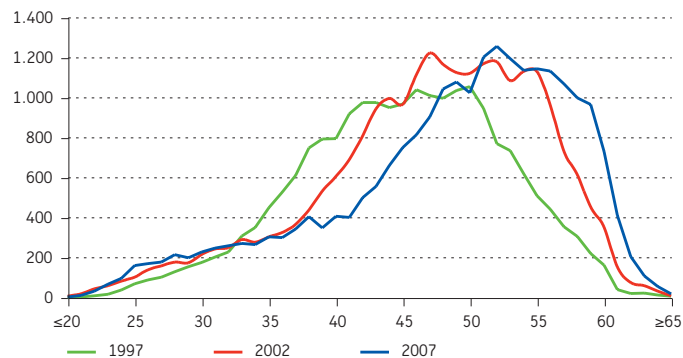
Figuur 6.9 Omvang bve-instellingen

Naar aantal deelnemers (exclusief AOC's)

Figuur 6.10 Leeftijdverdeling van docenten bve

In fte's (exclusief groen onderwijs)

Tabel 6.8

Bron
www.colo.nl
OCW (CFI: Bekostigingstelling)

Toelichting

- Peildatum 1 oktober
- Exclusief Aequor (Landbouw)
- DGO = Dienstverlening- en Gezondheidszorg Onderwijs

Opleidingssectoren, kenniscentra, bijbehorende bedrijfstakken en deelnemers (x 1.000)

Sector	Kenniscentrum	Bedrijfstak / branche	2002	2003	2004	2005	2006
Totaal			446	452	449	454	464
DGO	KOC Nederland	Uiterlijke verzorging	14	14	14	14	14
	Calibris	Zorg en welzijn	121	130	132	136	142
Economie	Ecabo	Economische en adm. beroepen	93	93	87	84	80
	KC Handel	Distributie en groothandel	42	44	44	44	44
	Kenwerk	Horeca en toerisme	30	31	33	33	34
	SVO	Vleessector	2	1	1	2	2
	Combinatie bedrijfstak		.	.	.	1	1
Techniek	Fundeon	Bouwbedrijf, weg- en waterbouw	24	23	22	21	20
	GOC	Grafische en communicatie industrie	9	9	10	9	9
	Innovam Groep	Auto- en tweewielerbranche	17	17	17	16	15
	Kenteq	Metaal-, elektro-, installatietechniek	52	48	46	48	49
	LIFT Group	Textiel en confectie	2	2	3	3	3
	Kenwerk	Voeding	2	2	2	2	2
	Savantis	Schilders en reclame	7	7	8	8	8
	SH&M	Hout en meubel	5	4	4	4	4
	SVGB	Gezondheidstechnische beroepen	3	3	3	2	2
	PMLF	Procesindustrie	12	12	12	12	13
	VOC	Carrosseriebedrijf	2	2	2	2	2
	VTenL	Transport en logistiek	9	9	9	10	10
	Combinatie bedrijfstak		.	.	.	4	6
Combinatie	Comb. kenniscentra	Comb. bedrijfstak	3

Tabel 6.9

Bron
OCW (CFI: Salarisadministraties van instellingen)

Toelichting

- Peildatum 1 oktober
- 1 fte (fulltime equivalent) komt overeen met 1 voltijd baan
- Exclusief groen onderwijs. Exclusief vo-personeel op een bve-instelling
- De categorie overig personeel bevat onderwijsondersteunend personeel en organisatie- en beheerspersoneel
- Het totaal in personen is zonder dubbeltellingen binnen de (sub)sector
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel D

Kerncijfers personeel bve

	2003	2004	2005	2006	2007
A) Personeelsterkte (fte's x 1.000)	38,0	37,0	36,5	37,0	38,4
Directie / management	0,6	0,5	0,5	0,4	0,4
Docent	23,9	22,9	22,2	23,1	23,7
Overig personeel	13,5	13,6	13,8	13,4	14,3
B) Personen (aantal x 1.000)	48,3	46,9	46,0	46,3	47,9
Directie / management	0,6	0,6	0,5	0,4	0,4
Docent	30,8	29,4	28,3	29,1	29,6
Overig personeel	16,9	16,9	17,2	16,8	17,9
C) Percentage vrouwen (op basis van fte's)	47	47	47	48	49
Directie / management	30	29	30	31	31
Docent	43	43	43	43	44
Overig personeel	55	55	55	57	57
D) Percentage 50 jaar en ouder (op basis van fte's)	41	43	45	46	47
Directie / management	68	69	72	77	79
Docent	45	47	50	52	53
Overig personeel	33	34	35	36	36

Arbeidsmarktpositie mbo-schoolverlaters

In het jaarlijkse schoolverlatersonderzoek van het Researchcentrum voor onderwijs en arbeidsmarkt (ROA, "Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 2006") wordt (evenals vorig jaar) geen beeld geschetst van de bestemming van gediplomeerde schoolverlaters van de bbl. De positie van gediplomeerden in de beroepsopleidende leerweg (bol) is wel beschikbaar. Dit wordt anderhalf jaar na het verlaten van de school gemeten. Vanaf de volgende rapportage wordt ook de positie van de bbl'ers weer meegenomen.

Ruim de helft van de gediplomeerde bol-deelnemers leert verder, 39 procent betreedt de arbeidsmarkt. Van de gediplomeerden kiest 78 procent een vervolgopleiding in een verwante richting. Dit geldt het sterkst bij de opleidingen gezondheidszorg en het minst bij de groene opleidingen op niveau 2 en 3.

Werk en werkloosheid

Over het algemeen staan de niveau 1 opleidingen van de bol er relatief slecht voor wat de kans op werk en werkzekerheid en de beloning betreft. Voor de niveau 2 opleidingen wijkt de sector Gezondheidszorg af van de andere sectoren. Enerzijds is de werkloosheid relatief groot en is de werkzekerheid laag. Aan de andere kant is de beloning beter dan bij de andere sectoren op niveau 2. Ook op niveau 3 en met name niveau 4 is de situatie voor schoolverlaters in de Gezondheidszorg gunstig.

De daling van de werkloosheid onder bol-schoolverlaters zet ook in 2006 door; de werkloosheid daalt van 9 procent naar 7 procent. Met name op niveau 1/2 daalt de werkloosheid fors, maar ook op niveau 3 (van 9 procent naar 7 procent) en niveau 4 (van 7 procent naar 6 procent) is dit het geval. De gemiddelde tijd om een baan te vinden (intredewerkloosheid) daalt in 2006. Voor schoolverlaters op niveau 2 duurt dit gemiddeld 1 maand, terwijl dit in 2005 nog bijna 2 maanden was. Op niveau 3 en 4 is de gemiddelde tijd eveneens ongeveer 1 maand.

Een andere indicatie van (de starter op) de arbeidsmarkt is de inkomenspositie. Het bruto uurloon van schoolverlaters op niveau 1/2 daalt in 2006, terwijl dit voor de niveaus 3 en 4 fors stijgt. Op niveau 3 is het bruto uurloon 8,64 euro (stijging van 0,64 euro), op niveau 4 9,45 euro (stijging van 0,70 euro). Het loon van afgestudeerde bol-deelnemers is beduidend lager dan gediplomeerden in de leerweg bbl (in 2004 bedroeg het salaris 8,80 euro op niveau 1/2 en 11,35 euro op niveau 3/4).

Gediplomeerden bbl-deelnemers zijn gemiddeld ouder dan gediplomeerden bol-deelnemers en hebben vaak ook meer werkervaring.

Aansluiting opleiding en werk

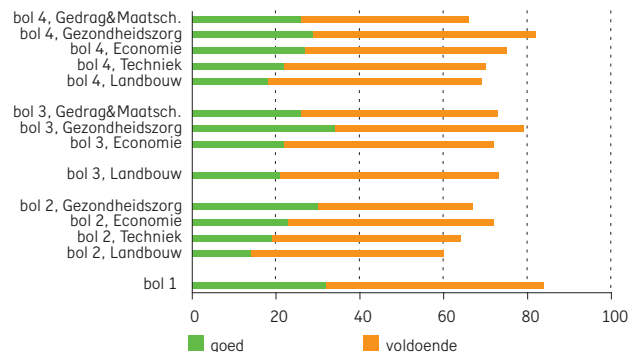
Bij een meerderheid van de werkende schoolverlaters sluit de baan onverminderd goed aan, zowel wat betreft niveau als richting. Met name op niveau 3 en 4 is het verheugend dat het percentage dat tevreden is over de aansluiting flink is toegenomen. Op niveau 3 is het percentage dat tevreden is over het niveau van de aansluiting toegenomen van 64 naar 77 procent.

In de sectoren Gezondheidszorg (bol 3/4) en Techniek (niveau 2) is de aansluiting goed. Een relatief slechte aansluiting treffen we aan bij Gezondheidszorg (bol 1/2) en Techniek (bol 1/2). In de sector Landbouw is de aansluiting relatief minder goed.

De gediplomeerde schoolverlaters zijn over het algemeen tevreden over hun opleiding, op niveau 3/4 zou driekwart van de schoolverlaters achteraf opnieuw dezelfde opleiding kiezen. Op niveau 1/2 zou tweederde opnieuw dezelfde opleiding kiezen. De nadruk op beroepsgerichte vakken maakt een overstap naar een niet-verwante opleiding moeilijker.

Figuur 6.11 Oordeel aansluiting opleiding-werk

Percentage dat aansluiting goed en voldoende vindt, 2006

Tabel 6.10

Bron

ROA: Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt

Toelichting

- Intredewerkloosheid: het gemiddelde van het totaal aantal maanden dat schoolverlaters sinds het verlaten van de opleiding als maatschappelijke positie 'werkloos' hebben opgegeven
- Tot 2005 zijn alleen cijfers voor niveau 1 / 2 en voor niveau 3 / 4 gezamenlijk beschikbaar

Intredewerkloosheid (in maanden)

	2002	2003	2004	2005	2006
bol niveau 1	0,5	1,5	2,2	1,8	2,9
bol niveau 2	--	--	--	1,9	1,0
bol niveau 3	0,4	0,6	1,2	1,5	1,1
bol niveau 4	--	--	--	1,3	0,8

Tabel 6.11

Bron

ROA

Mediaan bruto uurloon, 1,5 jaar na schoolverlaten (in euro's)

	2002	2003	2004	2005	2006
bbl niveau 1/2	8,06	8,50	8,80	--	--
bbl niveau 3/4	10,21	10,60	11,35	--	--
bol niveau 1/2	6,78	6,35	6,75	6,90	6,70
bol niveau 3/4	8,32	8,45	8,45	8,55	9,30

Tabel 6.12

Bron

ROA

Arbeidsmarktpositie schoolverlaters bol, 1,5 jaar na schoolverlaten, 2006

	bol 1	bol 2	bol 3	bol 4
Intredewerkloosheid (in maanden)	2,9	1,0	1,1	0,8
Werkloosheid (in procenten)	22	11	7	6
Flexibele aanstelling (in procenten)	74	51	49	42
Verder leren (in procenten)	45	63	40	56
Eigen/verwante richting (in procenten)	51	57	74	77
Zelfde opleiding opnieuw kiezen (in procenten)	66	67	74	77
Aansluiting geleerde vaardigheden op huidige functie (in procenten)				
goed	32	23	28	26
voldoende	52	45	48	48
matig / slecht	16	31	24	26

Allochtone deelnemers in het mbo

Verdeling over de niveaus van de opleiding

Binnen het mbo volgen niet-westers allochtonen vaker opleidingen van een lager niveau dan autochtonen en westers allochtonen. Deelnemers van Surinaamse herkomst nemen hierin een middenpositie in. Daarnaast volgen binnen alle onderscheiden herkomstgroeperingen meisjes vaker een opleiding van een hoger niveau dan jongens. Assistentopleidingen (eerste niveau) worden in het schooljaar 2006/07 het minst vaak gevolgd. Niet-westers allochtonen, en dan vooral de jongens, volgen vaker dan gemiddeld een opleiding op dit laagste niveau (10 procent van de niet-westers allochtonen versus 3 procent van de autochtonen). Met het afronden van een assistentopleiding heeft een leerling nog geen startkwalificatie voor de arbeidsmarkt. Om deze te kunnen behalen zal na de assistentopleiding doorgeleerd moeten worden op het tweede niveau. Ook de opleidingen op het tweede niveau (basisberoepsopleiding) worden relatief vaker gevolgd door niet-westers allochtonen dan door autochtonen (33 versus 23 procent). De deelnamepercentages aan de vakopleiding (niveau 3) verschillen niet heel veel over de verschillende herkomstgroeperingen. Alleen de Turkse, Marokkaanse en overig niet-westerse allochtonen blijven hier iets achter. De opleidingen op het vierde niveau worden in 2006/07 gemiddeld het meest gevolgd. Het gaat hierbij overwegend om de middenkaderopleidingen; specialistenopleidingen worden maar weinig gekozen. Alle meisjes uit alle onderscheiden herkomstgroeperingen en de autochtone, westers allochtone en Surinaamse jongens nemen het meest deel aan opleidingen op het vierde niveau. De overige jongens uit de niet-westers allochtone herkomstcategorieën nemen het meest deel aan opleidingen op het tweede niveau (basisberoepsopleiding).

Deelnemers aan bol en bbl

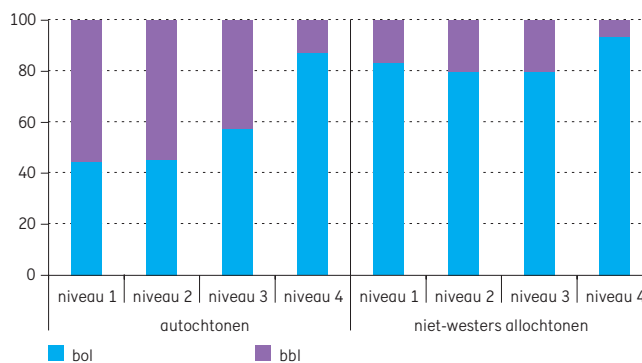
Binnen elk opleidingsniveau combineren niet-westers allochtonen minder vaak werken en leren dan autochtonen en westers allochtonen. Vooral autochtone jongens kiezen relatief vaak voor een baan met één dag scholing in de week: 40 procent van deze groep volgde in 2006/07 een opleiding binnen de beroepsbegeleidende leerweg (bbl) tegen 19 procent van de niet-westers allochtone jongens. Leerlingen van Turkse en Marokkaanse herkomst kiezen het minst vaak voor de bbl. Meisjes kiezen, ongeacht hun herkomstgroepering, vaak voor een opleiding binnen de beroepsopleidende leerweg (bol).

Keuze van sector

De keuze voor een sector is binnen het mbo, zoals ook binnen het voortgezet en het hoger onderwijs, traditioneel zeer verschillend voor jongens en meisjes. En net als in de overige onderwijssoorten kiezen ook in het mbo niet-westers allochtone jongeren relatief veel vaker voor een opleiding binnen de economische sector dan autochtonen; de jongens nog vaker dan de meisjes. Van de jongens van Turkse en Marokkaanse herkomst in het mbo volgde in 2006/07 zelfs ongeveer 60 procent een opleiding in de economische sector tegen 31 procent van de autochtone jongens. Leerlingen van Antilliaanse/Arubaanse achtergrond nemen met 39 procent een middenpositie in. Niet-westers allochtone jongens kiezen na de economische sector (54 procent) het vaakst voor een opleiding in de Techniek (35 procent); bij de autochtone jongens is dit net omgekeerd (Techniek 51 procent; Economie 31 procent). Autochtone meisjes kiezen binnen het mbo voor 59 procent voor de sector Zorg en welzijn en voor 27 procent voor een economische opleiding. Bij de meisjes van niet-westers allochtone herkomst liggen deze percentages op 47 en 43 procent. Groene opleidingen worden weinig gekozen door autochtonen en westers allochtonen; niet-westers allochtonen kiezen hier zelfs nauwelijks voor.

Figuur 6.12 Mbo-deelnemers naar herkomstgroepering

Verdeling naar leerweg per niveau, 2006/07

Tabel 6.13

Bron
CBS <http://statline.cbs.nl>

Toelichting

- Inclusief groen onderwijs
- De categorie 'herkomst onbekend' is niet in de tabel opgenomen. Dit zijn 1.270 deelnemers.
- Inclusief niet-bekostigde deelnemers en exclusief examendeelnemers
- niveau 1 = assistentopleiding;
niveau 2 = basisberoepsopleiding;
niveau 3 = vakopleiding;
niveau 4 = middenkader- en specialistenopleiding

Mbo-deelnemers naar herkomstgroepering en geslacht, 2006/07

	Totaal x 1.000	Naar leerweg		Naar niveau			
		In procenten van totaal		In procenten van totaal			
		bol	bbi	1	2	3	4
Autochtonen	365,9	68	32	3	23	27	46
Mannen	197,2	60	40	4	29	23	44
Vrouwen	168,6	78	22	2	17	31	49
Westers allochtonen	31,0	72	28	6	26	25	44
Mannen	16,3	66	34	7	30	22	41
Vrouwen	14,7	78	22	5	21	28	46
Niet-westers allochtonen	97,5	85	15	10	33	23	35
Mannen	48,6	81	19	12	37	18	32
Vrouwen	48,9	89	11	7	29	27	37
Turkije	20,3	87	13	9	36	22	33
Mannen	10,3	82	18	11	40	18	31
Vrouwen	10,0	92	8	7	32	26	35
Marokko	20,6	88	12	9	34	22	35
Mannen	10,2	84	16	12	39	17	32
Vrouwen	10,4	92	8	5	29	28	38
Suriname	19,4	81	19	6	30	25	39
Mannen	9,1	78	22	9	35	20	36
Vrouwen	10,3	83	17	4	26	30	41
Antillen en Aruba	9,8	82	18	11	33	24	33
Mannen	4,6	76	24	15	36	18	31
Vrouwen	5,2	86	14	7	30	29	34
Overig niet-westerse landen	27,4	85	15	12	33	21	34
Mannen	14,4	82	18	14	36	19	32
Vrouwen	12,9	89	11	11	29	24	37

Tabel 6.14

Bron
CBS <http://statline.cbs.nl>

Toelichting

- Totaal inclusief een klein aantal leerlingen in de combinatie Economie & Techniek. Hierdoor tellen de percentages niet altijd op tot 100 procent.
- De categorie 'herkomst onbekend' is niet in de tabel opgenomen. Dit zijn 1.270 deelnemers.
- Inclusief niet-bekostigde deelnemers en exclusief examendeelnemers

Mbo-deelnemers in de sectoren, per herkomstgroepering en geslacht, 2006/07

	Mannen					Vrouwen				
	Totaal	Econ.	Techn.	Zorg & welzijn	Groen	Totaal	Econ.	Techn.	Zorg & welzijn	Groen
	x 1.000	In procenten van totaal				x 1.000	In procenten van totaal			
Autochtonen	197,2	31	51	11	7	168,6	27	8	59	6
Westers allochtonen	16,3	40	45	11	3	14,7	37	12	47	4
Niet-westers allochtonen	48,6	54	35	9	1	48,9	43	9	47	1
Turkije	10,3	61	32	5	1	10,0	46	7	46	0
Marokko	10,2	58	29	12	1	10,4	43	5	52	0
Suriname	9,1	55	33	10	1	10,3	45	8	46	1
Antillen en Aruba	4,6	39	47	12	1	5,2	39	9	51	1
Overig niet westerse landen	14,4	50	39	9	1	12,9	42	13	44	1

Stelsel en financiën hbo

Stelsel

Het hoger beroepsonderwijs (hbo) behoort met het wetenschappelijk onderwijs (wo) tot het hoger onderwijs (ho). Sinds 1993 vallen de hogescholen en universiteiten onder dezelfde wetgeving: de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW). De WHW biedt de instellingen een grote mate van vrijheid voor de inrichting van het onderwijs en het aanpassen van de organisatie aan de eisen van de tijd.

De hogescholen zijn verantwoordelijk voor de programmering en de kwaliteit van de gegeven opleidingen. Kwaliteitscontrole vindt plaats door de instellingen zelf en door externe experts. Per 1 september 2003 is het inspectiedossier externe kwaliteitszorg overgedragen aan de NVAO. De NVAO heeft twee taken overgenomen van de Inspectie: a) de follow-up van visitaties-oude-stijl die eerder door de Inspectie waren goedgekeurd, de zogenoemde evaluatie bestuurlijke hantering; b) de follow-up van visitaties vanaf 2003.

Om beter te kunnen inspelen op internationale ontwikkelingen is in het studiejaar 2002/03 de bachelor-masterstructuur ingevoerd. Het hoger beroepsonderwijs kenmerkt zich door verscheidenheid: er zijn ongeveer 250 verschillende opleidingen voor uiteenlopende beroepen op verschillende maatschappelijke terreinen. Er zijn brede en meer gespecialiseerde opleidingen. Er zijn grote hogescholen met een gevarieerd aanbod aan opleidingen (multisectoraal), maar ook middelgrote en kleine met een beperkt assortiment (monosectoraal). Door besturenfusies is het aantal hogescholen gedaald van bijna 350 (medio jaren '80) naar 41 instellingen in 2007. De opleidingen zijn verdeeld over zeven opleidingsgebieden: Onderwijs, Techniek,

Gezondheidszorg, Economie, Gedrag en Maatschappij, Taal en Cultuur en Landbouw en natuurlijke omgeving. Dit laatste gebied valt onder het Ministerie van LNV.

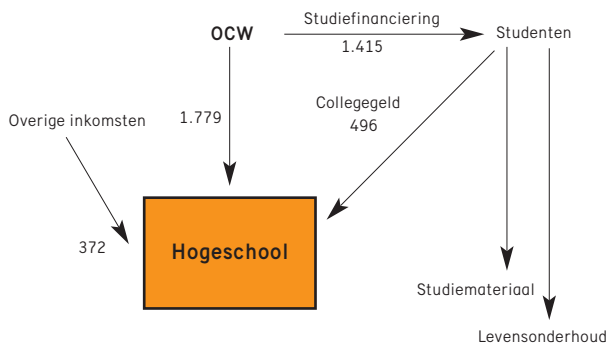
Financiën

Het voor het hbo beschikbare budget wordt met een verdeelmodel over de instellingen verdeeld. Na 1994 is voor het hoger beroepsonderwijs sprake van een lumpsumbudget, dat gecorrigeerd wordt voor loon- en prijsontwikkelingen. Daarnaast wordt jaarlijks op basis van de nieuwste inzichten in de studentenontwikkeling bezien in hoeverre het budget moet worden bijgesteld.

De instellingen voor hoger beroepsonderwijs krijgen geld uit verschillende bronnen. Naast de rijksbijdrage zijn er collegegelden en opbrengsten uit werk voor derden (vooral contractonderwijs). Sinds 1994 zijn de rechtspositionele uitkeringen en de huisvestingsuitgaven onderdeel van de rijksbijdrage. De rijksbijdrage wordt voor ruim 96 procent direct (als lumpsum) beschikbaar gesteld aan de instellingen. De hogeschool betaalt daaruit sinds 2001 zelf de rechtspositionele uitkeringen (wachtgelden) en beslist zelf over de meest doelmatige verdeling over personele, materiële en huisvestingsuitgaven. Het restant van de rijksbijdrage bestaat uit geld bestemd voor specifieke beleidsdoelstellingen zoals internationalisering, lectoren en kenniskringen, versterking van de beroepskolom en geld voor informatie- en communicatietechnologie.

Figuur 7.1 Financieringsstromen hbo

Bedragen 2006 (x € 1 mln)

Figuur 7.2 Uitgaven OCW per student, hbo en wo

Prijspeil 2007, berekend met werkelijk uitgekeerde loon- en prijsbijstellingen (x € 1.000)

Tabel 7. 1

Bron

- A) en B) Jaarverslagen OCW
- C) Omzet volgens jaarverslagen van hbo-instellingen

Toelichting

- B) OCW-uitgaven per student: totaal gesaldeerde OCW-uitgaven en ontvangsten exclusief apparaatskosten gedeeld door berekend totaal aantal studenten per kalenderjaar
- B) Collegegelden per student: opbrengst collegegelden gedeeld door berekend aantal studenten per kalenderjaar
- C) Omzet instelling per student: totaal van exploitatielasten gedeeld door berekend aantal studenten per kalenderjaar
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

Financiële kerncijfers hoger beroepsonderwijs

	2003	2004	2005	2006	2007
A) Uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Totaal uitgaven	1.634,1	1.720,2	1.802,9	1.881,8	2.030,9
Rijksbijdrage	1.580,3	1.658,8	1.725,0	1.776,1	1.927,7
waarvan huisvestingsuitgaven	186,3	187,6	184,0	186,1	188,5
Overig	53,9	49,6	66,2	85,4	85,4
Apparaatskosten	.	11,9	11,7	20,3	17,8
Toerekening aan CFI / IBG	.	6,2	6,6	15,3	12,7
Apparaatskosten OCW	.	5,7	5,2	5,0	5,1
Totaal ontvangsten	0,1	1,5	1,8	46,8	7,0
B) Uitgaven per student (x € 1.000)					
OCW-uitgaven per student	5,2	5,3	5,4	5,5	5,7
waarvan uitgaven huisvesting	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5
projectuitgaven	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Collegegelden per student	1,3	1,3	1,4	1,4	1,4
Bijdrage aan instellingen per student	6,6	6,6	6,8	6,9	7,1
C) Omzet hbo-instellingen per student (x € 1.000)	7,4	7,4	7,5	7,4	--

Financiën van instellingen hbo

Financiële positie

Uit de jaarrekeningen die de hbo-instellingen hebben ingediend over 2006 blijkt dat de financiële positie van het veld als geheel zich redelijk stabiliseert vanaf 2002. Ten opzichte van 2005 is de solvabiliteit iets gestegen en zijn liquiditeit en rentabiliteit gedaald. Het exploitatieresultaat bedraagt in 2006 63 miljoen euro en is daarmee gedaald, maar ligt wel boven het niveau van 2003 en 2004.

Solvabiliteit en liquiditeit

De solvabiliteit is verbeterd doordat het positief exploitatieresultaat is toegerekend aan het eigen vermogen. Tegelijkertijd blijkt dat de toename van het eigen vermogen (inclusief voorzieningen) groter is dan de groei van het vreemd vermogen. Verder blijkt ook dat binnen het vreemd vermogen al enige jaren sprake is van een verschuiving van langlopende naar kortlopende schulden. De toename van de kortlopende schulden en de daling van de vlottende activa (de som van vorderingen, liquide middelen, voorraden en effecten) leiden ertoe dat de liquiditeitspositie van het hbo wel weer gedaald is ten opzichte van eerdere jaren.

Rentabiliteit

De rentabiliteit is gedaald naar het niveau van 2003. Het positief exploitatieresultaat is weliswaar gedaald maar ligt boven dat van 2003 en 2004. Dit is mede een gevolg van een stijging van de rijksbijdrage, de inkomsten uit collegegelden en baten werk in opdracht van derden. Daar tegenover staat dat in 2006 de personele lasten blijven stijgen.

Ontwikkeling baten en lasten

Het aandeel van de rijksbijdrage in het totaal van de baten bedraagt in 2006 67,2 procent. Dit is een geringe daling ten opzichte van 2005 met 0,4 procentpunt. Het aandeel blijft daarmee onder het niveau van de eerdere jaren. De baten van het werk in opdracht van derden (2006: 7,1 procent) zijn procentueel ten opzichte van 2005 gelijk gebleven. In absolute getallen is dit gestegen van 145 miljoen euro in 2002 naar 187 miljoen euro in 2006.

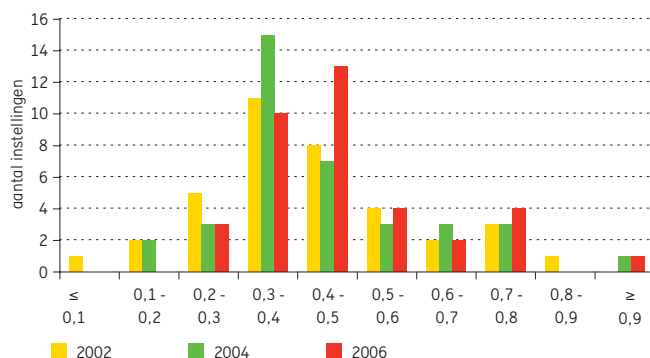
De ontvangsten collegegelden vormen procentueel bezien 18,7 procent van het totaal van de baten. Dit ligt in 2006 circa 0,6 procentpunt hoger dan in 2005. In absolute getallen zijn de collegegelden gestegen van 397,9 miljoen euro in 2002 naar 496 miljoen euro in 2006.

De personele lasten, vanaf 1998 tot 2002 een afnemend percentage van de totale lasten, zijn op gelijk niveau gebleven. In 2005 en 2006 bedragen deze 70,4 procent.

Vanaf 2006 worden de huisvestingslasten niet meer apart onderscheiden. De huisvestingslasten worden nu gerekend onder de categorie 'Overige instellingslasten'.

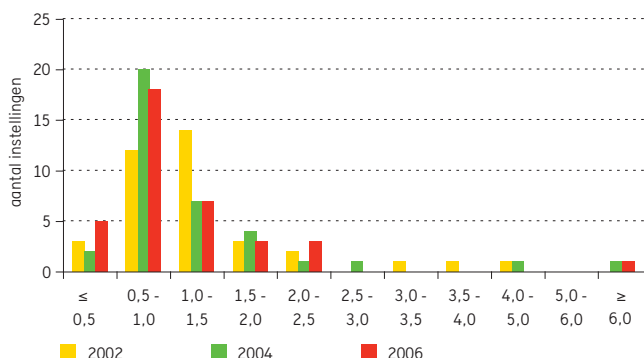
Figuur 7.3 Solvabiliteit van hbo-instellingen

Spreiding solvabiliteit (exclusief voorzieningen)

Figuur 7.4 Liquiditeit van hbo-instellingen

Spreiding liquiditeit (current ratio)

Tabel 7. 2

- Bron**
OCW (CFI: Jaarrekeningen van instellingen)
- Toelichting**
- Exclusief groen onderwijs
 - A) Solvabiliteit: eigen vermogen (inclusief voorzieningen) / totaal vermogen
 - A) Liquiditeit (current ratio): vlottende activa / kortlopende schulden
 - A) Rentabiliteit gewone bedrijfsvoering: resultaat uit gewone bedrijfsvoering / totale baten uit gewone bedrijfsvoering (baten + financiële baten)
 - C) Het exploitatieresultaat is berekend uit de som van het 'Saldo baten en lasten', het 'Saldo financiële baten en lasten' en het 'Buitengewoon resultaat', verminderd met het 'Aandeel derden'.
 - Zie bijlage Toelichting en begrippen, deel B

Balans- en exploitatiegegevens van hbo-instellingen

	2002	2003	2004	2005	2006
A) Financiële kengetallen					
Solvabiliteit (inclusief voorzieningen)	0,41	0,41	0,42	0,44	0,45
Liquiditeit	1,00	0,89	0,87	0,96	0,80
Rentabiliteit (in procenten)	3,4	2,1	1,7	3,2	2,2
B) Gecumuleerde balans hbo-instellingen (x € 1 mln)					
Totaal activa	2.358,2	2.454,9	2.508,3	2.614,2	2.585,5
Vaste activa	1.640,7	1.735,9	1.794,6	1.797,1	1.882,6
waarvan materiële vaste activa	1.472,0	1.565,3	1.623,2	1.643,5	1.761,9
Vlottende activa	717,5	719,0	713,7	817,1	703,0
waarvan liquide middelen	486,7	419,0	444,9	515,7	373,4
Totaal passiva	2.358,2	2.454,9	2.508,3	2.614,2	2.585,5
Eigen vermogen	690,9	753,1	800,4	890,6	946,4
Aandeel van derden	1,2	-0,2	0,3	0,0	0,1
Egalisatierekening	72,9	50,9	50,6	57,0	57,4
Voorzieningen	194,7	197,3	211,0	198,5	156,0
Langlopende schulden	678,2	647,7	624,8	620,0	548,7
Kortlopende schulden	720,2	806,2	821,3	848,1	877,0
C) Gecumuleerde exploitatierekeningen hbo-instellingen (x € 1 mln)					
Baten	2.252,9	2.369,6	2.460,4	2.593,4	2.647,4
Rijksbijdragen OCW	1.543,1	1.582,5	1.657,5	1.753,2	1.779,0
Overige overheidsbijdragen	3,4	23,9	15,0	15,3	3,3
Collegegelden	397,9	423,9	443,8	471,5	496,0
Baten werk i.o.v. derden	145,2	163,2	169,9	184,4	187,6
Overige baten	163,2	176,2	174,2	168,9	181,5
Lasten	2.149,7	2.298,5	2.398,2	2.483,2	2.575,1
Personele lasten	1.489,1	1.613,5	1.683,4	1.748,9	1.814,1
Afschrijvingen	139,4	142,0	157,2	171,0	167,0
Huisvestingslasten	163,0	170,7	172,1	178,1	--
Overige instellingslasten	358,3	372,3	385,6	385,2	594,1
Saldo baten en lasten	103,2	71,2	62,2	110,2	72,2
Financiële baten	27,0	26,5	20,9	20,8	20,0
Financiële lasten	53,0	47,3	40,7	47,4	32,5
Saldo financiële baten en lasten	-26,0	-20,8	-19,9	-26,6	-12,6
Buitengewone baten	55,8	2,7	12,2	14,1	4,8
Buitengewone lasten	16,6	6,1	8,2	10,6	1,4
Buitengewoon resultaat	39,2	-3,4	4,0	3,5	3,4
Aandeel derden	0,2	-0,1	-0,1	0,0	0,0
Exploitatieresultaat	116,2	47,1	46,4	87,0	63,1

Studenten hbo

Deelname

De groei van het hbo zet in 2007 door. Op 1 oktober 2007 was het totaal aantal deelnemers ruim 365 duizend (exclusief groen onderwijs). In absolute zin is de stijging vooral toe te schrijven aan het voltijdonderwijs. Bij het deeltijdonderwijs is de laatste jaren sprake van een lichte daling van het aantal deelnemers.

Instroom

Het aantal eerstejaarsstudenten steeg tot het jaar 2000 naar circa 81 duizend. Na een daling in de jaren 2001 en 2002 is in de jaren daarna ieder jaar een hogere instroom gemeten. De stijging bij de sector Onderwijs (lerarenopleidingen) zette zich na 2003 niet door. De instroom in de sector Economie stijgt elk jaar weer en heeft met bijna 35 duizend studenten veruit de hoogste instroom. De sector Techniek heeft een redelijk stabiele instroom, de sectoren Gedrag en Maatschappij en Taal en Cultuur stijgen licht en groen hbo daalt licht. De deeltijdinstroom is volgens de nieuwe meting weer iets gestegen, maar ligt in 2007 nog wel onder de 10 duizend studenten.

Duaal onderwijs

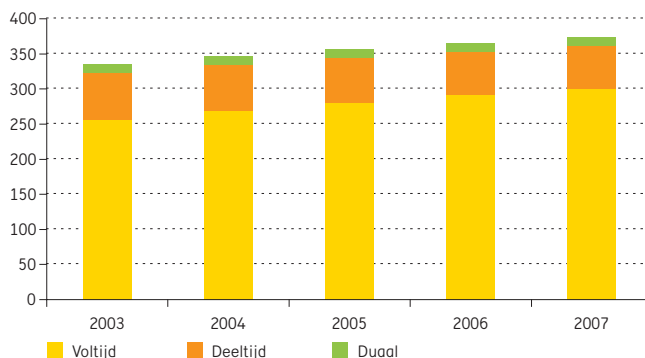
Duaal onderwijs is de opleidingsvariant waarbij de student op basis van een onderwijsarbeidsovereenkomst werkzaam is in een voor de opleiding relevante functie binnen een bedrijf. De instroom is in 2007 weer iets gedaald ten opzichte van 2006. Zo is de instroom voor duale opleidingen gestegen van ongeveer 200 in het studiejaar 1992/93 naar bijna 2.300 studenten in het studiejaar 2006/07, terwijl het aantal ingeschrevenen is gestegen van 200 in 1992/93 naar tegen de 12 duizend in 2006/07.

Afgestudeerden

Het aantal afgestudeerden neemt de afgelopen jaren langzaam toe en volgt daarmee, met een vertraging van vier à vijf jaar, de instroomstijging. De opleidingsgebieden waar een stijging is te constateren ten opzichte van 2006 zijn Gezondheid, Economie, Gedrag en Maatschappij. Onderwijs, Techniek, Taal en Cultuur en Landbouw en natuurlijke omgeving vertonen een kleine daling. Sinds 1995 zijn er ook afgestudeerden in het duaal onderwijs. In 2007 behaalden ongeveer 2.100 studenten het diploma voor een duale opleiding.

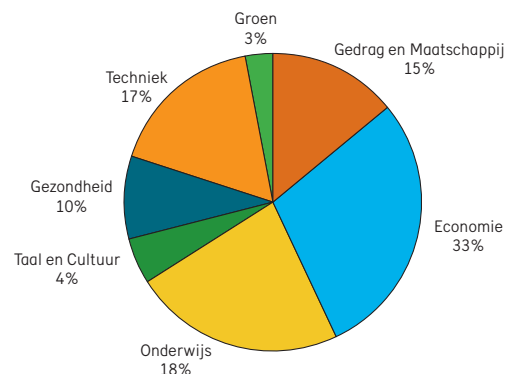
Figuur 7.5 Deelname hbo

Aantal ingeschreven studenten (x 1.000), inclusief groen

Figuur 7.6 Bachelor-afgestudeerden hbo naar sector

In procenten van totaal (voltijd + duaal + deeltijd), 2007

Tabel 7. 3

- Bron**
OCW (CFI: 1 cijfer HO 2007)
- Toelichting**
- Peildatum 1 oktober
 - Eerstejaars hbo Nederland: degenen die voor het eerst in Nederland aan een hogeschool op de peildatum 1 oktober zijn ingeschreven in een bacheloropleiding
 - Exclusief instroom in masteropleidingen
 - Opleidingsgebieden volgens HOOP
 - Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Eerstejaars hoger beroepsonderwijs (aantal x 1.000)

	2003	2004	2005	2006	2007
Totaal excl. groen	82,9	84,2	84,4	86,9	89,2
Onderwijs	15,5	15,0	14,0	14,0	13,2
Techniek	14,7	14,6	14,5	14,5	14,9
Gezondheid	8,0	8,0	8,1	8,3	8,7
Economie	29,6	31,1	31,7	33,1	34,8
Gedrag en Maatschappij	11,8	12,2	12,5	13,3	14,1
Taal en Cultuur	3,3	3,3	3,5	3,7	3,7
Totaal hbo-groen	2,4	2,3	2,2	2,1	2,0
Per opleidingsvorm (incl. groen)					
Voltijd	70,0	73,5	74,4	77,0	79,2
Deeltijd	12,5	10,7	9,8	9,5	9,8
Duaal	2,9	2,3	2,3	2,5	2,3

Tabel 7. 4

- Bron**
OCW (CFI: 1 cijfer HO 2007)
- Toelichting**
- Peildatum 1 oktober
 - Ingeschrevenen hbo Nederland: degenen die in Nederland aan een hogeschool op de peildatum 1 oktober zijn ingeschreven in een bachelor- of masteropleiding
 - Opleidingsgebieden volgens HOOP
 - Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Ingeschrevenen hoger beroepsonderwijs (aantal x 1.000)

	2003	2004	2005	2006	2007
Totaal excl. groen	326,1	337,1	347,4	357,5	365,6
Onderwijs	66,4	69,1	70,2	69,7	67,2
Techniek	57,2	57,1	57,3	57,5	58,4
Gezondheid	27,1	28,5	30,3	31,6	32,5
Economie	114,0	119,1	124,0	129,8	135,4
Gedrag en Maatschappij	46,0	47,5	49,6	52,3	55,1
Taal en Cultuur	15,5	15,8	16,1	16,7	17,0
Totaal hbo-groen	8,7	8,7	8,5	8,2	7,9
Per opleidingsvorm (incl. groen)					
Voltijd	256,5	268,6	280,3	292,1	300,7
Deeltijd	66,7	65,6	63,8	61,8	61,1
Duaal	11,7	11,5	11,8	11,9	11,7

Tabel 7. 5

- Bron**
OCW (CFI: 1 cijfer HO 2007)
- Toelichting**
- Afgestudeerden hbo Nederland: degenen die een diploma hebben behaald tussen 1 oktober van het betreffende jaar en 1 oktober van het voorafgaande jaar
 - Opleidingsgebieden volgens HOOP
 - Master-afgestudeerden betreft afgestudeerden in de HOOP-onderdelen Onderwijs, Gezondheid, Gedrag en Maatschappij en Taal en Cultuur
 - Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Afgestudeerden hoger beroepsonderwijs (aantal x 1.000)

	2003	2004	2005	2006	2007
A) Bachelor-afgestudeerden					
Totaal excl. groen	56,4	57,9	57,2	57,7	57,8
Onderwijs	10,9	11,3	11,4	11,3	10,9
Techniek	10,8	10,9	10,4	10,4	10,1
Gezondheid	6,0	5,8	5,6	5,7	6,0
Economie	18,0	18,7	18,8	19,2	19,4
Gedrag en Maatschappij	8,5	8,8	8,3	8,4	8,8
Taal en Cultuur	2,3	2,5	2,6	2,7	2,6
Totaal hbo-groen	1,6	1,9	2,0	1,9	1,8
Per opleidingsvorm (incl. groen)					
Voltijd	45,4	46,0	45,1	45,9	47,7
Deeltijd	10,9	11,5	11,8	11,3	9,8
Duaal	1,6	2,2	2,2	2,3	2,1
B) Master-afgestudeerden					
Totaal excl. groen	3,4	3,5	3,8	4,5	4,7

Verblijfsduur en rendement hbo

Verblijfsduur

De totale gemiddelde verblijfsduur van afgestudeerden in het hbo, zoals die verwacht wordt voor de ingeschreven studenten, loopt de laatste vijf jaar iets op. Gemiddeld behalen de studenten in ongeveer 4,5 jaar hun diploma. Studenten in de economieopleidingen studeren het langst (4,7 jaar), die in de gezondheidszorgopleidingen (4 jaar) en in de groene opleidingen (3,7 jaar) het kortst. Landbouw en natuurlijke omgeving is de enige sector waar een voorzichtige trend is waar te nemen naar een kortere studieduur.

Rendement

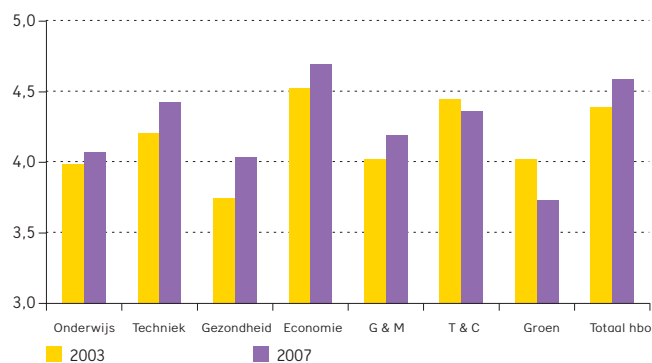
Het verwachte percentage afgestudeerden vertoont een enigszins fluctuerend beeld. Na een sprong omhoog naar 75 procent in 2003 is de jaren daarna een geleidelijk aflopende trend waar te nemen. De gemiddelde verwachting voor 2007 is 3 procent lager dan die voor 2006. Verklaring voor de daling is een licht toenemende uitval in de eerste studie jaren.

Dat het totaal slaagpercentage boven dat van de sectoren ligt, komt doordat het veranderen van studierichting (en wisselen van sector) daarin doorwerkt.

De opleidingen Taal en Cultuur scoren gemiddeld het hoogst, gevolgd door Landbouw en natuurlijke omgeving.

Figuur 7.7 Verwachte verblijfsduur afgestudeerden

In jaren, per HOOP-gebied

Figuur 7.8 Verwacht slaagpercentage

In procenten van instroomcohort, per HOOP-gebied

Tabel 7. 6

Bron

OCW (CFI: 1 cijfer HO 2007)

Toelichting

- Opleidingsgebieden volgens HOOP
- C) en D) In procenten van instroomcohort
- Het slaagpercentage voor het hbo is hoger dan voor de afzonderlijke sectoren omdat sommigen een diploma behalen in een andere sector dan waarin ze zijn begonnen. Om dezelfde reden is de verblijfsduur in het hbo langer dan het gemiddelde van de verblijfsduren per sector
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Verblijfsduur en rendement in het hoger beroepsonderwijs

	2003	2004	2005	2006	2007
A) Verwachte verblijfsduur afgestudeerden per opleidingsgebied (in jaren)					
Onderwijs	4,0	4,0	3,9	4,0	4,1
Techniek	4,2	4,3	4,3	4,4	4,4
Gezondheid	3,7	3,8	3,9	3,9	4,0
Economie	4,5	4,6	4,6	4,6	4,7
Gedrag en Maatschappij	4,0	4,0	4,2	4,2	4,2
Taal en Cultuur	4,4	4,5	4,4	4,3	4,4
Landbouw en natuurlijke omgeving	4,0	3,8	3,8	3,7	3,7
B) Verwachte verblijfsduur afgestudeerden in hbo (in jaren)	4,4	4,4	4,5	4,5	4,6
C) Verwacht slaagpercentage per opleidingsgebied					
Onderwijs	68	66	64	60	54
Techniek	68	67	65	64	62
Gezondheid	71	70	69	66	63
Economie	64	65	64	63	60
Gedrag en Maatschappij	61	64	62	60	60
Taal en Cultuur	65	65	65	67	66
Landbouw en natuurlijke omgeving	68	69	69	69	64
D) Verwacht slaagpercentage hbo	75	74	73	72	69

Instellingen en personeel hbo

Instellingen

Vanaf het midden van de jaren tachtig kent de hbo-sector een proces van schaalvergroting. Dit proces gaat nog steeds door met als gevolg een voortdurende daling van het aantal hogescholen. In 2007 zijn er nog 41 instellingen, terwijl er in 2000 nog sprake was van 56 instellingen.

De instellingen worden gemiddeld genomen steeds groter. De gemiddelde omvang van de hogescholen is gestegen van 5.430 studenten in 2000 naar 8.920 studenten in 2007. De oorzaak hiervan is niet alleen gelegen in de schaalvergroting (fusies), maar ook in de toename van het aantal hbo-studenten.

Personeel

In de periode van 2003 tot 2006 is het totaal aantal personeelsleden (in fte's uitgedrukt), zowel bij het onderwijzend als het ondersteunend personeel gestegen. Van 2003 tot 2005 is het totaal aan onderwijzend personeel gelijk gebleven met circa 13.500 fte. In 2007 is het aantal gestegen naar 13.900 fte. Het bestand aan ondersteunend personeel is gestegen van 10.400 fte in 2003 naar 11.400 fte in 2006 (45 procent van totaal). Het gevolg is een stijging van het totaal aantal personeelsleden naar 25.300 fte in 2006. Doordat het aantal studenten in dezelfde periode relatief meer is gestegen, is de student-docentratio (aantal studenten per docent) gestegen van 24,1 in 2002 tot 25,8 in 2006.

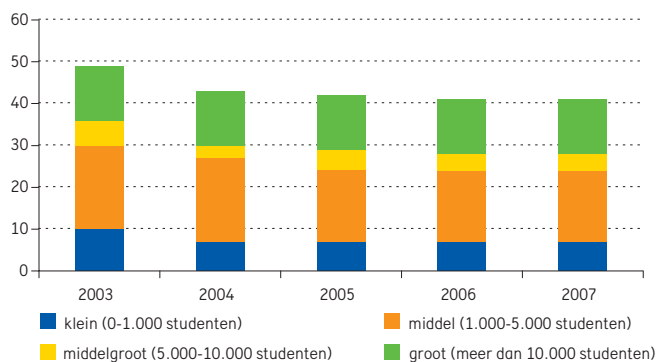
Het aandeel vrouwen in de totale personeelspopulatie is de laatste jaren geleidelijk gestegen tot 46 procent in 2005 en 2006. De meerderheid van het ondersteunend personeel is vrouw (2006: 55 procent). Bij het onderwijzend personeel is het aandeel gestegen naar 39 procent.

Een ruime 6 procent van het aantal personeelsleden in het hbo heeft een functie hoger dan schaal 12. Ten opzichte van 2005 is dat een daling met 0,6 procentpunt. Ongeveer 30 procent van deze categorie personeelsleden is vrouw.

De gemiddelde leeftijd van het personeel bedraagt ruim 45 jaar en is met een kleine stijging ten opzichte van 2003 de afgelopen jaren redelijk stabiel gebleven. Het aantal vijftigplussers is de laatste jaren iets toegenomen en bedraagt in 2005 en 2006 40 procent van het totaal. Vijftigplussers zijn sterker vertegenwoordigd onder het onderwijzend personeel dan onder het ondersteunend personeel. Onder het mannelijk personeel komen relatief veel meer vijftigplussers voor dan onder het vrouwelijk personeel.

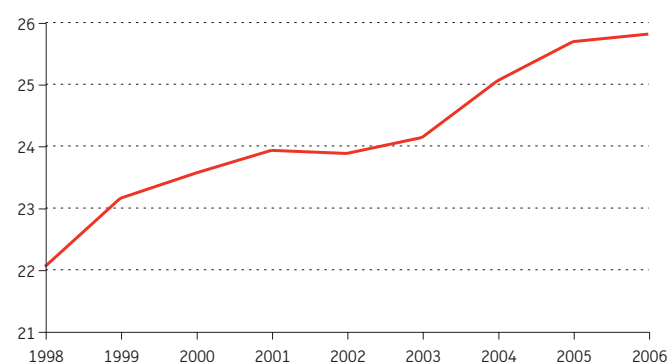
Figuur 7.9 Hogescholen naar omvang

Aantal hogescholen naar omvang (aantal studenten)

Figuur 7.10 Student-docentratio hbo

Aantal studenten per onderwijzend personeelslid

Tabel 7. 7

Bron
OCW (CFI: CRIHO, stand december)
RAHO (excl. LNV)

Toelichting

- D) t/m G) op basis van aantal fte's
- Er zijn in 2007 41 hbo-instellingen onder 39 besturen
- Personeel: aantallen exclusief groen onderwijs, per collegejaar
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel D

Kerncijfers instellingen en personeel hoger beroepsonderwijs

	2003	2004	2005	2006	2007
A) Aantal instellingen	49	43	42	41	41
Kleine hogeschool (0-1.000 studenten)	10	7	7	7	7
Middel hogeschool (1.000-5.000 studenten)	20	20	17	17	17
Middelgrote hogeschool (5.000-10.000 studenten)	6	3	5	4	4
Grote hogeschool (meer dan 10.000 studenten)	13	13	13	13	13
B) Gemiddelde instellingsgrootte					
Gemiddeld aantal ingeschreven studenten per hogeschool	6.660	7.840	8.270	8.720	8.920
C) Personeelssterkte (fte's x 1.000)					
Totaal	24,0	23,9	24,5	25,3	
Onderwijzend	13,5	13,5	13,5	13,9	
Ondersteunend	10,4	10,5	11,0	11,4	
D) Percentage vrouwen					
Totaal	43	44	46	46	
Onderwijzend	35	36	37	39	
Ondersteunend	53	53	54	55	
E) Percentage 50 jaar en ouder					
Totaal	39	39	40	40	
Onderwijzend	46	47	47	47	
Ondersteunend	29	30	31	32	
Man	47	48	48	48	
Vrouw	27	29	29	29	
F) Gemiddelde leeftijd in jaren	45,0	45,2	45,3	45,2	
G) Percentage in schaal 12 en hoger					
Totaal	6,7	6,6	6,8	6,2	
Man	10,4	10,2	10,5	8,3	
Vrouw	3,1	3,3	3,4	3,7	
H) Ratio's					
Student / personeel	13,6	14,1	14,2	14,1	
Student / onderwijzend personeel	24,1	25,0	25,7	25,8	
Ondersteunend personeel als percentage van totaal	43,6	43,7	44,8	45,2	

Aansluiting vooropleiding hbo

Instroom in het hoger beroepsonderwijs

Het beleid is erop gericht om een zo groot mogelijk deel van de beroepsbevolking een opleiding in het hoger onderwijs te laten volgen. Als we kijken naar de instroom van studenten die voor de eerste keer een hbo-bacheloropleiding gaan volgen, dan blijkt dat deze vanaf 2002 stijgt. De stijging is vrijwel geheel toe te schrijven aan een stijging van het aantal studenten dat direct na havo, vwo of mbo naar het hbo gaat. De indirecte instroom is in 2006 met 25.400 iets gestegen ten opzichte van 2005, maar ligt ruim onder de 29.000 van 2002.

Binnen de directe doorstroom is er sprake van verschuivingen. Het aandeel van studenten afkomstig van het havo is de afgelopen jaren iets toegenomen, terwijl het aandeel van studenten met een vwo-opleiding iets daalde.

Een eerdere daling van de instroom van mbo-studenten in 2000 (ten opzichte van 1999) is grotendeels veroorzaakt door de verlenging van de cursusduur van een aantal mbo-opleidingen van drie naar vier jaar. In de jaren daarna is een duidelijk herstel opgetreden.

Aansluiting van de profielen in het vo op het hbo

In de paragraaf 'Profielkeuze vo' (zie pag. 82) wordt ingegaan op de vernieuwing van de tweede fase van het voortgezet onderwijs vanaf 1999. Vanaf 2003 heeft vrijwel de gehele uitstroom van gediplomeerden uit havo/vwo in 2004 een vernieuwd programma gevolgd volgens één van de vier studiehuisprofielen. Slechts 4 procent heeft examen gedaan in een combinatieprofiel.

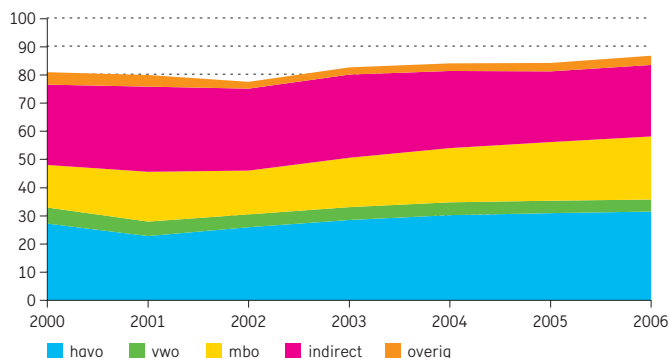
De introductie van het studiehuis was bedoeld om de aansluiting vanuit havo/vwo naar het hoger onderwijs te verbeteren. A priori zou daarom verwacht mogen worden dat de doorstroom vanuit de vier profielen naar hbo vooral betrekking heeft op daarbij passende hbo-opleidingsgebieden. In grote lijnen is dat ook wel zo, maar er zijn toch nog veel hbo-studenten die uit een minder goed passend profiel afkomstig zijn:

- de instroom van havisten in het opleidingsgebied Techniek komt voor minder dan de helft voort uit het profiel Natuur en Techniek;
- in het opleidingsgebied Gezondheid komt minder dan de helft uit Natuur en Gezondheid;
- een kleine tweederde van de instroom in Economie komt voort uit Economie en Maatschappij.

Gelijksoortige patronen als in de doorstroom van havo naar hbo doen zich ook voor bij de veel geringere doorstroom van vwo naar hbo.

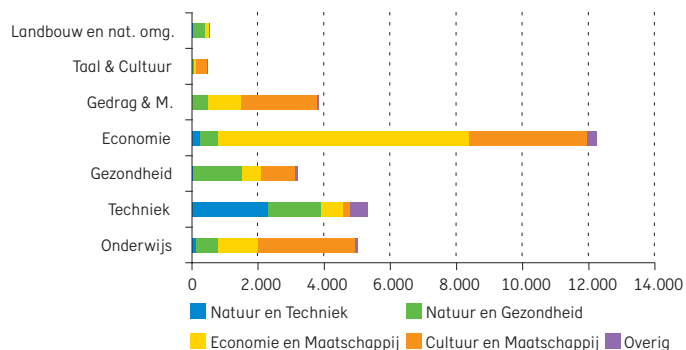
Figuur 7.11 Vooropleiding eerstejaars hbo

Eerstejaars hbo naar vooropleiding (aantal x 1.000)

Figuur 7.12 Aansluiting havo-profielen op hbo

Directe instroom eerstejaars hbo, per opleidingsgebied en havo-profiel, 2006

Tabel 7. 8

Bron
OCW (CFI: Onderwijsmatrices)

Toelichting

- Eerstejaars hbo Nederland: degenen die voor het eerst in Nederland aan een hogeschool op de peildatum 1 oktober zijn ingeschreven in een bacheloropleiding
- Exclusief instroom in masteropleidingen
- Exclusief groen onderwijs
- Direct: in hetzelfde jaar als eindexamen
- Indirect: minimaal 1 jaar na eindexamen
- Vooropleidingsgegevens zijn gedeeltelijk geschat
- Overig betreft vavo (havo/vwo) en wo
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Eerstejaars hbo-studenten naar vooropleiding

	2002	2003	2004	2005	2006
A) Absolute aantallen (x 1.000)					
Totaal aantal eerstejaars	77,6	82,8	84,2	84,3	86,8
Totaal directe instroom	48,6	53,3	56,7	59,2	61,5
havo	26,0	28,5	30,2	31,0	31,5
vwo	4,5	4,5	4,6	4,5	4,3
mbo	15,6	17,6	19,2	20,8	22,4
Overig	2,5	2,6	2,7	3,0	3,2
Totaal indirecte instroom	29,0	29,5	27,5	25,2	25,4
B) Procentuele verdeling					
Totaal	100	100	100	100	100
Totaal directe instroom	63	64	67	70	71
havo	34	34	36	37	36
vwo	6	5	5	5	5
mbo	20	21	23	25	26
Overig	3	3	3	4	4
Totaal indirecte instroom	37	36	33	30	29

Tabel 7. 9

Bron
OCW (CFI: Onderwijsmatrices)

Toelichting

- Peildatum van bestemming is 1 oktober
- De herkomst bestaat uit havo-gediplomeerden die het jaar ervoor (tussen twee peildata) een diploma hebben behaald
- Alleen directe instroom in initieel hbo bachelor-opleiding
- Overig bestaat vrijwel geheel uit combinatieprofiel Natuur en Techniek / Natuur en Gezondheid en combinatieprofiel Economie en Maatschappij / Cultuur en Maatschappij

Aansluiting havo-profielen op hbo-opleidingsgebieden, 2006

	Onderwijs	Techniek	Gezondheid	Economie	Gedrag & M.	Taal & C.	Groen
A) Absolute aantallen							
Totaal	5.012	5.312	3.195	12.250	3.851	467	549
Natuur en Techniek	124	2.297	49	246	23	20	53
Natuur en Gezondheid	684	1.609	1.461	534	461	40	341
Economie en Maatschappij	1.191	660	597	7.608	1.007	55	115
Cultuur en Maatschappij	2.932	222	1.012	3.586	2.312	348	16
Overig	81	524	76	276	48	4	24
B) Procentuele verdeling naar havo-profiel							
Totaal	100	100	100	100	100	100	100
Natuur en Techniek	2	43	2	2	1	4	10
Natuur en Gezondheid	14	30	46	4	12	9	62
Economie en Maatschappij	24	12	19	62	26	12	21
Cultuur en Maatschappij	58	4	32	29	60	75	3
Overig	2	10	2	2	1	1	4

Stelsel en financiën wo

Stelsel

In de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW) worden onder andere de planning en bekostiging, het bestuur en de inrichting van de universiteiten geregeld. De taken van universiteiten omvatten wetenschappelijk onderwijs, wetenschappelijk onderzoek, kennisoverdracht en maatschappelijke dienstverlening. In Nederland zijn veertien universiteiten, waaronder drie technische, de Open Universiteit voor afstandsonderwijs en de Universiteit Wageningen. De laatste wordt bekostigd door het ministerie van LNV. Om de kwaliteit van onderwijs en onderzoek op een hoog peil te houden is er een stelsel van kwaliteitszorg. Alle opleidingen worden beoordeeld door de NVAO. Dat resulteert in een openbaar rapport en een besluit voor accreditatie.

Financiën

Het OCW-budget voor de dertien universiteiten (eerste geldstroom) wordt onafhankelijk van prestatie-indicatoren vastgesteld. Het budget wordt alleen gecorrigeerd voor de ontwikkeling van de loonkosten en voor de prijsontwikkeling en eventueel voor beleidsmatige bijstellingen. Daarnaast wordt jaarlijks op basis van de nieuwste inzichten in de studentenontwikkeling bezien in hoeverre het budget moet worden bijgesteld.

De verdeling van de rijksbijdrage is voor een deel afhankelijk van prestatie-indicatoren zoals het aantal diploma's, het aantal eerstejaars en het aantal promoties.

Belangrijke aspecten in de financiering via deze eerste geldstroom zijn:

- er is bestedingsvrijheid binnen de wettelijke taken; de universiteiten kunnen zelf de prioriteiten van de productiemiddelen bepalen en met middelen schuiven tussen 'onderwijs' en 'onderzoek';
- de verantwoordelijkheid voor de huisvesting is gedecentraliseerd; de universiteiten moeten binnen hun budget zelf de middelen vrijmaken voor huisvesting en infrastructuur;
- de verantwoordelijkheid voor de arbeidsvoorwaardenvorming van het universitair personeel is gedecentraliseerd;
- in de rijksbijdrage aan de universiteiten is een deel inbegrepen dat is bestemd voor de werkplaatsfunctie academische ziekenhuizen.

De combinatie van de financiering op basis van prestatie-indicatoren en de kwaliteitszorg bevordert de doelmatigheid van het stelsel en biedt garanties aan studenten en potentiële werkgevers.

Onderzoek

Het universitaire onderzoek wordt via drie verschillende geldstromen gefinancierd. In de rijksbijdrage is een bedrag begrepen voor onderzoek (eerste geldstroom). Door tussenkomst van NWO wordt specifiek onderzoek (mede-) gefinancierd (tweede geldstroom). Tot slot kan de universiteit subsidies verwerven en onderzoek in opdracht verrichten, anders dan via de eerste en tweede geldstroom. Deze derde geldstroom bestaat voor een belangrijk deel uit middelen van internationale en nationale overheden en onderzoeksstimulering van non-profit instellingen. Het bedrijfsleven heeft een aandeel van circa 10 procent in de derde geldstroom. Kennisoverdracht krijgt voor een deel vorm via het derde geldstroom onderzoek, maar ook door bijvoorbeeld het post-academisch onderwijs.

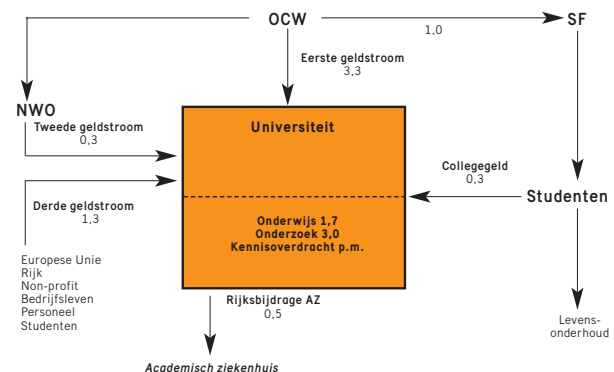
Academische ziekenhuizen

In 1996 is de relatie tussen taken en bekostiging van de academische ziekenhuizen verhelderd. Dit resulteerde in een verlaging van het rijksbijdragendeel academische ziekenhuizen met 115 miljoen euro, onder gelijktijdige verhoging van het premiegefinancierde aandeel in de exploitatie.

Karakteristiek voor academische ziekenhuizen is de werkplaatsfunctie die zij vervullen voor de faculteiten geneeskunde. Op de werkplaats komen de aankomende medici met de dagelijkse praktijk van de geneeskunde in aanraking. Tevens vervullen de academische ziekenhuizen met de medische faculteiten een onderzoeksfunctie.

Figuur 8.1 Financieringsstromen wo

Bedragen 2006 (x € 1 mld)

Tabel 8.1

Bron

- A) en B) Jaarverslagen OCW
C) en D) Jaarverslagen van universiteiten

Toelichting

- A) 'Bekostiging overige instellingen' bevat tot en met 2003 ook uitgaven voor faciliterende instellingen
- B) OCW-uitgaven per student: onderwijs-uitgaven OCW voor universiteiten gedeeld door het berekend aantal studenten per kalenderjaar
- B) Vanaf 2004 wordt een aantal instituten via de universiteiten bekostigd. Deze uitgaven worden niet opgenomen in de berekening van de uitgaven per student
- Bedragen bij C) zijn inclusief effect van 2e en 3e geldstroom, bij A) en B) exclusief

Financiële kerncijfers wetenschappelijk onderwijs

	2003	2004	2005	2006	2007
A) Uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Totaal uitgaven	3.131,6	3.215,6	3.337,9	3.396,6	3.511,5
Rijksbijdrage universiteiten	2.996,4	3.144,7	3.256,0	3.310,7	3.427,6
waarvan voor academische ziekenhuizen	487,0	496,2	504,0	514,0	527,6
Bekostiging overige instellingen	123,5	56,7	60,7	67,7	67,8
Overige uitgaven	11,7	10,1	14,0	18,2	16,1
Apparaatskosten					
Toerekening aan CFI / IBG	.	4,1	7,2	0,0	0,0
Apparaatskosten OCW	.	4,1	7,2	0,0	0,0
Apparaatskosten OCW	.	0,0	0,0	0,0	0,0
Totaal ontvangsten	1,5	1,4	2,1	1,5	11,5
B) Bedragen omgerekend naar studentjaar (x € 1.000)					
OCW-uitgaven per student	5,5	5,5	5,6	5,5	5,7
Collegegelden per student	1,4	1,4	1,5	1,5	1,5
Bijdrage aan instellingen per student	6,9	6,9	7,0	7,1	7,3
C) Realisatie volgens jaarrekeningen (x € 1 mln)					
Kosten onderzoek	2.707,5	2.784,9	2.905,1	2.959,7	--
Kosten onderwijs	1.561,9	1.606,5	1.675,9	1.707,4	--
Kosten medische zorg	205,8	211,7	220,9	225,0	--
D) Onderwijsmiddelen per student volgens jaarrekeningen (x € 1.000)					
	8,2	8,1	8,1	8,0	--

Tabel 8.2

Bron

- A) Jaarverslagen academische ziekenhuizen
B) CBS <http://statline.cbs.nl>

Toelichting

- B) Gegevens artsopleidingen, aantal afgestudeerden: degenen die een diploma basisarts hebben behaald tussen 1 oktober van het betreffende jaar en 1 oktober van het voorafgaande jaar

Kerncijfers academische ziekenhuizen

	2002	2003	2004	2005	2006
A) Financiële gegevens (x € 1 mln)					
Totale exploitatie (lasten)	3.688,0	4.073,6	4.304,9	4.490,4	4.717,4
B) Gegevens artsopleidingen					
Geneeskunde (ingeschrevenen, bruto)	13.380	14.540	15.700	16.580	17.210
Numerus fixus (artsopleidingen)	2.550	2.850	2.850	2.850	2.850
Aantal afgestudeerden, postdoctoraal (basisarts)	1.570	1.650	1.700	1.750	1.830
Klinische technologie (ingeschrevenen)	.	50	117	187	255

Financiën van instellingen wo

Financiën van universiteiten

De financiële weerbaarheid van de universitaire sector, exclusief Wageningen Universiteit en Researchcentrum (LNV) en de Open Universiteit Nederland, vertoonde jaren een gestage daling richting het minimaal wenselijk geachte niveau.

Tegen een achtergrond van zeer omvangrijke, reeds in gang gezette en ook voor de komende jaren nog noodzakelijke (miljarden-) investeringen in universitaire huisvesting was dit geen gunstig financieel perspectief. Daarom zijn in de zogenaamde enveloppenbrief vanaf 2003 extra middelen gereserveerd, oplopend tot 35 miljoen euro structureel vanaf 2006 als tegemoetkoming voor het oplossen van knelpunten bij de financiering van de huisvesting. Hiervoor is een financieringsarrangement ontwikkeld. Vanaf 2009 maakt het deel uit van de lumpsum van de universiteiten.

Financiële positie

Uit de jaarrekeningen die de wo-instellingen hebben ingediend over 2006 blijkt dat de financiële positie van het veld als geheel zich redelijk stabiliseert vanaf 2002. De solvabiliteit is de afgelopen jaren gelijk gebleven met 0,66. De liquiditeit vertoonde in de jaren voor 2002 een sterk neergaande trend maar lijkt zich nu te stabiliseren rond de 1. De rentabiliteit is na wat schommelingen de afgelopen jaren in 2006 fors gestegen naar een waarde van 2,9.

Solvabiliteit en liquiditeit

Het eigen vermogen exclusief voorzieningen is na fluctuaties de afgelopen 5 jaar rond de 2.250 miljoen euro in 2006 gestegen naar 2.430 miljoen euro. Vanaf 2002 is het beeld van de schuldenontwikkeling (kort + langlopend) redelijk stabiel en ligt rond de 1.400 miljoen euro. De voorzieningen schommelen rond de 400 miljoen euro met de laatste twee jaar daaronder. Per saldo geeft dit een gelijkmatige solvabiliteitsontwikkeling.

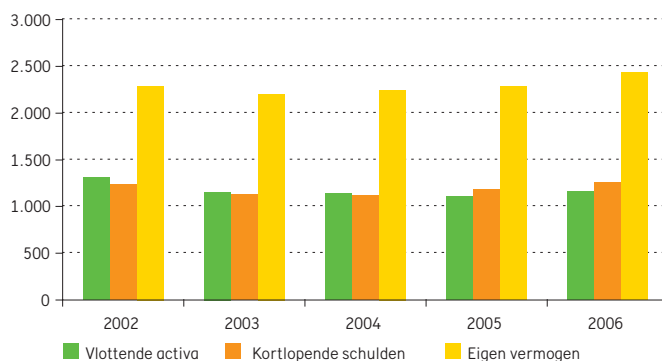
In 2006 is de post vlottende activa weer iets gestegen tot boven de 1.160 miljoen euro. De kortlopende schulden zijn in het 2006 weer gestegen tot bijna 1.260 miljoen euro. Op de liquiditeit heeft dit nauwelijks effect, deze blijft net onder de 1.

Rentabiliteit

De rentabiliteit uit de gewone bedrijfsvoering is flink gestegen doordat de baten sterker zijn gestegen dan de lasten. Huisvestingslasten zijn gestegen evenals de afschrijvingen en de overige lasten, maar de personele lasten zijn gedaald. Per saldo is het resultaat in 2006 duidelijk hoger dan in 2005.

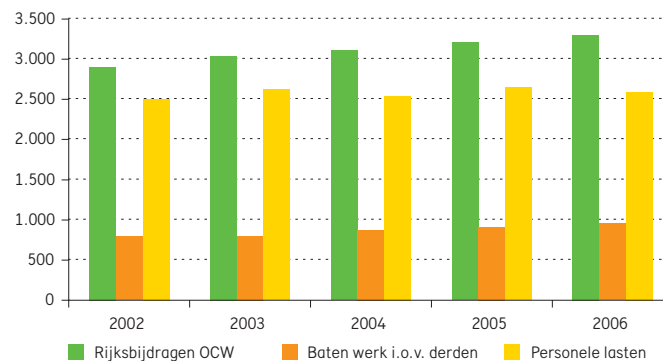
Figuur 8.2 Balansgegevens van universiteiten

Totaal van alle universiteiten (exclusief WU en OU), x € 1 mln

Figuur 8.3 Exploitatiegegevens van universiteiten

Totaal van alle universiteiten (exclusief WU en OU), x € 1 mln

Tabel 8.3

Bron

OCW (CFI: Jaarrekeningen van instellingen)

Toelichting

- Exclusief Wageningen Universiteit en Open Universiteit
- A) Solvabiliteit: eigen vermogen (inclusief voorzieningen) / totaal vermogen
- A) Liquiditeit (current ratio): vlottende activa / kortlopende schulden
- A) Rentabiliteit gewone bedrijfsvoering: resultaat uit gewone bedrijfsvoering / totale baten uit gewone bedrijfsvoering (baten + financiële baten)
- C) Het exploitatieresultaat is berekend uit de som van het 'Saldo baten en lasten', het 'Saldo financiële baten en lasten' en het 'Buitengewoon resultaat', verminderd met het 'Aandeel derden'
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

Balans- en exploitatiegegevens van universiteiten

	2002	2003	2004	2005	2006
A) Financiële kengetallen					
Solvabiliteit (inclusief voorzieningen)	0,66	0,66	0,66	0,66	0,66
Liquiditeit	1,06	1,02	1,02	0,93	0,92
Rentabiliteit (in procenten)	0,9	1,1	1,5	1,1	2,9
B) Gecumuleerde balans van universiteiten (x € 1 mln)					
Totaal activa	4.104,6	4.048,6	4.064,0	4.129,3	4.313,9
Vaste activa	2.789,4	2.893,5	2.924,7	3.026,6	3.153,5
waarvan materiële vaste activa	2.541,8	2.639,1	2.730,5	2.839,0	2.927,4
Vlottende activa	1.315,2	1.155,0	1.139,3	1.102,7	1.160,4
waarvan liquide middelen	603,5	635,4	649,6	608,5	603,7
Totaal passiva	4.104,6	4.048,6	4.064,0	4.129,3	4.313,9
Eigen vermogen	2.288,8	2.202,2	2.247,8	2.285,4	2.430,3
Aandeel van derden	-0,1	0,1	0,7	3,5	0,9
Egalisatierekening	10,9	20,2	23,2	27,7	35,3
Voorzieningen	422,2	442,2	417,6	389,8	384,5
Langlopende schulden	144,2	254,3	253,2	241,7	205,0
Kortlopende schulden	1.238,6	1.129,7	1.121,5	1.181,2	1.258,0
C) Gecumuleerde exploitatierekeningen van universiteiten (x € 1 mln)					
Baten	4.313,2	4.502,9	4.658,6	4.842,0	5.020,4
Rijksbijdragen OCW	2.899,4	3.041,3	3.111,4	3.208,1	3.301,7
Overige overheidsbijdragen	8,2	8,1	7,7	7,6	7,2
Collegegelden	222,8	247,1	270,9	288,1	305,3
Baten werk i.o.v. derden	791,5	801,1	871,6	912,5	955,6
Overige baten	391,2	405,2	397,1	425,7	450,6
Lasten	4.288,9	4.475,2	4.603,1	4.801,8	4.892,2
Personele lasten	2.506,6	2.619,1	2.543,8	2.647,5	2.593,3
Afschrijvingen	207,3	220,9	254,7	252,0	261,1
Huisvestingslasten	248,7	335,8	272,8	245,5	298,5
Inkomenoverdrachten	563,2	629,6	699,8	711,5	738,7
Overige instellingslasten	763,1	669,8	832,1	945,2	1.000,7
Saldo baten en lasten	24,2	27,6	55,5	40,3	128,2
Financiële baten	43,8	43,1	28,5	26,2	35,5
Financiële lasten	26,8	20,5	13,0	15,1	15,3
Saldo financiële baten en lasten	16,9	22,5	15,5	11,1	20,2
Buitengewone baten	9,6	4,2	22,7	7,2	2,7
Buitengewone lasten	38,0	16,1	42,6	11,3	3,9
Buitengewoon resultaat	-28,5	-11,9	-19,9	-4,1	-1,2
Aandeel derden	-0,2	-6,0	-4,8	-7,3	-8,2
Exploitatieresultaat	12,9	44,3	55,9	54,6	155,4

Studenten wo

Algemeen

Toelating tot een universiteit kan worden verkregen op basis van een wvo-diploma, een hbo-propedeuse of bachelor, bepaalde buitenlandse diploma's of een colloquium doctum. De studiekeuze is vrij. Voor de toelating tot veel opleidingen worden wel eisen gesteld aan het gevolgde vakkenpakket of profiel. Bij sommige opleidingen (zoals tandheelkunde en geneeskunde) is sprake van een numerus fixus: er wordt een maximum aantal eerstejaars toegelaten.

In 2002 is de bachelor-master structuur ingevoerd in het hoger onderwijs. Dit betekent dat ook het geïntroduceerde, na 3 jaar te behalen wo-bachelordiploma, een einddiploma is. Of het effect hiervan zodanig is dat reële uitstroom ook daadwerkelijk plaatsvindt, moet onderzoek nog uitwijzen. De cursusduur voor het masterdiploma is minimaal vier jaar. Voor de technische opleidingen en tandheelkunde is de cursusduur vijf jaar en voor de opleiding tot (dieren-) arts of apotheker zes jaar. De meeste studenten hebben recht op studiefinanciering.

De Open Universiteit verzorgt sinds 1984 hoger afstandsonderwijs.

Eerstejaars

Vanaf 1997 is een stijging van het aantal eerstejaars te zien. De instroomstijging heeft zich in studiejaar 2007/08 doorgezet. Stijgende belangstelling is te zien bij Techniek, Economie, Recht en Gedrag en Maatschappij. De instroom van eerstejaars bij Gezondheid daalt iets. Natuur en Taal en Cultuur heeft een vrijwel gelijkblijvende instroom ten opzichte van 2006.

Ingeschrevenen

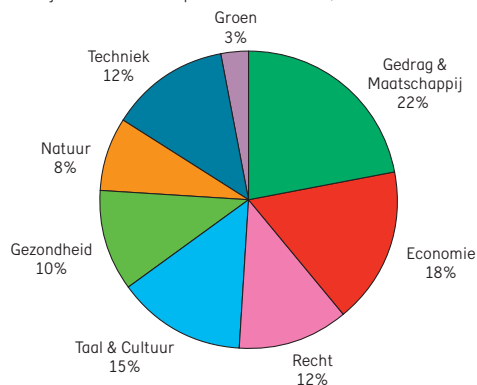
Het totaal aantal ingeschrevenen wordt bepaald door ontwikkelingen in de instroom en de gemiddelde verblijfsduur. De gemiddelde verblijfsduur neemt de afgelopen jaren geleidelijk af. Dit is onder andere het gevolg van overheidsbeleid gericht op het terugbrengen van de studieduur. Het effect van de afname in de instroom tot 1996 en het terugbrengen van de gemiddelde verblijfsduur wordt vanaf 1999 gecompenseerd door de groeicijfers in de instroom. Ook wijziging in het aantal vijfjarige studies, veranderingen in het stelsel van studiefinanciering en de mogelijkheid om met een bachelor-diploma uit te stromen hebben effect op het aantal ingeschrevenen.

Afgestudeerden

De ontwikkeling van het aantal afgestudeerden hangt in sterke mate samen met de instroom in het verleden en de gemiddelde studieduur. Vanaf 2002 bouwt zich het aantal bachelor-gediplomeerden op, enerzijds door directe omzetting van bestaande studies en anderzijds door nieuwe studieprogrammering binnen de bachelor-master structuur. In Tabel 8.4C zijn de doctoraal (aflopend) en de nieuwe master-afgestudeerden (opbouw) opgeteld. De stijging loopt gelijk op met de stijgende instroom enige jaren eerder. In 2005 begint de eerste reële uitstroom van bachelor-gediplomeerden. Tabel 8.7 laat zien dat het aantal bachelor-gediplomeerden met 21.700 in 2007 nog ruim onder dat van het totaal aantal afgestudeerden doctoraal en master ligt (30.000).

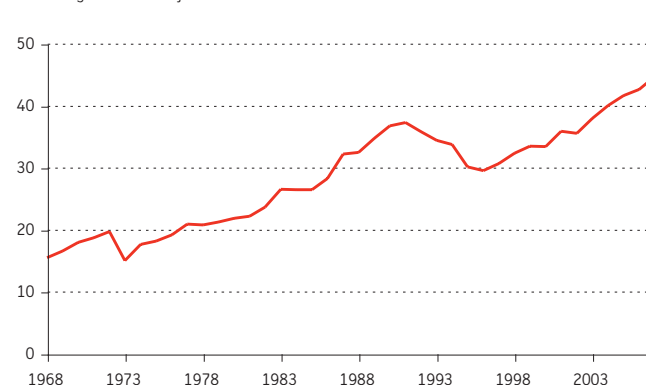
Figuur 8.4 Eerstejaars wo-studenten naar studierichting

Eerstejaars Nederland in procenten van totaal, 2007

Figuur 8.5 Aantal eerstejaars wo-studenten

Inclusief groen onderwijs (aantal x 1.000)

Tabel 8.4

Bron

OCW (CFI: 1 cijfer HO 2007)

Toelichting

- A) Eerstejaars wo Nederland: degenen die voor het eerst in Nederland aan een universiteit zijn ingeschreven op de peildatum 1 oktober
- A) De universitaire lerarenopleiding is geen startopleiding. Daarom zijn de eerstejaars hiervan niet opgenomen in het totaal aantal eerstejaars
- A) De percentages geven de verdeling naar herkomst weer, niet de doorstroompercentages (herkomst t.o.v. totaal inclusief groen)
- B) Ingeschrevenen wo Nederland: degenen die in Nederland aan een universiteit op de peildatum 1 oktober zijn ingeschreven
- C) Afgestudeerden wo Nederland: degenen die een doctoraal- of masterdiploma hebben behaald tussen 1 oktober van het betreffende jaar en 1 oktober van het voorafgaande jaar
- C) Exclusief de afgestudeerden aan de beroepsfase
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Eerstejaars, ingeschrevenen en afgestudeerden wetenschappelijk onderwijs

A) Eerstejaars, inclusief extraneï (x 1.000)	2003	2004	2005	2006	2007
Totaal excl. groen	36,8	38,8	40,5	41,4	43,4
Natuur	2,8	3,1	3,3	3,6	3,6
Techniek	4,9	4,9	4,9	5,0	5,5
Gezondheid	4,1	4,5	4,5	4,7	4,5
Economie	6,6	6,8	7,3	7,4	8,1
Recht	4,5	4,8	4,9	4,9	5,1
Gedrag & Maatschappij	8,7	9,1	9,4	9,4	10,0
Taal & Cultuur	5,2	5,7	6,1	6,5	6,5
Universitaire lerarenopleiding	(0,1)	(0,1)	(0,1)	(0,0)	(0,1)
Totaal wo-groen	1,1	1,2	1,1	1,1	1,3
Herkomst in procenten					
vwo-d direct	50,4	51,0	52,0	52,2	51,4
vwo-d indirect	9,0	8,0	7,4	7,4	7,2
hbo-d direct	14,9	14,5	13,2	12,4	11,6
hbo-d indirect	6,0	5,7	5,9	5,3	5,2
hbo-propedeuse	7,3	7,3	6,9	7,1	6,9
overig	12,5	13,4	14,6	15,6	17,7
B) Ingeschrevenen, inclusief extraneï (x 1.000)					
Totaal excl. groen	183,7	193,6	199,9	202,7	206,8
Natuur	12,8	13,8	14,7	15,3	16,0
Techniek	25,9	26,1	26,2	26,2	26,6
Gezondheid	23,5	25,3	26,7	27,9	28,6
Economie	31,1	31,9	32,4	31,8	32,1
Recht	24,6	25,3	25,9	26,3	26,6
Gedrag & Maatschappij	39,6	42,4	43,6	43,4	44,2
Taal & Cultuur	25,2	27,6	29,3	30,8	31,5
Universitaire lerarenopleiding	0,9	1,0	1,1	1,0	1,1
Totaal wo-groen	4,4	4,5	4,5	4,5	4,7
C) Afgestudeerden (doctoraal en master x 1.000)					
Totaal excl. groen	21,6	22,9	25,5	28,3	30,0
Natuur	1,6	1,5	1,6	1,8	1,9
Techniek	2,8	3,1	3,2	3,3	3,4
Gezondheid	2,9	2,9	3,0	3,3	3,8
Economie	4,1	4,2	4,9	5,8	5,7
Recht	3,1	3,1	3,2	3,3	3,7
Gedrag & Maatschappij	4,6	5,2	6,2	7,3	7,4
Taal & Cultuur	2,6	2,8	3,2	3,6	4,1
Onderwijs	0,4	0,5	0,6	0,7	0,6
Totaal wo-groen	0,6	1,0	1,0	1,0	1,0

Tabel 8.5

Bron

Open Universiteit

Toelichting

- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Open Universiteit, studenten en diploma's (aantallen)

	2002	2003	2004	2005	2006
Ingeschreven studenten	21.182	21.004	19.064	18.474	16.802
Nieuwe studenten	9.138	8.474	6.657	6.620	6.091
wo-diploma's	337	402	354	463	592

Verblijfsduur en rendement wo

Algemeen

In september 2002 is de bachelor-master structuur breed in het wetenschappelijk onderwijs gestart. Driejarige bachelor opleidingen zijn nieuw gestart en er zijn lopende opleidingen omgezet naar de nieuwe structuur. Daarnaast bleven er opleidingen uitlopen volgens de oude structuur. In de fase waarin twee structuren naast en door elkaar lopen heeft het weergeven van rendementcijfers nog betrekkelijke waarde. De eerste bachelorrendementen worden nu wel zichtbaar gemaakt.

Verblijfsduur en rendement doctoraal en master

De afgelopen jaren is de gemiddelde verblijfsduur van afgestudeerden geleidelijk teruggelopen naar ongeveer 5,5 jaar. Daarbij is wel in aanmerking te nemen dat de Techniek-opleidingen en meerdere Natuur-opleidingen 5-jarig zijn en dus het gemiddelde verhogen. De meerderheid van de opleidingen is echter 4-jarig. Het berekende slaagpercentage als maat voor het eindrendement ligt op ongeveer 70 procent. Dit gemiddelde totaalrendement wordt na 8 jaar bereikt. Dit percentage is verder terugkijkend in de tijd een stabiel gegeven gebleken. Na 8 jaar komen er vooral nog procenten bij uit studierichtingen met een langere studieduur, in het bijzonder Techniek.

De rendementen per HOOP-gebied laten aanzienlijke verschillen zien. Deze worden deels veroorzaakt door verschillen in nominale studieduur. Opvallend is het hoge slaagpercentage bij Gezondheid. Het slaagpercentage - maat voor het eindrendement - ligt in deze sector rond de 80 procent. Bij Natuur, Rechten en vooral Taal en Cultuur zijn de rendementen het laagst. Binnen de sector Techniek behalen relatief veel studenten uiteindelijk geen wo- maar een hbo-diploma.

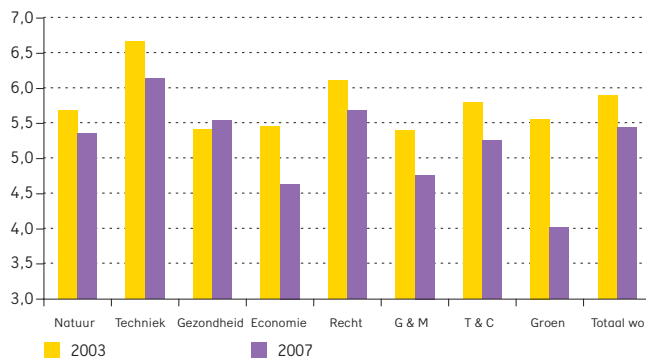
Bachelor-gediplomeerden en rendement

Vanaf 2005, drie jaar na de start van de bachelor-master structuur, is een duidelijk groei van het aantal bachelor-gediplomeerden te zien. De sector Gedrag en Maatschappij laat ruimschoots het grootste aantal afgestudeerden zien. Dit komt overeen met de relatief hoge instroom de afgelopen jaren in deze sector. Berekeningen op basis van het onderwijsnummer (1 cijfer HO 2007) wijzen uit dat het gemiddeld rendement na 3 jaar onder de 20 procent blijft. De opleidingen binnen de sector Gezondheid hebben het hoogste rendement, ongeveer 30 procent. Ook de rendementen na 4 jaar zijn nog laag. Alleen de sectoren Gezondheid en Gedrag en Maatschappij komen dan boven de 50 procent.

Komende jaren zal blijken of deze eerste berekeningen van rendementen indicatief zijn voor de toekomst.

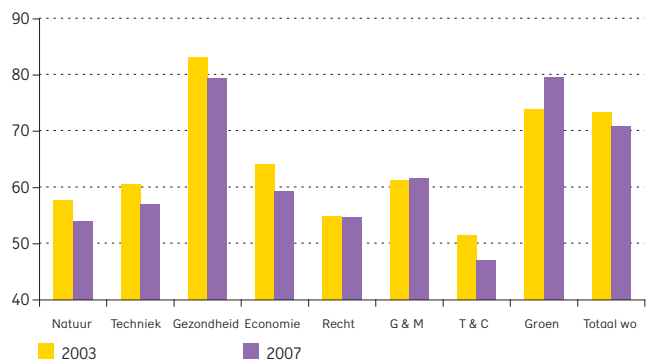
Figuur 8.6 Verwachte verblijfsduur afgestudeerden

In jaren, per HOOP-gebied

Figuur 8.7 Verwacht slaagpercentage

In procenten van instroomcohort, per HOOP-gebied

Tabel 8.6

Bron

OCW (CFI: 1 cijfer HO 2007)

Toelichting

- Opleidingsgebieden volgens HOOP
- Het slaagpercentage voor het wo is hoger dan voor de afzonderlijke sectoren omdat sommigen een diploma behalen in een andere sector dan waarin ze zijn begonnen. Om dezelfde reden is de verblijfsduur in het wo langer dan het gemiddelde van de verblijfsduren per sector
- C) D) In procenten van instroomcohort
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Verblijfsduur en rendement in het wetenschappelijk onderwijs

	2003	2004	2005	2006	2007
A) Verwachte verblijfsduur afgestudeerden per opleidingsgebied (in jaren)					
Natuur	5,7	5,8	5,4	5,5	5,4
Techniek	6,7	6,5	6,5	6,2	6,1
Gezondheid	5,4	5,4	5,5	5,5	5,5
Economie	5,5	5,5	5,1	4,7	4,6
Recht	6,1	6,1	6,0	5,9	5,7
Gedrag en Maatschappij	5,4	5,3	5,0	4,8	4,8
Taal en Cultuur	5,8	5,8	5,6	5,4	5,3
Landbouw en natuurlijke omgeving	5,6	4,0	3,8	4,0	4,0
B) Verwachte verblijfsduur afgestudeerden in wo (in jaren)					
	5,9	5,8	5,6	5,5	5,4
C) Verwacht slaagpercentage per opleidingsgebied					
Natuur	58	63	56	51	54
Techniek	61	58	60	55	57
Gezondheid	83	85	80	78	79
Economie	64	62	61	59	59
Recht	55	56	53	51	55
Gedrag en Maatschappij	61	64	60	59	62
Taal en Cultuur	51	52	49	46	47
Landbouw en natuurlijke omgeving	74	83	82	80	80
D) Verwacht slaagpercentage wo					
	73	74	70	69	71

Tabel 8.7

Bron

OCW (CFI: 1 cijfer HO 2007)

Toelichting

- Bachelor-gediplomeerden wo Nederland: degenen die een bachelordiploma hebben behaald tussen 1 oktober van het betreffende jaar en 1 oktober van het voorafgaande jaar

Bachelor-gediplomeerden wetenschappelijk onderwijs (aantal x 1.000)

	2003	2004	2005	2006	2007
Totaal excl. groen	2,4	5,4	12,8	18,9	21,7
Natuur	0,1	0,4	1,0	1,4	1,6
Techniek	1,2	1,1	1,7	2,1	2,2
Gezondheid	0,2	0,2	0,6	1,0	1,4
Economie	0,5	1,3	2,5	3,6	3,9
Recht	0,0	0,7	1,5	2,4	3,0
Gedrag en Maatschappij	0,1	0,5	3,1	5,0	5,8
Taal en Cultuur	0,2	1,1	2,5	3,3	3,8
Totaal wo-groen	0,0	0,2	0,3	0,4	0,3

Instellingen en personeel wo

Instellingen

Naast de gewone universiteiten en de Open Universiteit bestaat in Nederland nog een aantal 'aangewezen' instellingen en instellingen voor internationaal onderwijs. Aangewezen is onder andere een aantal theologische opleidingen, de Universiteit voor Humanistiek en de Universiteit Nijenrode. De kwantitatieve gegevens van deze instellingen zijn te divers van aard om in een overzicht op te nemen. Dit komt onder andere omdat het voor een belangrijk deel gaat om zeer kleine instellingen met soms zeer specifieke kenmerken. Een overzicht zou geen recht doen aan de specifieke aard van deze instellingen.

Personeelsontwikkelingen

De universiteiten zijn primair verantwoordelijk voor het te voeren en te ontwikkelen personeelsbeleid. Zo zijn universiteiten vrij om personeel voor onderwijs of onderzoek in te zetten.

Na een daling van de personeelsomvang midden jaren '90 is de laatste jaren sprake van enige stabilisatie van de personele omvang. In 2005 is de totale formatie iets kleiner dan die in 2004, maar deze stijgt in 2006 weer. Deze toename is vooral toe te schrijven aan het wetenschappelijk personeel. Na een periode van daling is de omvang van de categorie 'assistenten in opleiding' in stijgende lijn.

Vrouwelijk personeel

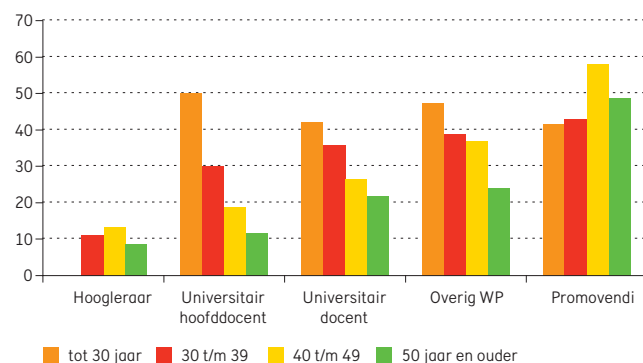
Op basis van fte's is bijna 40 procent van de universitaire personeelsleden vrouw. Als we dit verder uitsplitsen blijkt dat, na een aanvankelijke daling bij het wetenschappelijk personeel tot onder de 30 procent, het aandeel in 2006 op 33 procent ligt. Het aandeel vrouwen bij het ondersteunend en beherend personeel ligt ook in 2006 boven de 50 procent.

Onder de hoogleraren en universitaire (hoofd)docenten zijn vrouwen nog sterk ondervertegenwoordigd. Het aandeel van de vrouwelijke personeelsleden neemt wel over de hele linie langzaam toe, ook onder de hoogleraren. Een aandeel van 10 procent is echter nog ver verwijderd van evenredige vertegenwoordiging.

Omdat onder jonger wetenschappelijk personeel het aantal vrouwen hoger is, is de verwachting dat de (langzame) groei van het aandeel vrouwen in het hoger wetenschappelijk personeel zal doorzetten.

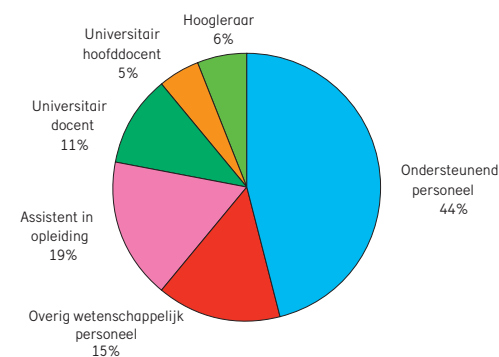
Figuur 8.8 Vrouwelijk wetenschappelijk personeel

In procenten van totaal, per 31-12-2006 (inclusief WU en OU)

Figuur 8.9 Samenstelling personeel universiteiten

In procenten van totaal, per 31-12-2006

Tabel 8.8

- Bron**
- A) OCW (CFI: BRIN)
 B) OCW (CFI: 1 cijfer HO 2007)
 C), D), E), F) VSNU: WOPI
- Toelichting**
- Peildatum personeel 31 december
 - Exclusief Open Universiteit en Wageningen Universiteit
 - Personeel: de gegevens zijn exclusief een aanzienlijk deel van het personeel van de universiteiten verbonden aan de medische faculteiten. De meeste universiteiten hebben dit personeel geheel of gedeeltelijk overgedragen aan Universitaire Medische Centra
 - Met ingang van 2005 worden student-assistenten niet langer in de WOPI statistiek opgenomen
 - Personeel: totaal bekostigd personeel (zowel rijksbijdrage als 3e geldstroom)
 - B) Ingeschrevenen wo Nederland: degenen die in Nederland aan een universiteit op de peildatum 1 oktober zijn ingeschreven
 - C) Assistent in opleiding inclusief ontwerpers en 2-jarige aio's
 - Overig wetenschappelijk personeel inclusief student-assistenten, sinds 2005 exclusief
 - D) t/m F): op basis van aantal fte's

Kerncijfers instellingen en personeel wetenschappelijk onderwijs

	2002	2003	2004	2005	2006
A) Aantal instellingen	12	12	12	12	12
B) Instellingsgrootte (aantal x 1.000)					
Totaal aantal ingeschrevenen (incl. extranei)	174,5	183,7	193,6	199,9	202,7
Gemiddeld aantal ingeschrevenen per instelling	14,5	15,3	16,1	16,7	16,9
C) Personeelssterkte (fte's x 1.000)					
Totaal	39,5	38,7	38,4	36,9	36,6
Ondersteunend personeel	18,3	17,6	17,5	16,5	16,2
Wetenschappelijk personeel	21,2	21,1	20,9	20,3	20,4
Hoogleraar (hgl)	2,2	2,2	2,2	2,1	2,1
Universitair hoofddocent (uhd)	2,1	2,0	2,0	1,9	1,9
Universitair docent (ud)	4,3	4,3	4,0	3,8	3,9
Overig wetenschappelijk personeel	6,4	6,0	5,7	5,5	5,5
Assistent in opleiding (aio)	6,2	6,6	7,0	7,0	7,0
D) Percentage vrouwen					
Totaal	37	37	38	39	39
Wetenschappelijk personeel	30	30	31	27	33
Universitair hoofddocent	14	14	14	16	17
Hoogleraar	8	8	9	10	10
E) Leeftijdsonwikkeling					
Percentage ≤ 29 jaar	24	24	24	23	23
Percentage 30-39 jaar	25	25	24	25	26
Percentage 40-49 jaar	23	23	23	24	23
Percentage 50-59 jaar	24	24	24	23	22
Percentage ≥ 60 jaar	4	5	5	4	5
F) Ratio's					
Studenten / wetenschappelijk personeel	8,2	8,7	9,2	9,8	9,9
Studenten / totaal personeel	4,4	4,7	5,0	5,4	5,5

Allochtonen in het hoger onderwijs

Brongegevens

Op het 1 cijfer HO bestand is een telling uitgevoerd naar de herkomst van studenten. Iedere ingeschrevene is slechts eenmaal als instroom geteld, namelijk op het moment dat hij of zij voor het eerst is ingeschreven in het hoger onderwijs. In vergelijking met andere overzichten komen de tellingen daardoor lager uit. Van invloed op de telling is ook het hoge aantal onbekenden.

In de volgende gevallen is een student gekenmerkt als autochtoon:

- van beide ouders is bekend dat zij geboren zijn in Nederland;
- van één van de ouders is bekend dat deze geboren is in Nederland en het geboorteland van de andere ouder is onbekend.

Indien bekend is dat ten minste één van de ouders geboren is in het buitenland, is de student aangemerkt als allochtoon. Indien beide ouders geboren zijn in het buitenland, gaat voor de vaststelling van allochtone herkomst het geboorteland van de moeder voor. Er wordt onderscheid gemaakt tussen westerse en niet-westerse allochtonen. Tevens is een verdeling gemaakt naar werelddeel en zijn enkele kenmerkende landen apart genoemd.

Ontwikkelingen in de instroom

De instroom in het hoger onderwijs van studenten van allochtone afkomst (westers en niet-westers) ten opzichte van de totale instroom is over de periode 2003-2007 gegroeid naar een kleine 30 procent. In het wo ligt dit een aantal procentpunten daarboven en in het hbo daar iets onder.

hbo

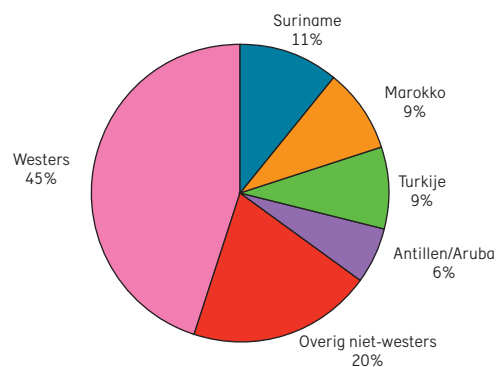
De instroom van niet-westerse allochtonen is in het hbo groter dan de instroom van westerse allochtonen. De groep Europese allochtonen is daarbij duidelijk de grootste groep. De instroom van het aantal Turkse, Surinaamse en Marokkaanse studenten groeit gestaag. De instroom van Antilliaanse studenten is na een kleine daling in 2005 de afgelopen twee jaar weer gestegen. De grootste groep binnen de niet-westerse allochtonen vormen de studenten met een Aziatische achtergrond.

wo

In het wetenschappelijk onderwijs is de instroom van westerse allochtonen groter dan die van niet-westerse allochtonen. Studenten met een Aziatische achtergrond vormen in het wo verreweg de grootste groep onder de niet-westerse allochtonen. De op één na grootste redelijk stabiele instroomgroep is die van de Surinaamse studenten. De Turkse en Marokkaanse instroom laten een geleidelijke stijging zien de afgelopen jaren. In 2007 is er een forse stijging van de instroom van Antilliaanse studenten.

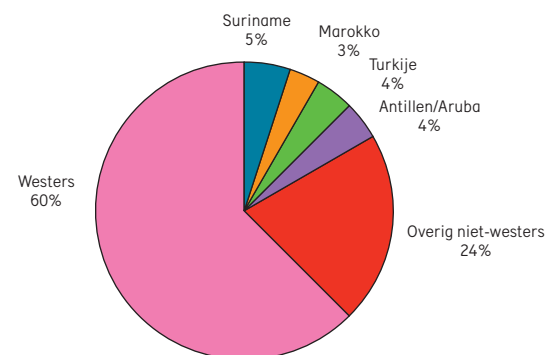
Figuur 8.10 Instroom van allochtonen in het hbo

Verdeling naar herkomst, 2007

Figuur 8.11 Instroom van allochtonen in het wo

Verdeling naar herkomst, 2007

Tabel 8.9

Bron

OCW (CFI: 1 cijfer HO 2007)

Toelichting

– Eerstejaars ho Nederland: degenen die voor het eerst in het hoger onderwijs in Nederland op de peildatum 1 oktober zijn ingeschreven

Allochtone eerstejaars studenten in het hoger onderwijs

	2003	2004	2005	2006	2007
A) Totaal aantal eerstejaars in het hbo	82.652	83.954	83.719	85.865	87.854
Totaal autochtonen	61.191	61.992	62.172	62.707	63.693
Totaal allochtonen	19.087	20.626	21.420	23.058	23.382
Totaal westers allochtoon	8.385	9.320	10.116	10.876	10.610
Europa	5.681	6.607	7.602	8.342	8.138
Amerika	319	381	362	393	376
Azië	2.205	2.135	1.947	1.936	1.854
Australië / Nieuw-Zeeland	176	193	201	195	240
Oceanië	4	4	4	10	2
Totaal niet-westers allochtoon	10.702	11.306	11.304	12.182	12.772
Turkije	1.404	1.533	1.649	1.961	2.075
Suriname	2.168	2.299	2.343	2.482	2.524
Antillen / Aruba	1.275	1.217	1.171	1.253	1.334
Marokko	1.615	1.784	1.828	1.962	2.156
Amerika	467	518	437	537	571
Azië	2.858	2.896	2.788	2.767	2.895
Afrika	915	1.059	1.088	1.220	1.217
Onbekend	2.374	1.336	127	100	779
B) Totaal aantal eerstejaars in het wo	27.097	28.926	30.710	31.832	33.854
Totaal autochtonen	19.232	20.281	21.249	21.514	22.197
Totaal allochtonen	7.278	8.253	9.447	10.282	11.426
Totaal westers allochtoon	3.750	4.525	5.545	6.185	6.929
Europa	2.638	3.282	4.203	4.785	5.519
Amerika	225	263	329	381	392
Azië	818	902	923	915	920
Australië / Nieuw-Zeeland	67	76	88	102	98
Oceanië	2	2	2	2	0
Totaal niet-westers allochtoon	3.528	3.728	3.902	4.097	4.497
Turkije	281	294	384	375	448
Suriname	583	575	547	554	575
Antillen / Aruba	325	345	307	323	403
Marokko	265	240	270	263	288
Amerika	256	324	363	411	433
Azië	1.437	1.570	1.543	1.663	1.792
Afrika	381	380	488	508	558
Onbekend	587	392	14	36	231

Afgestudeerden hoger onderwijs op de arbeidsmarkt

Inleiding

Van de afgestudeerden in het hoger onderwijs (hoger beroepsonderwijs en wetenschappelijk onderwijs) is op verschillende momenten na het afstuderen de arbeidsmarktpositie bepaald. Vanaf het cohort afgestudeerden in het studiejaar 1999/00 is direct na afstuderen en de jaren erna nagegaan of zij werkzaam waren, een uitkering ontvingen of nog verder doorstudeerden. Naast deze drie groepen wordt nog een groep 'overige afgestudeerden' onderscheiden; de afgestudeerden die niet terug te vinden zijn op de arbeidsmarkt en ook niet in de onderwijsregistraties. De laatste groep die onderscheiden wordt betreft emigratie en sterfte. Daarnaast is van deze cohorten afgestudeerden op verschillende momenten vastgesteld wat het gemiddelde fiscale maandloon is van de werknemers uit de groep. In de cohorten worden alleen die afgestudeerden meegenomen die een voltijdinschrijving hadden in het hoger onderwijs.

Arbeidsmarktpositie

Van de afgestudeerden van cohort 1999/00 had 74 procent direct na afstuderen een baan. Een jaar later was dit percentage opgelopen naar bijna 86 procent. Dit verschil is vooral te verklaren uit de afname van het percentage overig afgestudeerden. Eén jaar na afstuderen hebben de meeste afgestudeerden in het hoger onderwijs een baan. Bij het vergelijken van de verschillende cohorten valt op dat dit percentage in de tijd afneemt van 86 procent van de afgestudeerden uit het studiejaar 1999/00 tot 79 procent van de afgestudeerden in het studiejaar 2003/04. Deze afname gaat vooral samen met een toename van het aantal hbo-afgestudeerden dat doorgaat in het wo. Daarnaast

neemt ook het aantal afgestudeerden dat naar het buitenland gaat (emigratie) iets toe, evenals het aantal uitkeringen en de groep overige afgestudeerden. Vijf jaar na het afstuderen heeft negen van de tien afgestudeerden van cohort 1999/00 een baan, 2 procent heeft een uitkering en ruim 1 procent studeert nog.

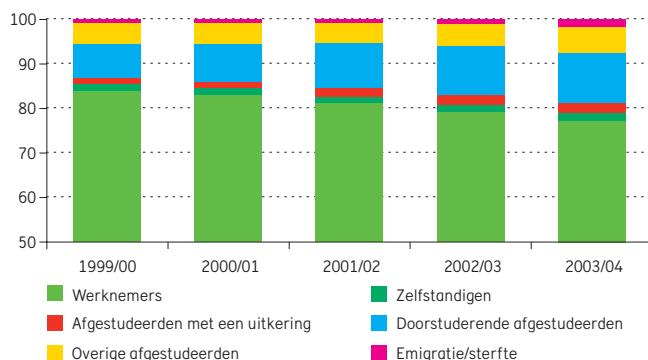
Loon van afgestudeerden hoger onderwijs

Afgestudeerde hbo'ers en wo'ers verschillen in het gemiddelde maandloon dat zij als werknemer verdienen. Dit verschil neemt toe met het aantal jaren dat zij werkzaam zijn. Direct na afstuderen bedroeg het gemiddelde maandloon van een in het studiejaar 1999/00 afgestudeerde wo'er 1.700 euro en van een hbo'er 1.400 euro. Na vijf jaar is het verschil opgelopen naar 700 euro. Een hbo'er verdiende gemiddeld 2.500 euro en een wo'er 3.200 euro. Deze bedragen zijn niet gecorrigeerd voor inflatie.

Het gemiddelde maandloon van afgestudeerden in het hoger onderwijs is voor alle onderscheiden cohorten en momenten voor mannen hoger dan voor vrouwen en dit verschil loopt met de jaren op. Direct na afstuderen ligt het verschil in maandloon tussen mannen en vrouwen rond de twee- à driehonderd euro. Mannen verdienen dan in bijna alle cohorten gemiddeld 1.600 euro en vrouwen 1.400 euro. Na twee jaar ligt het verschil op 300 euro en na drie en vier jaar op 400 euro. Na vijf jaar is het verschil opgelopen tot 600 euro. Een belangrijke verklaring voor dit verschil is dat vrouwen over het algemeen vaker dan mannen in deeltijd werken. In deze cijfers is geen rekening gehouden met de deeltijdcomponent.

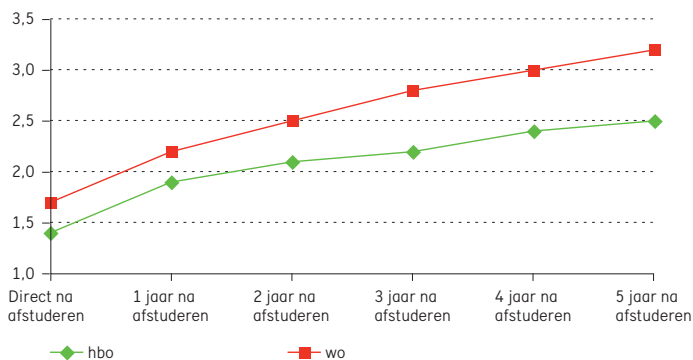
Figuur 8.12 Arbeidsmarktpositie na voltijd ho

Eén jaar na afstuderen, procentuele verdeling van totaal afgestudeerden

Figuur 8.13 Fiscaal maandloon na voltijd ho

Van afgestudeerden, cohort 1999/00 (x € 1.000)

Tabel 8.10

Bron

CBS

Toelichting

- Procentuele verdeling van totaal aantal afgestudeerden
- Overige: niet op arbeidsmarkt en niet in onderwijsregistraties
- In het cohort zijn alleen die afgestudeerden meegenomen die een voltijdinschrijving hadden

Arbeidsmarktpositie van afgestudeerden in het voltijd hoger onderwijs, cohort 1999/00

	Direct na afstuderenden	1 jaar na afstuderenden	2 jaar na afstuderenden	3 jaar na afstuderenden	4 jaar na afstuderenden	5 jaar na afstuderenden
Afgestudeerden, werkzaam	74,0	85,6	87,5	89,1	89,9	90,2
waarvan: werknemers	72,7	83,9	85,5	86,8	87,1	86,9
zelfstandigen	1,3	1,7	2,0	2,4	2,8	3,3
Afgestudeerden met een uitkering	2,2	1,3	1,5	2,1	2,3	2,2
Doorstuderende afgestudeerden	11,0	7,8	6,1	3,7	2,0	1,2
Overige afgestudeerden	12,7	4,5	3,6	3,2	3,3	3,3
Emigratie / sterfte	0,0	0,8	1,4	1,9	2,5	3,0

Tabel 8.11

Bron

CBS

Toelichting

- Het loon is het gemiddeld fiscaal maandloon van personen die in september als werknemer werkzaam waren
- Het gaat hierbij om afgestudeerden van de voltijd-opleidingen in het hbo en wo

Afgestudeerden hoger onderwijs, loon van werknemers (x € 1.000)

Cohort		Direct na afstuderenden	1 jaar na afstuderenden	2 jaar na afstuderenden	3 jaar na afstuderenden	4 jaar na afstuderenden	5 jaar na afstuderenden
1999/00	Totaal	1,4	2,0	2,2	2,4	2,6	2,7
	Mannen	1,6	2,1	2,4	2,6	2,8	3,1
	Vrouwen	1,3	1,8	2,1	2,2	2,4	2,5
2000/01	Totaal	1,5	2,0	2,2	2,4	2,6	
	Mannen	1,6	2,2	2,4	2,6	2,8	
	Vrouwen	1,4	1,9	2,1	2,2	2,4	
2001/02	Totaal	1,5	2,0	2,2	2,4		
	Mannen	1,6	2,1	2,4	2,6		
	Vrouwen	1,4	1,9	2,1	2,3		
2002/03	Totaal	1,5	2,0	2,2			
	Mannen	1,6	2,1	2,4			
	Vrouwen	1,4	1,9	2,1			
2003/04	Totaal	1,5	2,0				
	Mannen	1,6	2,2				
	Vrouwen	1,4	1,9				
2004/05	Totaal	1,5					
	Mannen	1,7					
	Vrouwen	1,4					

Stelsel en financiën studiefinanciering

Algemeen

Studiefinancieringsbeleid (SFB) beslaat drie beleidsterreinen: Studiefinanciering, Tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten, en Lesgeld. De regels voor deze beleidsterreinen zijn vastgelegd in drie wetten: de WSF 2000, de WTOS en de LCW. De uitvoering van die wetten leidt tot uitgaven en ontvangsten. De uitvoering wordt verzorgd door de Informatie Beheer Groep (IB-Groep) in Groningen. De SFB-beleidsterreinen worden in dit hoofdstuk afzonderlijk besproken. Vervolgens wordt nog ingegaan op de kengetallen van thema's als prestatiebeurs en leningen.

Studiefinanciering

In de Wet Studiefinanciering (WSF 2000) staat dat studiefinanciering van toepassing is op voltijdstudenten in het hoger onderwijs (ho) en voltijddeelnemers vanaf 18 jaar in de beroepsopleidende leerweg (bol) van het mbo. De WSF 2000 biedt studenten flexibiliteit in het opnemen van hun beursrechten. Studiefinanciering wordt uitgekeerd in de vorm van gemengde financiering; een deel als basisbeurs, een deel als lening en eventueel - afhankelijk van het ouderlijk inkomen - een aanvullende beurs. Naast de studietoelage bevat de studiefinanciering ook een OV-studentenkaart (OVSK). De beurs en de waarde van de OVSK worden voor deelnemers in het ho en (vanaf studiejaar 2005/06 voor nieuwe deelnemers) in de bol niveau 3 en 4 toegekend als lening. Wanneer de student zijn diploma binnen 10 jaar heeft gehaald wordt deze lening omgezet in een gift. Voor leningen aan studenten in het kader van de WSF wordt verwezen naar het onderdeel 'Lenen en bijverdienen' (pag. 128).

Tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten

Op grond van de Wet tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten (WTOS) wordt een tegemoetkoming verstrekt in de onderwijsbijdrage (voor zover verschuldigd) en schoolkosten voor leerlingen in het voortgezet onderwijs (vo), voor deelnemers in de bol tot 18 jaar en voor deelnemers van 18 jaar en ouder in het vavo of in de lerarenopleiding in het ho (zie pag. 132). De tegemoetkoming is afhankelijk van het inkomen van de ouders of het eigen inkomen, leerlingen van 18 jaar en ouder in het vo krijgen bovendien een basistoelage onafhankelijk van het ouderlijk inkomen.

Les- en cursusgeld

In de Les- en cursusgeldwet (LCW) is geregeld wanneer les- en cursusgeld moet worden betaald. Ook is in die wet vastgelegd hoe de hoogte van het les- en cursusgeld wordt bepaald (zie 'Lesgeld-ontvangsten', pag. 134).

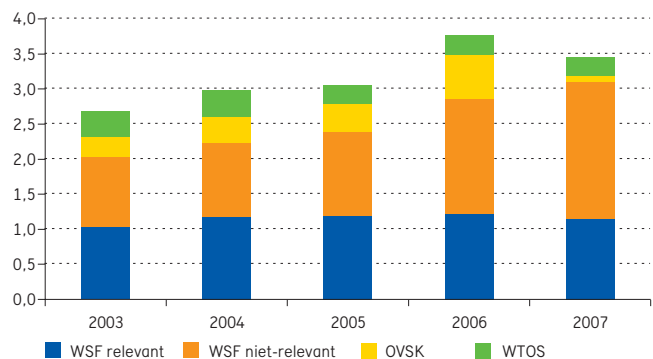
Uitgaven en ontvangsten WSF

Een deel van de studiefinanciering uitgaven en ontvangsten is niet-relevant voor het financieel kader van de begroting (EMU-saldo) en wordt daarom apart onderscheiden. Tot de niet-relevante uitgaven behoren de rentedragende leningen die op grond van de WSF (WSF 2000) zijn verstrekt. Ook de prestatiebeursuitgaven, zolang deze nog niet in een definitieve gift zijn omgezet, behoren hiertoe. Ontvangsten als gevolg van aflossingen van deze leningen zijn daardoor eveneens niet-relevant.

De stijgingen van de niet-relevante uitgaven komen hoofdzakelijk door de invoering van de prestatiebeurs bol voor niveau 3 en 4 (vanaf studiejaar 2005/06) en de toename van opgenomen rentedragende leningen. Het lagere bedrag in 2007 aan OVSK-uitgaven houdt verband met een in 2006 vooruitbetaald bedrag van 300 miljoen euro. In 2007 is aan de OV-bedrijven voor 2008 een bedrag van 57 miljoen euro vooruitbetaald.

Figuur 9.1 Totale uitgaven studiefinanciering

Bedragen (x € 1 mld)

Tabel 9.1

Bron

Jaarverslagen OCW

Toelichting

- Uitgaven OVSK zijn inclusief kasschuiven
- bve betreft alleen de voltijd beroepsopleidende leerweg (bol-vt)
- hbo en wo: betreft alleen voltijd opleidingen
- C) Bedragen afgerond op € 10. Per 2005 dalen de uitgaven per deelnemer vo en bol door afschaffing lesgeld
- C) In 2006 lijken de uitgaven per onderwijsdeelnemer in bol, hbo en wo flink hoger. Dit is het gevolg van een kasschuif van € 300 mln. voor OVSK

Financiële kerncijfers studiefinanciering (x € 1 mln, tenzij anders vermeld)

	2003	2004	2005	2006	2007
A) Uitgaven en ontvangsten					
Totaal uitgaven	2.682,0	3.077,0	3.141,7	3.864,6	3.550,2
Totaal WSF en OVSK	2.318,8	2.599,8	2.785,2	3.500,1	3.189,1
waarvan: niet relevant	992,4	1.064,7	1.189,6	1.643,7	1.951,7
OVSK	287,4	360,8	394,7	638,4	88,2
WTOS	363,2	386,5	268,3	269,2	267,6
Apparaatskosten					
Toerekening aan IBG (incl. kosten inning les gelden)	.	90,7	88,2	95,4	93,5
Apparaatskosten OCW	.	89,4	87,2	94,3	92,4
	.	1,4	1,0	1,0	1,1
Ontvangsten (terugbetalingen + rente)	366,9	386,0	370,1	352,5	412,6
B) Uitgaven per sector					
Totaal uitgaven WSF / WTOS	2.682,0	2.986,3	3.053,5	3.769,3	3.456,7
vo	253,8	266,7	207,4	211,2	212,6
bve (bol)	806,1	928,3	906,7	1.168,1	1.033,3
hbo	955,3	1.052,6	1.133,6	1.415,5	1.303,8
wo	665,4	738,7	805,7	974,5	907,0
onverdeeld	1,5	0,0	0,0	0,0	0,0
C) Uitgaven per onderwijsdeelnemer WSF / WTOS (x € 1)					
vo	270	290	220	220	230
bol	2.720	2.940	2.740	3.430	3.060
hbo	3.590	3.800	3.920	4.690	4.170
wo	3.540	3.730	3.940	4.720	4.290

Studiefinanciering: beurzen, lenen en bijverdienen

De prestatiebeurs in het hoger onderwijs

Ho-studenten ontvangen van de overheid een basisbeurs en een OV-studentenkaart. Een deel van de deelnemers ontvangt, afhankelijk van het inkomen van de ouders, een aanvullende beurs.

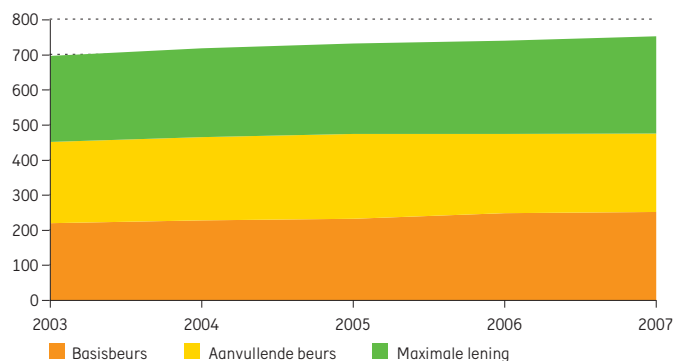
Vanaf studiejaar 1996/97 geldt de prestatiesystematiek voor nieuwe ho-studenten. Gedurende de nominale cursusduur is er recht op een beurs als voorwaardelijke lening en vervolgens is er drie jaar recht op een volledige rentedragende lening. De voorwaardelijke lening wordt omgezet in een gift zodra de student voldoet aan de prestatie-eisen. Tot studiejaar 2004/05 golden er twee prestatie-eisen. In de eerste plaats moesten studenten in het eerste studiejaar minimaal 50 procent van de studiepunten halen. De tweede prestatie-eis was, dat het diploma in een periode van 10 jaar moest zijn behaald ('diplomatermijn' onder de WSF 2000). Per 1 september 2004 is de eerste prestatie-eis afgeschaft en geldt alleen de tweede eis nog. Vanaf 2000 valt de OV-studentenkaart ook onder het prestatiebeurs-regime. De aanvullende beurs voor het eerste jaar wordt vanaf 2000 altijd direct als gift verstrekt.

De beurs in de beroepsopleidende leerweg van het mbo

Naast ho-studenten krijgen ook de voltijddeelnemers vanaf 18 jaar in de beroepsopleidende leerweg (bol) van het mbo studiefinanciering. Vanaf schooljaar 2005/06 geldt voor nieuwe deelnemers in niveau 3 en 4, net als voor de studenten in het ho, de prestatiebeurs. Bol-deelnemers in niveau 1 en 2 krijgen de beurs als gift. Voor hen geldt wel een aanwezigheidseis; indien een deelnemer langere tijd niet aanwezig is, wordt zijn beurs omgezet in een rentedragende lening.

Figuur 9.2 Maandbudget naar toekenningssoort

Hoger onderwijs, uitwonend (in euro's)

Lenen en bijverdienen

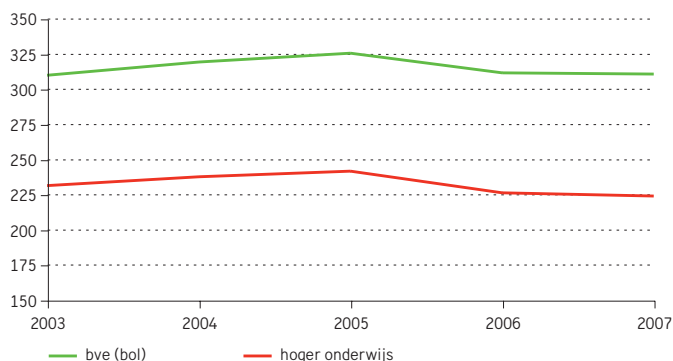
De maximale hoogte van de studiefinanciering (basisbeurs, aanvullende beurs, OV-Studentenkaart en leenmogelijkheden) is wettelijk bepaald: dit is het normbudget. De hoogte van het normbudget is gebaseerd op de studiekosten en de kosten van levensonderhoud. Bovenop hun basis- en aanvullende beurs, mogen alle studenten tot het maximum van het normbudget aanvullend lenen. Met ingang van studiejaar 2007/08 kunnen studenten ook het verschuldigde collegegeld lenen, met een plafond van vijf keer het wettelijke collegegeld. Nadat een student zijn basisbeursrechten heeft verbruikt (dat wil zeggen ná de nominale cursusduur), heeft hij nog drie jaar recht op een lening. Het bedrag dat iedere student ná de nominale cursusduur per maand kan lenen is 809,93 euro (prijspeil 2008).

Al vanaf 2001 stijgt het aantal opgenomen leningen en de daarmee samenhangende uitgaven sterk (zie pag. 134). De leningen die aan studenten in het kader van de WSF zijn verstrekt, moeten na afloop van de studie worden terugbetaald. Over het algemeen geldt voor deze leningen een terugbetalingstermijn van vijftien jaar, die twee jaar na beëindiging van de studie begint. Daarbij wordt rekening gehouden met de draagkracht van de debiteur. De resterende schuld aan het einde van de terugbetalingstermijn wordt kwijtgescholden.

Studenten kunnen jaarlijks een bedrag bijverdienen zonder gevolgen voor de studiefinanciering. Deze bijverdiengrens wordt jaarlijks geïndexeerd. In 2007 was de grens ruim 10.600 euro (netto inkomen).

Figuur 9.3 Normbedrag aanvullende beurs

Uitwonend, maximaal maandbedrag naar onderwijssector (in euro's)

Tabel 9.2

Bron
Jaarverslagen OCW

Toelichting

- Totale uitgaven WSF en OV-studentenkaart (per studerende met WSF) zijn inclusief partner- en eenoudertoeslag en achterstallig hoger recht
- De reguliere leningen zijn inclusief de tempobeurzen en in leningen omgezette prestatiebeurzen
- C) Bedragen zijn afgerond op € 10
- C) In 2006 lijken de uitgaven per studerende met WSF flink hoger. Dit is het gevolg van een kasschuif van € 300 mln.
- C) bol: alleen voltijddeelnemers van 18 jaar en ouder

Financiële kerncijfers WSF (x € 1 mln, tenzij anders vermeld)

	2003	2004	2005	2006	2007
A) Totale uitgaven WSF (incl. OVSK) naar sector	2.318,8	2.599,8	2.785,2	3.500,1	3.189,1
bve (bol)	696,7	808,6	845,8	1.110,1	978,3
hbo	955,3	1.052,6	1.133,6	1.415,5	1.303,8
wo	665,4	738,7	805,7	974,5	907,0
Onverdeeld	1,5	0,0	0,0	0,0	0,0
B) Totale uitgaven WSF (incl. OVSK) naar soort					
Uitgaven basisbeurs (relevant)	554,9	619,8	686,3	608,8	603,3
Uitgaven aanvullende beurs (relevant)	402,1	456,9	499,3	559,5	508,5
Uitgaven reisvoorziening (relevant)	287,4	360,8	394,7	638,4	88,2
Overig	82,0	97,6	15,2	49,6	37,4
Uitgaven rentedragende lening	992,4	1.064,7	1.189,6	1.643,7	1.951,7
reguliere leningen	578,6	726,1	867,4	942,9	1.124,7
prestatiebeurs	413,8	338,6	322,2	700,8	826,9
C) Uitgaven WSF & OVSK per studerende met WSF per jaar (x € 1)					
bol	4.240	4.520	4.320	5.190	4.470
hbo	4.650	4.940	5.120	6.090	5.430
wo	6.690	7.240	7.700	9.080	8.150

Tabel 9.3

Bron
Rijksbegrotingen OCW

Toelichting

- B) en C) Tot en met 2005 indien particulier verzekerd
- De relatief sterke wijziging in de norm basis- en aanvullende beurs 2006 en daling in de norm aanvullende beurs 2007 is het gevolg van de invoering van het nieuwe zorgstelsel in 2006
- De bedragen zijn afgerond op hele euro's

Normbedragen WSF per maand (in euro's)

		2003	2004	2005	2006	2007
A) Basisbeurs						
Uitwonend	bol	203	210	214	230	234
	ho	221	228	233	248	253
Tuiswonend	bol	54	56	57	70	72
	ho	72	74	76	89	91
B) Maximale aanvullende beurs						
Uitwonend	bol	309	319	325	311	310
	ho	231	237	241	226	224
Tuiswonend	bol	292	301	307	293	291
	ho	214	219	223	207	205
C) Maximale rentedragende lening						
Uitwonend	bol	134	139	141	147	156
	ho	245	253	259	266	277
Tuiswonend	bol	134	139	141	147	156
	ho	245	253	259	266	277

Studiefinanciering: gerechtigden

Gerechtigdenpercentage

Om in aanmerking te komen voor studiefinanciering moeten studerende voldoen aan een aantal algemene voorwaarden met betrekking tot nationaliteit, leeftijd, onderwijssoort en studieduur. Dit leidt ertoe dat niet alle studerende recht hebben op studiefinanciering. Dat deel van de studerende dat wel recht heeft op studiefinanciering en dat daadwerkelijk krijgt toegekend, wordt uitgedrukt in het zogenaamde gerechtigdenpercentage. Dit percentage wordt berekend ten opzichte van de relevante leeftijdsgroep. Voor het hoger onderwijs zijn dit de 17- tot 30-jarigen en voor de bol de 18- tot 30-jarigen.

Aantal WSF-gerechtigden

Vanaf 2003 stijgt het aantal basisbeursgerechtigden. Deze stijging is vooral zichtbaar in de bol en het hbo.

In de periode 2003-2007 heeft ongeveer vier op de tien basisbeursgerechtigden recht op een aanvullende beurs.

De uitwonendenpercentages in de drie onderwijssoorten zijn in dezelfde periode ook redelijk stabiel. Wo-studenten wonen het vaakst op zichzelf. Ongeveer 72 procent van de wo-studenten met een basisbeurs woont op kamers. Bol-deelnemers wonen het minst vaak op zichzelf, ongeveer een derde van de deelnemers is uitwonend.

De invoering van de prestatiebeurs in bol niveau 3/4 per 1 augustus 2005 laat nog slechts een gering effect zien in kalenderjaar 2005.

Vanaf 2006 is het effect van de invoering van de prestatiebeurs bol duidelijk zichtbaar.

OV-kaart

Het aantal OV-kaartgerechtigden vertoont over de periode 2003-2007 een stijgende lijn. Het aantal OV-kaartgerechtigden is hoger dan het aantal basisbeursgerechtigden. Dat komt doordat ook studenten die alleen recht hebben op een rentedragende lening (gedurende drie jaar ná de nominale cursusduur) in aanmerking komen voor een OV-kaart.

Figuur 9.4 Studerende met studiefinanciering

Basisbeurs (aantal x 1.000)

Figuur 9.5 Studerende met een OV-studentenkaart

Naar onderwijssoort (aantal x 1.000)

Tabel 9.4

Bron

Rijksbegrotingen en Jaarverslagen OCW

Toelichting

- Peildatum 1 oktober
- Prestatiebeurs bol vanaf 2005/06 voor 18-jarige deelnemers in vt-bol
- Vanaf 1996/97 is de prestatiebeurs ingevoerd voor nieuwe studenten in ho
- C) Percentage studerenden met WSF t.o.v. leeftijdsgroep: voor bol 17-30 jaar en voor ho 18-30 jaar

Studerenden met WSF (aantal x 1.000 en percentages)

	2003	2004	2005	2006	2007
A) Basisbeurs: aantal naar onderwijssoort					
Totaal	469,2	493,9	521,9	553,5	570,5
bol	164,3	178,9	187,7	153,2	108,7
bol-prestatiebeurs	.	.	8,0	60,6	110,3
hbo-tempobeurs	1,6	1,2	1,0	0,6	0,4
hbo-prestatiebeurs	203,8	211,7	220,6	231,8	239,7
wo-tempobeurs	2,2	1,5	1,5	1,1	1,0
wo-prestatiebeurs	97,3	100,5	103,2	106,3	110,4
B) Aanvullende beurs: aantal naar onderwijssoort					
Totaal	182,5	190,3	205,5	227,6	223,3
bol	84,9	93,1	103,7	118,4	114,1
hbo	73,2	73,1	77,1	83,3	83,5
wo	24,3	24,1	24,8	25,9	25,7
In procenten ten opzichte van aantal basisbeurs	39	39	39	41	39
C) Studerenden met een beurs per onderwijssoort (percentage)					
Totaal	78	80	79	81	82
bol	92	89	90	94	98
hbo	81	85	81	82	82
wo	62	61	61	61	62
D) Basisbeurs: percentage uitwonenden naar onderwijssoort					
Totaal	44	44	44	45	46
bol	26	26	28	31	33
hbo	46	45	45	46	46
wo	72	71	72	72	72
E) Studerenden met een OV-studentenkaart (aantal)					
Totaal	527,9	559,5	592,0	622,8	637,7
bol	164,3	178,9	195,7	213,8	219,1
hbo	234,0	244,8	253,2	262,2	270,7
wo	129,7	135,8	143,1	146,8	148,0

Wet tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten

Tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten

De Wet tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten (WTOS) is vanaf 1 augustus 2001 van kracht. De WTOS bevat bepalingen voor de tegemoetkoming in studiekosten voor:

- scholieren tot 18 jaar, die voltijds vo of de voltijdse opleiding volgen in de bol (TS17-). Studerende jonger dan 18 jaar die niet per 1 september, maar per 1 oktober onder de WSF vallen hebben tot die datum ook recht op TS17-;
- studerende van 18 jaar en ouder die (deeltijd) voortgezet algemeen volwassenenonderwijs (vavo) volgen of een lerarenopleiding in het hoger onderwijs (WTOS18+);
- voltijds studerende van 18 jaar en ouder in het voortgezet onderwijs (VO18+).

Aantal WTOS-gerechtigden

Het aantal TS17- gerechtigden is een paar jaar stabiel geweest, maar neemt vanaf 2006 weer af. De daling in 2006 en 2007 vloeit voort uit zowel een daling van het aantal leerlingen als uit minder gebruik.

Het aantal gerechtigden voor de WTOS18+ daalt vanaf 2005. De aantallen VO18+ vertonen in de periode 2003-2007 een stijgende lijn.

Normbedragen

In de WTOS worden voor verschillende groepen verschillende normbedragen onderscheiden, afhankelijk van leeftijd en opleiding. De normbedragen worden jaarlijks geïndexeerd.

De tegemoetkoming voor TS17- bestaat uit een:

- bedrag voor schoolkosten;
- bedrag (voor zover nog van toepassing) voor de onderwijsbijdrage (lesgeld).

De WTOS18+ bestaat uit een:

- tegemoetkoming in de onderwijsbijdrage (cursus-, college- of lesgeld);
- tegemoetkoming in de schoolkosten.

Tot slot is er een tegemoetkoming voor VO18+, bestaande uit een:

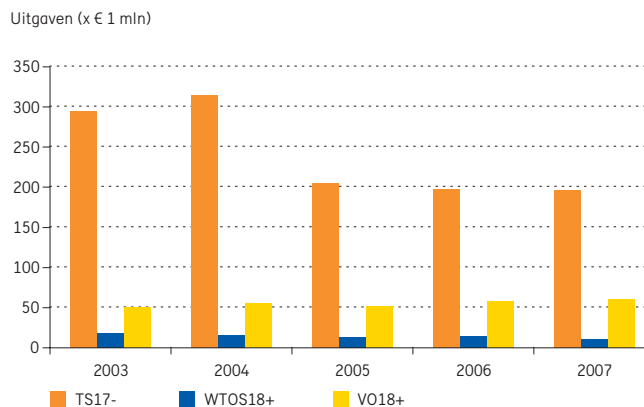
- basistoelage met uitwonendtoeslag;
- tegemoetkoming in lesgeld (voor zover nog van toepassing);
- tegemoetkoming in de overige schoolkosten.

De tegemoetkoming is afhankelijk van de hoogte van het inkomen van de ouders (TS17- en VO18+) of het eigen inkomen (WTOS18+). De tegemoetkoming VO18+ kent bovendien een basistoelage onafhankelijk van het ouderlijk inkomen.

WTOS-uitgaven

De uitgaven voor zowel de TS17-, de WTOS18+ als de VO18+ vertonen tot en met 2007 een beeld dat redelijk aansluit bij het verloop van het aantal gerechtigden. In 2005 zijn de uitgaven sterk gedaald, met name bij TS17-. Dit wordt veroorzaakt door de afschaffing van het lesgeld en daarmee de vergoeding hiervoor in de WTOS voor alle leerlingen in het voltijd vo en deelnemers in de bol van 16 en 17 jaar (zie ook 'Lesgeldontvangsten' op pag. 134).

Figuur 9.6 Uitgaven WTOS naar soort regeling

Tabel 9.5

Bron

Jaarverslagen OCW

Toelichting

- WTOS18+: inclusief vavo
- A) en C) In 2005 dalen de uitgaven sterk door de afschaffing van het lesgeld per 2005/06 in het vo en voor 16- en 17-jarigen in de bol en vavo

Kerncijfers WTOS naar onderwijssoort

	2003	2004	2005	2006	2007
A) Uitgaven WTOS (x € 1 mln)					
Totaal	363,2	386,5	268,3	269,2	267,6
TS17-	294,6	314,8	204,7	197,1	195,5
vo	201,5	209,5	154,8	151,7	150,8
bol + ho	93,1	105,3	49,9	45,4	44,7
WTOS18+	17,5	15,9	12,2	14,0	11,2
vo	1,3	1,5	1,3	1,4	0,9
ho	16,3	14,4	10,9	12,6	10,3
VO18+	51,1	55,8	51,3	58,1	60,9
B) Studerenden met WTOS (aantal x 1.000)					
TS17-	367,2	365,8	363,7	338,3	321,8
vo	294,1	292,5	290,5	271,3	259,8
bol + ho	73,1	73,3	73,2	66,9	62,0
WTOS18+	17,0	16,7	12,4	13,6	11,1
vo	2,7	3,3	2,7	2,8	1,9
ho	14,3	13,4	9,7	10,8	9,1
VO18+	27,1	28,7	29,6	30,5	31,5
C) Uitgaven per studerende met WTOS per jaar (x € 1)					
TS17-	802	861	563	583	608
vo	685	716	533	559	580
bol + ho	1.273	1.437	682	678	721
WTOS18+	1.031	951	985	1.028	1.012
vo	466	438	478	491	488
ho	1.140	1.079	1.129	1.165	1.123
VO18+	1.884	1.945	1.734	1.904	1.929

Tabel 9.6

Bron

Rijksbegrotingen OCW

Toelichting

- Totale tegemoetkoming WTOS18+ bestaat uit studiekosten en lesgeld/cursusgeld/collegegeld

Normbedragen WTOS (in euro's)

	2003	2004	2005	2006	2007
TS17- per jaar					
Schoolkosten vo onderbouw	541	559	571	578	588
Schoolkosten vo bovenbouw	614	635	648	656	667
Schoolkosten bol	906	937	957	968	985
Lesgeld vo en bol	916	936	949	963	975
WTOS18+ per jaar					
Maximale totale tegemoetkoming vo	535	548	559	567	576
Totale tegemoetkoming ho	1.156	1.176	1.189	1.196	1.207
VO18+ per maand					
Basistoelage uitwonend	211	219	223	226	230
Basistoelage thuiswonend	91	94	96	97	99
Lesgeld vo en bol	76	78	79	80	81
Schoolkosten	51	53	54	55	56

Les- en cursusgeld en actuele thema's

Les- en cursusgeld

In de Les- en Cursusgeldwet (LCW) is bepaald voor wie, wanneer en op welke wijze de hoogte van het lesgeld wordt vastgesteld. Ook zijn in de wet nadere bepalingen betreffende de cursusgeldten opgenomen. De IB-Groep in Groningen int het lesgeld. Collegegeldten worden geïnd door de ho-instellingen.

Lesgeldontvangsten

Het aantal lesgeldplichtigen vertoont tot 2005 een stijgende lijn. In 2005 volgt een forse daling. Dit komt omdat met ingang van schooljaar 2005/06 het lesgeld is afgeschaft voor alle 16- en 17-jarige deelnemers in de bol en in het vavo en voor alle leerlingen in het voltijd vo (vmbo, havo en vwo), het speciaal onderwijs (so) en het voortgezet speciaal onderwijs (vso). Vanaf schooljaar 2005/06 vraagt OCW alleen aan deelnemers in de bol en het vavo die op 1 augustus van het schooljaar 18 jaar of ouder zijn een bijdrage voor het volgen van onderwijs.

Lesgeldontvangsten zijn afhankelijk van het aantal lesgeldplichtigen en de hoogte van het lesgeld. Het lesgeld wordt jaarlijks geïndexeerd op basis van de inflatie. De ontvangsten vanaf 2005 volgen min of meer de hiervoor beschreven daling van het aantal lesgeldplichtigen vanaf schooljaar 2005/06. De mogelijkheid van het gespreid betalen is met ingang van schooljaar 2004/05 van drie termijnen uitgebreid tot zes termijnen. Vanaf het schooljaar 2005/06 wordt lesgeld door zo'n 120 duizend mensen gespreid betaald. Ter informatie is in de tabel hiernaast ook het verschuldigde collegegeld vermeld.

Omzetting prestatiebeurs naar gift

In het studiejaar 1996/97 is de prestatiebeurs in het ho ingevoerd. Studenten die dat jaar voor het eerst in het ho zijn ingestroomd vallen onder de prestatiemeting. Voor deze studenten geldt dat in eerste instantie de studiefinanciering een lening is. Na het behalen van de prestatie-eis wordt de lening in een definitieve gift omgezet. De prestatie-eis was: het behalen van 50 procent van de studiepunten in het eerste jaar, en het behalen van het diploma binnen 10 jaar. Per 1 september 2004 is de omzetting na het eerste jaar vervallen. Met ingang van studiejaar 2005/06 geldt ook een prestatiebeurs voor studenten in de bol niveau 3 en 4.

In 2001 is voor het eerste cohort ho-studenten (1996/97) die onder het prestatiebeurs regime vallen, op basis van behaalde diploma's, de prestatielening in een gift omgezet. Het bedrag aan leningen dat is omgezet in een gift neemt in de volgende jaren toe, doordat steeds meer cohorten die onder het prestatiebeursregime vallen afstuderen. Vanaf 2004 nemen de omzettingen verder toe, omdat nu ook het

eerste cohort afstudeert waarbij de OV-kaart ook onder het prestatiebeursregime valt. In 2006 is voor het eerst het effect van het per studiejaar 2004/05 vervallen van de automatische omzetting van de prestatiebeurs na het eerste jaar in gift zichtbaar.

Voor de (vrijwel) afgeronde cohorten 96/97 tot en met 99/00 geldt dat 88 tot 89 procent van de prestatiebeurstoekenningen is omgezet in een gift.

Aantal studenten met rentedragende lening

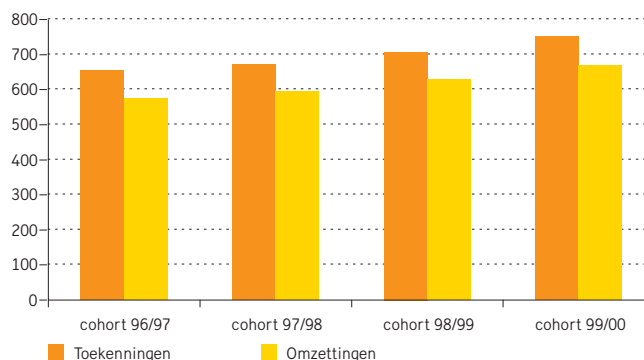
Studenten kunnen naast hun basisbeurs en eventuele aanvullende beurs lenen (zie pag. 128). Studenten in het ho die geen recht meer hebben op een basisbeurs kunnen nog drie jaar een lening ontvangen. Met ingang van studiejaar 2007/08 kunnen studenten ook het verschuldigde collegegeld lenen, met een plafond van vijf keer het wettelijke collegegeld. Het aantal studenten dat leent en de uitgaven aan leningen nemen jaarlijks fors toe.

Ontwikkeling in de gemiddelde aanvullende beurs

Voor alle schoolsoorten vertoont de ontwikkeling van de gemiddelde aanvullende beurs over het algemeen een stijgende lijn. Dit hangt vooral samen met de stijging van het normbedrag aanvullende beurs als gevolg van de compensatie voor de inflatie (indexering). Door het nieuwe zorgstelsel is de aparte tegemoetkoming voor particulier verzekerde studenten met ingang van 2006 komen te vervallen. Ter compensatie hiervan is de aanvullende beurs structureel verhoogd en was er in 2006 tevens een eenmalige verhoging. Ook de basisbeurs is voor alle studenten verhoogd.

Figuur 9.7 Omzettingen prestatiebeurs ho naar gift

Per studiecohort (x € 1 mln)

Tabel 9.7
Bron

Rijksbegrotingen en Jaarverslagen OCW

Toelichting

- Aantallen ultimo jaar
- A) en B) In 2005 dalen de ontvangsten en het aantal lesgeldplichtigen sterk door de afschaffing van het lesgeld per 2005/06 in het vo en voor 16- en 17-jarigen in de bol en vavo

Les- en collegegeld

	2003	2004	2005	2006	2007
A) Lesgeld ontvangsten (x € 1 mln)					
Totaal	409,4	449,5	203,0	181,0	188,7
(v)so, vo	163,9	173,9	0,7	1,0	0,0
bve (bol)	245,5	275,7	202,3	180,0	188,7
B) Lesgeldplichtigen per schooljaar (aantal x 1.000)					
Totaal	467	482	187	193	192
(v)so, vo	187	186	0	0	0
bve (bol)	280	295	187	193	192
C) Normbedragen les- en collegegeld per schooljaar (x € 1)					
Lesgeld	916	936	949	963	975
Collegegeld	1.445	1.476	1.496	1.519	1.538

Tabel 9.8
Bron

 Rijksbegrotingen OCW en realisatie
 IB-Groep

Toelichting

- A) Vanaf 2006 hebben de omzettingen alleen betrekking op diploma-omzettingen, de eerstejaarsomzetting is vanaf dat jaar vervallen
- B) De omzettingen naar gift voor cohorten 98/99 en 99/00 bestaan deels nog uit verwachtingen omdat de 10-jaars termijn nog niet verstreken is

Studievoortgangscontrole prestatiebeurs en opnamepercentage potentieel leenrecht

	2003	2004	2005	2006	2007
A) Omgezet naar gift a.g.v. studievoortgangscontrole					
Bedragen (x € 1 mln)	499,4	616,6	725,4	626,6	711,3
Bursalen (aantal x 1.000)	122,1	148,3	142,7	76,5	90,9
B) Omzettingen prestatiebeurs ho naar gift per cohort					
Totaal toekenningen (x € 1 mln)		96/97	97/98	98/99	99/00
Totaal omzettingen naar gift (x € 1 mln)		653,5	672,7	707,8	752,0
Percentage omzettingen		575,1	595,4	629,9	669,3
		88	89	89	89
C) Aantal studenten met een lening (x 1.000)					
Totaal	2003	2004	2005	2006	2007
bol	117,4	136,8	156,9	175,3	191,3
hbo	14,6	18,4	22,9	28,4	32,5
waarvan zonder basisbeurs	51,6	59,6	68,8	77,5	85,3
	21,6	21,2	24,4	20,6	20,9
wo	51,2	58,8	65,2	69,4	73,5
waarvan zonder basisbeurs	31,2	32,2	36,1	33,2	31,7
D) Uitgaven rentedragende leningen (x € 1 mln)					
Totaal	578,6	726,1	867,4	942,9	1124,7
bol	65,3	80,1	106,4	110,7	166,3
hbo	251,0	314,8	375,1	417,2	494,4
wo	262,3	331,2	385,9	415,0	463,9

Tabel 9.9
Bron

Jaartellingen IB-Groep

Toelichting

- In tegenstelling tot in Kerncijfers 2002-2006 nu totale aanvullende beurs en niet alleen het gift-deel

Gemiddelde aanvullende beurs per maand (in euro's)

	2003	2004	2005	2006	2007
bol	244	257	259	268	281
hbo	163	170	173	187	188
wo	182	186	182	195	187

Stelsel en financiën kinderopvang

Stelsel

De Wet kinderopvang, die in 2005 in werking is getreden, regelt de financiering en waarborgt de kwaliteit van de kinderopvang. Dit was een stelselwijziging vooral door de overgang naar vraagfinanciering en de introductie van landelijk uniforme kwaliteitsregels. In dit hoofdstuk zijn alleen gegevens vanaf 2005 opgenomen, omdat een goede vergelijking met voorgaande jaren niet mogelijk is.

Kinderopvang betreft, zoals omschreven in de Wet kinderopvang, dagopvang voor kinderen van 0 tot 4 jaar in een crèche of een kinderdagverblijf, buitenschoolse opvang (voor- en naschoolse opvang en vakantieopvang) voor kinderen in de basisschoolleeftijd en gastouderopvang via een geregistreerd gastouderbureau voor kinderen tot en met de basisschoolleeftijd.

Financiering

Kinderopvang vormt een stelsel van vraagfinanciering en tripartiete financiering (ouders, werkgevers en overheid). Ouders ontvangen van de overheid en van werkgevers (via de overheid) een tegemoetkoming (kinderopvangtoeslag) waarmee zij de kinderopvang van hun keuze kunnen betalen. De tegemoetkoming wordt alleen verstrekt aan ouders die werk (als werknemer én als zelfstandige) of de toeleiding naar werk combineren met zorg voor hun kind(eren). De kinderopvangtoeslag wordt uitbetaald door de Belastingdienst/Toeslagen. Voor kinderopvang op grond van sociaal-medische indicatie (van de ouder of van het kind) kunnen gemeenten ouders een tegemoetkoming verstrekken.

In 2007 heeft de rijksoverheid 2.058 miljoen euro aan kinderopvangtoeslag uitgegeven. Ouders hebben na aftrek van de bijdragen van overheid en werkgevers circa 400 miljoen euro aan kinderopvang uitgegeven.

Overheidsbijdrage

De Wet kinderopvang is een 'open einde regeling' in de zin dat de uitgaven voor kinderopvang direct voortvloeien uit het gebruik van kinderopvang. De hoogte van de tegemoetkoming van de overheid is afhankelijk van het gezamenlijke toetsingsinkomen van de beide ouders. De tegemoetkoming betreft een percentage van de werkelijke kosten tot een bepaalde maximum uurprijs.

Werkgeversbijdrage

Vanaf 2007 is er een verplichte werkgeversbijdrage. Deze wordt gelijktijdig met de overheidsbijdrage door de Belastingdienst/ Toeslagen aan de ouders uitgekeerd. Uitgangspunt van de Wet kinderopvang is een werkgeversbijdrage per ouder van een zesde deel van de kosten van

de kinderopvang (tot de maximum uurprijs). Bij éénoudergezinnen betaalt het Rijk het ontbrekende zesde deel. Voor ouders die niet werken, maar deelnemen aan een traject gericht op toeleiding naar werk betaalt de gemeente of het Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen (UWV) een zesde deel van de kosten van kinderopvang (tot de maximum uurprijs).

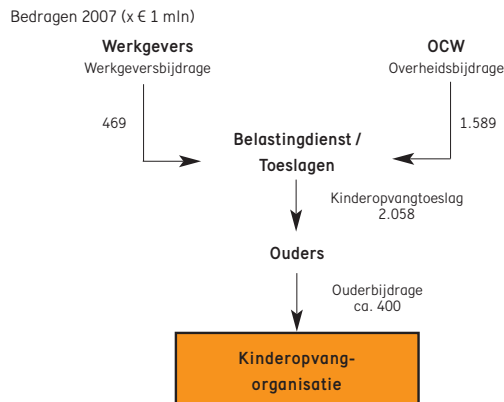
Ouderbijdrage

De ouderbijdrage is het bedrag dat ouders voor kinderopvang zelf moeten betalen in aanvulling op de kinderopvangtoeslag. Afhankelijk van het inkomen per huishouden, varieerde de ouderbijdrage voor het eerste kind in 2007 van 0,34 tot 3,77 euro per uur en voor de volgende kinderen van 0,34 tot 0,52 euro per uur (uitgaande van een prijs van 5,65 euro per uur).

Uurprijzen

De aanbieders van kinderopvang bepalen de prijs van de aangeboden kinderopvang. De oudercommissies hebben hierover een wettelijk adviesrecht. De gemiddelde uurprijs bedroeg in 2007 5,52 euro voor kinderopvang tot vier jaar en 5,62 euro voor kinderopvang vanaf vier jaar. De hoogte van de kinderopvangtoeslag is gebonden aan een maximum uurprijs. In 2007 bedroeg deze maximum uurprijs 5,86 euro voor dag- en gastouderopvang tot vier jaar en 6,02 euro voor buitenschoolse en gastouderopvang in de basisschoolleeftijd. Vanaf 2008 geldt er één maximum uurprijs voor kinderopvang onder en boven de vier jaar.

Figuur 10.1 Financieringsstromen kinderopvang

Tabel 10.1

Bron

Jaarverslagen SZW (2005, 2006)
Jaarverslag OCW (2007)

Toelichting

- De uitgaven voor 2005, 2006 en 2007 zijn niet direct vergelijkbaar
- Inclusief uitgaven voor kinderopvang op grond van sociaal-medische indicatie
- De uitgaven 2005 en 2006 zijn exclusief werkgeversbijdragen; 2007 is inclusief.
- In 2005 nog geen ontvangsten op basis van kinderopvangtoeslag; definitief vaststellen vindt vanaf 2006 plaats
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel F

Tabel 10.2

Bron

Beleidsinformatie Belastingdienst

Toelichting

- Gegevens 2005, 2006, 2007 zijn lastig te vergelijken (bijv. in 2006 kregen de hoogste inkomens geen bijdrage van de overheid)
- Rekenvoorbeeld uitgaande van een gemiddelde uurprijs van 5,65 euro
- WML = Wettelijk Minimumloon
- Bruto modaal jaarinkomen in 2007 is 30.000 euro (CPB)

Tabel 10.3

Bron

Beleidsinformatie Belastingdienst

Toelichting

- Maximum uurprijs: maximum uurprijs waarvoor ouders een toeslag kunnen krijgen in de kinderopvang
- Gemiddelde uurprijs op grond van feitelijke prijzen

Financiële kerncijfers kinderopvang (x € 1 mln)

	2005	2006	2007
Totaal uitgaven kinderopvang	(675)	(931)	2.064,2
Wet kinderopvang	(667)	(921)	2.057,6
Subsidies	(6)	(9)	5,5
Overig	(2)	(1)	1,1
Totaal ontvangsten kinderopvang	(43)	(71)	517,4

Ouderbijdrage per uur (in euro's)

	2007
Ouderbijdrage eerste kind	
Toetsingsinkomen 130% WML	0,34
Toetsingsinkomen 1,5x modaal	0,88
Toetsingsinkomen 3x modaal	2,28
Toetsingsinkomen meer dan 130.000 euro	3,77
Ouderbijdrage volgende kinderen	
Toetsingsinkomen 130% WML	0,20
Toetsingsinkomen 1,5x modaal	0,30
Toetsingsinkomen 3x modaal	0,47
Toetsingsinkomen meer dan 130.000 euro	0,52

Uurprijzen kinderopvang (in euro's)

	2005	2006	2007
Maximum uurprijs 0-4 jarigen	5,68	5,72	5,86
Maximum uurprijs 4-12 jarigen	6,13	6,03	6,02
Gemiddelde uurprijs 0-4 jarigen	5,34	5,45	5,52
Gemiddelde uurprijs 4-12 jarigen	5,51	5,67	5,62

Kwaliteit en gebruik kinderopvang

Kwaliteit van kinderopvang

Omdat kinderopvang betrekking heeft op verzorging en opvoeding van jonge kinderen biedt de Wet kinderopvang waarborgen voor de kwaliteit van de kinderopvang. Deze wet stelt eisen aan de kwaliteit van de formele kinderopvang. Er zijn globale eisen ('verantwoorde kinderopvang') en concrete eisen: o.a. een verplichte verklaring omtrent het gedrag (VOG) voor personeel in de kinderopvang, een risico-inventarisatie veiligheid en gezondheid, het gebruik van de Nederlandse taal. De sector (ondernemers en ouders) heeft de globale eisen via zelf-regulering verder ingevuld in landelijke normen (laatste convenant kwaliteit kinderopvang; februari 2008). De rijksoverheid heeft deze normen één op één overgenomen in beleidsregels en deze normen - samen met de concrete eisen uit de wet - toetsbaar uitgewerkt in toetsingskaders voor de GGD. Sinds de Wet kinderopvang is alle formele opvang verplicht zich bij de gemeente te melden. De opvang wordt geregistreerd en gecontroleerd door de GGD. Zo wordt illegale opvang bestreden en worden kindercentra die te kort schieten aangepakt. De gemeenten (GGD) zijn verantwoordelijk voor het eerstelijns toezicht op de kwaliteit van de kinderopvang. Uit het rapport van het tweedelijns toezicht van december 2007 blijkt dat in 2006 de helft van de gemeenten het toezicht- en handhavingsbeleid had vastgesteld. In 2006 is bij 90 procent van de kinderopvanglocaties en gastouderbureaus de verplichte inspectie uitgevoerd. In 2007 hebben de gemeenten zich verbeterd en heeft 85 tot 90 procent van de gemeenten het toezicht- en handhavingsbeleid vastgesteld. De score van kinderdagverblijven op proceskwaliteit was in 2005 gemiddeld 3,1 op een schaal van 1 tot 7. Daarmee werd voldaan aan de meest basale criteria. Wel

was sprake van een achteruitgang ten opzichte van eerdere metingen (in 2001 en 1995). De meting wordt in 2008 herhaald.

Gebruik van kinderopvang

Volgens gegevens van de Belastingdienst maakten eind 2007 557.000 kinderen gebruik van kinderopvang. Het grootste deel hiervan betrof de dagopvang (283.000 kinderen). 176.000 kinderen gingen naar de buitenschoolse opvang. 60.000 kinderen tot 4 jaar en 38.000 kinderen op de basisschool maakten eind 2007 gebruik van gastouderopvang.

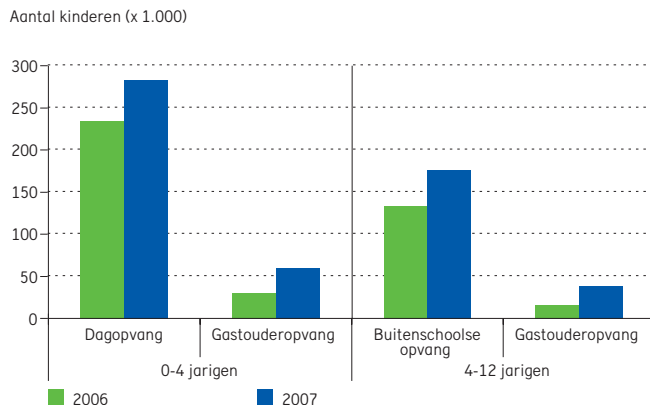
Gebruik naar inkomensklasse

Vanwege de doelstelling van financiële toegankelijkheid wordt de verdeling van het gebruik van kinderopvang over diverse inkomensklassen gevolgd. Bij de interpretatie van de gegevens is zorgvuldigheid geboden, omdat niet gelijktijdig de behoefte aan kinderopvang in de diverse inkomensklassen bekend is. Door de invoering van de verplichte werkgeversbijdrage vanaf 2007 is kinderopvang voor ouders die tot die datum geen volwaardige werkgeversbijdrage ontvingen goedkoper geworden. De omvang van dit effect varieert per inkomensklasse, omdat voor de huishoudens tot 45.000 euro (ongeveer anderhalf modaal) een gedeeltelijke inkomensafhankelijke compensatie gold. Door de verplichte werkgeversbijdrage ontvangen ouders nu zonder extra inspanning de werkgeversbijdrage per ouder van een zesde deel van de kosten (tot de maximum uurprijs). Dit heeft ook gevolgen voor de praktische toegankelijkheid van de kinderopvang.

Gebruik naar inkomensbron

Om in aanmerking te komen voor de kinderopvangtoeslag moeten ouders (beide) werken (als werknemer of als zelfstandige) of behoren tot een doelgroep van de Wet kinderopvang (zoals ouders die deelnemen aan een traject gericht op toekomstige arbeidsdeelname). Van de huishoudens die in 2007 een kinderopvangtoeslag ontvingen was 17 procent éénoudergezin. Bij éénoudergezinnen is 76 procent van de ouders werknemer, 3 procent van de ouders zelfstandige en behoort 21 procent tot een doelgroep van de Wet kinderopvang. Bij de tweoudergezinnen die in 2007 een kinderopvangtoeslag ontvingen waren in 88 procent beide ouders werknemer. In 10 procent van de tweoudergezinnen is één van beide ouders werknemer. In tegenstelling tot de éénoudergezinnen is het aantal ouders dat behoort tot een doelgroep in de tweoudergezinnen beperkt. De situatie dat de groep waarvan beide ouders behoren tot de doelgroep is nagenoeg afwezig. De situatie dat één van beide ouders behoort tot een doelgroep is beperkt (1 procent). Bij 9 procent van de tweoudergezinnen is een van de ouders een zelfstandige. Dit aandeel is aanmerkelijk groter dan bij de éénoudergezinnen. De verhoudingen zijn over de jaren 2005, 2006 en 2007 ongeveer gelijk.

Figuur 10.2 Gebruik kinderopvang

Tabel 10.4**Bron**

Beleidsinformatie Belastingdienst

Toelichting

- Gebaseerd op cumulatieve gegevens, incl. gegevens na afloop van het kalenderjaar
- Gastouderopvang 0-12 jarigen: incl. kinderen die zowel van dagopvang en/of buitenschoolse opvang, als van gastouderopvang gebruik maken
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel F

Gebruik kinderopvang (aantal x 1.000)

	2005	2006	2007
Totaal aantal kinderen (0-12 jarigen)	348	413	557
Dagopvang en gastouderopvang (0-4 jarigen)		264	343
Alleen dagopvang	208	234	283
Alleen gastouderopvang		30	60
Buitenschoolse opvang en gastouderopvang (4-12 jarigen)		149	214
Alleen buitenschoolse opvang	112	133	176
Alleen gastouderopvang		16	38
Gastouderopvang (0-12 jarigen)	28		

Tabel 10.5**Bron**

Beleidsinformatie Belastingdienst

Toelichting

- WML= Wettelijk Minimumloon
- Bruto modaal jaarinkomen is in 2005, 2006 en 2007 respectievelijk 28.500, 29.500 en 30.000 euro (CPB)
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel F

Gebruik kinderopvang naar inkomensklasse (aantal x 1.000)

	2005	2006	2007
Totaal aantal kinderen	348	413	557
Inkomensklasse <130% WML	50	62	77
Inkomensklasse tussen 130% WML en 1,5x modaal	89	109	148
Inkomensklasse tussen 1,5x en 2x modaal	89	102	136
Inkomensklasse >2x modaal	120	140	196

Tabel 10.6**Bron**

Beleidsinformatie Belastingdienst

Toelichting

- Met doelgroep wordt hier de gemeentelijke en UWV doelgroepen van de Wet kinderopvang bedoeld.

Gebruik kinderopvang naar inkomensbron (aantal x 1.000)

	2005	2006	2007
Totaal aantal tweeoudergezinnen	196	223	296
Beide ouders werknemer	170	196	260
Eén werknemer en één zelfstandige	15	19	27
Eén werknemer en één doelgroep	6	4	4
Beide ouders zelfstandige	2	3	4
Eén zelfstandige en één doelgroep	1	0	0
Beide ouders doelgroep	2	1	1
Totaal aantal éénoudergezinnen	42	50	61
Werknemer	33	36	46
Zelfstandige	1	1	2
Doelgroep	8	13	13

Organisaties en personeel kinderopvang

Inleiding

Vanuit het systeem van vraagfinanciering en marktwerking in de kinderopvang heeft het ministerie geen directe betrokkenheid bij het aantal aanbieders van kinderopvang, het aantal locaties waar kinderopvang wordt aangeboden of het aantal mensen dat werkzaam is in de kinderopvang. Het ministerie heeft over de capaciteit in de kinderopvang geen structurele informatiestromen. De in deze publicatie opgenomen gegevens zijn gebaseerd op incidentele onderzoeken. Door onder andere verschillende onderzoeksmethoden zijn cijfers over meerdere jaren niet direct vergelijkbaar.

Aantal organisaties en locaties

Volgens onderzoek van Regioplan (Basisgegevens kinderopvang, 2007) waren er op 1 januari 2007 1.571 kinderopvangorganisaties die op 6.381 locaties (3.359 locaties dagopvang en 3.022 locaties buitenschoolse opvang) kinderopvang aanboden. Dit betrof 224.467 kindplaatsen.

Werknemers in kinderopvang

Volgens gegevens van het Pensioenfonds Zorg en Welzijn, zoals bewerkt door 'FCB Dienstverleners in Arbeidsmarktvragestukken' waren er eind 2007 64.000 werknemers in de kinderopvang. Bijna alle werknemers zijn vrouw (96,5 procent). De gemiddelde deeltijd-factor ligt op 59 procent en de gemiddelde leeftijd van de werknemers is 35 jaar.

Capaciteit

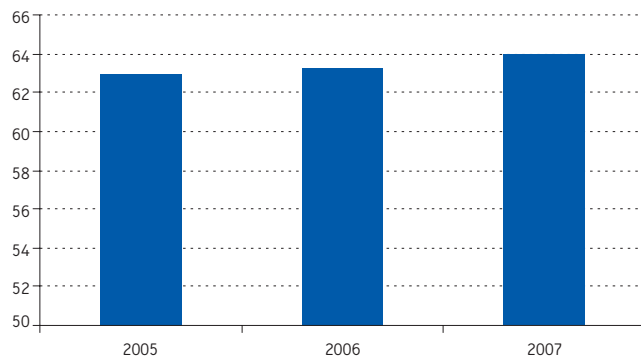
De capaciteit in de kinderopvang is voor dagopvang en buitenschoolse opvang uit te drukken in kindplaatsen. Een kindplaats kan worden bezet door meerdere kinderen afhankelijk van het gebruik per kind en de bezettingsgraad van de kinderopvangorganisatie. De aanname voor 2007 is dat elke plaats door gemiddeld 1,9 kind wordt bezet.

In de dagopvang en de buitenschoolse opvang samen is de capaciteit gegroeid van circa 199.000 plaatsen eind 2004 (onderzoek Research voor Beleid) naar circa 224.000 plaatsen eind 2006 (onderzoek Regio-plan). Volgens een bewerking van de Belastingdienst gegevens is de capaciteit eind 2007 circa 242.000 plaatsen.

De capaciteit voor de gastouderopvang is niet uit te drukken in kindplaatsen.

Figuur 10.3 Werknemers in kinderopvang

Totaal aantal werknemers (x 1.000)

Tabel 10.7

Bron

Pensioenfonds Zorgen Welzijn

Toelichting

- Bewerkt door 'FCB Dienstverleners in Arbeidsmarktvragestukken'
- Exclusief organisaties zonder personeel
- Ziekteverzuim 2007 is over medio 2007

Werknemers in kinderopvang

	2005	2006	2007
Organisaties (aantal)			
Totaal	1.428	1.516	1.571
Werknemers (aantal x 1.000)			
Totaal	63,0	63,3	64,0
Onder CAO	54,1	57,3	58,0
Gemiddelden			
Gemiddelde deeltijdfactor (in procenten)	57,2	57,0	58,7
Gemiddelde leeftijd (in jaren)	35	35	35
Samenstelling naar geslacht (in procenten)			
Vrouw	96,0	96,0	96,5
Man	4,0	4,0	3,5
Ziekteverzuim			
Ziekteverzuim excl. zwangerschap (in procenten)	6,0	5,6	4,4
Meldingsfrequentie per persoon	1,3	1,3	.
Gemiddelde verzuimduur (in dagen)	8,8	9,0	.

Stelsel en financiën cultuur en media

Stelsel

De minister voor cultuur is verantwoordelijk voor het scheppen van voorwaarden voor het in stand houden, beheren, ontwikkelen, sociaal en geografisch spreiden of anderszins verbreden van cultuuruitingen. Overwegingen van kwaliteit en verscheidenheid zijn hierbij leidend (Wet op het specifiek Cultuurbeleid). Om deze algemene doelstelling van het cultuurbeleid te kunnen realiseren draagt het Rijk (mede) verantwoordelijkheid voor de instandhouding van een aantal stelsels: kunsten, musea, monumenten, archeologie, archieven en bibliotheken. Daarnaast wordt het beleid anno 2007 vormgegeven in een aantal specifieke beleidsprogramma's: Regionale Dynamiek (Actieplan Cultuurbereik, Geldstroom Beeldende Kunst en Vormgeving), Cultuur en Ruimte, Cultuur en School, Culturele Diversiteit, Cultuur en ICT, Cultuur en Economie en Internationaal Cultuurbeleid. Over het te voeren beleid en de instellingssubsidies wordt advies gevraagd aan de Raad voor Cultuur. Het resultaat wordt samengevat en toegelicht in de vierjaarlijkse cultuurnota. Met ingang van 2009 vindt een herziening plaats van de subsidiesystematiek. Een substantieel deel van de subsidierelaties gaat over naar de cultuurfondsen. De minister houdt directe subsidierelaties met instellingen die een functie vervullen in de zogenoemde basisinfrastructuur. Daarbinnen zijn aangewezen instellingen met een langjarig subsidieperspectief en instellingen met een vierjarig subsidieperspectief (Kunst van Leven. Hoofdpijnen van cultuurbeleid, juni 2007).

Over het algemeen geldt dat het bevorderen van de kwaliteit en de diversiteit van het aanbod wordt nagestreefd, onder andere door middel van de subsidiëring van instellingen en infrastructuur op het desbetreffende terrein. Ook wordt ernaar gestreefd om de cultuurdeelname, en die van jongeren en allochtonen in het bijzonder, te bevorderen. Voor het aanbod worden instellingen gesubsidieerd op de volgende terreinen: Kunsten (podiumkunsten, beeldende kunst, bouwkunst en vormgeving, nieuwe media en film, amateurkunst en cultuureducatie), Cultureel Erfgoed (monumenten, musea, archieven, archeologie), Letteren en Bibliotheken en Media (met name omroepbestel). De Mediawet behandelt de verantwoordelijkheden en de taken van de overheid op het terrein van de publieke omroep, de commerciële omroep en de pers.

Financiën

De subsidiëring vindt plaats op grond van de Wet op het specifiek cultuurbeleid (WSC), het Bekostigingsbesluit cultuuruitingen (BBCU), de Regeling subsidies en uitkeringen cultuuruitingen, de Monumen-

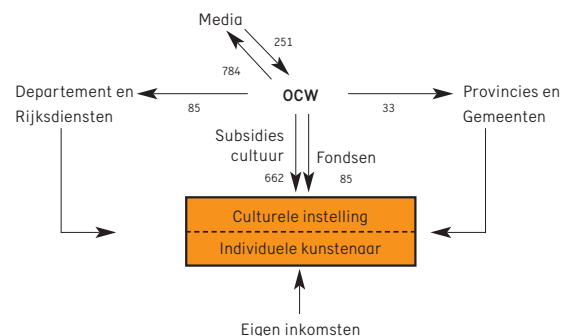
tenwet, de Archiefwet en de Mediawet. Het BBCU kent drie verschillende geldstromen, te weten: de meerjarige instellingssubsidies, de projectsubsidies en de specifieke uitkering. De verdeling van de grootste geldstroom, de meerjarige instellingssubsidies, vindt iedere vier jaar plaats op basis van een integrale afweging van subsidieaanvragen. De subsidie wordt verstrekt onder het regime van budgetfinanciering. Dit betekent dat instellingen een eventueel positief exploitatiesaldo binnen, de subsidieperiode, kunnen reserveren om later aan te wenden voor extra activiteiten of voor het opvangen van exploitatietekorten.

In de vier grote steden en sommige grotere gemeenten worden instellingen gezamenlijk gesubsidieerd door Rijk en gemeente. De onderlinge bestuurlijke afspraken hierover zijn vastgelegd in convenanten. De subsidiëring van kortlopende projecten en uitkeringen aan individuele kunstenaars en instellingen wordt uitgevoerd door landelijke fondsen die daartoe door het ministerie zijn opgericht.

De fondsen worden meerjarig gesubsidieerd. Aan de provincies en middelgrote gemeenten worden specifieke uitkeringen verstrekt voor ondersteuning van hun beleid (zoals het Actieplan Cultuurbereik, en de Geldstroom Beeldende Kunst en Vormgeving) en onderdelen van het project Cultuur en School. Met ingang van 2009 verdwijnen de meeste van deze specifieke uitkeringen als gevolg van het regeringsbeleid om de administratieve lasten voor medeoverheden te verminderen.

Figuur 11.1 Financieringsstromen cultuur en media

Bedragen 2007 (x € 1 mln)

Tabel 11.1

Bron

Jaarverslagen OCW

Toelichting

- A1) Beeldende kunsten is inclusief geldstroom BKV
- A3) Het budget voor de regionale omroep is met ingang van 2006 toegevoegd aan het Provinciefonds
- A5) Fondsen Letteren en Bibliotheken hebben uitsluitend betrekking op het onderdeel Letteren.

Financiële kerncijfers cultuur en media (x € 1 mln)

	2003	2004	2005	2006	2007
Uitgaven en ontvangsten cultuur en media					
A) Totaal uitgaven cultuur en media	1.549,4	1.672,2	1.732,7	1.691,3	1.657,6
A1) Totaal uitgaven kunsten	298,4	294,8	303,1	313,0	332,6
Beeldende kunsten, bouwkunst en vormgeving	44,9	41,8	43,2	51,5	45,8
Film	11,5	11,4	14,8	24,0	28,9
Podiumkunsten (incl. Cultuur en School)	179,8	180,1	184,5	176,7	192,3
Amateurkunst en kunsteducatie	24,5	29,0	26,4	26,9	27,6
Overige subsidies kunsten (incl. Actieplan Cultuurbereik)	37,6	32,5	34,2	33,9	38,0
A2) Totaal uitgaven bibliotheken en letteren	40,9	39,0	42,3	45,2	71,3
Bibliotheken	31,1	29,5	32,6	35,6	47,2
Letteren	8,5	8,3	8,4	8,3	10,3
Beelden voor de Toekomst	12,5
Nederlandse Taalunie	1,2	1,2	1,3	1,3	1,3
A3) Totaal uitgaven media	880,7	867,5	845,0	758,5	783,5
Wereldomroep	46,0	44,4	43,8	43,1	42,8
Regionale omroep	46,5	46,9	47,6	0,0	0,0
Overige uitgaven	87,5	103,5	82,1	95,0	16,8
Landelijke omroepen	700,7	672,7	671,5	620,4	723,9
Ledenomroepen en NPS	396,8	339,5	285,0	272,2	341,2
NOS RTV	143,9	142,4	109,7	95,3	98,6
NOS Diensten	76,2	68,4	71,9	62,5	74,9
Overige omroepen	59,0	57,5	42,8	38,7	39,7
Programmaversterking	.	42,3	139,8	128,3	130,6
Ontwikkeling nieuwe diensten	24,8	22,6	22,3	23,4	38,9
A4) Totaal uitgaven cultuurbeheer	229,5	267,0	371,6	396,8	296,2
Musea	140,6	157,7	166,2	152,5	186,1
Monumentenzorg	80,3	101,4	175,7	213,1	77,6
Archeologie	4,8	4,3	3,3	3,3	2,8
Archieven	3,9	3,7	26,4	27,9	29,7
A5) Fondsen	77,6	82,7	81,4	82,5	84,9
Kunsten: podiumkunsten	26,7	31,9	31,5	32,0	32,7
Kunsten: beeldende kunst en architectuur	23,7	25,7	23,2	23,3	23,8
Kunsten: film	11,4	10,8	12,2	12,2	12,5
Letteren en Bibliotheken	7,9	8,3	8,3	8,3	8,5
Erfgoed	7,9	6,0	6,2	6,7	7,4
A6) Overige uitgaven	22,3	25,9	17,6	25,6	4,0
A7) Apparaatsuitgaven	.	95,3	71,7	69,7	85,1
Nationaal archief	.	37,6	15,5	15,3	27,9
Bestuursdepartement / RACM / ICN	.	57,7	56,1	54,4	57,2
B) Totaal ontvangsten cultuur en media	256,6	275,3	353,9	265,0	276,0
B1) Ontvangsten cultuurbeheer	0,2	14,6	111,1	8,7	10,4
B2) Ontvangsten media: herkomst omroepmiddelen	253,6	259,3	239,0	252,9	251,2
Opbrengst etherreclame	213,0	217,0	181,0	194,0	188,0
Opbrengst rente	3,8	3,0	1,4	0,9	1,5
Overige ontvangsten	0,1	0,4	20,0	20,0	30,0
Ontvangsten verdeling radiofrequenties	36,7	38,9	36,6	38,0	31,7
B3) Overige ontvangsten	2,8	1,3	3,8	3,4	14,4

Kunsten

Sector

Het domein van de kunsten omvat de beeldende kunsten, bouwkunst, vormgeving, film, nieuwe media, podiumkunsten, amateurkunst-beoefening en kunsteducatie. Het beleid in deze sectoren krijgt grotendeels gestalte via instellingssubsidies in het kader van de Cultuurnota. De subsidiëring geschiedt op grond van de Wet op het specifieke cultuurbeleid (WSC), het Bekostigingsbesluit cultuuruitingen (BBCU) en de Regeling subsidies en uitkeringen cultuuruitingen.

Fondsen

Een deel van het rijksbeleid op het terrein van cultuur wordt uitgevoerd door de cultuurfondsen. Instellingen of individuele kunstenaars kunnen bij deze fondsen terecht voor ondersteuning van producties, projecten of (werk)beurzen. De volgende fondsen zijn actief: Fonds Podiumprogrammering en Marketing, Fonds Amateurkunst en Podiumkunst, Fonds voor de Scheppende Toonkunst, die met ingang van 2008 zijn samengegaan in het Nederlands Fonds voor de Podiumkunsten (NFPK), Nederlands Filmfonds, Fonds voor de Letteren, Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds, Fonds Beeldende Kunst Vormgeving en Bouwkunst, Mondriaan Stichting, Stimuleringsfonds Architectuur). Begin 2009 gaat een nieuw fonds van start: het Programmafonds Cultuurparticipatie.

Beleid

Het beleid voor de sector kunsten (en het bredere cultuurbeleid) wordt periodiek in grote lijnen vastgelegd. Meest recent is dit uiteengezet in 'Kunst van leven. Hoofdlijnen cultuurbeleid', uitgebracht in juni 2007. Deze nota bevat een cultuuragenda met de volgende onderwerpen: 'Ruimte voor de top: excellentie', 'Innovatie en e-cultuur', 'Een brede basis voor cultuur: cultuurparticipatie', 'Mooier Nederland' en tenslotte 'Een sterke cultuursector'. Daarnaast bevat de nota de verdere uitwerking van 'Verschil Maken', de herziening van de subsidiesystematiek vanaf 2009.

Naast de uitvoering van de Cultuurnota 2005-2008 en de voorbereiding van de periode 2009-2012 zijn in 2007 een aantal beleidsprogramma's voortgezet. Het Actieplan Cultuurbereik, een programma waarin wordt samengewerkt met 30 gemeenten en 12 provincies, heeft als doel het stimuleren van het bereik van kunsten en erfgoed. Het Actieplan is een cofinancieringsafpraak, waarbij het rijksbudget door de medeoverheden wordt gematched met een gelijk bedrag. De Geldstroom Beeldende Kunst en Vormgeving, die eind 2008 zal worden beëindigd, beoogt de versterking van het lokale en regionale beeldend kunstklimaat. Het programma Cultuur en Economie is gericht op versterking van creatieve industrie,

verbetering van randvoorwaarden van het intellectueel eigendom, internationalisering, en professionalisering van het cultureel management. Het programma Cultuur en school beoogt de versterking van het onderwijs in kunsten en erfgoed op scholen. Het ministerie werkt hierin samen met provincies, gemeenten, culturele instellingen en het onderwijs. Zo is in het voortgezet onderwijs het vak Culturele en kunstzinnige vorming (CKV) ingevoerd, en ontvangen scholieren in de basisvorming en het voortgezet onderwijs cultuurvouchers, waarmee de financiële drempel voor een bezoek aan culturele instellingen verlaagd wordt.

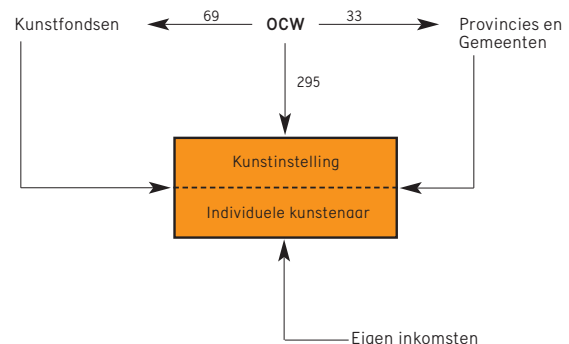
Uitvoeringen en bezoeken

In 2002 werden door OCW-gesubsidieerde instellingen ruim 12 duizend binnenlandse uitvoeringen gerealiseerd van professionele podiumkunst, een aantal dat in 2006 is opgelopen tot een kleine 15 duizend. Nevenstaande tabel geeft de verdeling over de disciplines. Het aantal uitvoeringen in het buitenland is fors toegenomen van ruim 1.800 in 2002 tot ruim 2.200 in 2006. Over een iets langere periode beschouwd zien we een breuk in de trend vanaf het jaar 2001. In dat jaar heeft een aanzienlijke uitbreiding plaatsgevonden van het aantal instellingen dat een plaats heeft gekregen in de cultuurnota.

In 2002 waren er ongeveer 3 miljoen bezoeken aan uitvoeringen van professionele podiumkunst. In 2006 is het aantal bezoeken toegenomen tot 3,2 miljoen. Het aantal bezoeken aan professionele podiumkunst in het buitenland is eveneens toegenomen. Van ruim 700 duizend bezoeken in 2002 naar ruim 850 duizend bezoeken in 2006.

Figuur 11.2 Financieringsstromen kunsten

Bedragen 2007 (x € 1 mln)

Tabel 11.2

Bron

Jaarverslagen instellingen

Toelichting

- Uitvoeringen en bezoeken exclusief festivals i.v.m. dubbeltellingen en exclusief uitvoeringen en bezoeken gesubsidieerd door Fondsen
- Uitvoeringen zijn in de tabel opgenomen exclusief specifieke uitvoeringen, waaronder activiteiten op scholen en begeleidingsuitvoeringen. Voor de orkesten betekent dit dat balletbegeleidingen niet meegeteld worden. Ook tellen uitvoeringen van de omroeporkesten niet mee.
- Muziektheater: inclusief opera en operette
- Theater: inclusief mime en poppenspel

Uitvoeringen van en bezoek aan OCW-gesubsidieerde podiumkunstgezelschappen

		2002	2003	2004	2005	2006
A) Aantal uitvoeringen						
Totaal	Nederland	12.578	12.964	13.354	14.499	14.769
Dans		1.702	1.633	1.449	1.949	1.964
Ensembles		1.179	1.332	1.404	1.287	1.279
Jeugdtheater		2.036	2.267	2.191	2.779	3.067
Muziektheater		417	360	459	628	607
Orkesten		662	731	650	667	660
Theater		6.582	6.641	7.201	7.189	7.192
Totaal	Buitenland	1.836	1.958	1.906	2.365	2.233
Dans		196	242	289	382	387
Ensembles		423	433	439	551	526
Jeugdtheater		484	476	403	641	482
Muziektheater		13	5	8	36	29
Orkesten		78	62	69	65	82
Theater		642	740	698	690	727
B) Aantal bezoeken (x 1.000)						
Totaal	Nederland	3.016	3.245	3.118	3.177	3.202
Dans		488	475	471	495	543
Ensembles		412	499	525	448	477
Jeugdtheater		269	305	292	296	304
Muziektheater		260	222	272	254	286
Orkesten		674	792	672	681	662
Theater		913	952	886	1.002	930
Totaal	Buitenland	708	663	715	761	856
Dans		117	137	174	184	161
Ensembles		216	201	218	250	308
Jeugdtheater		79	75	71	100	109
Muziektheater		8	2	3	11	17
Orkesten		134	95	117	103	139
Theater		154	153	131	113	122

Kunsten: film

Filmbeleid

In de periode 1999-2004 participeerde het ministerie van OCW, evenals Financiën en Economische Zaken, in het rijksstimuleringsbeleid voor de Nederlandse filmsector. Het pakket aan maatregelen had als doel het productievolume te vergroten en de marktpositie van de Nederlandse speelfilm te versterken. Het belangrijkste onderdeel hiervan was de fiscale regeling om private investeringen aan te trekken voor de productie van speelfilms (de c.v.-regeling). In 1999 ging de c.v.-regeling van start. Deze is echter na anderhalf jaar tijdelijk stopgezet. De regeling ging met verscherpte voorwaarden verder. In 2007 is dit omgezet in een structurele OCW-subsidie, de zogenaamde 'suppletie-regeling'. Vanaf 2005 is een budget ter hoogte van 20 miljoen euro per jaar beschikbaar dat grotendeels fiscaal zal worden ingezet, 15 miljoen hiervan ging naar de c.v.-regeling.

In maart 2006 publiceerde toenmalig staatssecretaris Van der Laan een beleidsbrief over het stimuleringsbeleid. Er werd zes miljoen toegevoegd aan het filmbudget. De brief had een koerswijziging tot gevolg die ondermeer in een nieuwe subsidieregeling resulteerde. Met deze regeling wordt de filmproductie voor een groter publiek gestimuleerd. Belangrijke aandachtspunten die minister Plasterk juni 2007 in 'Kunst van Leven' schetst, zijn het verbeteren van de beoordelingssystematiek door het Nederlandse Fonds voor de Film. Een meer transparante regelgeving heeft een zakelijker verhouding tussen fonds en producenten tot doel, en zal tevens het cultureel ondernemerschap van producenten bevorderen. De Raad van Cultuur zal daarnaast op korte termijn met een advies komen over het

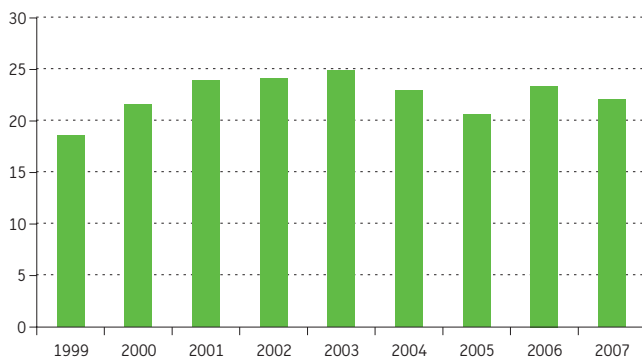
versterken van de kwaliteit van Nederlandse filmprojecten, ontwikkeling van talent, en de mogelijke consequenties van technologische vooruitgang op het gebied van digitalisering en intellectueel eigendom.

Bioscoopbezoek

Het aantal bioscoopbezoeken in Nederland is gedaald van 24,9 miljoen in 2003 tot 20,6 miljoen in 2005 om weer te stijgen tot 22,1 miljoen in 2007. Ruim drie kwart van het bioscoopaanbod in Nederland bestaat uit Amerikaanse films, maar de concurrentiepositie van de Nederlandse film is in de afgelopen jaren verbeterd. Het marktaandeel van de Nederlandse film lag in 1997 op 4 procent en schommelt de laatste jaren tussen de 10 en 14 procent. Dit lijkt met name een gevolg van het fiscale beleid ter stimulering van de Nederlandse publieksfilm. Vooral jongeren hebben de laatste jaren de Nederlandse film ontdekt. Daling van het aantal uitgekomen films in 2007 is het gevolg van onzekerheid over de voortzetting van de c.v.-regeling.

Figuur 11.3 Bioscoopbezoek

Aantal bezoeken (x 1 mln)

Figuur 11.4 Recette per uitgebrachte film

Bedragen (x € 1.000)

Tabel 11.3

Bron

Film Facts and Figures of the Netherlands
(Het Nederlands Fonds voor de Film)
www.filmfonds.nl

Toelichting

- Filmfonds = Het Nederlands Fonds voor de Film
- Lange speelfilms: alle in het jaar uitgekomen lange speelfilms inclusief publieksfilms tot stand gekomen via c.v.-regeling met en zonder subsidie van het Filmfonds
- (Semi-) publieke middelen: Filmfonds, Cobo, Stifo en publieke omroep, Fine BV, exclusief lokale fondsen en bijdragen van provincies en gemeenten
- De gegevens van het Filmfonds zijn niet vergelijkbaar met die van de NVB als gevolg van verschillen in registratiewijze en gegevensverzameling

Bijdragen uit (semi-) overheidsmiddelen aan financiering filmproductie

	2003	2004	2005	2006
Aantal lange speelfilms	24	24	31	21
Aantal films ondersteund door Filmfonds	19	19	20	17
Aantal films in coproductie met publiek omroep	16	18	17	14
Aantal films met bijdrage uit c.v.-regeling	7	5	3	4
Aantal films zonder bijdrage uit (semi-)publieke middelen	1	4	10	4
Aantal documentaires	12	15	24	17
Aantal documentaires ondersteund door Filmfonds	11	15	19	17
Totaal bijdrage Filmfonds (x € 1.000)	1.042	1.540	2.049	2.271
Aantal animatiefilms	8	9	14	9
Totaal bijdrage Filmfonds (x € 1.000)	644	499	355	698
Aantal experimentele films	13	25	24	21
Totaal bijdrage Filmfonds (x € 1.000)	362	669	648	529

Tabel 11.4

Bron

Jaarverslagen Nederlandse Vereniging
Bioscoopexploitanten
www.nvbinfoocentrum.nl

Toelichting

- Inclusief coproducties
- Cijfers 2007 op basis voorlopige cijfers NVB (dd 07.01.2008)
- Bruto recette per uitgebrachte film: dit cijfer komt tot stand door de totale bruto recette, te delen door het aantal nieuw uitgebrachte titels in een jaar

Aandeel Nederlandse speelfilms in de bioscoop

	2003	2004	2005	2006	2007
Aantal bezoeken (x 1 mln)	24,9	23,0	20,6	23,4	22,1
waarvan aan alle Nederlandse films in roulatie (in procenten van totaal)	13,3	9,2	13,6	11,3	13,5
Aantal uitgebrachte films in de bioscoop	272	307	323	278	291
waarvan Nederlandse speelfilms en documentaires	33	28	39	29	20
Bruto recette (x € 1 mln)	163,4	154,0	135,3	155,9	153,8
waarvan alle Nederlandse films in roulatie	20,4	13,6	12,3	11,2	13,4
Bruto recette per uitgebrachte film (x € 1.000)	607	502	419	561	529
Bruto recette per Nederlandse film (x € 1.000)	575	486	315	384	671

Media

Publiek omroepbestel

Het publieke omroepbestel bestaat uit de binnenlandse landelijke, regionale en lokale omroep en de Wereldomroep. Naast deze omroepen zijn er nog enkele instellingen belast met aan de publieke omroep gerelateerde specifieke publieke taken (Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid, NOB en MCO). Vanaf 2006 worden de regionale omroepen bekostigd via het Provinciefonds.

Financiering

Het beschikbare budget voor de mediabegroting is opgebouwd uit de rijksomroepbijdrage, de reclame-inkomsten van de Ster en de rente op de algemene omroepreserve. Het wettelijk vastgestelde basisniveau van de rijksomroepbijdrage wordt conform de Mediawet jaarlijks geïndexeerd met het geprognosticeerde CPB-prijsindexcijfer voor de gezinsconsumptie en het CBS-indexcijfer voor de groei van het aantal huishoudens in Nederland. De Ster-inkomsten fluctueren jaarlijks als gevolg van wijzigingen in de marktsituatie.

Prestatie-indicatoren

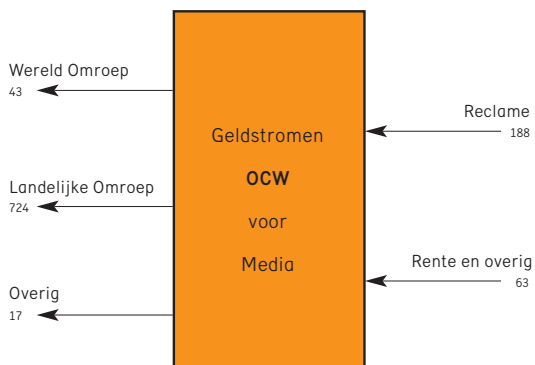
De belangrijkste indicatoren voor de publieke omroep zijn het kijktijd-aandeel en het luistertijdaandeel. Door de komst van nieuwe spelers op de omroepmarkt staat het kijktijdaandeel nog steeds onder druk en is het voor de 3 publieke zenders gedaald tot 33 procent in 2007.

Dagbladen

In de Mediawet zijn steunmaatregelen voor persorganen opgenomen. De uitvoering hiervan geschiedt door het Stimuleringsfonds voor de Pers. Het Stimuleringsfonds beschikt sinds 2001 over twee tijdelijke steunregelingen; één voor minderhedenbladen en één voor journalistieke internetinformatieproducten. Het beleid van de rijksoverheid is erop gericht om de pluriformiteit van de dagbladpers zoveel mogelijk in stand te houden. De oplage van betaalde dagbladen vertoont de laatste jaren een voortdurende daling. De oplagedaling van betaalde dagbladen wordt toegeschreven aan toenemende concurrentie van televisie, radio en internet; afnemende bereidheid bij consumenten om te betalen voor informatie; afnemende belangstelling met name bij jongeren voor (betaalde) kranten.

Figuur 11.5 Financieringsstromen media

Bedragen 2007 (x € 1 mln)

Tabel 11.5
Bron

PersMediaMonitor Dagbladen

Toelichting

– Betreft verspreide binnenlandse oplage

Oplage landelijke en regionale dagbladen (aantal x 1.000)

	2002		2003		2004		2005		2006	
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%
Totale oplage	5.073	100	4.842	100	4.742	100	4.664	100	4.613	100
Totaal landelijke dagbladen	1.889	37	1.833	38	1.772	37	1.715	37	1.956	42
Regionale bladen	2.304	45	2.259	47	2.184	46	2.095	45	1.703	37
Specialistisch	110	2	97	2	93	2	90	2	89	2
Gratis dagbladen	770	15	653	13	693	15	764	16	865	19
Totaal landelijke dagbladen	1.889	100	1.833	100	1.772	100	1.715	100	1.956	100
De Telegraaf	767	41	747	41	727	41	705	41	696	36
Algemeen Dagblad	314	17	296	16	283	16	269	16	538	28
De Volkskrant	326	17	320	17	306	17	293	17	284	15
NRC Handelsblad	265	14	259	14	254	14	246	14	239	12
Trouw	124	7	117	6	108	6	108	6	108	6
Reformatorisch Dagblad	59	3	59	3	59	3	59	3	58	3
Nederlands Dagblad	33	2	34	2	35	2	35	2	33	2

Tabel 11.6
Bron

PO / KLO Informatie en advies /

2005 Jaarverslag Stichting Kijkonderzoek

Toelichting

– Bij de Nederlandse bevolking vanaf 6 jaar, tussen 18 en 24 uur

Kijktijdaandelen televisiezenders (in procenten)

	2003	2004	2005	2006	2007
Totaal	100	100	100	100	100
Ned1	12,2	12,1	12,6	14,0	19,0
Ned2	16,5	19,4	15,9	13,2	6,8
Ned3	7,9	7,0	6,5	6,7	7,3
RTL4	17,7	16,6	16,0	14,7	14,1
RTL5	4,6	4,3	5,1	7,1	6,5
RTL7 (voorheen Yorin)	5,7	5,6	4,9	4,2	4,8
RTL8 (voorheen Talpa/Tien)	.	.	3,1	6,2	4,7
Net5	5,4	5,2	5,2	4,7	5,2
SBS6	11,5	11,4	11,8	11,5	11,8
Veronica	3,8	3,7	4,1	4,3	4,9
Overig (buitenland/regionaal/video)	14,7	14,7	14,8	13,4	14,9

Letteren en bibliotheken

Stelsel van openbare bibliotheken

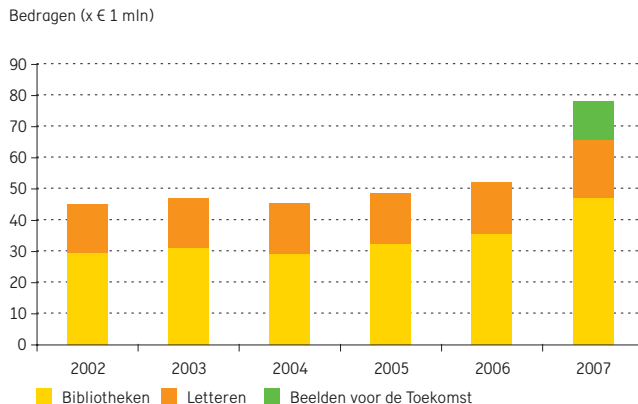
De verantwoordelijkheden en financiering van de openbare bibliotheken zijn op drie niveaus belegd: lokaal, regionaal en landelijk. Door de landelijke overheid wordt een bedrag ter hoogte van 1 procent van het totale budget besteed voor de uitvoering van haar stelselverantwoordelijkheid. Het aantal bibliotheekinstellingen neemt nog steeds af; het aantal vestigingen verandert echter nauwelijks. Vanaf 2001 constateren we een daling in het aantal leden. Ook de collectie en het aantal uitleningen namen in omvang af tot 2004. In 2005 zien we echter een stijging in de omvang van de collectie en het aantal uitleningen per collectie-item. De voornaamste oorzaak van de daling in het aantal uitleningen en lidmaatschappen is de toename van het aantal informatiedragers en -bronnen, in het bijzonder de digitale.

Bibliotheekvernieuwing

In 2001 is in een bestuursovereenkomst van de Vereniging van Nederlandse gemeenten (VNG), het Interprovinciaal Overleg (IPO) en OCW overeenstemming bereikt over de herstructurering van het openbare bibliotheekwerk. Deze overeenkomst is in 2004 geactualiseerd. In deze actualisatie is de inzet van de beschikbaar gekomen intensiveringsmiddelen tot 2007 en de richting van het proces tot 2007 vastgelegd. De bibliotheekvernieuwing wordt structureel ondersteund met extra rijksmiddelen. De belangrijkste zijn de zogenaamde 5,5 miljoen regeling en de genoemde intensiveringsmiddelen, oplopend tot 20 miljoen euro in 2007. De uitvoering van de 5,5 miljoen regeling is vanaf 2008 overgedragen aan het gemeentefonds.

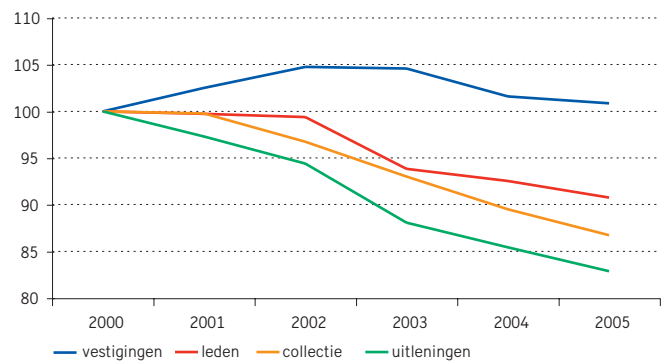
Op tal van punten werden in 2007 duidelijk zichtbare resultaten behaald. Wat betreft de stelselversterking valt vooral te denken aan de vorming van basisbibliotheken en de certificering; op het vlak van de dienstverlening met name aan vernieuwing en verbreding van kerntaken van bibliotheken en de digitale informatievoorziening. Op dit moment bieden ongeveer 750 bibliotheken in 10 provincies hun leners de mogelijkheid om online een boek aan te vragen, waarmee landelijke dekking bijna een feit is. Op 17 september 2007 is Schoolbieb.nl voor het primair onderwijs officieel geopend. Momenteel zijn er bijna 14.000 bronnen ontsloten via deze virtuele onderwijsmediatheek en dat worden er elke dag meer. Het basispakket online content is verder uitgebreid en de ontsluiting verbeterd via de doorontwikkeling van de Aquabrowser zoekmachine. Naast een kwaliteitsverbetering van bestaande digitale diensten zoals de AI@din inlichtingendienst, de Romanadviesmachine, werden ook projecten zoals een gezamenlijke informatiearchitectuur, de mogelijkheid tot het lenen van e-books en een digitale jeugdbibliotheek verder voorbereid. Ook het aantal fysieke en digitale informatiepunten c.q. loketten, waarbij de bibliotheek nauw samenwerkt met andere organisaties, groeit gestaag. Dit markeert tevens het groeiend cultureel ondernemerschap van bibliotheken.

Figuur 11.6 OCW-financiering letteren en bibliotheken

Figuur 11.7 Openbare bibliotheken

Vestigingen, leden, collectie en uitleningen; 2000=100

Tabel 11.7

Bron

Vereniging van Openbare Bibliotheken,
december 2005
www.bibliotheekonderzoek.nl

Toelichting

- Avm = audio-visueel materiaal
- Overige collectie: losse tijdschriften, bladmuziek, klein grafisch materiaal
- Totaal baten is exclusief reserveringen en voorzieningen
- Tot en met 2003 waren zowel de kosten als de baten van de diensten, die de PSO-organisaties leverden, in de statistiek opgenomen. Vanaf 2004 is deze dubbeling geëlimineerd. De cijfers voor 2000 t/m 2003 zijn hierop aangepast.

Kerncijfers openbare bibliotheken

	2001	2002	2003	2004	2005
A) Organisatie					
Aantal instellingen	508	483	473	467	351
Aantal vestigingen	1.101	1.125	1.123	1.091	1.083
Aantal Provinciale Bibliotheek Centrales	11	11	11	11	11
Uitleenpunten; bejaarden- of ziekenhuizen	858	761	708	710	660
B) Collectie (x 1.000)					
Totaal collectie	42.800	41.500	39.900	38.400	37.200
Totaal boeken volwassenen	23.700	22.800	21.800	20.700	20.000
Fictie	11.700	11.500	11.200	10.900	10.400
Non-fictie	12.000	11.300	10.600	9.800	9.600
Totaal jeugdboeken	13.900	13.500	13.300	13.100	12.800
Fictie	9.800	9.600	9.500	9.400	9.100
Non-fictie	4.100	3.900	3.800	3.700	3.700
Avm/digitaal	2.400	2.400	2.500	2.500	2.400
Overige collectie	2.800	2.800	2.300	2.100	2.000
C) Lidmaatschappen (x 1.000)					
Totaal (incl. busleden)	4.472	4.457	4.207	4.149	4.070
t/m 17 jaar (jeugd)	2.150	2.162	2.053	2.033	2.000
18 jaar en ouder	2.322	2.295	2.154	2.116	2.070
D) Uitleningen (x 1.000)					
Totaal (inclusief in bus)	158.000	153.300	143.000	138.700	134.600
Totaal boeken volwassenen	82.500	79.400	73.900	70.600	67.500
Fictie	57.400	55.900	52.800	50.800	49.100
Non-fictie	25.100	23.500	21.100	19.800	18.400
Totaal jeugdboeken	60.500	59.500	55.100	54.100	54.300
Fictie	49.500	48.700	45.300	44.700	45.100
Non-fictie	11.000	10.800	9.800	9.400	9.200
Avm/digitaal	7.500	7.200	7.000	6.700	6.100
Overige collectie	7.500	7.200	7.000	7.300	6.700
E) Personeel (in fte)					
Personeel (excl. vrijwilligers)	6.560	6.860	6.612	6.200	--
Vrijwilligers	560	490	400	240	--
F) Financiën (x € 1 mln)					
Totaal baten	450,9	476,3	503,3	494,5	505,0
Inkomsten gebruikers	66,4	69,1	69,9	70,9	71,2
Totaal subsidies	364,2	387,0	411,2	423,6	433,8
Gemeentelijke subsidies	322,2	342,9	363,6	373,9	381,7
Provinciale subsidies	39,1	41,1	42,7	43,3	44,8
Overige subsidies	2,9	3,0	5,0	6,5	7,2
Overige baten	20,3	20,2	22,2	--	--

Cultureel erfgoed

Sectoren

Het beleidsterrein van Cultureel Erfgoed omvat de sectoren musea, monumentenzorg, archeologie en archieven.

Op het terrein van de musea ligt de belangrijkste (ministeriële) verantwoordelijkheid bij het behoud en beheer van de rijkscollectie. Die taken zijn opgedragen aan de verzelfstandigde rijksmusea. De inspectie op het collectiebeheer wordt uitgeoefend door de Erfgoedinspectie/collecties. Het Instituut Collectie Nederland (ICN) verricht diensten voor en draagt kennis over aan het gehele museale veld. Het Museaal Aankoopfonds is in 1999 opgericht voor het aankopen van kunst in het kader van de Wet Behoud Cultuurbezit en aankopen voor musea via de Mondriaan Stichting. Het Museaal Aankoopfonds is wettelijk geregeld in artikel 4 van de Wet van 28 januari 1998 (Stb. 67, 1999), waarin het aanhouden van een begrotingsreserve ten behoeve van de hierboven genoemde aankopen is vastgesteld.

De kern van de monumentenzorg is gelegen in de verantwoordelijkheid voor de instandhouding van de rijksmonumenten en de beschermde stads- en dorpsgezichten. De uitvoering daarvan is opgedragen aan de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM). Belangrijke instrumenten zijn de subsidies voor restauraties en instandhouding. De wettelijke grondslag hiervoor wordt gevormd door de Monumentenwet 1988. Vanaf 2000 zijn er incidenteel extra middelen beschikbaar gekomen voor de 'kanjers Monumentenzorg' en restauratieachterstand. De inspectie op de monumenten is sinds 2004 belegd bij de Erfgoedinspectie/monumenten.

In de sector archeologie ligt de belangrijkste (ministeriële) verantwoordelijkheid vooral bij het behoud en de bescherming van de archeologische waarden in de bodem, de inpassing ervan in de ruimtelijke ontwikkeling en de financiering van opgravingen: 'de verstoorder betaalt'. Deze uitgangspunten zijn vastgelegd in de Wet archeologische monumentenzorg die op 1 september 2007 in werking is getreden. De Wet archeologische monumentenzorg is onderdeel van de Monumentenwet 1988. Met het in werking treden van deze wet zijn tevens de uitgangspunten van het Verdrag van Malta binnen de Nederlandse wetgeving geïmplementeerd. De RACM draagt zorg voor de uitvoering van de Wet archeologische monumentenzorg. De Erfgoedinspectie houdt toezicht op de naleving van wettelijke eisen en van voorschriften aan de opgravingsvergunningen.

In de archiefsector is de belangrijkste verantwoordelijkheid van OCW het beheer en behoud en de ontsluiting van de historische archieven

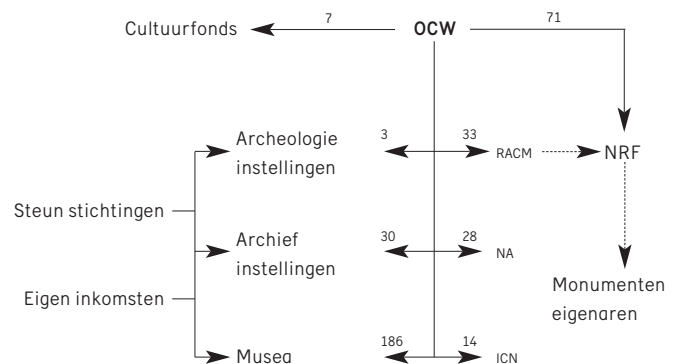
van rijksoverheid, colleges van Staat, etcetera. Deze taak wordt uitgeoefend door het Nationaal Archief (NA) en elf regionale historische centra (RHC's). In de RHC's worden de rijksarchieven in de desbetreffende provincie, de archieven van de provincie en die van een aantal gemeenten en andere cultuurhistorische instellingen bewaard. Dit maakt het voor burgers makkelijker om de informatie die zij zoeken te vinden. In elke provincie is een RHC. Speerpunt in het beleid van de archiefsector is het digitaal toegankelijk maken van archiefinformatie en het vergroten van het publieksbereik door virtuele dienstverlening. Daarnaast werkt OCW samen met het ministerie van BZK aan de uitwerking van de kabinetsvisie 'Informatie op Orde'. Dit moet de vindbaarheid en toegankelijkheid van overheidsinformatie uit heden en verleden vergroten. Het toezicht op de kwaliteit van de archiefzorg van de centrale overheid wordt uitgeoefend door de Erfgoedinspectie/sector archieven. De wettelijke grondslag wordt gevormd door de Archiefwet 1995.

Financiering

De geldstromen voor het Cultureel Erfgoed gaan voor het merendeel naar de drie rijksdiensten (ICN, RACM en het Nationaal Archief) en de gesubsidieerde instellingen. De grootste geldstromen gaan naar de musea en de monumentenzorg. Hiernaast worden ook instellingen op het gebied van archieven en archeologie gesubsidieerd. Het budget voor restauratiesubsidies is verreweg het omvangrijkste subsidiebudget op het terrein van de monumentenzorg. Voor de instandhouding van monumenten kan voor een periode van zes jaar subsidie worden verkregen. Het betalingsverkeer wordt door het Nationaal Restauratie Fonds (NRF) gerealiseerd.

Figuur 11.8 Financieringsstromen cultureel erfgoed

Bedragen 2007 (x € 1 mln)

Tabel 11.8
Bron

Jaarverslagen betrokken musea

Toelichting

- (1) wegens verbouwing gesloten; geen bezoeken
- (2) gesubsidieerd m.i.v. 2005
- (3) wegens verbouwing gesloten; tijdelijk op andere locatie deel van de collectie zichtbaar
- Museum van het Boek/ museum Meer-manno Westreenianum

Bezoeken gesubsidieerde musea (x 1.000)

		2002	2003	2004	2005	2006
Totaal	locatie	5.843	5.345	5.072	5.285	5.925
Afrika Museum	Berg en Dal	63	66	69	59	79
Nederlands Filmmuseum	Amsterdam	118	176	197	178	120
Nederlands Fotomuseum	Rotterdam	21	33	31	35	35
Het Geld- en Bankmuseum (1)	Utrecht	20	0	0	0	0
De Gevangenpoort	Den Haag	32	35	42	45	50
Hollandsche Schouwburg	Amsterdam	22	28	33	37	34
Huis Doorn	Doorn	32	30	30	28	29
Joods Historisch Museum	Amsterdam	134	103	77	90	82
Keramiekmuseum Het Prinsessehof	Leeuwarden	23	26	22	21	25
Kröller-Müller Museum	Otterlo	311	420	295	262	275
Nederlands Letterkundig Museum	Den Haag	39	33	33	28	28
Het Mauritshuis	Den Haag	203	264	206	249	265
Museum van het Boek	Den Haag	14	13	12	14	15
Museum Boerhaave	Leiden	30	34	42	34	35
Museum Catharijneconvent	Utrecht	86	78	35	38	43
Museum Slot Loevestein	Poederrijen	98	111	104	102	103
Natuurhistorisch Museum Naturalis	Leiden	262	240	238	247	249
Het Nederlands Openluchtmuseum	Arnhem	286	304	351	373	393
Nederlands Scheepvaartmuseum	Amsterdam	243	191	198	169	185
Paleis Het Loo Nationaal Museum	Apeldoorn	445	246	278	316	359
Persmuseum (2)	Amsterdam	.	.	.	6	7
Rijksbureau voor Kunsthist. Doc.	Den Haag	7	6	6	6	4
Het Rijksmuseum (3)	Amsterdam	1.100	833	812	843	1.142
Rijksmuseum Muiderslot	Muiden	114	110	109	130	151
Rijksmuseum Twenthe	Enschede	27	32	38	42	43
Rijksmuseum van Oudheden	Leiden	110	141	97	78	94
Rijksmuseum voor Volkenkunde	Leiden	69	125	88	86	89
Teylers Museum	Haarlem	63	74	74	145	95
Van Gogh Museum	Amsterdam	1.608	1.342	1.338	1.417	1.677
Het Zuiderzeemuseum	Enkhuizen	263	251	217	207	219

Tabel 11.9
Bron

A) Jaarverslagen RDMZ / RACM

B) Jaarverslagen RAD / NA

Toelichting

- 'Geschiedenis Online' / 'Nieuws uit het verleden'; wordt niet meer onderhouden / bestaat niet meer
- GenLias is een landelijke database met gegevens voor stamboomonderzoek

Rijksmonumenten en Rijksarchieven

	2003	2004	2005	2006	2007
A) Geregistreerde Rijksmonumenten (x 1.000)	50,6	51,0	50,9	52,0	52,0
B) Bezoeken Rijksarchieven via internet (x 1.000)					
'Geschiedenis Online' / 'Nieuws uit het verleden'	1.980	2.587	.	.	.
Waarvan GenLias'	1.188	1.514	2.156	2.543	3.368
Regionale Historische Centra (exclusief GenLias)	.	.	2.146	3.488	4.685
Nationaal Archief (exclusief GenLias)	502	546	565	618	1.117

Stelsel en financiën wetenschap

Onderzoek in Nederland

Een schatting van de omvang van het in Nederland uitgevoerde wetenschappelijk onderzoek en ontwikkelingswerk (ook wel 'Research and Development' of R&D) bedraagt voor het jaar 2006 8,9 miljard euro. Dit betekent een stijging van 67 miljoen euro ten opzichte van 2005 ofwel 0,8 procent. Gecorrigeerd voor inflatie is er echter sprake van een daling van 1,1 procent. Deze R&D-omvang in 2006 komt overeen met 1,67 procent van het BBP, een daling ten opzichte van 2005 met 0,07 procent. Waar de sectoren onderzoeksinstituten en universiteiten nog een stijging laten zien in de uitgaven van respectievelijk 2,4 en 3,6 procent, treedt bij de bedrijven een daling op, die 0,7 procent bedraagt.

De financiers van onderzoek

Het onderzoek in Nederland kent drie belangrijke financieringsbronnen: de bedrijven, de overheid en het buitenland (zowel bedrijven als de Europese Unie). Het aandeel van de overheid is redelijk stabiel, met 36 procent, het aandeel van de bedrijven lijkt in 2005 licht terug te vallen naar iets onder de 50 procent, ten gunste van de financiering vanuit het buitenland. In het algemeen nemen de financieringsstromen tussen landen toe. Dit geldt niet alleen voor Nederland, maar ook voor andere landen.

Binnen de overheid blijft het ministerie van OCW de belangrijkste financier met ongeveer tweederde van de overheidsfinanciering. Het ministerie is verantwoordelijk voor een dertigtal grote(re) en kleinere instellingen. Het aandeel van de vaste bijdragen aan instituten neemt langzaam af ten gunste van de middelen voor specifieke beleidsthema's. Was het aandeel voor de onderzoeksinstituten in 2003 nog 92 procent, in 2007 is dit afgenomen tot 76 procent. Van de vaste bijdragen is NWO een grootverbruiker met 42 procent, gevolgd door TNO met 26 procent.

Niet alleen van de middelen van bedrijven gaat een deel naar het buitenland, dat geldt ook voor een deel van de overheidsmiddelen. Het gaat om een geschat totaal van iets meer dan 200 miljoen euro, afkomstig van de Ministeries van OCW, Economische Zaken en Buitenlandse Zaken/Ontwikkelingssamenwerking.

Intermediaire organisaties

Naast rechtstreekse financiering door het Ministerie van OCW aan onderzoeksinstituten gaat een deel ook via de intermediaire organisaties NWO en KNAW. Dat geld gaat naar de universiteiten en naar de eigen instituten. Ook andere ministeries kennen intermediaire organisaties, zoals SenterNovem bij het Ministerie van Economische Zaken.

Uitvoerende (onderzoeks-)instellingen

Universiteiten

De universiteiten (inclusief Wageningen Universiteit) voerden in 2006 28 procent van het Nederlandse onderzoek uit, een tamelijk stabiel percentage. De universiteiten vallen onder het beleidsterrein wetenschappelijk onderwijs. Het grootste deel van de universitaire middelen, ruim 80 procent, is direct of indirect afkomstig van de overheid.

(Semi-)publieke onderzoeksinstituten

In 2006 voerde deze groep 14 procent van het Nederlandse onderzoek uit. De groep is divers samengesteld: naast de NWO- en KNAW-instituten, die vooral fundamenteel onderzoek uitvoeren, bevat de groep ook instituten die meer toegepast onderzoek uitvoeren zoals TNO en zijn instituten, de grote technologische instituten (GTI's), en de instituten op het terrein van landbouwkundig onderzoek. Ook zijn er instituten die gelieerd zijn aan departementen zoals het RIVM. Deze groep instituten is voor een belangrijk deel van de financiering (ongeveer tweederde) afhankelijk van de overheid, al varieert dit aandeel per instituut.

Bedrijven

Onlangs de daling in uitgaven in 2006 blijven de bedrijven verantwoordelijk voor de uitvoering van het grootste deel van het Nederlandse onderzoek, in 2006 was dit 58 procent. Dit gebeurt voor bijna 80 procent binnen de industrie, voor iets minder dan 20 procent in de dienstensector en voor 5 procent binnen de categorie 'overige'.

Figuur 12.1 Financieringsstromen R&D

Bedragen 2006 (x € 1 mld)

overheid	2,1	overheid	1,0	overheid	0,2
bedrijven	0,2	bedrijven	0,2	bedrijven	4,0
private non profit	0,1	private non profit	0,0	private non profit	0,0
buitenland	0,1	buitenland	0,1	buitenland	0,9

↓	↓	↓
hoger onderwijs	onderzoeksinstituten	bedrijven
2,5	1,3	5,1

Tabel 12.1

Bron

Jaarverslagen OCW

Toelichting

- In het OCW-begrotingsbedrag voor TNO zijn ook bijdragen van alle andere departementen opgenomen
- Specifieke beleidsthema's zijn: FES, Genomics, vernieuwingsimpuls, Verkenningen, Aspasio en EET

Financiële kerncijfers onderzoek en wetenschappen (x € 1 mln)

	2003	2004	2005	2006	2007
Uitgaven en ontvangsten					
Totaal uitgaven	773,3	813,3	839,2	926,2	971,9
Nationale en internationale coördinatie	9,4	7,4	7,5	7,4	11,9
Onderzoeksinstituten	711,5	716,9	724,7	737,0	742,5
a) KNAW	78,4	83,2	86,5	87,8	90,2
b) NWO	313,8	303,6	306,0	308,1	311,1
c) TNO	189,2	194,1	195,4	197,3	194,4
d) BPRC (Primatencentrum)	6,9	8,5	9,4	13,3	11,8
e) Nationaal Herbarium	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1
f) GTI's	3,4	3,7	3,6	3,8	3,8
g) Wetenschappelijke bibliotheekinstellingen	42,9	45,6	48,5	50,4	52,1
h) Alfa/gamma instituten	2,9	3,0	3,1	3,1	6,6
i) Internationale instellingen	68,9	69,2	67,4	70,1	69,1
j) Adviesraden (COS en STT)	0,7	0,6	0,8	0,2	0,2
k) Publieksvoorlichting/technology assessment	3,0	2,7	3,0	1,9	2,0
m) Rechtspositionele maatregelen	0,3	1,5	0,1	0,1	0,1
Specifieke beleidsthema's	52,4	85,2	103,3	178,3	213,9
Toerekening aan CFI	.	0,3	0,2	0,3	0,3
Apparaatskosten OCW	.	3,5	3,5	3,3	3,2
Totaal ontvangsten	93,3	116,7	116,1	204,0	189,4

Tabel 12.2

Bron

CBS

Toelichting

- Bij bedragen voor eigen middelen zijn de uitgaven aan het buitenland afgetrokken
- De overheidsmiddelen zijn exclusief WBSO
- Universiteiten 2004-2006 betreft een schatting van het CBS
- Gezien de geringe omvang van de PNP-sector is deze bij de onderzoeksinstituten opgenomen.
- De uitsplitsing naar financieringsbron voor 2006 betreffen schattingen van OCW

Nederlandse R&D naar financieringsbron en sector van uitvoering (x € 1 mld)

	2002	2003	2004	2005	2006
A) Financieringsbron					
Totaal	8,0	8,4	8,8	8,8	8,9
Overheid	3,0	3,0	--	3,2	--
Eigen middelen bedrijven	4,0	4,3	--	4,3	--
Eigen middelen onderzoekorganisaties	0,1	0,1	--	0,1	--
Buitenland: fondsen Europese Unie	0,2	0,2	--	0,2	--
Buitenland: overige middelen	0,8	0,8	--	1,1	--
B) Sector van uitvoering					
Totaal	8,0	8,4	8,8	8,8	8,9
Bedrijven	4,5	4,8	5,0	5,2	5,1
Onderzoeksinstituten	1,2	1,2	1,3	1,2	1,3
Onderzoeksinstituten	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
Rijksdiensten	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Instellingen voor zorg en welzijn	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Overige instellingen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Universiteiten	2,3	2,4	2,4	2,5	2,5

Tabel 12.3

Bron

CBS

R&D-uitgaven van Nederland als percentage van het BBP, naar uitvoerende sector

	2002	2003	2004	2005	2006
Totaal	1,73	1,76	1,78	1,74	1,67
Private sector (ondernemingen)	0,98	1,01	1,03	1,02	0,96
Publieke sector (universiteiten en onderzoeksinstituten)	0,75	0,75	0,75	0,72	0,71

Financiën van instellingen wetenschap

Het exploitatieresultaat uit de gewone bedrijfsvoering is, na een sterke daling tussen 2002 en 2003, vanaf 2004 gestegen, en is van negatief overgegaan in een positief resultaat met een omvang van 7,1 miljoen euro in 2006. De financiële positie van de vier grootste OWB-instellingen gezamenlijk is voldoende, maar is licht afgenomen ten opzichte van 2005. De solvabiliteit is licht gedaald ten opzichte van 2005, de liquiditeit is gelijk gebleven, en nog steeds als 'goed' te karakteriseren. De rentabiliteit van 0,5 procent is matig/voldoende, maar verbeterd ten opzichte van voorgaande jaren, toen deze negatief was (zelfs -7,1 procent in 2003). Het eigen vermogen van de instellingen is na een paar jaar van daling vanaf 2004 weer toegenomen en stijgt van 499 miljoen euro in 2005 tot 517 miljoen euro in 2006.

Solvabiliteit en liquiditeit

De solvabiliteit (zowel exclusief als inclusief voorzieningen) is de afgelopen jaren afgenomen, maar is nog steeds als 'goed' te kwalificeren. Bij de solvabiliteit inclusief voorzieningen van 0,64 in 2001 tot 0,59 in 2005 en 0,54 in 2006. De liquiditeit is vanaf 2002 afgenomen, maar is nog steeds 'goed' met een waarde van 1,42 voor de gezamenlijke instellingen in 2006. De vlottende activa zijn ten opzichte van 2002 gedaald van 669,2 miljoen euro tot 568,0 miljoen euro in 2005, maar zijn in 2006 gestegen tot 678,9 miljoen euro. De daling van de liquiditeit tot 2006 is voornamelijk veroorzaakt door een afname van de vlottende activa en een gelijktijdige toename van de kortlopende schulden, die al toenemen vanaf 2001. Deze schulden zijn in 2006 opgelopen tot 479,0 miljoen euro.

Exploitatiegegevens per instelling

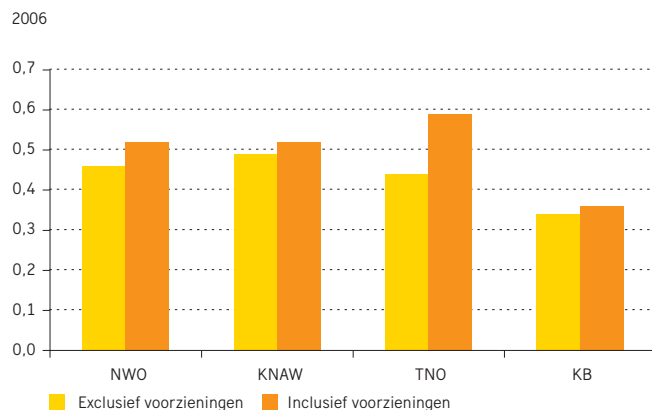
Het exploitatieresultaat van de afzonderlijke instellingen is toegenomen, met uitzondering van de KB, waar het verder is afgenomen van minus 1 miljoen euro tot minus 2,5 miljoen euro.

Ondanks een jaarlijks afnemende solvabiliteit en liquiditeit bij NWO na 2002, is de financiële positie van NWO goed. Het exploitatieresultaat was in 2006 minder negatief dan in 2005. Het eigen vermogen is vanaf 2002 afgenomen. Ten opzichte van 2005 is de rentabiliteit iets verbeterd, maar nog steeds als 'slecht' te kwalificeren.

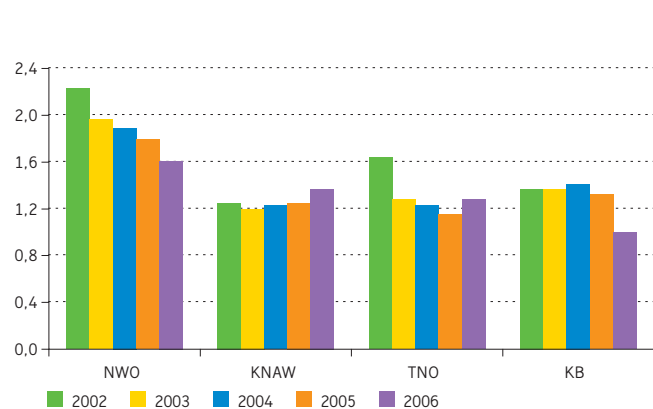
De financiële positie van de KNAW is goed en verbeterd ten opzichte van 2005. De solvabiliteit neemt weer iets toe vanwege een toename van het eigen vermogen en is gelijk aan dat van 2004. Ook de liquiditeit neemt toe. Het exploitatieresultaat is flink gestegen van -3,0 miljoen euro in 2004 naar +0,7 miljoen euro in 2005 en +8,1 miljoen euro in 2006. Dit is het resultaat van hogere baten en lagere personele lasten. De rentabiliteit is sterk gestegen en is nu goed.

De financiële positie van TNO is goed. De solvabiliteit is in 2006 weliswaar gedaald ten opzichte van 2005, maar is nog steeds goed. De liquiditeit is toegenomen en heeft weer de kwalificatie 'goed'. De rentabiliteit is wederom toegenomen en is 'goed' te noemen. Ook het exploitatieresultaat bij TNO nam toe, van +7,9 miljoen euro in 2005 tot 13,1 miljoen euro in 2006. Het eigen vermogen is eveneens gestegen. De financiële positie van de KB is verslechterd ten opzichte van 2005. Alle kengetallen zijn afgenomen. Solvabiliteit (inclusief voorzieningen) en liquiditeit zijn 'matig/voldoende', terwijl de rentabiliteit zelfs als 'slecht' is te kwalificeren. Het exploitatieresultaat is verslechterd en het eigen vermogen is gedaald. De kosten voor huisvesting zijn een steeds groter wordend financieel probleem.

Figuur 12.2 Solvabiliteit van owb-instellingen

Figuur 12.3 Liquiditeit van owb-instellingen

Tabel 12.4

Bron
OCW (CFI: Jaarrekeningen van instellingen)

Balans- en exploitatiegegevens van owb-instellingen (x € 1 mln)

	2002	2003	2004	2005	2006
A) Gecumuleerde balans owb-instellingen	2002	2003	2004	2005	2006
Totaal activa	1.106,9	1.012,8	980,1	971,4	1.076,8
Vaste activa	437,7	431,9	398,0	403,4	397,9
waarvan materiële vaste activa	381,9	372,2	338,4	300,8	343,5
Vlottende activa	669,2	580,9	582,1	568,0	678,9
waarvan liquide middelen	436,8	370,9	362,7	337,2	476,8
Totaal passiva	1.106,9	1.012,8	980,1	971,4	1.076,8
Eigen vermogen	623,0	531,1	501,2	499,4	517,4
Voorzieningen	81,3	80,0	77,8	71,0	68,1
Langlopende schulden	22,7	21,4	8,7	2,1	12,3
Kortlopende schulden	379,9	380,2	392,4	399,0	479,0
B) Gecumuleerde exploitatierekeningen owb-instellingen					
Baten	1.124,5	1.155,6	1.177,9	1.163,6	1.256,1
Rijksbijdragen OCW	726,5	729,7	751,6	797,9	815,2
Overige baten	398,0	425,9	426,3	365,7	440,9
Lasten	1.069,0	1.251,4	1.209,0	1.183,4	1.261,5
Personele lasten	641,9	619,4	574,5	547,8	564,8
Afschrijvingen	63,3	64,1	50,2	38,3	43,5
Huisvestingslasten	58,2	60,1	65,2	30,4	70,4
Overige instellingslasten	305,7	507,8	519,1	566,9	582,7
Saldo baten en lasten	55,5	-95,8	-31,2	-19,8	-5,3
Financiële baten	15,3	14,3	10,3	13,2	12,7
Financiële lasten	0,4	1,7	1,3	0,2	0,9
Saldo financiële baten en lasten	14,9	12,6	9,0	13,0	11,8
Buitengewoon resultaat	0,1	0,0	0,9	0,0	0,6
Exploitatieresultaat	70,5	-83,2	-21,3	-6,8	7,1

Tabel 12.5

Bron
OCW (CFI: Jaarrekeningen van instellingen)

Balans- en exploitatiegegevens per instelling, 2006 (x € 1 mln)

	NWO	KNAW	TNO	KB	Totaal
Balanstotaal	380,8	231,6	440,1	24,2	1.076,8
Totale baten	504,6	131,5	578,7	41,4	1.256,1
Resultaat gewoon	-11,6	8,1	12,5	-2,6	6,5
Resultaat buitengewoon	0,0	0,0	0,5	0,1	0,6

Tabel 12.6

Bron
OCW (CFI: Jaarrekeningen van instellingen)

Ontwikkeling solvabiliteit en liquiditeit bij owb-instellingen

	2002	2003	2004	2005	2006
Solvabiliteit (inclusief voorzieningen)					
NWO	0,69	0,66	0,61	0,58	0,52
KNAW	0,43	0,42	0,52	0,50	0,52
TNO	0,68	0,64	0,62	0,66	0,59
KB	0,40	0,45	0,47	0,46	0,36
Liquiditeit					
NWO	2,23	1,97	1,89	1,79	1,61
KNAW	1,25	1,20	1,23	1,25	1,37
TNO	1,64	1,28	1,23	1,15	1,28
KB	1,37	1,37	1,41	1,32	1,00

Personeel en onderzoekers wetenschap

Wetenschap is mensenwerk

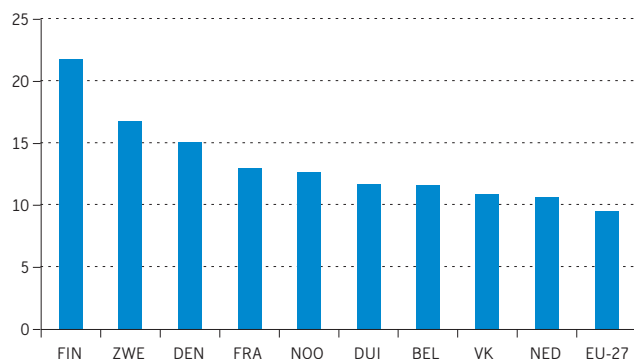
Personeel vormt de basis van het onderzoek, zonder goede onderzoekers geen goed onderzoek. Een goed opgeleide beroepsbevolking is belangrijk voor het aantrekken van gekwalificeerde onderzoekers en onderzoeksondersteunend personeel. Nederland heeft, in vergelijking met andere EU-landen, een omvangrijk potentieel aan arbeidskrachten voor wetenschappelijke en technologische beroepen (mensen met een hbo- of wo-opleiding of een gelijkwaardige kwalificatie op basis van werkervaring). Alleen de Scandinavische landen doen het in dat opzicht beter. Het aandeel van het R&D-personeel binnen de beroepsbevolking is echter laag, zeker in vergelijking met de Scandinavische en andere West-Europese landen. Nederland scoort wel hoger dan de EU als totaal.

Ruimte voor talentvolle onderzoekers

Een belangrijk en omvangrijk NWO-programma dat een bijdrage beoogt te leveren aan de vernieuwing van het onderzoek aan de Nederlandse universiteiten en para-universitaire instituten is de Vernieuwingsimpuls. Het gaat om een persoonsgebonden subsidievorm die zich op drie doelgroepen richt: pas gepromoveerden (VENI), post-doc's (VIDI) en ervaren onderzoekers (VICI). Vanaf 2000 tot en met 2007 hebben al bijna 1.500 honoreringen plaatsgevonden, waarvan bijna 1.400 bij de universiteiten. Van de gehonoreerden bij de universiteiten was 33 procent vrouw, met een variatie van 12 procent bij de TU Delft tot 47 procent bij de Universiteit Maastricht. De ene universiteit doet het beter dan de andere als het gaat om het aantal honoreringen dat verwacht kan worden op basis van de omvang van de universiteit (gemiddeld is 1).

Figuur 12.4 R&D-personeel

Als promille van de beroepsbevolking, 2005

Onderzoekers bij de diverse instellingen

NWO

Door de overheveling van een deel van het werkgeverschap van NWO naar de universiteiten daalde het aantal medewerkers dat in dienst is van NWO: van 2.917 fte in 2000 tot 2.132 fte in 2006. Het personeel werkt grotendeels bij de instituten van NWO: 84 procent. Het overige personeel is werkzaam binnen het NWO-bureau (16 procent). Het aandeel wetenschappelijk personeel bij NWO is gedaald van 63 procent in 2000 tot 47 procent in 2006.

KNAW

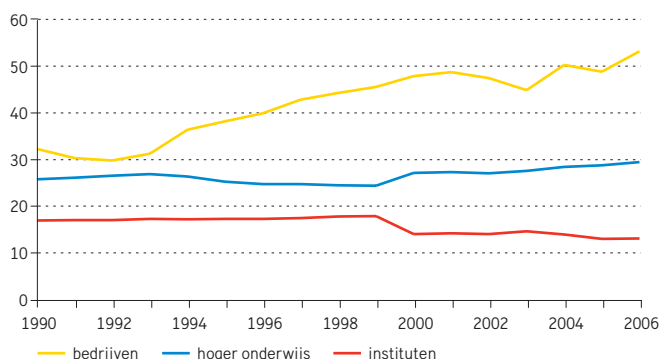
De omvang van het KNAW-personeel laat een sterke daling zien tussen 2004 en 2006. De reden ervan is dat vanaf 2005 alleen het personeel dat op de loonlijst van de KNAW staat is gerekend met in 2006 een striktere hantering daarvan dan in 2005. Bij de instituten op het gebied van de levenswetenschappen werkt 55 procent van het personeel, bij de instituten op het gebied van de geestes- en sociale wetenschappen 33 procent, terwijl bij het bureau 12 procent werkt. Bij het wetenschappelijk personeel is 39 procent vrouw.

TNO en de GTI's

In 2006 is er, net als de jaren ervoor, sprake van een daling in de omvang van het personeel van TNO, in combinatie met een gelijk blijvende omzet in 2006 ten opzichte van 2005. In 2006 is er bij de GTI's sprake van ofwel een gelijkblijvende omvang ofwel van een lichte stijging in de omvang van het personeel. Enkele GTI's kennen een langzaam stijgend aandeel vrouwelijke academici. Dit gaat op voor ECN, WL en NLR. Hun aandeel schommelt tussen 7 en 16 procent.

Figuur 12.5 R&D-personeel in Nederland

Per sector (fte x 1.000)

Tabel 12.7

	2002	2003	2004	2005	2006
Bron					
CBS					
Toelichting					
– Cijfers hoger onderwijs vanaf 2004 voorlopig					
R&D-personeel in Nederland (in aantallen en procenten)					
Totaal R&D-personeel (in fte's)	87.415	85.985	91.565	89.528	94.689
R&D-personeel hoger onderwijs (in fte's)	26.660	27.208	28.100	28.408	29.128
R&D-personeel researchinstellingen (in fte's)	13.721	14.292	13.578	12.706	12.765
onderzoekinstellingen (in procenten)	82,1	77,6	79,5	79,4	76,2
rijksdiensten (in procenten)	9,7	10,3	9,5	8,7	10,0
instellingen voor zorg en welzijn (in procenten)	6,5	9,3	8,6	10,9	11,4
overig (in procenten)	1,7	2,7	2,4	1,0	2,4
R&D-personeel bedrijven (in fte's)	47.034	44.485	49.887	48.414	52.796
industrie (in procenten)	69,0	72,1	66,5	69,3	62,6
diensten (in procenten)	26,5	24,1	29,2	27,1	33,0
overig (in procenten)	4,5	3,8	4,3	3,6	4,4
Percentage onderzoekers per sector					
alle sectoren	49,8	50,6	51,7	51,8	--
hoger onderwijs	59,4	60,5	58,5	57,9	--
researchinstellingen	53,1	53,7	57,1	55,3	55,9
bedrijven	43,4	43,6	46,4	47,0	53,0

Tabel 12.8

Bron	Aantal			Percentage 2006			
	2004	2005	2006	Academici	Vrouwen	Vr.academici	
Opgave instellingen aan OCW	NWO (fte)	2.308	2.208	2.132	47	26	19
Jaarverslagen NWO en KNAW	KNAW (fte)	1.233	1.120	1.076	39	43	39
	TNO (personen)	4.710	4.419	4.356	59	29	--
Toelichting	ECN (fte)	599	534	539	45	18	14
– NWO: exclusief medewerkers gefinancierd door NWO, maar in dienst van de universiteit	MARIN (personen)	260	266	265	31	14	7
	GeoDelft (fte)	210	202	221	48	21	9
	WL (fte)	326	298	315	66	22	16
– KNAW: exclusief gelieerde instellingen	NLR (personen)	700	678	687	49	13	7

Tabel 12.9

Bron	Toekenningen			Relatieve toekenning			
	(aantal)	Totaal %	waarvan % vrouwen	VENI	VIDI	VICI	
Opgaven NWO	Totaal	1.374	100	33			
	Universiteit Leiden (LEI)	160	12	42	1,08	1,16	0,99
	Universiteit Utrecht (UU)	240	17	34	1,30	1,04	1,24
	Rijksuniversiteit Groningen (RUG)	120	9	31	0,86	0,98	0,79
	Erasmus Universiteit Rotterdam (EUR)	89	6	35	0,92	1,36	1,19
	Universiteit van Maastricht (UM)	72	5	47	1,14	0,98	0,77
	Universiteit van Amsterdam (UvA)	193	14	35	1,22	1,11	1,23
	Vrije Universiteit Amsterdam (VU)	114	8	42	1,03	0,69	0,68
	Radboud Universiteit (RU)	128	9	33	1,26	1,12	0,64
	Universiteit van Tilburg (UvT)	34	2	21	0,70	0,84	1,21
	Technische Universiteit Delft (TUD)	86	6	12	0,60	0,75	0,70
	Technische Universiteit Eindhoven (TU/e)	60	4	18	0,72	1,02	2,04
	Universiteit Twente (UT)	46	3	15	0,52	1,03	1,09
	Wageningen Universiteit (WU)	34	2	20	0,69	0,74	0,77

Universitair onderzoek

Universitaire input

Het universitaire onderzoek kent verschillende financieringsbronnen: een lumpsum van de overheid (1ste geldstroom), project- en programmafinanciering via NWO (de 2de geldstroom) en contractonderzoek van een diversiteit aan contractpartners (de 3de geldstroom). De ontwikkeling van deze geldstromen is divers: de 1ste geldstroom is in 2006 iets gestegen qua personeelsomvang ten opzichte van 1990 (+ 4 procent), de 3de geldstroom is in deze periode gegroeid met 2 procent per jaar gemiddeld, terwijl de 2de geldstroom is gegroeid met gemiddeld bijna 6 procent per jaar. Tussen 2005 en 2006 is de 2de geldstroom als enige wel licht gedaald. In zijn totaliteit is er sprake van een lichte stijging.

Door deze ontwikkelingen per geldstroom zijn de onderlinge verhoudingen in de loop der jaren sterk veranderd: het aandeel van de 1ste geldstroom is gedaald van 58 procent in 1990 tot 48 procent in 2006. Dit is vooral ten gunste gegaan van de 2de geldstroom, die groeide van 15 procent in 1990 tot 24 procent in 2006. Het aandeel van de 3de geldstroom is ongeveer gelijk gebleven op een niveau van 27 à 28 procent.

Universiteiten verschillen in grootte en aandachtsgebieden, wat zijn weerslag heeft op het verwerven van tweede geldstroommiddelen en het publiceren in wetenschappelijk tijdschriften. Daarnaast zijn er grote verschillen tussen universiteiten wat betreft het aandeel vrouwelijke hoogleraren (een factor 10), bij de vrouwelijke promovendi ligt de variatie tussen 25 en 61 procent.

Ontwikkeling output

Ook de output kent een uiteenlopende groeipad: het aantal wetenschappelijke publicaties is tussen 1990 en 2006 met 42 procent gestegen. Het aantal dissertaties steeg zelfs met 88 procent. De verdeling van het aantal dissertaties is ongeveer gelijk aan de verdeling van het wetenschappelijk personeel over alfa, bèta en gamma. Ongeveer driekwart bèta, bijna 20 procent gamma en iets minder dan 10 procent alfa. Bij de wetenschappelijke publicaties liggen de aandelen van de alfa- en gammawetenschappen iets hoger, maar met name bij de gammawetenschappen is het aandeel de laatste paar jaren gedaald, van 30 procent in 1999 tot 22 procent in 2006 (in absolute zin een daling van 16 procent).

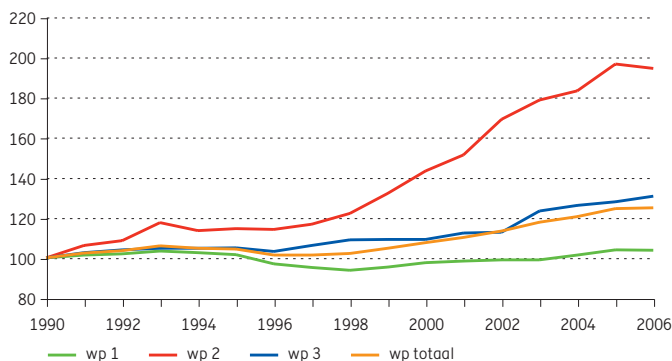
Output en impact in internationaal perspectief

Een deel van de publicaties van de universitaire wetenschappers vindt zijn weg naar internationale wetenschappelijke tijdschriften. Het gaat om ongeveer 20.000 publicaties per jaar, ongeveer 40 procent van het totale aantal publicaties van de universiteiten per jaar. Die publicaties hebben een overall citatiescore van 1,32, met andere woorden, 32 procent boven het wereldgemiddelde.

Universiteiten publiceren vaak met onderzoekers uit andere landen: 44 procent van de publicaties zijn zogenaamde co-publicaties. Een kwart van de publicaties betreft publicaties waarbij geen samenwerking buiten de eigen instelling plaatsvindt, bij de overige 31 procent gaat het om publicaties met samenwerking buiten de instelling, maar binnen Nederland. De publicaties met internationale samenwerking leiden tot de hoogste citatiescores.

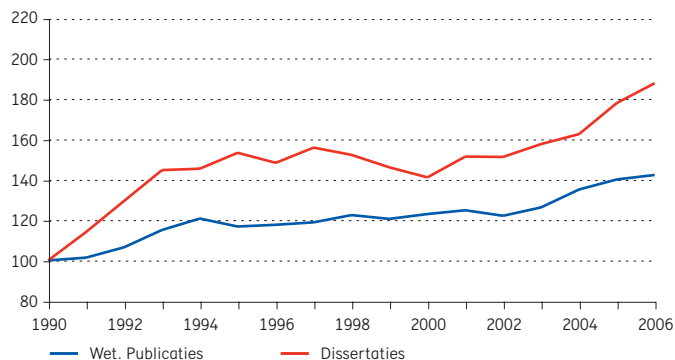
Figuur 12.6 Ontwikkeling universitair onderzoek

Wetenschappelijk personeel volgens 1e, 2e en 3e geldstroom, 1990 = 100

Figuur 12.7 Ontwikkeling universitaire output

Wetenschappelijke publicaties en dissertaties, 1990 = 100

Tabel 12.10

Bron
VSNU (KUOZ-database)

Toelichting
– Cijfers LEI en TUD gecorrigeerd door OCW

Onderzoekscapaciteit hoger onderwijs (in fte's)

	2002	2003	2004	2005	2006
Totaal	15.783	16.401	16.793	17.353	17.397
Eerste geldstroom (in procenten)	51	49	49	48	48
Tweede geldstroom (procenten)	23	23	23	24	24
Derde geldstroom (in procenten)	27	28	28	27	28

Tabel 12.11

Bron
VSNU (KUOZ-database)

Output universiteiten

	2002	2003	2004	2005	2006
Wetenschappelijke publicaties	51.420	53.148	56.846	58.953	59.875
Dissertaties	2.531	2.637	2.720	2.976	3.140
Vakpublicaties	14.602	14.067	14.109	13.529	13.212

Tabel 12.12

Bron
VSNU: KUOZ (cijfers WP en output), WOPI (hoogleraren en promovendi)
NWO: cijfers 2de geldstroom

Toelichting
– VSNU-cijfers LEI en TUD gecorrigeerd door OCW
– WP = wetenschappelijk personeel
– Totaal is inclusief Open Universiteit

Universitaire kengetallen per universiteit (nationaal), 2006 (totaal en in procenten)

	WP totaal (in fte)	WP 1 (% van tot.)	2de geldstr. (x € 1 mln)	Wet.publ. (x 1)	Hoogleraren % vrouwen	Promovendi % vrouwen
Totaal	17.397	48	293,6	59.875	10	42
Universiteit Leiden	1.783	43	10,1	5.415	15	48
Universiteit Utrecht	2.166	51	13,5	6.688	14	49
Rijksuniversiteit Groningen	1.473	55	8,8	4.467	10	39
Erasmus Universiteit Rotterdam	1.275	58	4,5	4.205	6	50
Universiteit van Maastricht	911	49	2,8	3.974	7	59
Universiteit van Amsterdam	1.868	49	10,0	7.132	15	45
Vrije Universiteit Amsterdam	1.532	48	7,2	5.749	10	47
Radboud Universiteit	1.736	41	12,1	5.049	13	48
Universiteit van Tilburg	368	69	2,1	1.693	8	55
Technische Universiteit Delft	1.558	54	10,1	6.727	6	25
Technische Universiteit Eindhoven	903	37	5,3	3.187	1	27
Universiteit Twente	976	37	7,5	2.760	5	29
Wageningen Universiteit	754	39	6,1	2.605	12	46

Tabel 12.13

Bron
NOWT 2008

Toelichting
– Gegevens betreffen de periode 2003-2006
– De impactscores zijn genormeerd voor verschillen tussen gebieden (wereldgemiddelde = 1)
– Totaalcijfer publicaties gecorrigeerd voor samenwerking

Indicatoren per universiteit (internationaal)

	Internat. wet publ.		Internat. co-publ.		Publ. zonder samenw.	
	aantal	impactscore	%	impactscore	%	impactscore
Totaal (wet.publ.) en gemiddeld	81.937	1,32	44	1,53	25	1,15
Universiteit Leiden	9,8	1,23	46	1,38	20	0,90
Universiteit Utrecht	14,2	1,43	39	1,61	21	1,54
Rijksuniversiteit Groningen	9,0	1,23	39	1,43	23	1,07
Erasmus Universiteit Rotterdam	9,3	1,56	40	2,00	16	1,13
Universiteit van Maastricht	6,0	1,22	42	1,48	16	0,90
Universiteit van Amsterdam	12,0	1,40	43	1,64	20	1,15
Vrije Universiteit Amsterdam	9,5	1,39	43	1,68	18	1,15
Radboud Universiteit	8,9	1,20	39	1,46	20	0,94
Universiteit van Tilburg	1,2	1,12	42	1,21	25	1,15
Technische Universiteit Delft	5,9	1,40	43	1,52	33	1,24
Technische Universiteit Eindhoven	4,5	1,50	41	1,52	29	1,50
Universiteit Twente	3,2	1,35	37	1,36	33	1,33
Wageningen Universiteit	6,6	1,23	49	1,27	21	1,12

Wisselwerking en kennistransfer wetenschap

Naast de ontwikkeling van kennis uit wetenschappelijk onderzoek is er een toenemende aandacht voor het vermaatschappelijken van die kennis, ook wel aangeduid met het begrip kennisvalorisatie. Dat kan op verschillende manieren gebeuren, via formele en informele vormen van kennisoverdracht en kennisuitwisseling. Een belangrijke zichtbare vorm die wetenschappelijke en maatschappelijke partijen gebruiken om die kennisoverdracht en kennisuitwisseling te laten plaatsvinden, is de financiering van contractonderzoek. De omvang van de financiële stromen geven de mate aan waarin dit gebeurt. Daarnaast kunnen er samenwerkingsverbanden zijn tussen publieke en private partijen

Samenwerking tussen publieke en private partijen

Het aandeel bedrijven dat innoveert en dat zegt een samenwerkingsverband te hebben met een publieke instelling is internationaal gezien aan de lage kant. Veel landen hebben meer samenwerkingsverbanden. Vergeleken met andere landen publiceren Nederlandse onderzoekers in de publieke sector wel veel samen met private partijen in binnen- en buitenland. Alleen Zweden en Denemarken hebben meer van dit type co-publicaties.

Externe financiering bij instellingen

TNO en GTI's

TNO en de GTI's zijn voor een groot deel van hun inkomsten afhankelijk van inkomsten van marktpartijen. Naast financiering van de overheid in de vorm van basis- en doelfinanciering en opdrachten, ontvangen ze relatief veel financiering van bedrijven. De percentages private financiering variëren in 2006 van 35 tot 82. Deze percentages zijn al jaren redelijk stabiel.

Universiteiten

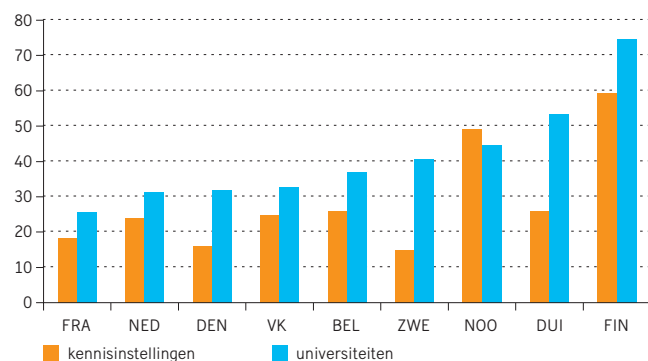
Van de universiteiten zijn nog geen cijfers beschikbaar voor het jaar 2005 en 2006, maar de cijfers tot en met 2004 laten een stijging zien van de contractinkomsten voor onderzoek. Daarbij is het private aandeel tussen 1990 en 2004 gestegen van 22 tot 32 procent, waarmee bedrijven de grootste financier zijn van het contractonderzoek.

NWO en KNAW

Het grootste deel van de financiering van NWO en KNAW is afkomstig van de rijksbijdrage en specifieke subsidies van het ministerie van OCW. Wel is de omvang van het werk voor derden bij NWO geleidelijk stijgend, van 13 procent in 2002 tot 19 procent in 2005, met een lichte daling in 2006 tot bijna 17 procent. Bij de KNAW is dit percentage in 2006 23, terwijl het in 2001 nog 15 was.

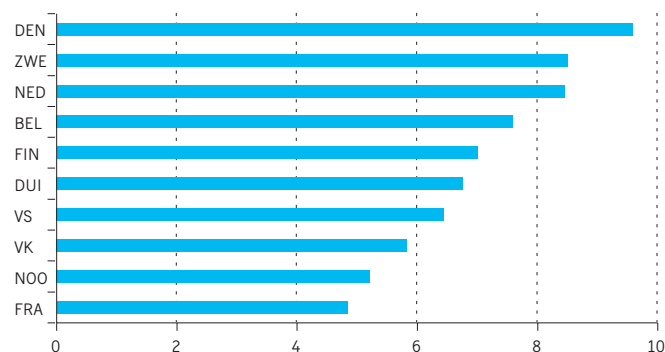
Figuur 12.8 Publieke partners van innovatieve bedrijven

Percentage bedrijven met samenwerkingsverband met publieke instelling (2002-2004)

Figuur 12.9 Publiek-private co-publicaties

Als percentage van alle publicaties (2005-2006)

Tabel 12.14

Bron
Opgaven individuele instellingen aan OCW

Toelichting
– De omzet van TNO en de GTI's omvat ook niet R&D-achtige activiteiten
– De omzetgegevens van TNO zijn exclusief de omzet van de groepsmaatschappijen

Omzet TNO en de GTI's naar financieringsbron, 2006 (totaal en in procenten)

	TNO	ECN	MARIN	WL Delft		NLR
				GeoDelft	Hydraulics	
Totale omzet (x € 1 mln)	500,9	112,9	30,6	18,5	38,2	76,1
Totaal (in procenten)	100	100	100	100	100	100
Basis / doelfinanciering	39	40	12	25	18	26
Opdracht publiek + privaat	61	60	87	66	82	74
waarvan: opdracht publiek	19	25	5	25	24	.
opdracht privaat	41	35	82	41	59	.
Overig	.	.	.	9	.	.

Tabel 12.15

Bron
CBS

Toelichting
– Het CBS heeft cijfers uit universitaire jaarrekeningen aangevuld met gegevens uit enquête bij universiteiten
– Incl. aan universiteiten gelieerde instellingen

Financieringsbronnen contractonderzoek bij universiteiten

	2001	2002	2003	2004	2005
Totaal (x € 1 mln)	570	587	594	616	--
Totaal (in procenten)	100	100	100	100	--
Overheid	29	26	27	26	--
Bedrijven	25	26	27	32	--
Internationaal	13	16	15	17	--
Non-profit organisaties	32	33	31	25	--

Tabel 12.16

Bron
Financiële jaarverslagen NWO
Jaarboeken KNAW

Financieringsbronnen NWO en KNAW (x € 1 mln)

	NWO			KNAW		
	2004	2005	2006	2004	2005	2006
Totaal	451,7	490,2	504,6	126,9	128,5	133,7
Rijksbijdrage OCW	303,6	306,0	308,1	86,5	87,7	89,2
Specifieke subsidies OCW	55,2	80,9	102,8	--	--	--
Opbrengst werk voor derden	79,5	93,9	83,4	24,4	25,8	30,3
Overige baten	13,4	9,4	10,2	16,0	15,0	14,2

Tabel 12.17

Bron
NOWT 2008

Toelichting
– Het gaat om co-publicaties van een Nederlands bedrijf met een Nederlandse kennisinstelling

Percentage Nederlandse publiek-private co-publicaties per gebied

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Alle gebieden	3,1	3,4	3,0	3,1	3,1	3,1
Techniek	6,3	6,3	5,6	6,5	6,7	6,1
Landbouw	5,1	7,7	6,5	5,8	5,5	5,7
Natuur	3,9	4,2	3,8	3,9	3,9	4,0
Gezondheid	1,9	2,1	1,9	2,0	2,0	2,0

Promoties en gepromoveerden

Hoger opgeleiden en gepromoveerden in het bijzonder worden geacht een belangrijke rol te spelen in nationale innovatieprocessen en het economisch presteren van landen. Ze dragen bij aan de vergroting en verspreiding van kennis en technologieën.

Promoties

In de loop van de jaren neemt het aantal promoties toe, gemiddeld per 10 jaar met de helft. Alleen in de jaren '80 van de vorige eeuw was deze toename groter (80 procent in 10 jaar). Het aantal promoties ligt nu op ongeveer 3.000, terwijl dat begin jaren '60 rond de 400 lag.

De meeste promoties vinden plaats in de medische wetenschappen (31 procent in 2005/06), de minste in de geesteswetenschappen (bijna 8 procent) en de landbouwwetenschappen (iets meer dan 8 procent). Daartussen hebben de andere wetenschapsgebieden percentages van 16 tot 19. Het aandeel van vrouwen bij de promoties neemt in de loop der tijd sterk toe en is tussen 1990/91 en 2005/06 meer dan verdubbeld. Tussen de wetenschapsgebieden zijn er grote verschillen: waar bij de technische wetenschappen het aandeel vrouwen op 20 procent ligt (dit aandeel is overigens wel verdrievoudigd in genoemde periode), ligt dit bij de medische wetenschappen inmiddels al boven de 50 procent.

Tussen universiteiten bestaan grote groeiverschillen: waar de gemiddelde groei tussen 2001 en 2006 24 procent bedraagt, variëren de afzonderlijke percentages tussen de 3 (UvA) en 77 (EUR).

Veel van de promovendi maken deel uit van het universitair wetenschappelijk personeel en zijn verantwoordelijk voor een deel van de wetenschappelijke productie van de Nederlandse wetenschap.

Binnen het wetenschappelijk personeel neemt de categorie promovendi een toenemend aandeel in, van 24 procent in 1990 tot 33 procent in 2006. Opvallend is dat deze percentages lager liggen bij mannen en hoger bij vrouwen. Het aandeel vrouwelijke promovendi binnen het vrouwelijk wetenschappelijk personeel (WP) is anderhalf keer het aandeel mannelijke promovendi binnen het mannelijk WP. Ook in dit opzicht zijn er verschillen tussen de wetenschapsgebieden (waarbij er geen goede gegevens beschikbaar zijn over de medische wetenschappen).

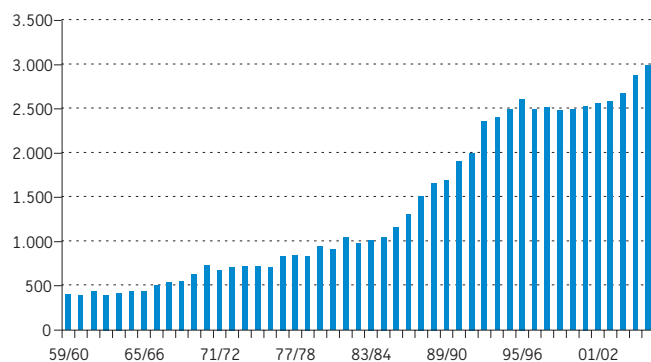
Vergeleken met andere landen ligt het aandeel vrouwelijke gepromoveerden iets lager dan gemiddeld in de EU. Het aandeel gepromoveerden in bètarichtingen ligt lager dan in de EU gemiddeld, maar hoger bij de technische richtingen. Het aandeel vrouwelijke gepromoveerden in deze richtingen ligt op het EU-gemiddelde.

Gepromoveerden

Uit een recente CBS-studie uit 2007 blijkt dat Nederland in 2005 gemiddeld 80 duizend gepromoveerden kende in alle leeftijdscategorieën (15 jaar en ouder). Daarvan is 70 procent man en 30 procent vrouw. In de leeftijdscategorie tot 65 jaar waren er 69 duizend gepromoveerden. De grootste groep gepromoveerden bevindt zich in de leeftijdscategorie van 35 tot 44 jaar (28 procent). Het blijkt dat hoe jonger de gepromoveerden zijn, hoe groter het aandeel vrouwen is, een aandeel dat tot bijna 45 procent oploopt in de categorie tot 35 jaar.

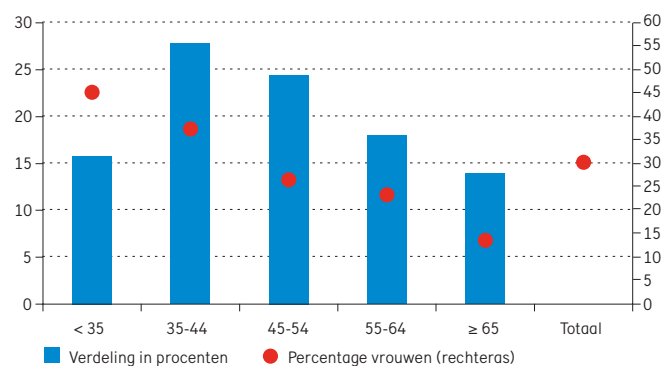
Figuur 12.10 Gepromoveerden in Nederland

Vanaf 1960

Figuur 12.11 Gepromoveerden naar leeftijd en geslacht

In procenten van het totaal (2004-2006)

Tabel 12.18

Bron
VSNU / WOPI

Toelichting
Het gebied 'Gezondheid' is niet opgenomen
vanwege dekkingsproblemen

Het aandeel promovendi binnen het wetenschappelijk personeel van universiteiten

	Mannen			Vrouwen		
	1990	2001	2006	1990	2001	2006
Totaal	17,1	21,2	27,6	33,7	39,5	41,9
Landbouw	17,5	21,5	32,0	39,9	52,3	53,9
Natuur	30,2	30,8	36,0	54,8	55,4	53,4
Techniek	27,2	32,4	38,9	45,3	55,6	52,2
Economie	18,1	16,1	17,8	37,9	32,9	28,1
Recht	14,2	13,4	22,0	23,7	19,7	40,8
Gedrag en Maatschappij	14,0	13,6	21,9	30,4	35,1	39,0
Taal en Cultuur	15,4	13,2	15,3	28,1	27,1	31,5

Tabel 12.19

Bron
VSNU / KUOZ

Toelichting
– Totaal is inclusief Open Universiteit

Promoties per universiteit

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Totaal	2.534	2.531	2.637	2.720	2.976	3.140
Universiteit Leiden	231	233	236	240	289	302
Universiteit Utrecht	393	389	413	358	421	443
Rijksuniversiteit Groningen	240	229	238	286	290	336
Erasmus Universiteit Rotterdam	143	150	179	181	220	253
Universiteit van Maastricht	115	100	131	131	154	147
Universiteit van Amsterdam	319	335	325	329	323	323
Vrije Universiteit Amsterdam	195	213	220	244	240	246
Radboud Universiteit	214	192	206	214	226	241
Universiteit van Tilburg	58	57	56	52	67	92
Technische Universiteit Delft	180	178	185	212	225	214
Technische Universiteit Eindhoven	128	128	126	143	163	148
Universiteit Twente	111	111	144	160	166	168
Wageningen Universiteit	207	214	178	170	192	224

Tabel 12.20

Bron
CBS

Promoties per cluster

	Mannen en vrouwen			% vrouwen		
	1991	2001	2006	1991	2001	2006
Totaal	1.898	2.526	2.993	17,9	31,6	38,7
Landbouw	100	229	250	20,0	32,8	38,0
Natuurw., wisk. en informatica	454	530	479	11,5	25,5	29,4
Techniek, industrie en bouwkunde	287	390	535	6,3	13,8	20,4
Gezondheidszorg en welzijn	471	668	933	24,0	41,8	50,8
Sociale wet., bedrijfsk. en rechten	411	494	566	24,6	37,2	43,6
Taalwetenschappen, geschiedenis en kunst	175	215	230	20,0	32,6	39,6

Tabel 12.21

Bron
EUROSTAT (Statistics in Focus 13/1/2007)

Kengetallen gepromoveerden, internationaal, 2004

	Aantal	% vr.	% bèta	% bèta vr.	% techn.	% techn.vr.
België	1.479	33,9	44,5	28,9	6,0	20,2
Finland	1.759	48,7	17,4	43,1	20,5	25,5
Frankrijk	8.420	41,7	48,0	38,4	9,3	25,9
Duitsland	23.138	39,0	26,0	29,5	9,1	11,8
Nederland	2.679	39,4	18,6	37,7	18,0	23,4
VK	15.257	43,1	31,7	37,9	14,5	21,2
EU-27	92.235	43,4	28,3	39,1	14,1	23,6

Internationaal wetenschap

R&D-uitgaven als percentage van het BBP

Nederland gaf in 2006 naar schatting 1,67 procent van het BBP uit aan R&D, wat een daling betekent ten opzichte van 2005. Gezien over een langere periode schommelen de R&D-uitgaven rond de 2 procent, maar ligt het percentage de laatste jaren op een niveau van 1,8. Nederland neemt internationaal gezien een middenpositie in. Het EU-gemiddelde (1,74 procent in 2005) ligt op ongeveer hetzelfde niveau als dat van Nederland.

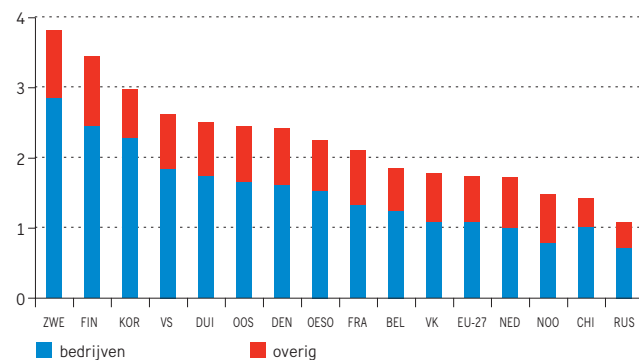
Financiering van R&D

In verreweg de meeste landen financieren bedrijven het grootste deel van de R&D-uitgaven. Het EU-gemiddelde ligt op 54 procent, dat van de OESO op 62 procent. Ook in Nederland zijn bedrijven de grootste financier met een aandeel van 51 procent (cijfer 2003), zij het dat de aandelen van overheid en bedrijven in Nederland dichterbij elkaar liggen dan in de meeste andere landen.

In Nederland ligt de bedrijfsfinanciering van R&D als percentage van het BBP lager dan dat van de EU-27 (0,90 voor Nederland tegenover 0,94 voor de EU), en flink lager dan het OESO-gemiddelde (0,90 versus 1,41). Bij de overheidsfinanciering is het Nederlandse aandeel ongeveer gelijk aan het gemiddelde van EU-27 en de OESO (iets lager bij de EU, iets hoger bij de OESO). Het aandeel van de overheids-uitgaven als percentage van het BBP daalde vanaf 1990 van 1,00 naar 0,64 in 2003, maar er lijkt sprake van een stabilisatie. Een aantal landen is in dit opzicht Nederland wel voorbij gestreefd.

Figuur 12.12 R&D-uitgaven als percentage van het BBP

Naar sector van uitvoering, 2005

Uitvoering van R&D

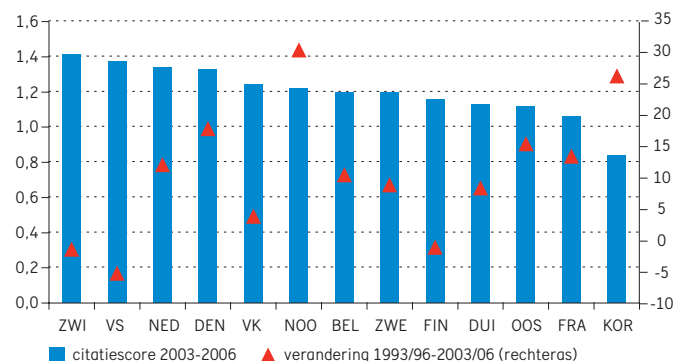
Nederland kent bij de uitvoering van R&D nog steeds een relatief sterke publieke sector in vergelijking met andere landen. De Nederlandse R&D-uitgaven in deze sector bedroegen in 2005 0,72 procent van het BBP, hoger dan het EU-gemiddelde (0,65), maar gelijk aan het OESO-gemiddelde. Verschillende landen (Zweden, Finland, de VS, Denemarken, Duitsland, Oostenrijk en Frankrijk) kennen daarentegen een hoger BBP-percentage. Daar staat tegenover dat het aandeel van de sector bedrijven in Nederland internationaal gezien laag is. De R&D-uitgaven als percentage van het BBP bedroegen in 2005 1,02, maar daalden in 2006 tot 0,96. Dit percentage is voor de EU 1,09 en voor de OESO 1,53 (situatie 2005). Van de westerse landen kent alleen Noorwegen een lager percentage (0,79) als Nederland. Ook Rusland scoort lager.

De kwaliteit van wetenschappelijk onderzoek

De kwaliteit van het wetenschappelijk onderzoek wordt gedeeltelijk afgemeten aan de citaties die de uit het onderzoek voortkomende publicaties ontvangen. Nederland neemt in dit opzicht een plaats in bij de top van de wereld. Uitgaande van een wereldgemiddelde van 1, dan scoort Nederland 34 procent boven dat wereldgemiddelde, terwijl deze score de afgelopen 10 jaar ook met 12 procent is gestegen. Alleen Zwitserland en de VS scoren hoger, zij het dat deze twee landen een lichte daling laten zien in de afgelopen 10 jaar. Wel zit Denemarken ons op de hielen, met een snellere groei dan Nederland.

Figuur 12.13 Citatiescores

Van wetenschappelijke publicaties genormeerd op het wereldgemiddelde (= 1)

Tabel 12.22

Bron
OESO

Toelichting
– Totaal van de sectoren overheid,
bedrijven en overig
– Nederland 2006: schatting CBS

R&D-uitgaven als percentage van het BBP

	2002	2003	2004	2005	2006
België	1,94	1,89	1,87	1,86	1,85
Denemarken	2,51	2,58	2,50	2,45	2,43
Finland	3,36	3,43	3,45	3,48	3,45
Frankrijk	2,23	2,17	2,15	2,13	2,21
Duitsland	2,49	2,52	2,49	2,48	2,51
Nederland	1,72	1,76	1,78	1,74	1,67
Zweden	--	3,95	3,71	3,89	3,82
Verenigd Koninkrijk	1,83	1,79	1,73	1,78	--
Verenigde Staten	2,66	2,66	2,59	2,62	2,62
OESO	2,23	2,24	2,21	2,25	--
EU-27	1,76	1,75	1,73	1,74	--

Tabel 12.23

Bron
OESO

R&D-uitgaven gefinancierd door de overheid, als percentage van het BBP

	2001	2002	2003	2004	2005
België	0,46	0,45	0,44	0,46	0,46
Denemarken	0,67	--	0,70	--	0,67
Finland	0,84	0,88	0,88	0,91	0,89
Frankrijk	0,81	0,85	0,85	0,79	0,82
Duitsland	0,77	0,79	0,79	0,76	0,70
Nederland	0,65	0,64	0,64	--	--
Zweden	0,90	--	0,93	--	0,91
Verenigd Koninkrijk	0,53	0,53	0,57	0,57	0,58
Verenigde Staten	0,75	0,77	0,80	0,8	0,80
OESO	0,65	0,66	0,67	0,67	0,66
EU-27	0,61	0,62	0,63	0,61	0,61

Tabel 12.24

Bron
OESO

R&D-uitgaven gefinancierd door bedrijven, als percentage van het BBP

	2001	2002	2003	2004	2005
België	1,32	1,15	1,14	1,12	1,11
Denemarken	1,47	--	1,54	--	1,46
Finland	2,34	2,33	2,40	2,39	2,33
Frankrijk	1,19	1,16	1,10	1,13	1,12
Duitsland	1,62	1,63	1,67	1,65	1,68
Nederland	0,94	0,86	0,90	--	--
Zweden	3,04	--	2,56	--	2,55
Verenigd Koninkrijk	0,84	0,80	0,76	0,76	0,75
Verenigde Staten	1,87	1,73	1,71	1,65	1,68
OESO	1,44	1,39	1,39	1,37	1,41
EU-27	0,97	0,95	0,94	0,94	0,94

Emancipatie

Vanaf 2007 coördineert het ministerie van OCW zowel het 'homo-emancipatiebeleid' als het 'vrouwen-emancipatiebeleid'. In 2007 zijn voor beide beleidsterreinen meerjarige beleidsplannen verschenen: de kabinetsnota 'Gewoon homo zijn; lesbisch- en homo-emancipatiebeleid 2008-2011' en de kabinetsnota 'Meer kansen voor vrouwen; emancipatiebeleid 2008-2011'.

Homo-emancipatie

Met het motto 'Gewoon homo zijn' kiest het kabinet als hoofd doelstelling voor het homo-emancipatiebeleid: het bevorderen van de sociale acceptatie van homoseksuelen onder de Nederlandse bevolking. Het kabinet wil onder andere bevorderen dat homoseksualiteit in de kring van etnische minderheden en onder groepen jongeren bespreekbaar wordt gemaakt. Het bespreekbaar maken door dialoog en publiek debat zal zich ook richten op (jongeren in) levensbeschouwelijke groepen. Verschillende organisaties zoals COC Nederland en Forum zijn actief in het bespreekbaar maken van homoseksualiteit in verschillende etnisch-culturele kringen. De school neemt voor vrijwel alle jongeren een belangrijke plaats in het dagelijkse leven in, in deze belangrijke levensfase oriënteren jongeren zich op hun maatschappelijke carrière. Ze krijgen besef van normen, zoals respect voor anderen en het recht om niet gediscrimineerd te worden op homo-heteroseksuele voorkeur. Het kabinet wil scholen aanmoedigen en hen daarop aanspreken, ook ouders vervullen een belangrijke functie. Het kabinet maakt zich zorgen over de (on)veiligheid van homoseksuelen. Het bestrijden van geweld tegen homo's, en zeker het voorkomen daarvan zal een lange adem vergen. Sinds 2003 is het aantal meldingen van discriminatie tegen homo's in procenten van het totaal aantal meldingen bij Anti Discriminatie Bureaus redelijk stabiel rond de 3,5 procent.

Sinds 2001 kunnen twee mensen van hetzelfde geslacht in Nederland een burgerlijk huwelijk sluiten. Het aantal gesloten huwelijken tussen homoseksuele mannen en lesbische vrouwen is hierdoor in 2002 hoger dan in de jaren erna. Vanaf 2004 worden er jaarlijks ongeveer 1.200 huwelijken tussen twee personen van hetzelfde geslacht gesloten.

Vrouwen-emancipatie

Het beleid richt zich op het bevorderen van gelijke rechten, kansen, vrijheden en (sociale) verantwoordelijkheden in de maatschappij voor vrouwen en mannen. In veel opzichten hebben vrouwen minder kansen dan mannen, bijvoorbeeld als het gaat om het bereiken van topposities. Het beleid is erop gericht de positie van vrouwen te verbeteren en de deelname van vrouwen in de samenleving te stimuleren.

Verhogen van de economische zelfstandigheid

Economische zelfstandigheid ligt aan de basis van veel andere emancipatiethema's. Economische zelfstandigheid wil zeggen dat iemand door een baan in zijn of haar eigen levensonderhoud kan voorzien. In het emancipatiebeleid is een ondergrens vastgesteld op het niveau van het bestaansminimum voor een alleenstaande (ongeveer 70 procent van het netto minimumloon).

Betaald werk is een belangrijke weg naar zelfbeschikking en zelfontplooiing. De komende jaren krijgt Nederland door de vergrijzing te maken met een toenemend aantal vacatures. Daarom is het van belang de arbeidsparticipatie te vergroten.

De economische zelfstandigheid van vrouwen kan alleen maar toenemen wanneer de arbeidsparticipatie van vrouwen toeneemt.

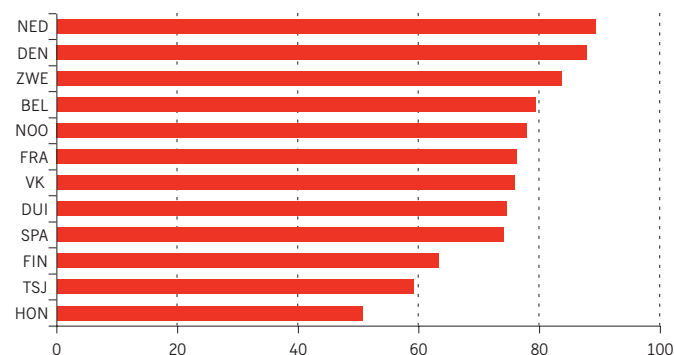
In de kabinetsnota 'Meer kansen voor vrouwen; emancipatiebeleid 2008 – 2011' zijn de volgende doelen vastgesteld voor 2010:

- het percentage vrouwen dat economisch zelfstandig is, bedraagt 60 procent;
- de netto arbeidsparticipatie van vrouwen stijgt naar 65 procent.

Deze twee doelen zijn in het jaar 2000 vastgesteld. In 2005 was 42 procent van de vrouwen (15-64 jaar) economisch zelfstandig. Van de vrouwen tussen 25 en 34 jaar is inmiddels 62 procent economisch zelfstandig. In 2007 had 58 procent van de vrouwen (15-64 jaar) een baan van 12 uur of meer per week. Ook hier zit de jonge generatie vrouwen (25-34 jaar) inmiddels boven het niveau van de emancipatie-doelstelling: 76 procent werkt.

Figuur 13.1 Houding tegenover homoseksualiteit

Aandeel dat vindt: homoseksuelen moeten hun leven kunnen leiden zoals zij dat willen, 2004

Tabel 13.1

Bron
SCP (CV06)

Houding van de bevolking tegenover homoseksualiteit, 2006 (in procenten)

	helemaal negatief	negatief	neutraal	positief	helemaal positief
Algemene acceptatie van homoseksuelen	3	9	21	42	25
Sociale acceptatie in brede zin	3	12	33	40	12

Tabel 13.2

Bron
Anti Discriminatie Bureaus

Meldingen van homodiscriminatie bij antidiscriminatiebureaus

	2002	2003	2004	2005
Aantal	127	121	149	158
Percentage ten opzichte van het totaal aantal meldingen	3,0	3,5	3,6	3,6

Tabel 13.3

Bron
CBS <http://statline.cbs.nl>

Aantal huwelijkssluitingen homoseksuelen

	2002	2003	2004	2005	2006
Totaal	1.838	1.499	1.210	1.150	1.212
Twee mannen	935	735	579	570	579
Twee vrouwen	903	764	631	580	633

Tabel 13.4

Bron
Emancipatiemonitor 2006, Tabel 7.7,
pag. 193, SCP en CBS

Toelichting

- Iemand is economisch zelfstandig wanneer hij of zij 70% van het netto minimumloon verdient
- In procenten van het totaal van de groep
- Door revisie van de inkomensstatistieken zijn cijfers uit de reeks 2000-2005 niet geheel vergelijkbaar met die van 1995
- 2000 en 2005 zijn voorlopig
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel G

Economische zelfstandigheid naar geslacht en leeftijd (in procenten)

	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Vrouwen (15-64 jaar)	31	39	41	42	42	42	42
Vrouwen (25-34 jaar)	50	60	63	62	62	62	62
Mannen (15-64 jaar)	65	71	72	71	70	68	68
Mannen (25-34 jaar)	80	86	87	86	84	82	82

Tabel 13.5

Bron
Emancipatiemonitor 2006, Tabel 4.6,
pag. 75, SCP en CBS

Toelichting

- Arbeidsparticipatie in procenten naar leeftijd van jongste thuiswonende kind
- Netto arbeidsparticipatie: de werkzame beroepsbevolking in procenten van de bevolking

Netto arbeidsparticipatie van paren met kinderen naar opleidingsniveau, 2005

	po	vbo/ mavo	havo/ vwo/mbo	hbo	wo	Totaal
Vrouwen, totaal	17	35	61	79	78	53
jongste kind 0-5 jaar	18	39	61	80	79	59
jongste kind 6-11 jaar	20	38	59	76	79	53
jongste kind 12-17 jaar	15	31	61	78	77	46
Mannen, totaal	38	59	86	95	94	76
jongste kind 0-5 jaar	60	86	91	96	95	90
jongste kind 6-11 jaar	43	66	90	97	95	81
jongste kind 12-17 jaar	26	41	75	92	92	59

Emancipatie

De ontwikkeling van de mate van economische zelfstandigheid blijft achter bij de ontwikkeling van de arbeidsparticipatie. Dit komt omdat de winst in arbeidsparticipatie eerst geboekt is bij de hoger opgeleide vrouwen (daarvan werkt nu ruim driekwart). De winst moet nu komen van de middelbaar en lager opgeleide vrouwen; vanwege hun lagere verdien capaciteit neemt de mate van economische zelfstandigheid niet evenredig toe.

Dat de economische zelfstandigheid achterblijft, heeft ook te maken met het feit dat Nederland 'wereldkampioen deeltijd' is. Het totale arbeidsaanbod van vrouwen in uren gemeten is binnen Europa alleen in Italië en Malta lager. De verwachte personeelstekorten -bijvoorbeeld in het onderwijs- zouden opgevangen kunnen worden wanneer vrouwen met een deeltijd baan meer uren gaan werken.

Helaas worden de in het initiële onderwijs behaalde gelijke onderwijsposities van vrouwen niet omgezet in gelijke posities op de arbeidsmarkt. Het aandeel vrouwen in de top van bedrijven komt bijna nooit overeen met het aandeel vrouwen in de desbetreffende sector. Het kabinet streeft ernaar dat nog in deze kabinetsperiode minstens een kwart van de hoogste ambtenaren een vrouw is. Voor het bedrijfsleven is een streven minimaal 20 procent vrouwen in de top. In 2005 was het aandeel vrouwen in de top van het bedrijfsleven 6 procent. Het aandeel vrouwen in de top bij de rijksoverheid bedroeg 18 procent in 2005.

EU-doelstelling

De Europese Sociale Raad heeft verschillende doelen gesteld in het

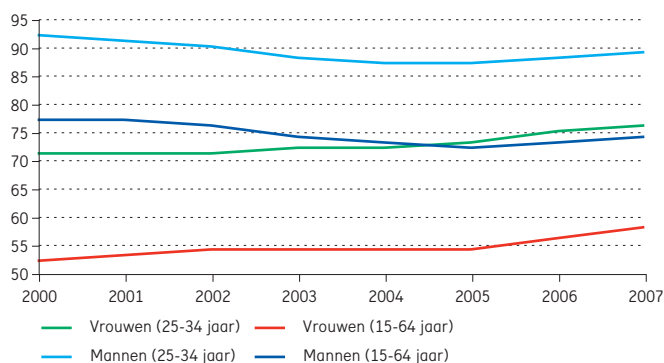
zogenaamde Lissabonproces: bevorderen dat Europa de meest concurrerende (kennis-)economie in de wereld wordt. Door middel van de 'opencoördinatie methode' (zie ook Hoofdstuk 'Onderwijs Internationaal', pag. 36) wordt de voortgang op de doelstellingen gemeten. Een belangrijke doelstelling in het Lissabonproces is een netto arbeidsparticipatie van vrouwen van minstens 60 procent in 2010. Bij deze indicator tellen ook de kleine banen van minder dan 12 uur per week mee. Mede hierdoor scoort Nederland heel goed op deze doelstelling: in 2006 bedroeg de arbeidsparticipatie van vrouwen conform de Lissabon-doelstelling 68 procent.

Iedereen doet mee (v&m)

Een andere voor het emancipatiebeleid relevante participatiedoelstelling is '80 procent in 2016'. Het kabinet onderschrijft het streven van de Sociaal economische Raad (SER) in het middellange termijn advies om te komen tot een bruto arbeidsparticipatie van 80 procent in 2016 teneinde de kosten van de vergrijzing op te brengen. Bij deze doelstelling wordt gekeken naar het direct inzetbare arbeidsaanbod van personen tussen de 20 en 65 jaar. Aangezien de participatie van mannen (gemeten in aantal personen) – ook internationaal gezien – in Nederland vrij hoog is, zal realisatie van deze doelstelling voor een groot deel afhangen van de te boeken participatiewinst bij vrouwen. In een illustratieve berekening door het CPB bij het SER-advies wordt de 80 procent in 2016 gerealiseerd, doordat 74 procent van de vrouwen zich aanbiedt op de arbeidsmarkt en 85 procent van de mannen. In 2007 was deze verhouding 65 procent bij de vrouwen en 82 procent bij de mannen.

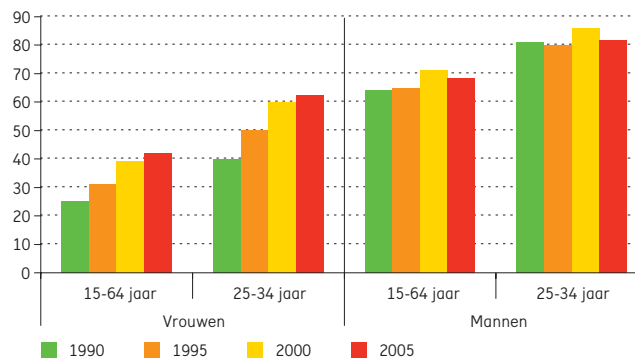
Figuur 13.2 Netto arbeidsparticipatie

Naar geslacht en leeftijd (in procenten)

Figuur 13.3 Economische zelfstandigheid

Naar geslacht en leeftijd (in procenten)

Tabel 13.6

Bron

Emancipatiemonitor 2006, tabel 4.9,
pag. 78, SCP en CBS

Toelichting

– Gemiddelde arbeidsduur van personen die
1 uur of meer per week werken

Gemiddelde arbeidsduur per week (in uren), werkzame personen van 15-64 jaar

	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Vrouwen	26,4	25,3	25,3	24,9	24,8	24,6	24,5
Mannen	36,9	35,6	35,5	35,2	35,0	34,5	34,7

Tabel 13.7

Bron

ABD 2007

Toelichting

– ABD = Algemene Bestuursdienst
– Het totaal van functies van directeur
(vanaf schaal 15) t/m secretaris-generaal

Aandeel van vrouwen in topposities bij de rijksoverheid (in procenten)

	2003	2004	2005	2006	2007
Aandeel vrouwen in ABD-functies	13,0	14,0	16,5	16,7	18,2

Tabel 13.8

Bron

Emancipatiemonitor 2006, tabel 8.4,
pag. 212, SCP en CBS

Toelichting

– Top 100 gemeten naar eigen vermogen
– RvC = Raad van Commissarissen; RvB =
Raad van Bestuur

Aandeel van vrouwen bij top 100 grootste bedrijven (in procenten)

	1992	2001	2003	2005
Totaal aandeel van vrouwen in de RvC en RvB	1,9	5,1	4,8	6,0

Tabel 13.9

Bron

Eurostat

Toelichting

– Van 15-64 jarigen
– De Lissabon-doelstelling is geformuleerd
op basis van de Europese definitie van ar-
beidsparticipatie
– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel G

Netto arbeidsparticipatie volgens de Lissabon-doelstelling (60% in 2010)

	2002	2003	2004	2005	2006
Vrouwen	66	66	66	66	68

Tabel 13.10

Bron

CPB

Toelichting

– In het Beleidsprogramma 'Iedereen doet
mee' heeft het kabinet de SER-doelstel-
ling onderschreven om te streven naar
een arbeidsparticipatie van 20-64 jarigen
van 80% in 2016
– Bruto arbeidsparticipatie: totale beroeps-
bevolking in procenten van de bevolking

Bruto arbeidsparticipatie van vrouwen en mannen (80% in 2016)

	1997	2004	2005	2006	2007
Totaal	68	72	72	73	73
Vrouwen	53	61	62	64	65
Mannen	82	82	82	82	82

Emancipatie

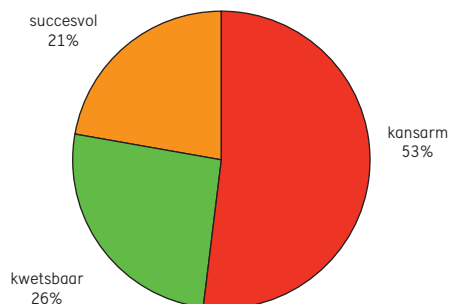
Vrouwen en meisjes uit etnische minderheidsgroepen

De positie van vrouwen uit etnische minderheidsgroepen is een belangrijk aandachtspunt binnen het emancipatiebeleid. Alarmerende cijfers over het relatief grote aantal vrouwen dat niet actief aan de samenleving deelneemt, de Nederlandse taal slecht beheerst en geen contacten heeft met mensen buiten de eigen groep, vormden de directe aanleiding voor deze toenemende aandacht.

Er zijn in Nederland ruim 830.000 niet-westers allochtone vrouwen. Dit is ongeveer 10 procent van de totale vrouwelijke Nederlandse bevolking. De Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse/Arubaanse vrouwen zijn de grootste groeperingen onder de niet-westerse allochtone vrouwen (67 procent van het totaal). Van hen bevindt 79 procent zich in een kansarme dan wel kwetsbare positie voor wat betreft de mate van participatie aan de Nederlandse samenleving. Van de niet-westers allochtone vrouwen heeft 38 procent in 2006 betaald werk, tegenover 58 procent van de autochtone vrouwen. Belemmerende factoren zijn onder andere: het opleidingsniveau, opvattingen over de rol van vrouwen, het gegeven dat allochtone vrouwen gemiddeld eerder moeder worden dan autochtone vrouwen, gemiddeld grotere gezinnen hebben en discriminatie op de arbeidsmarkt. Tussen de allochtone groepen bestaan enorme verschillen. De netto arbeidsparticipatie van Surinaamse vrouwen bijvoorbeeld, ligt met 55 procent vrijwel op hetzelfde niveau als dat van autochtone vrouwen. Van de vrouwen uit Irak, Afghanistan en Somalië daarentegen, werkt slechts 10 tot 15 procent. Onder de grote minderheidsgroepen is de arbeidsparticipatie van Marokkaanse (23 procent) en Turkse (30 procent) vrouwen erg laag.

Figuur 13.4 Positie van niet-westers allochtone vrouwen

Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse/Arubaanse vrouwen (15-64 jaar), 2004

Economische zelfstandigheid naar herkomst

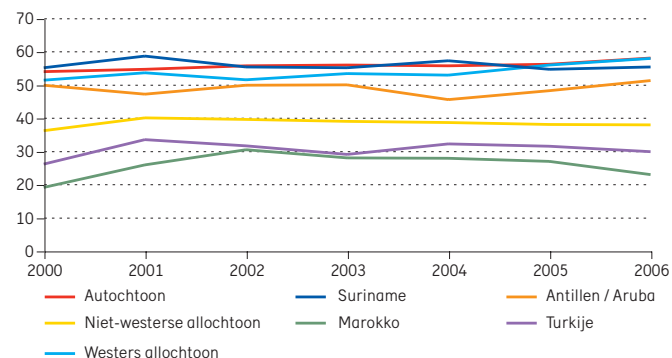
In 2005 is 44 procent van de autochtone vrouwen in de leeftijds-categorie 15-64 jaar economisch zelfstandig. Onder allochtone vrouwen is het percentage van de 15-64-jarigen dat economisch zelfstandig is 34 procent in 2005. Onder allochtone vrouwen is het aandeel Turkse en Marokkaanse vrouwen dat economisch zelfstandig is (respectievelijk 19 en 20 procent in 2005) het laagst ten opzichte van de andere groepen allochtone vrouwen. De laatste jaren blijft het aandeel vrouwen dat economisch zelfstandig is redelijk constant.

Opleidingsniveau

Allochtone vrouwen zijn beduidend lager opgeleid dan autochtone vrouwen, maar ook lager opgeleid dan de mannen uit de eigen herkomstgroep. Van de vrouwen ouder dan 40 jaar heeft 80 procent van de Turkse vrouwen en 90 procent van de Marokkaanse vrouwen maximaal basisonderwijs genoten. Een groot deel van deze vrouwen heeft nooit leren lezen en schrijven. Surinaamse en Antilliaanse vrouwen zijn aanmerkelijk beter opgeleid dan Turkse en Marokkaanse vrouwen, maar halen niet het niveau van de autochtone vrouwen. Hoewel de hier geboren en getogen generatie een flinke inhaalslag heeft gemaakt, moest in 2003 nog tweederde van de Turkse en Marokkaanse jonge vrouwen (20-34 jaar) het stellen zonder startkwalificatie. Turkse en Marokkaanse jonge mannen hadden iets vaker een startkwalificatie (40 procent). Onder hun autochtone leeftijdgenoten hebben vrouwen juist vaker (80 procent) een startkwalificatie dan mannen (76 procent).

Figuur 13.5 Netto arbeidsparticipatie van vrouwen

Naar herkomst, in procenten van de 15-64 jarige bevolking

Tabel 13.11

Bron

CBS <http://statline.cbs.nl>

Toelichting

– Netto arbeidsparticipatie: de werkzame beroepsbevolking (in personen) in procenten van de bevolking.

Netto arbeidsparticipatie van vrouwen, naar herkomst en leeftijd, 2006 (in procenten)

	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	Totaal
Totaal	37	75	68	63	30	56
Autochtoon	39	82	71	65	29	58
Allochtoon	29	57	55	55	32	47
Westers allochtoon	41	73	69	64	33	58
Niet-westers allochtoon	22	46	43	44	27	38
Turkije	23	38	31	28	--	30
Marokko	18	34	21	--	--	23
Suriname	26	75	66	64	39	55
Antillen / Aruba	26	63	58	67	--	51

Tabel 13.12

Bron

CBS (Bevolking 15-64 jaar naar inkomenspositie, 2000-2005)

Toelichting

– Iemand is economisch zelfstandig wanneer hij of zij 70% van het netto minimumloon verdient
 – Cijfers voor 2005 zijn voorlopig
 – Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel G

Economische zelfstandigheid van vrouwen (15-64 jaar), naar herkomst (in procenten)

	2001	2002	2003	2004	2005
Totaal	41	42	42	42	42
Autochtoon	43	43	43	43	44
Allochtoon	36	36	35	35	34
Westers allochtoon	42	42	42	43	42
Niet-westers allochtoon	30	30	29	28	28
Turkije	20	20	19	19	19
Marokko	20	19	20	20	20
Suriname	48	48	48	46	45
Antillen / Aruba	37	37	37	37	36

Tabel 13.13

Bron

CBS <http://statline.cbs.nl>

Opleidingsniveau van vrouwen (15-64 jaar), 2006 (in procenten)

	po	vmbo/ mbo 1	havo/vwo/ mbo 2-4	hbo	wo
Totaal	9	25	41	16	8
Autochtoon	8	26	41	17	8
Allochtoon	15	21	41	10	11
Westers allochtoon	6	18	44	13	16
Niet-westers allochtoon	22	23	39	7	7
Turkije	37	25	30	4	3
Marokko	35	26	29	4	3
Suriname	13	23	44	13	4
Antillen / Aruba	9	26	47	13	6

Tabel 13.14

Bron

Sociale atlas van vrouwen uit etnische minderheden, 2006, SCP

Toelichting

– Startkwalificatie: een diploma op minimaal havo/vwo/mbo-2 niveau

Aandeel niet-schoolgaanden (20-34 jaar) met startkwalificatie, 2001-2003

	Vrouw	Man
Autochtonen	80	76
Turken	32	38
Marokkanen	37	42
Surinamers en Antillianen	60	51
Vluchtelingengroepen	49	45

Stelsel en financiën groen onderwijs

Stelsel

Het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) is verantwoordelijk voor het groene onderwijs in Nederland. Het volgt daarbij het algemeen onderwijsbeleid. Het groene onderwijs is in de algemene onderwijswetgeving geregeld. Het groene onderwijs omvat voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo), middelbaar beroepsonderwijs (mbo), hoger beroepsonderwijs (hbo) en wetenschappelijk onderwijs (wo). Groen vmbo en mbo zijn in één instelling, het agrarisch opleidingscentrum (AOC), vereend.

Financiën

De instellingen voor groen onderwijs worden bekostigd door het ministerie van LNV. De bekostiging vindt plaats op basis van de algemene onderwijswetgeving. De onderwijsuitgaven stijgen nog elk jaar als gevolg van het stijgend aantal studenten. Wat betreft les-, cursus- en collegegeld en de studiefinanciering is er geen verschil met het overig onderwijs.

Integraal sectorbeleid

Het groene onderwijs past uitstekend in het integrale sectorbeleid van het ministerie van LNV. Het is zorgvuldig ingebed in het landbouw-kennissysteem en draagt bij aan kennisverspreiding naar binnen het sectorbeleid relevante doelgroepen op de diverse beleidsthema's.

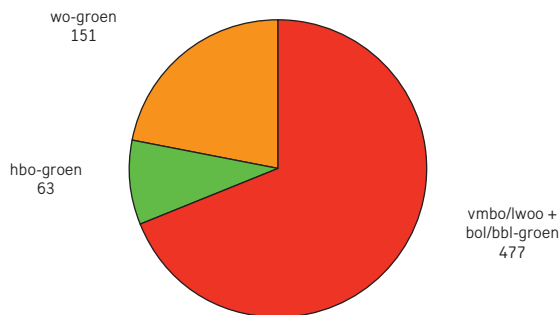
LNV-beleid

LNV zet het vakdepartementale onderwijsbudget met name in om de kenniscirculatie met doelgroepen (bedrijfsleven, gebieden en burgers) te bevorderen. De kennisinstellingen in het groene domein hebben sinds 1 april 2005, op initiatief van LNV, hun krachten gebundeld in de Groene Kennis Coöperatie (GKC). De kennisinstellingen zijn immers ieder voor zich te klein om de noodzakelijke onderwijskundige vernieuwingen volledig uit te voeren en de vraag naar kennis uit de sector te beantwoorden. In juni 2006 hebben de minister van LNV en de GKC-partners een meerjarenafpraak gemaakt voor de periode 2006 - 2010. Instellingen worden gestimuleerd om, met name in hun eigen regio, arrangementen voor kennis en innovatie te ontwikkelen met relevante actoren (m.n. bedrijfsleven, andere kennisinstellingen). In 2007 hebben de GKC-partners 15 meerjarige vraaggestuurde programma's voor doelgroepen en LNV-beleidsthema's ontwikkeld.

Via Groen Kennisnet wordt verder relevante kennis op maat ontsloten voor de diverse doelgroepen, met daarbij bijzondere aandacht voor door LNV (mede) gefinancierde kennis. Betrokkenheid van stagiaires en docenten bij kenniscirculatie draagt bij aan versnelde doorwerking van nieuwe ontwikkelingen in de groene opleidingen en vorming van (nieuwe) netwerken met doelgroepen. De minister van LNV geeft de komende jaren prioriteit aan de invulling van groene maatschappelijke stages voor het voortgezet onderwijs en aan bewustwording en beleving van voedsel, natuur en landbouw.

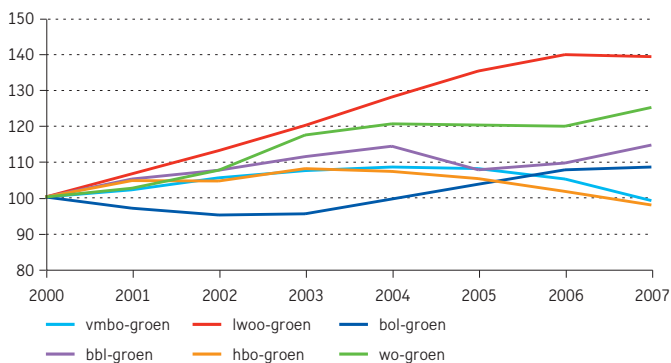
Figuur 14.1 Uitgaven LNV voor het groene onderwijs

Gerealiseerde uitgaven per onderwijssoort (x € 1 mln), 2007

Figuur 14.2 Deelnemers groen onderwijs

Index met 2000 = 100

Tabel 14.1

Bron

Jaarverslagen LNV

Toelichting

- Totaal gerealiseerde uitgaven is inclusief uitkeringen na ontslag

Financiële kerncijfers LNV voor het groene onderwijs

	2003	2004	2005	2006	2007
A) Uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Totaal gerealiseerde uitgaven	581,0	608,2	638,2	660,3	691,5
vmbo/lwoo-groen, bol-groen, bbl-groen	388,0	411,2	434,6	459,5	476,7
hbo-groen	58,7	59,8	61,4	59,5	63,3
wo-groen	134,3	137,2	142,2	141,3	151,5
Totaal ontvangsten	1,2	2,1	2,4	13,0	9,0
B) Onderwijsuitgaven per student/leerling naar onderwijssoort (x € 1.000)					
lwoo-groen	8,1	8,4	8,9	9,5	8,9
vmbo-groen	5,4	5,6	5,9	6,6	5,9
bol-groen	5,1	5,1	5,4	6,1	6,3
bbl-groen	2,7	3,2	3,2	3,8	3,7
hbo-groen	6,3	6,6	6,6	7,1	7,2
wo-groen	8,8	8,1	8,1	8,3	8,7

Tabel 14.2

Bron

LNV (Directie Kennis)

Uitgaven en ontvangsten, 2007 (x € 1 mln)

	Totaal	Normatief	Algemeen	Vakdepartementaal
Totaal gerealiseerde uitgaven	691,5	637,6	17,1	36,8
vmbo/lwoo-groen, bol-groen, bbl-groen	476,7	431,9	16,0	28,8
hbo-groen	63,3	57,2	1,0	5,1
wo-groen	151,5	148,4	0,1	3,0
Totaal ontvangsten	9,0	0,2	0,3	8,5

Tabel 14.3

Bron

OCW (CFI: salarisadministraties van instellingen)

Toelichting

- Peildatum 1 oktober
- Personeel AOC's omvat het personeel voor groene vmbo- en mbo-opleidingen
- De categorie overig personeel bevat onderwijsondersteunend personeel en organisatie- en beheerspersoneel
- Het totaal in personen is zonder dubbeltellingen binnen de (sub)sector
- 1 fte (fulltime equivalent) komt overeen met 1 voltijdbaan.
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel D

Kerncijfers personeel AOC's

	2003	2004	2005	2006	2007
A) Personeelsterkte (fte's x 1.000)					
Totaal	4,96	5,05	5,22	5,25	5,39
Directie / management	0,05	0,05	0,05	0,09	0,13
Docent	3,75	3,79	3,91	3,91	3,99
Overig	1,16	1,21	1,26	1,25	1,27
B) Personen (aantal x 1.000)					
Totaal	5,94	6,04	6,22	6,29	6,48
Directie / management	0,05	0,05	0,05	0,09	0,13
Docent	4,42	4,47	4,58	4,61	4,72
Overig	1,47	1,52	1,59	1,59	1,64
C) Percentage vrouwen (op basis van fte's)					
Totaal	33	34	36	37	39
Directie / management	16	18	32	25	23
Docent	30	31	33	34	36
Overig	43	44	45	47	51
D) Percentage 50 jaar en ouder (op basis van fte's)					
Totaal	34	36	37	38	39
Directie / management	68	52	48	57	70
Docent	32	35	37	38	38
Overig	39	40	39	38	37

Deelnemers en instellingen groen onderwijs

Deelnemers

De ontwikkeling van het aantal deelnemers in het groene onderwijs verschilt per niveau. Het groene vmbo is de afgelopen jaren gestaag gegroeid. Dat geldt ook voor de deelname aan het mbo-groen. De deelname aan het groene hoger beroepsonderwijs is de afgelopen jaren gedaald. Het aantal studenten aan het groene wetenschappelijk onderwijs is de afgelopen jaren licht gestegen.

Het aantal vrouwelijke deelnemers aan het groene onderwijs is in 2007 het hoogst in de beroepsopleidende leerweg (bol). De laatste jaren is er een sterke stijging waarneembaar in het aantal vrouwelijke deelnemers in de bol en het lwoo-groen. In het wo neemt de laatste jaren het aantal vrouwelijke deelnemers licht toe.

Instream

De totale instroom in het groene onderwijs neemt de laatste jaren licht af. In 2003 gingen nog 23.200 leerlingen naar het groene onderwijs, in 2007 is dit gedaald naar 22.800 leerlingen. In de onderwijssoorten bbl-groen en wo-groen is de deelname in de periode 2003-2007 gestegen. In de overige onderwijssoorten is de onderwijsdeelname in deze periode echter gedaald.

Gediplomeerden

Het aantal gediplomeerden is de laatste jaren toegenomen van 16.800 gediplomeerden in 2003 naar 19.300 gediplomeerden in 2007. De stijging van het aantal gediplomeerden is het sterkst in het vmbo-groen, lwoo-groen en bbl-groen.

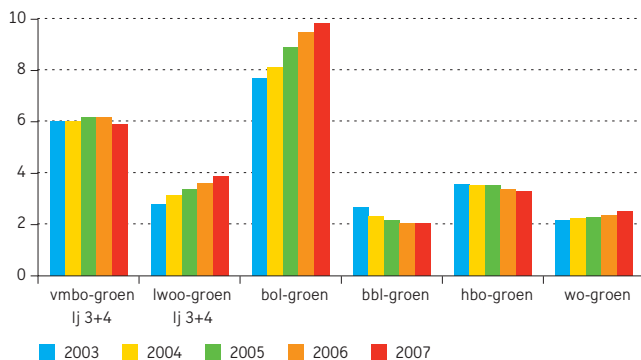
Instellingen

Het groene onderwijs wordt gegeven op een relatief groot aantal locaties. LNV hecht zeer aan spreiding van onderwijsmogelijkheden, met name voor het voortgezet onderwijs in de landelijke gebieden. In 2007 zijn er 12 agrarische opleidingscentra (AOC's) met vmbo en mbo, een veertigtal vo-scholengemeenschappen met een groene afdeling, één regionaal opleidingscentrum (ROC) met bol-groen en 5 agrarische hogescholen (hbo-groen) en één hogeschool met een groene afdeling.

Er is één instelling voor het groene wetenschappelijk onderwijs, te weten Wageningen Universiteit.

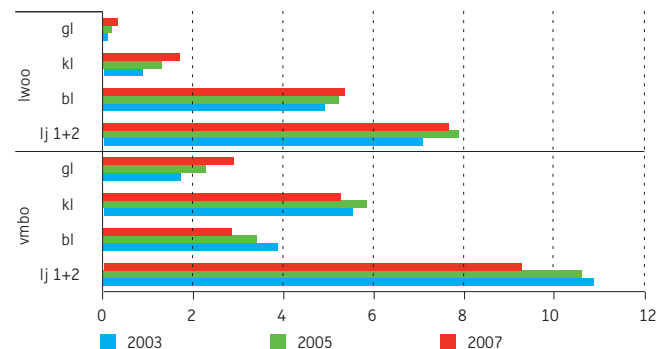
Figuur 14.3 Vrouwelijke deelnemers groen onderwijs

Per sector (aantal x 1.000)

Figuur 14.4 Leerlingen vmbo/lwoo-groen aan AOC's

Naar leerweg (aantal x 1.000)

Tabel 14.4

Bron

LNV en OCW (CFI: 1 cijfer VO, 1 cijfer MBO en 1 cijfer HO)

Toelichting

– Aantallen leerlingen vmbo/lwoo-groen zijn exclusief leerlingen bij de met AOC's gefuseerde mavo's

Deelnemers, instroom en gediplomeerden groen onderwijs naar onderwijssoort

	2003	2004	2005	2006	2007
A) Deelnemers (aantal x 1.000)					
Totaal	72,0	74,1	74,7	75,1	74,2
vmbo-groen	22,0	22,2	22,1	21,5	20,3
lwoo-groen	13,0	13,8	14,6	15,1	15,0
bol-groen	15,0	15,7	16,4	17,0	17,1
bbl-groen	8,9	9,1	8,6	8,8	9,2
hbo-groen	8,7	8,7	8,5	8,2	7,9
wo-groen	4,4	4,5	4,5	4,5	4,7
B) Instroom (aantal eerstejaars x 1.000)					
Totaal	23,2	23,8	23,6	23,9	22,8
vmbo-groen	6,7	6,6	6,4	5,9	5,2
lwoo-groen	3,6	3,8	4,0	4,0	3,6
bol-groen	5,4	5,6	5,9	6,3	6,0
bbl-groen	4,0	4,2	4,0	4,5	4,7
hbo-groen	2,4	2,3	2,2	2,1	2,0
wo-groen	1,1	1,2	1,1	1,1	1,3
C) Gediplomeerden (aantal x 1.000)					
Totaal (excl. wo-bachelor)	16,8	18,2	18,6	19,1	19,3
vmbo-groen	5,0	5,2	5,0	5,1	5,1
lwoo-groen	2,1	2,6	2,7	2,9	3,0
bol-groen	4,1	4,0	4,3	4,4	4,6
bbl-groen	3,3	3,5	3,6	3,8	3,8
hbo-groen	1,6	1,9	2,0	1,9	1,8
wo-groen					
	doctoraal en master	0,6	1,0	1,0	1,0
	bachelor	0,0	0,2	0,3	0,4

Tabel 14.5

Bron

OCW

Toelichting

– Totaal vmbo is berekend uit vmbo-groen, lwoo en vmbo 3/4 (vo) en verdeling van vo 1/2

Deelname aan groen onderwijs als percentage van totale deelname per onderwijssoort

	2003	2004	2005	2006	2007
vmbo-groen / totaal vmbo (incl. lwoo)	7,5	7,8	8,1	8,2	8,2
mbo-groen / totaal mbo	5,0	5,2	5,2	5,3	5,2
hbo-groen / totaal hbo	2,6	2,5	2,4	2,2	2,1
wo-groen / totaal wo	2,3	2,3	2,2	2,2	2,2

Tabel 14.6

Bron

LNV (Directie Kennis) en OCW (CFI)

Toelichting

– vo-scholengemeenschappen betreft alleen groene afdeling

Aantal instellingen groen onderwijs naar onderwijssoort

	2003	2004	2005	2006	2007
Totaal	61	60	59	58	57
vo-scholengemeenschappen (vmbo-, lwoo-groen)	33	32	34	35	34
vo-scholengemeenschappen (vmbo-groen)	8	8	5	3	3
ROC's (groene afdeling) (bol-, bbl-groen)	1	1	1	1	1
AOC's (vmbo-, lwoo-, bol-, bbl-groen)	12	12	12	12	12
agrarische hogeschool (hbo-groen)	6	5	5	5	5
hogeschool (groene afdeling) (hbo-groen)	0	1	1	1	1
agrarische universiteit (wo-groen)	1	1	1	1	1

OCW-uitgaven en nationale context

OCW-uitgaven en ontvangsten sinds 2000

De uitgaven van OCW zijn de laatste jaren sterk gegroeid van circa 21,3 miljard euro in 2000 naar circa 31,9 miljard in 2007. Bij bijna alle beleidsterreinen van OCW zijn de uitgaven ook de laatste jaren gegroeid. De uitgaven voor Cultuur en Media zijn al een jaar of vier vrijwel stabiel. De uitgaven van OCW zijn van 2006 naar 2007 extra gestegen door de overkomst van de uitgaven voor Kinderopvang (circa 2 miljard euro). Alleen de 'Overige uitgaven' zijn gedaald. Dit komt door bezuinigingen op het overheidsapparaat en doordat een deel van de apparaatskosten sinds 2004 bij beleidsterreinen wordt verantwoord. Onder 'Overige uitgaven' worden de uitgaven gerekend van de beleidsartikelen voor Internationaal onderwijsbeleid, voor Arbeidsmarkt en personeelsbeleid en voor Informatie- en communicatietechnologie als mede de uitgaven voor Ministerie algemeen en de overige niet beleidsartikelen. De ontvangsten van OCW vertonen een nogal grillig verloop. Dit heeft te maken met beleidsmaatregelen. Zo zijn de ontvangsten van 2004 op 2005 gedaald als gevolg van afschaffing van de les gelden in het vo. De stijging in 2006 is het gevolg van de overboeking van FES-gelden en in 2007 ligt de stijging aan het opnemen van Kinderopvang (werkgeversbijdragen).

Gesaldeerde uitgaven

De werkelijke uitgaven van OCW zijn verminderd met de ontvangsten ontstaan door terugbetalingen of verrekeningen met eerdere jaren. Gesaldeerde uitgaven worden ook gebruikt in de onderwijsstatistiek van het CBS en voor het berekenen van de uitgaven per onderwijsdeelnemer.

Ontvangsten van OCW die bijdragen aan een verhoging van het uitgaven-niveau en doelsubsidies van andere departementen (als voor TNO) worden niet gesaldeerd. Dit geldt ook voor bijdragen van onderwijsdeelnemers (lesgelden) en reclamegelden. Ook de FES-gelden die in 2006 en 2007 als ontvangsten van OCW worden verantwoord zijn hier niet gesaldeerd.

Een deel van de uitgaven van OCW zijn in beginsel private uitgaven. Ze worden opgebracht door onderwijsdeelnemers (lesgelden) of door het bedrijfsleven (reclamegelden). Bij het onderscheid tussen publieke en private uitgaven wordt hiermee door het CBS rekening gehouden.

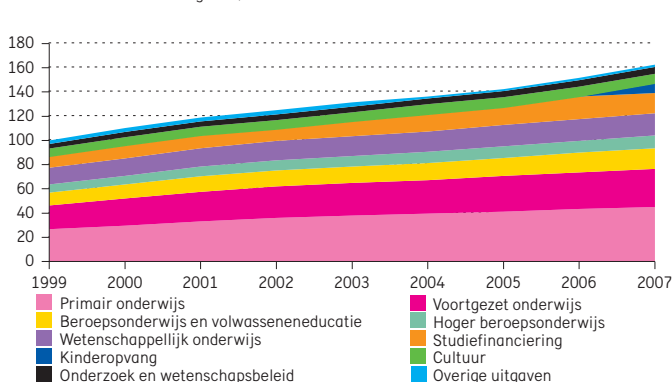
Uitgaven OCW, BBP en Rijksuitgaven

Sinds 2000 is de relatieve groei van de uitgaven van OCW elk jaar groter geweest dan de groei van het Bruto Binnenlands Product (BBP). De daling van de onderwijsuitgaven als percentage van het BBP die in het begin van de jaren zeventig van de vorige eeuw begon is hiermee omgezet in een klein herstel tot 2006. Ondanks de stijging van de Nederlandse uitgaven aan onderwijsinstellingen als percentage van het BBP (van 4,5 in 2000 naar 5,1 in 2004) blijven deze achter bij de uitgaven-niveaus in de ons omringende landen (bron: Education at a Glance 2007).

In de periode 2000 – 2007 liepen de uitgaven van OCW vrijwel gelijk op met de rijksuitgaven. De onderwijsuitgaven van OCW bleven in 2007 achter bij de stijging van de totale rijksuitgaven (18,4 procent tegen 19,2 in 2006).

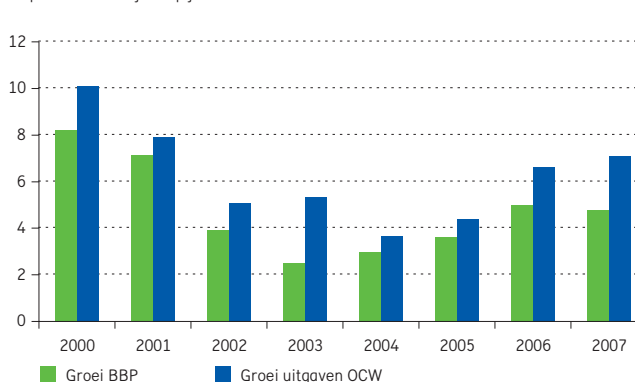
Figuur 15.1 Gesaldeerde uitgaven per beleidsterrein

Geïndexeerd met totale uitgaven, 1999=100

Figuur 15.2 Jaarlijkse groei BBP en uitgaven OCW

In procenten van jaar op jaar

Tabel 15.1

Uitgaven en ontvangsten OCW volgens Departementaal Jaarverslag (x € 1 mln)

		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Totaal uitgaven OCW		21.347,3	23.022,2	24.190,6	25.473,8	26.434,7	27.534,3	29.341,3	31.920,4
Totaal ontvangsten OCW		1.146,0	1.166,9	1.201,4	1.253,2	1.396,4	1.163,6	1.422,4	1.984,5
Primair onderwijs	uitgaven	5.643,8	6.290,1	6.877,0	7.245,2	7.574,3	7.881,6	8.315,0	8.599,8
	ontvangsten	27,8	23,1	49,6	28,4	89,0	43,2	115,9	101,8
Voortgezet onderwijs	uitgaven	4.250,7	4.661,3	4.932,0	5.125,3	5.281,6	5.570,8	5.735,3	5.999,0
	ontvangsten	4,9	3,2	3,2	2,5	3,9	4,9	99,7	123,0
Beroepsonderw. en volw. educ.	uitgaven	2.261,8	2.473,2	2.551,1	2.584,8	2.701,6	2.857,6	3.147,2	3.204,3
	ontvangsten	31,0	15,6	23,2	33,2	24,3	12,0	106,8	99,4
Hoger beroepsonderwijs	uitgaven	1.331,9	1.491,4	1.603,6	1.634,1	1.720,2	1.802,9	1.881,8	2.030,9
	ontvangsten	1,1	0,1	0,4	0,1	1,5	1,8	46,8	7,0
Wetenschappelijk onderwijs	uitgaven	2.713,2	2.901,9	3.045,2	3.131,6	3.215,6	3.337,9	3.396,6	3.511,5
	ontvangsten	1,2	1,1	1,4	1,5	1,4	2,1	1,5	11,5
Studiefinanciering	uitgaven	2.416,6	2.318,1	2.152,0	2.682,0	3.077,0	3.141,7	3.864,6	3.550,2
	ontvangsten	716,2	717,7	734,4	776,3	835,6	573,1	533,5	601,4
Kinderopvang	uitgaven	(675,0)	(931,0)	2.064,2
	ontvangsten	(43,0)	(71,0)	517,4
Cultuur en Media	uitgaven	1.423,0	1.493,3	1.535,4	1.549,4	1.672,2	1.732,7	1.691,3	1.657,6
	ontvangsten	246,1	236,1	227,1	256,6	275,3	353,9	265,0	276,0
Onderzoek en wetenschapsbeleid	uitgaven	686,8	756,6	801,7	773,3	813,3	839,2	926,2	971,9
	ontvangsten	99,3	101,1	108,1	93,3	116,7	116,1	204,0	189,4
Overige programma uitgaven	uitgaven	140,7	167,3	182,2	209,1	195,1	197,1	212,5	161,4
	ontvangsten	0,0	62,6	48,5	52,9	48,3	53,0	48,8	56,3
Bestuursdepartement	uitgaven	478,6	469,0	164,2	192,8	126,0	118,0	116,0	112,7
	ontvangsten	18,2	6,5	0,6	4,3	0,3	3,5	0,3	0,1
Overige niet-beleidsartikelen	uitgaven	0,0	0,0	346,2	346,0	57,5	54,9	54,8	56,8
	ontvangsten	0,1	0,0	4,9	4,1	0,1	0,0	0,1	1,2

Bron Jaarverslagen OCW

Toelichting – Ontvangsten Onderzoek en Wetenschapsbeleid betreffen voornamelijk bijdragen van andere departementen

Tabel 15.2

Sociaal / economische gegevens

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Totale bevolking op 1 januari (x 1.000)	15.864	15.987	16.105	16.193	16.258	16.306	16.334	16.354
waarvan 0-64 jaar	13.712	13.813	13.907	13.972	14.007	14.017	14.004	13.987
volwassen inwoners (18-64 jaar)	10.220	10.280	10.337	10.379	10.403	10.419	10.422	10.423
Totale beroepsbevolking (x 1.000)	7.187	7.272	7.337	7.401	7.398	7.401	7.486	7.603
Werkloze beroepsbevolking (x 1.000)	270	252	302	399	479	483	413	344
Geregistreerde werkloosheid (x 1.000)	188	146	170	255	319	311	260	182
Prijsindexcijfer (pBBP) (index 2000 = 100)	100,0	105,1	109,1	111,5	112,3	114,6	116,8	118,3
BBP (tegen marktprijzen x € 1 mld)	418,0	447,7	465,2	476,9	491,2	509,0	534,3	560,0
Rijksuitgaven (x € 1 mld)	98,3	111,7	114,1	120,0	119,8	126,2	136,5	145,4

Bron CBS en Ministerie van Financiën

Onderwijsuitgaven (inter-)nationaal gezien

Harmoniseren van gegevens

Het is van belang om duidelijk te definiëren welke uitgaven wel en welke niet tot de onderwijsuitgaven worden gerekend. Onnodige verschillen in gegevens leiden de discussie over het onderwijs alleen af. Harmoniseren van cijfers is nodig om te kunnen beschikken over eenduidige informatie.

Vergelijkingen met het onderwijs in het buitenland worden steeds belangrijker. Onderwijsstelsels in verschillende landen zijn anders opgezet en worden soms op andere wijzen worden bekostigd. Om toch te kunnen vergelijken zijn in internationaal verband definities afgesproken. Het CBS levert de gegevens over het Nederlandse onderwijs aan de internationale fora (OESO, UNESCO en EUROSTAT) volgens die definities.

Internationaal afstemmen van OCW-uitgaven

Samen met het CBS is een overzicht samengesteld, dat de aansluiting weergeeft tussen de uitgaven voor onderwijs van OCW en de gegevens van het CBS, volgens internationale definities. Voor OCW is het van belang de gegevens te tonen, die in de jaarverslagen aan het parlement worden verantwoord. De aansluittabel begint daarom met de gegevens van OCW. Bepaalde uitgaven van OCW worden internationaal niet gezien als onderwijsuitgaven. Dit betreft bijvoorbeeld de uitgaven voor academische ziekenhuizen en voor educatie, waarvan slechts een deel meetelt. Ook zijn aanpassingen nodig voor de ontvangsten van studiefinanciering, voor lesgeld en tot 2003 voor de uitgaven volgens gemeenterekeningen.

De OCW-uitgaven voor onderwijs gaan voor een groot deel direct naar onderwijsinstellingen (in 2006 18,3 miljard euro). De rest gaat naar gemeenten en huishoudens (in 2006 3,4 en 3,8 miljard euro).

Publieke onderwijsuitgaven

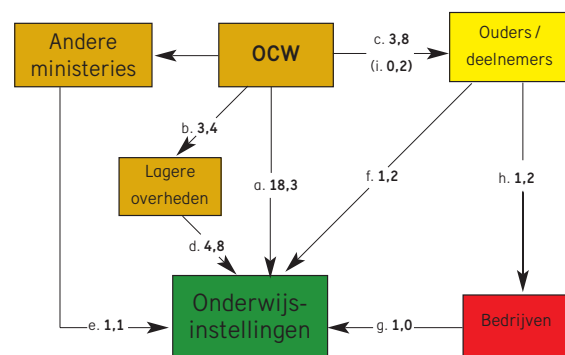
Naast OCW dragen ook andere ministeries (LNV en VWS) bij aan het totaal van de onderwijsuitgaven. Lagere overheden (vooral gemeenten) geven meer uit aan onderwijs dan ze van OCW ontvangen (in 2006 1,3 miljard euro meer). In 2006 bedroegen de totale publieke onderwijsuitgaven (van OCW, van andere ministeries en van gemeenten en provincies) 27,9 miljard euro. Uitgaven aan private onderwijsinstellingen en beroepsopleidingen als die voor defensie of de politie zijn hierin niet opgenomen.

Totale uitgaven voor onderwijs

De totale onderwijsuitgaven van Nederland aan het reguliere onderwijs worden gevormd door de publieke uitgaven plus de private uitgaven. De private uitgaven worden onderscheiden in de uitgaven van bedrijven (veelal voor contractonderzoek aan universiteiten) en de uitgaven van huishoudens aan onderwijsinstellingen. De uitgaven van huishoudens worden voor een deel (les- en collegegeld) gesubsidieerd via de studiefinanciering. Ook uitgaven voor boeken en leermiddelen worden (gedeeltelijk) vergoed met studiefinanciering en daarom niet opgenomen in de totaalstelling. Private uitgaven voor scholing in het kader van het werk zijn niet opgenomen, ook niet voor opleidingen aan reguliere onderwijsinstellingen.

Figuur 15.3 Geldstromen voor het Nederlands onderwijs

Uitgaven voor door overheid bekostigd onderwijs, 2006 (x € 1 mld)

Figuur 15.4 Verklaring Figuur 15.3

Stroom	Verklaring uitgaven	
a.	OCW direct aan onderwijsinstellingen	
b.	OCW aan lagere overheden (gemeenten)	
c.	Studiefinanciering (bruto OCW-uitgaven)	
d.	Gemeenten en provincies aan onderwijsinstellingen	
e.	Andere ministeries (LNV en VWS) aan onderwijsinstellingen (hierin zijn ook aan OCW verstrekte FES-gelden opgenomen)	
f.	Les- en collegegeld en ouderbijdragen	
g.	Bedrijven aan onderwijsinstellingen (vooral contract onderzoek)	
h.	Boeken en leermiddelen (aan niet-onderwijsinstellingen)	
i.	Deel studiefinanciering (subsidie voor les- en collegegeld)	
Samengestelde stromen		
Totale publieke onderwijsuitgaven:	a+c+d+e	In Tabel 15.3 Laatste regel onder C
Uitgaven aan onderwijsinstellingen:	a+d+e+f+g	Eerste regel onder E
Totale onderwijsuitgaven:	a+c+d+e+f+g+i	Laatste regel onder E

Tabel 15.3

Nationale onderwijsuitgaven (x € 1 mln); Aansluittabel CBS (OESO) / OCW

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
A) Uitgaven OCW								
Totaal uitgaven	21.347	23.022	24.191	25.474	26.435	27.534	29.341	31.920
Totaal ontvangsten	1.146	1.167	1.201	1.253	1.396	1.164	1.422	1.985
Gesaldeerde uitgaven	20.900	22.558	23.710	24.973	25.892	27.028	28.816	30.857
Uitgaven Kinderopvang (overige uitgaven toegerekend)	1.563
Uitgaven Cultuur (overige uitgaven toegerekend)	1.456	1.522	1.569	1.587	1.689	1.728	1.690	1.629
Uitgaven Wetenschap (overige uitgaven toegerekend)	707	776	824	795	824	849	939	982
Uitgaven voor onderwijs	18.737	20.260	21.317	22.591	23.379	24.451	26.188	26.683
B) Aanpassing Uitgaven OCW aan CBS/OESO-definitie								
Rijksbijdrage academische ziekenhuizen	-439	-462	-474	-487	-496	-504	-514	-528
waarvan voor onderwijs	98	97	90	93	87	93	95	97
Educatie en inburgering	-291	-316	-351	-241	-240	-259	-248	-190
waarvan voor vavo	31	34	29	26	23	30	21	21
Studiefinanciering (aflossing + rente)	360	347	346	367	386	370	352	413
Lesgeld (= private uitgaven)	-356	-371	-389	-409	-450	-203	-181	-189
Consolidatiereeks uitgaven Rijk en gemeenten	-350	-295	-246	-297	0	0	0	0
Verrekeningen met andere ministeries	0	0	0	0	0	-58	-271	-295
Overige verschillen	-43	-89	-21	2	13	74	29	0
Totaal aanpassingen	-990	-1.055	-1.016	-946	-676	-457	-718	-671
Onderwijsuitgaven OCW vlg CBS/OESO	17.747	19.205	20.301	21.645	22.703	23.994	25.470	26.012
C) Publieke onderwijsuitgaven vlg CBS/OESO								
Onderwijsuitgaven andere ministeries	560	625	689	690	746	852	1.097	
Rijksuitgaven voor onderwijs	18.307	19.830	20.990	22.335	23.449	24.847	26.567	
Onderwijsuitgaven lagere overheden (netto)	1.277	1.584	1.803	2.072	1.919	1.577	1.343	
Totale publieke onderwijsuitgaven	19.583	21.414	22.793	24.407	25.367	26.423	27.910	
D) Private uitgaven aan onderwijsinstellingen								
Door huishoudens (ouders / onderwijsdeelnemers)	1.154	1.196	1.282	1.383	1.476	1.251	1.249	
Door bedrijven / non-profitinstellingen	660	722	911	914	984	949	967	
Totale private uitgaven aan onderwijsinstellingen	1.815	1.918	2.193	2.297	2.459	2.200	2.215	
E) Totale onderwijsuitgaven								
Totaal aan onderwijsinstellingen	18.981	21.014	22.834	24.022	24.841	25.570	26.356	
Uitgaven Studiefinanciering volgens CBS	2.416	2.318	2.152	2.682	2.986	3.053	3.769	
Correctie subsidies voor les- en collegegelden	-188	-244	-184	-204	-229	-204	-191	
Totale onderwijsuitgaven	21.210	23.088	24.802	26.500	27.598	28.419	29.935	

Bron CBS

<http://statline.cbs.nl/> tabellen:
 <onderwijsuitgaven; kerncijfers>
 en <onderwijsuitgaven;
 publieke sector>
 CBS verstrekte detailgegevens

Toelichting

- A) Overige uitgaven: uitgaven niet op begrotingsartikelen voor onderwijs, sfb, kinderopvang, cultuur en wetenschap
- B) Rijksbijdrage academische ziekenhuizen; vergoeding voor de kosten van de leerwerkplekfunctie
- B) De ontvangsten studiefinanciering worden door het CBS niet gesaldeerd (aflossingen en rente-ontvangsten)
- B) De consolidatiemethode van de overheidsuitgaven is vanaf 2004 gewijzigd
- B) Bedragen 2007 voor onderwijs academische ziekenhuizen en vavo zijn geschat en overige verschillen zijn op 0 gesteld
- C) Onderwijsuitgaven andere ministeries: de uitgaven van de ministeries van LNV, VWS en voor onderwijs aan OCW verstrekte FES-gelden
- C) Onderwijsuitgaven van lagere overheden: uitgaven van de gemeenten, gemeenschappelijke regelingen en provincies
- D) Uitgaven door huishoudens betreffen voornamelijk les-, cursus- en collegegelden en (vrijwillige) ouderbijdragen
- D) De uitgaven door bedrijven betreffen vooral contractonderzoek in het wo
- E) De totale onderwijsuitgaven betreffen de publieke en private uitgaven aan huishoudens en instellingen voor onderwijs

Cijfers en indeling hoger onderwijs

Vergelijking van OCW, CBS en intern. organisaties

Naar aanleiding van de cijfers in de paragraaf 'Hoger onderwijs internationaal' (zie pag. 52) worden in deze bijlage de verschillen en overeenkomsten in de cijfers en indeling van OCW en CBS over het hoger onderwijs toegelicht.

De cijfers over het hoger onderwijs (ho) zoals die in Kerncijfers 2003-2007 staan, zijn gebaseerd op de gegevens uit de bestanden '1 cijfer HO' van de IB-Groep. Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) baseert de cijfers die het publiceert over het hoger onderwijs op precies dezelfde bestanden. Toch zijn er verschillen. Het totaal aantal ingeschrevenen in het ho is wel precies gelijk, maar het aantal ingeschrevenen in het hoger beroepsonderwijs (hbo) en in het wetenschappelijk onderwijs (wo) verschilt. Dit komt doordat de OCW-cijfers als gevolg van bekostigingsrichtlijnen gecorrigeerd zijn voor dubbele inschrijvingen. Het gaat daarbij om studenten die zowel bij het hbo als bij het wo zijn ingeschreven. Bij de OCW-cijfers tellen de totalen voor hbo en wo op tot het totaal ho. In de publicaties van het CBS tellen de totale aantallen hbo- en wo-ingeschrevenen niet op tot het totaal aantal ingeschrevenen in het ho, omdat studenten die zowel een hbo- als een wo-opleiding volgen in beide cijfers zijn meegeteld. Voor het totaal aantal ingeschrevenen in het ho zijn deze studenten wel maar één keer geteld. In Tabel 15.4 is het voorgaande cijfermatig in beeld gebracht. De cijfers hebben betrekking op het studiejaar 2004/05, omdat deze cijfers gebruikt zijn in de tabel waarin het hoger onderwijs in Nederland vergeleken wordt met andere landen (zie pag. 53). Het studiejaar 2004/05 is het meest recente jaar waarover Eurostat gegevens beschikbaar heeft.

Een tweede verschil tussen OCW en CBS is de gehanteerde indeling naar studierichting. OCW gebruikt de indeling naar negen HOOP-gebieden, het CBS en internationale organisaties zoals Eurostat en OESO gebruiken de ISCED-indeling in acht categorieën. HOOP staat voor Hoger Onderwijs en OnderzoeksPlan en ISCED voor International Standard Classification of Education. Tabel 15.5 laat zien hoe deze twee indelingen zich tot elkaar verhouden met betrekking tot het aantal ingeschrevenen in het hoger onderwijs in het studiejaar 2004/05. De indelingen verschillen zodanig dat het niet mogelijk is om een directe aansluittabel te maken. Geen enkel HOOP-gebied past integraal in een ISCED-categorie of omgekeerd. De meeste cellen waarin veel studenten worden geteld, zijn echter over het algemeen goed te verklaren. De studenten uit het HOOP-gebied 'Onderwijs' bijvoorbeeld zitten praktisch allemaal in de ISCED-categorie 'Onderwijs'. Omgekeerd is dat niet zo, 11,5 duizend ingeschrevenen uit de ISCED-

categorie 'Onderwijs' worden in de HOOP-indeling onder 'Gedrag en Maatschappij' geteld; dit zijn studenten in de pedagogische studies en onderwijskunde. Het HOOP-gebied 'Landbouw en natuurlijke omgeving' is in de ISCED-indeling verdeeld over verschillende categorieën. Dit komt voornamelijk doordat de Wageningen Universiteit in haar geheel en ongedeeld tot het HOOP-gebied 'Landbouw en hun natuurlijke omgeving' wordt gerekend. De meer sociaal, economische en bedrijfskundige studies in Wageningen worden in de ISCED-indeling gerekend tot 'Sociale wetenschappen, bedrijfskunde en rechten', terwijl studies als biotechnologie, voedingsmiddelentechnologie en tuin- en landschapsinrichting vallen onder 'Techniek, industrie en bouwkunde'. Daarnaast wordt diergeneeskunde uit de ISCED-categorie 'Landbouw en diergeneeskunde' in de HOOP-indeling tot 'Gezondheidszorg' gerekend. Ook het HOOP-gebied 'Techniek' is in de ISCED-indeling verdeeld over verschillende categorieën. Hierbij moet bijvoorbeeld worden gedacht aan grafische en industriële vormgeving en 'Kunst en techniek' dat in de ISCED-indeling onder 'Taalwetenschappen, geschiedenis en kunst' valt, technische bedrijfs- en bestuurskunde dat tot 'Sociale wetenschappen, bedrijfskunde en rechten' wordt gerekend en biomedische technologie en medisch laboratoriumonderzoek uit de ISCED-categorie 'Gezondheidszorg en welzijn'. De ISCED-categorie 'Persoonlijke dienstverlening, vervoer, milieu en veiligheid' ten slotte, kent geen vergelijkbare categorie in de HOOP-indeling en is dus verdeeld over verschillende HOOP-gebieden. Het zwaartepunt ligt in het HOOP-gebied 'Economie'.

Tabel 15.4

Ingeschrevenen hoger onderwijs, 2004/05 (x 1.000)

OCW/LNV-cijfers	OCW-deel	LNV-deel	Totaal
hbo	337,1	8,7	345,8
wo	193,6	4,5	198,1
Totaal hoger onderwijs	530,7	13,2	543,9
CBS-cijfers			
hbo			346,6
wo			199,6
Totaal incl. dubbele inschrijvingen			546,2
dubbele inschrijvingen			-2,3
Totaal hoger onderwijs			543,9

Bron 1 cijfer HO, OCW, CBS

Tabel 15.5

Ingeschrevenen hoger onderwijs naar studierichting, 2004/05 (x 1.000)

ISCED-categorieën	HOOP-gebieden									Totaal
	Onderwijs	Landb. & nat.omg.	Natuur	Techniek	Gezondheid	Economie	Recht	Gedrag & Maats.	Taal & Cultuur	
Onderwijs	70,1	0,9	0,2	11,5	.	82,7
Taalwetenschappen, geschiedenis en kunst	0,0	.	0,0	6,2	.	0,7	0,0	1,8	36,5	45,2
Sociale wetenschappen, bedrijfskunde en rechten	.	2,3	0,1	8,6	.	119,1	25,3	43,8	6,3	205,5
Natuurwetenschappen, wiskunde en informatica	.	1,0	10,8	17,7	0,2	6,9	.	.	0,2	36,8
Techniek, industrie en bouwkunde	.	2,3	0,1	44,4	.	.	.	0,3	0,6	47,6
Landbouw en diergeneeskunde	.	5,4	.	.	1,5	6,9
Gezondheidszorg en welzijn	.	.	2,2	3,7	51,5	0,4	.	30,7	0,0	88,5
Pers. dienstverlening, vervoer, milieu en veiligheid	.	1,3	0,2	2,7	0,7	23,8	.	2,0	.	30,7
Onbekend	.	.	0,1	0,0	0,1
Totaal	70,2	13,2	13,7	83,2	53,8	151,0	25,3	90,0	43,6	543,9

Bron 1 cijfer HO, OCW, CBS

Toelichting en Begrippen

A. Algemeen

Gerelateerd aan de OCW-begroting

De in deze publicatie gepresenteerde informatie over ontwikkelingen en prestaties op het terrein van onderwijs, cultuur en wetenschap betreft voornamelijk de sectoren die voorkomen op de begroting van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW). Leerlingen en uitgaven voor onderwijs vallend onder het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) worden echter ook vermeld.

Definities

In deze publicatie is ernaar gestreefd eenduidige definities te hantieren, zodat voor de verschillende onderwijssectoren de cijfers onderling vergelijkbaar zijn. De definities sluiten primair aan bij wat in de begroting en het jaarverslag van OCW gebruikelijk is. Deze kunnen daarom afwijken van andere bronnen zoals het CBS en het onderwijsverslag.

In de internationale vergelijking worden ook vaak andere definities gehanteerd. Daarom zijn hier gepresenteerde gegevens niet zonder meer vergelijkbaar met de internationale. Ze zijn wel herleidbaar.

Voorlopige gegevens

Gegevens, die bij het laatste jaar worden getoond, zijn, met uitzondering van de financiële gegevens, voorlopig.

Afronding

Door afronding kan het voorkomen, dat de totalen niet geheel overeenkomen met de som van de getoonde getallen.

Verklaring van de gehanteerde tekens

- . niet van toepassing
- (nog) niet ter beschikking
- 0,0 minder dan vijfhonderdste van de gekozen eenheid (dus niet altijd gelijk aan nul)
- (xx) het getal xx is niet opgeteld in het totaal
- 2007 uitgaven in kalenderjaar 2007, aantal op een peildatum in 2007, uitstroom in schooljaar 2006/07 of instroom in schooljaar 2007/08; de peildatum is 1 oktober tenzij anders vermeld. Een voorbeeld voor de uitstroom 2007 is het aantal gediplomeerden van schooljaar 2006/07.

B. Financiën

Lopende en constante prijzen

Tenzij anders vermeld zijn alle bedragen uitgedrukt in werkelijke bedragen van het betreffende jaar (lopende prijzen). Bij een beschouwing van de ontwikkeling van financiële kengetallen in de tijd wordt soms rekening gehouden met de waarde uitgedrukt in prijzen van één bepaald jaar. Waar dat gebeurt, wordt meestal gebruikt gemaakt van de prijsindex van het BBP (pBBP).

Gesaldeerde uitgaven van OCW

Dit zijn uitgaven van OCW verminderd met een deel van de ontvangsten van OCW.

Uitgaven worden gesaldeerd met ontvangsten als die zijn ontstaan door terugbetalingen of afrekeningen van eerder door OCW teveel uitgekeerde bedragen.

Alle ontvangsten uit, voor OCW externe financieringsbronnen, zoals ministerie van Financiën, andere ministeries, onderwijsdeelnemers en reclamegelden worden niet gesaldeerd met de uitgaven van OCW. Deze ontvangsten dragen bij aan een verhoging van het uitgavenniveau. Voorbeelden hiervan zijn: les gelden, doelsubsidies van andere departementen (als voor TNO), reclame-inkomsten (Media) en FES-gelden.

Bij studiefinanciering worden alle ontvangsten afgetrokken; dus ook de terugbetalingen van eerder verstrekte leningen en de rente daarover.

Overige uitgaven van OCW

Naast de uitgaven die OCW verantwoordt bij de begrotingsartikelen van de beleidsterreinen po, vo, bve, hbo, wo, sfb, owb en cultuur zijn er ook andere uitgaven. Dit betreft overige programma-uitgaven en apparaatsuitgaven die niet bij voornoemde begrotingsartikelen zijn ondergebracht.

Deze 'overige uitgaven' worden voor bepaalde figuren en tabellen toegerekend aan de OCW-uitgaven voor de beleidsterreinen po, vo, bve, hbo, wo, sfb, owb en cultuur. Dit gebeurt naar rato van de gesaldeerde uitgaven voor deze beleidsterreinen.

Uitgaven van OCW voor een onderwijssector

Het totaal van de uitgaven van OCW voor de instandhouding en exploitatie van een sector binnen het onderwijsstelsel. Hierin zijn de apparaatskosten van OCW niet opgenomen.

Gesaldeerde uitgaven OCW voor een onderwijssector

'Uitgaven van OCW voor een onderwijssector' verminderd met de ontvangsten van OCW, die zijn ontstaan door terugbetalingen of afrekeningen van eerder door OCW teveel uitgekeerde bedragen.

Uitgaven OCW voor onderwijs

Het totaal van de gesaldeerde uitgaven van OCW voor zover bedoeld voor het onderwijs aan de reguliere onderwijsdeelnemers.

Verschillen in bekostiging van de onderscheiden onderwijssectoren:

- po en vo exclusief huisvestingsuitgaven (via gemeenten);
- vo en bve (mbo) inclusief lesgeelden (door OCW geïnd);
- bve (mbo) geen educatie en inburgering en exclusief cursusgeelden;
- hbo en wo exclusief collegegeelden;
- wo exclusief uitgaven voor onderzoek en medische dienstverlening;
- alle uitgaven zijn exclusief studiefinanciering;
- alle uitgaven zijn exclusief overige programma-uitgaven en apparaatskosten.

Onderwijs- en onderzoeksuitgaven wo

Bij de universiteiten zijn onderwijs en onderzoek verweven. Om de uitgaven per student in het wo toch enigszins vergelijkbaar te maken met die in de andere onderwijssectoren zijn de totale uitgaven gesplitst in onderwijs- en onderzoeksuitgaven. Voor het berekenen van de onderwijsuitgaven in het wo worden de uitgaven vermenigvuldigd met een factor. Deze factor is berekend uit de verhouding tussen de inzet van wetenschappelijk personeel (wp) voor onderzoek volgens de kengetallen universitair onderzoek (KUOZ) en de totale formatie wp (WOP1). In deze verdeling wordt ook rekening gehouden met de rijksbijdrage aan academische ziekenhuizen.

Bekostiging overige instellingen wo

Onder de overige instellingen vallen onder meer de instellingen van internationaal onderwijs, kerkelijke opleidingen en de Open Universiteit.

OCW-uitgaven voor onderwijs per deelnemer

'Gesaldeerde uitgaven OCW voor een onderwijssector' voor onderwijs in een jaar gedeeld door het 'aantal onderwijsdeelnemers in een onderwijssector' op de peildatum in hetzelfde jaar. In het kengetal uitgaven per onderwijsdeelnemer zijn als regel alle uitgaven op het beleids-terrein, bestemd voor het onderwijs aan de betreffende onderwijsdeelnemers aan de bekostigde instellingen, opgenomen. Voor het ho zijn de aantallen studenten per kalenderjaar gebruikt. Deze zijn berekend uit de aantallen op twee opeenvolgende peildata in

de verhouding 2/3 voor jaar t-1 en 1/3 voor jaar t.

Bijdragen aan instellingen per deelnemer

De kosten die instellingen maken voor het verzorgen van het onderwijs aan de onderwijsdeelnemers zijn voornamelijk gebaseerd op de middelen die instellingen ontvangen van derden. Dit instellingsbudget omvat zowel de rijksbijdrage, de gemeentelijke bijdrage als het collegegeld. Wat nog ontbreekt in deze opsomming zijn private bijdragen anders dan cursus- en collegegelden, zoals vrijwillige ouderbijdragen, sponsorgelden en dergelijke. Informatie hierover is echter onvolledig en daarom ook niet opgenomen in de bijdragen aan instellingen. De Bijdragen aan instellingen (in eerdere versies van Kerncijfers OCW ook wel instellingskosten genoemd) zijn als volgt berekend:

- voor het po, vo en mbo: OCW-uitgaven per deelnemer plus een opslag voor gemeentelijke bijdragen (voor po en vo voornamelijk huisvesting);
- voor het hbo en wo: OCW-uitgaven per student (inclusief huisvesting) plus collegegelden per student.

Uitgaven voor educatie per volwassen inwoner

De directe uitgaven aan de educatie gedeeld door het aantal inwoners van 18 tot en met 64 jaar in Nederland op 1 januari van het jaar.

Uitgaven als percentage van de rijksuitgaven

Zowel de totale OCW-uitgaven als de OCW-uitgaven voor onderwijs, cultuur en wetenschap afzonderlijk worden uitgedrukt in een percentage van de totale rijksuitgaven. Hierbij is de teller gelijk aan de gesaldeerde uitgaven van OCW en de noemer gelijk aan de totale rijksuitgaven volgens het Rijksjaarverslag (voor prognoses van de Miljoenennota), verminderd met de uitgaven nationale schuld op transactiebasis (en bij Miljoenennota: ook aanvullende posten).

BBP en BNP

- Het Bruto Binnenlands Product (BBP) is de som van de lonen, salarissen en sociale lasten, de indirecte belastingen minus subsidies, de afschrijvingen en het overig inkomen (netto).
- Het Bruto Nationaal Product (BNP) is gelijk aan het BBP vermeerderd met het saldo van uit het buitenland ontvangen primaire inkomens.

In andere publicaties kan men andere bedragen en BBP-percentages aantreffen voor de onderwijsuitgaven. Deze berusten op andere definities of eerder vastgestelde waarden, die vervolgens zijn bijgesteld (gereviseerd). Ze kunnen daarom afwijken van de hier getoonde waarden.

Toelichting en Begrippen

Onderwijs- en onderzoeksuitgaven als percentage BBP

De laatste herziening van het BBP heeft geleid tot een bijstelling van het kengetal 'onderwijs- en onderzoeksuitgaven als percentage van het BBP'.

In deze editie van OCW in kerncijfers zijn de nieuwe BBP-bedragen opgenomen. Eerder gepubliceerde gegevens kunnen nog gebaseerd zijn op de oude BBP-definitie en daarom afwijken van recente publicaties.

Herziening BBP

Het CBS voert elke vijf tot tien jaar een revisie van de Nationale rekeningen door. Hierbij wordt ook het BBP aangepast aan meer recente inzichten.

Herziening 1999

Op grond van EU-verordeningen zijn per 1 mei 1998 enkele definities en berekeningsmethoden voor de bepaling van het BBP gewijzigd.

In de herziening komt de toegenomen betekenis van de dienstverlening en de kennis- en informatie-economie naar voren.

Door de herziening en een verbetering van de kwaliteit van de statistische gegevens heeft het CBS in 1999 zijn BBP-bedragen voor 1995 tot en met 1998 met ongeveer 14,5 miljard euro opwaarts bijgesteld (+4,2 procent).

Herziening 2005

De resultaten voor het revisiejaar 2001 zijn in het persbericht van het CBS van 20 april 2005 gepubliceerd en uitgebreid toegelicht in de revisiepublicatie 'Nationale rekeningen 2004 Revisie 2001' van augustus 2005.

Het doel van de revisie 2005 is veranderingen in concepten en definities in te voeren. Dit berust op internationale afspraken. De Nationale rekeningen sluiten nu beter aan op de economische werkelijkheid zoals die gemeten wordt met nieuwe en herziene statistieken.

Het bruto binnenlands product (BBP) van 2001 is door deze herziening van definities en ramingsmethoden ruim 18 miljard euro hoger dan eerder werd gepubliceerd. Dat komt overeen met een bijstelling van 4,3 procent. In 2006 zijn de gereviseerde cijfers voor de jaren 1995 tot en met 2000 op Statline beschikbaar gekomen en begin 2007 ook de cijfers vanaf 1987.

In 2007 zijn de cijfers vanaf 2004 bijgesteld. Ook zijn herziene cijfers vanaf 1969 bepaald ('Nationale rekeningen 2006').

Financieringsbronnen

In de schema's met geldstromen worden ook gegevens getoond van andere financieringsbronnen dan OCW. Dit betreft onder andere de private bijdragen en de gemeentelijke uitgaven. Verder zijn gelden afkomstig van andere ministeries en het 'Fonds Economische Structuurversterking' (FES). De gegevens hiervoor zijn voornamelijk afkomstig van het CBS.

Gemeentelijke bijdragen

In de gemeentelijke bijdrage is het saldo van uitgaven en ontvangsten voor onderwijs verwerkt, zoals berekend door het CBS. Het CBS verkrijgt deze gegevens uit de gemeenterekeningen.

Voor de gemeentelijke uitgaven en ontvangsten zijn de bedragen gebruikt die het CBS hanteert in de nationale onderwijsstatistiek.

FES

Het FES wordt beheerd door de ministers van Economische Zaken (EZ) en Financiën, en wordt gevoed vanuit bepaalde aardgasbaten en opbrengsten uit het vervreemden van vermogensbestanddelen van het Rijk, zoals etherfrequenties.

Uit het FES kunnen bijdragen worden toegekend aan andere begrotingen van het Rijk voor de financiering van investeringsprojecten van nationaal belang, waarmee beoogd wordt de economische structuur te versterken. Het fonds is dus een verdeelfonds; de feitelijke projectuitgaven worden geraamd en verantwoord op de andere begrotingshoofdstukken.

Financiële kengetallen van instellingen

Baten en lasten

Baten en lasten worden vermeld bij de informatie over de jaarrekeningen van onderwijsinstellingen. Het betreft de geconsolideerde ontvangsten (baten) en uitgaven (lasten) voor de sectoren po, vo, bve, hbo, wo en owb. De gegevens zijn afkomstig van CFI. In de tabellen zijn ook de financiële en de buitengewone baten en lasten opgenomen. De getoonde cijfers betreffen dus gegevens over de totale bedrijfsvoering van de instellingen.

• Solvabiliteit 1

De solvabiliteit geeft aan welk deel van de bezittingen (activa) zijn gefinancierd met eigen vermogen (exclusief voorzieningen). Solvabiliteit 1 is gedefinieerd als (eigen vermogen + aandeel derden) / totaal vermogen.

- Solvabiliteit 2

Als solvabiliteit 1, echter met het verschil dat dit kengetal niet wordt beïnvloed door het niveau van de voorzieningen. Solvabiliteit 2 is gedefinieerd als (eigen vermogen + aandeel derden + egalisatierekening + voorzieningen) / totaal vermogen.

- Liquiditeit (current ratio)

De liquiditeitsratio geeft aan in welke mate de instelling aan haar verplichtingen op korte termijn kan voldoen. De liquiditeit is gedefinieerd als vlottende activa / kortlopende schulden.

- Rentabiliteit

Dit kengetal geeft aan welk deel van de totale baten c.q. opbrengsten over blijft na aftrek van de lasten c.q. kosten. De rentabiliteit van de gewone bedrijfsvoering is gedefinieerd als resultaat gewone bedrijfsvoering / totale baten uit gewone bedrijfsvoering (baten + financiële baten) x 100%.

Signaleringsgrenzen financiële kengetallen

Naar aanleiding van de behandeling van de begroting van OCW in de Tweede Kamer heeft OCW signaleringsgrenzen ontwikkeld voor de kengetallen betreffende de financiële positie van onderwijsinstellingen. De grenzen hebben betrekking op de vermogenspositie (solvabiliteit exclusief voorzieningen) en het exploitatieresultaat (rentabiliteit).

- Minimumgrens:

Het kengetal zou hier niet (meerjarig) onder moeten komen. Gebeurt dat wel dan zou de financiële positie zorgwekkend kunnen worden.

- Maximumgrens:

Het kengetal zou hier niet (meerjarig) boven moeten komen. Gebeurt dat wel dan worden de ontvangen middelen onvoldoende besteed aan het doel waarvoor ze zijn bedoeld.

	minimum	maximum
Solvabiliteitsratio vo	0,10	0,45
Solvabiliteitsratio bve en ho	0,10	0,60
Rentabiliteit (in procenten)	-3,0	+3,0

Voor po zijn nog geen grenzen vastgesteld en de grenzen voor vo zijn nog in discussie met de sector vo.

Rijksbijdragen per sector

Het totaal van de rijksbijdragen aan onderwijsinstellingen volgens de

jaarrekeningen van de instellingen is niet exact gelijk aan de rijksbijdrage van OCW aan de instellingen volgens de jaarrekening van OCW. De belangrijkste verschillen zitten in: 'overig' (een deel hiervan gaat ook naar de instellingen), ontvangsten (soms in een ander begrotingsjaar verrekend) en bijdragen aan instellingen vanuit andere beleids-terreinen (bijvoorbeeld vanuit bve naar hbo) of bedragen die via gemeenten worden toegekend.

Internationaal

Om de onderwijsuitgaven van Nederland vergelijkbaar te maken met die van andere landen zijn een aantal aanpassingen nodig. Daarbij is de definitie van de OESO / Eurostat leidend. Hierna worden de verschillende aanpassingen beschreven, uitgaande van de totale uitgaven van OCW. Deze aanpassingen worden door het CBS verwerkt op de gegevens die door het CBS aan de OESO en Eurostat worden geleverd.

OCW-uitgaven voor onderwijs (basis voor berekening)

De gesaldeerde uitgaven van OCW vormen het beginpunt van de berekening. Hiervan worden de uitgaven voor wetenschap en cultuur met de daaraan toegerekende overige uitgaven afgetrokken. Bij het resultaat zijn de volgende kenmerken van belang:

- de uitgaven van OCW voor onderwijs zijn inclusief de uitgaven voor onderzoek in het wo; tevens zijn hierin de netto uitgaven voor studiefinanciering opgenomen;
- de rijksbijdrage academische ziekenhuizen is bedoeld als vergoeding voor de kosten van de leerwerkplekfunctie die academische ziekenhuizen vervullen. De rijksbijdrage is voor zowel onderwijs, onderzoek als zorg, maar is nog wel in zijn geheel opgenomen;
- educatie bestaat uit enerzijds educatieve redzaamheid, waaronder het voortgezet algemeen volwassenenonderwijs (vavo) en anderzijds basiseducatie;
- trendbreuk educatie en inburgering: Vanaf 2003 vallen de uitgaven voor inburgering onder het ministerie van Justitie. Vanaf 2003 zijn alleen de uitgaven voor educatie opgenomen;
- lesgelden voor het vo (tot en met 2004) en bve worden door OCW geïnd, namens de onderwijsinstellingen en zijn niet gesaldeerd.

Aanpassing OCW-uitgaven aan internationale definitie

- van de rijksbijdrage academische ziekenhuizen wordt als onderwijsuitgave alleen het onderwijsdeel meegenomen;
- alleen het vavo-gedeelte van educatie wordt tot de totale onderwijsuitgaven gerekend;

Toelichting en Begrippen

- de ontvangsten van OCW voor de studiefinanciering worden niet gesaldeerd met de uitgaven. Het gaat om terugbetalingen, aflossingen en renteontvangsten in het kader van WSF en WTOS;
- lesgelden voor vo en bve: het CBS ziet OCW als het doorgeeflijk voor de lesgelden. Ze worden daarom meegenomen als private uitgaven van huishoudens aan de onderwijsinstellingen;
- de consolidatiemethode van de overheidsuitgaven is vanaf 2004 gewijzigd. Vanaf 2004 zijn niet meer de ontvangen rijksbijdragen volgens de gemeenterekening bepalend, maar de betaalde rijksbijdragen aan gemeenten volgens OCW. Beide consolidatiemethoden leiden tot dezelfde totale publieke onderwijsuitgaven en totale onderwijsuitgaven;
- in deze editie van Kerncijfers OCW is voor het eerste een reeks 'Verrekening met andere ministeries' opgenomen. Vanaf 2005 bevat die de toegekende FES-gelden. Het CBS ziet deze niet als uitgaven van OCW, maar als uitgaven aan onderwijs door andere ministeries;
- de overige verschillen tussen de berekening van OCW en het CBS zijn voornamelijk het gevolg van het op verschillende wijzen toerekenen van de overige uitgaven (apparaatskosten) en van in het verleden toegepaste correcties.

Publieke uitgaven voor onderwijs

- Het CBS neemt in de rijksuitgaven ook de uitgaven van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport voor onderwijs mee. In de bedragen voor 'Onderwijsuitgaven andere ministeries' zijn ook de FES-gelden opgenomen.
- De onderwijsuitgaven van lagere overheden bestaan uit de uitgaven van de gemeenten en provincies aan po, vo en bve. De uitgaven van lagere overheden worden netto weergegeven wat betekent dat de ontvangen rijksbijdragen voor onderwijs zijn afgetrokken.

Private uitgaven voor onderwijs

- Uitgaven door huishoudens betreffen voornamelijk les-, cursus- en collegegelden en (vrijwillige) ouderbijdragen.
- De uitgaven door bedrijven betreffen vooral contractonderzoek in het wo.
- De publieke uitgaven aan huishoudens zijn exclusief de subsidies voor de collegegelden. Dit deel gaat namelijk via de huishoudens naar de instellingen en maakt dus deel uit van de publieke uitgaven aan instellingen.

Totale uitgaven voor onderwijs

- De totale onderwijsuitgaven betreffen de publieke en private uitgaven aan huishoudens en instellingen voor regulier onderwijs. Uitgaven voor boeken en leermiddelen aan andere dan onderwijsinstellingen zitten hier niet in (onderwijsgerelateerde private uitgaven aan niet-onderwijsinstellingen).

Aanpassingen en consolidatie

In de aansluitingstabel (CBS (OESO) / OCW) komen verschillende aanpassingen en consolidatieslagen voor. De aanpassingen zijn bedoeld om aan te sluiten op de internationale definities. Door consolidatieslagen wordt voorkomen dat uitgaven dubbel geteld worden.

Internationaal wordt de studiefinanciering op twee plaatsen gecorrigeerd.

De eerste reden betreft het afstemmen van de OCW definitie voor gesaldeerde uitgaven op de internationale definitie. OCW saldeert de aflossingen en rente op studieleningen. Zij verlagen immers de uitgaven. Volgens de internationale definitie mag dat niet omdat degenen die aflossen andere personen zijn dan degenen die studiefinanciering ontvangen (vertragingseffect).

De tweede reden betreft een consolidatieslag en daarbij wordt verondersteld dat een deel van de studiefinanciering is bedoeld voor les- en collegegeld. Dit deel verlaagt daarom de private bijdrage.

Ook in de uitgaven van de lokale overheid vindt een consolidatieslag plaats. Vanaf 2004 is de consolidatiemethode van het CBS voor deze uitgaven gewijzigd. Vanaf 2004 zijn de rijksbijdragen van OCW aan gemeenten, zoals geboekt door OCW, bepalend voor de cijfers. Daarvoor waren dat de vastgelegde bedragen in de gemeenterekeningen. In de aansluitingstabel zijn de netto uitgaven door gemeenten aan onderwijs opgenomen. Op CBS Statline is ook een reeks met de bruto uitgaven te vinden.

Lesgeld wordt door OCW geïnd en is vervolgens onderdeel van de uitgaven van OCW aan onderwijs. Het zijn dus van oorsprong private bijdragen. Lesgelden worden daarom afgetrokken van de OCW-uitgaven om vervolgens te worden opgenomen in de uitgaven van huishoudens.

Uitgaven voor boeken en leermiddelen worden door het CBS niet opgenomen in de totaalstelling omdat ze via studiefinanciering worden gesubsidieerd en er anders een dubbeltelling zou kunnen ontstaan.

C. Onderwijsdeelnemers

In het algemeen zijn de onderwijsdeelnemersgegevens van het laatst gepresenteerde jaar voorlopig. In de volgende editie van Kerncijfers worden deze voorlopige cijfers vervangen door definitieve cijfers.

Peildatum

De peildatum voor alle onderwijsdeelnemers is 1 oktober.

Eéncijfer

In het ééncijfer-project dat door OCW gezamenlijk met CBS en andere partijen is opgezet wordt beoogd om de individuele gegevens van leerlingen/studenten uit de basisbestanden bij de IB-Groep op een eenduidige manier te ontsluiten volgens van tevoren vastgestelde definities en algoritmes. In deze publicatie wordt uitgegaan van aantallen leerlingen/studenten volgens de definities 'domein vo', 'domein mbo' en 'domein ho', d.w.z. zonder dubbeltellingen binnen de betreffende sector (vo, mbo en ho). In andere publicaties kunnen afwijkende definities worden gebruikt, bijvoorbeeld 'domein instelling', in dit geval worden studenten die aan meer dan één instelling staan ingeschreven wel meervoudig geteld.

In deze publicatie is uitgegaan van de 1 cijfer bestanden die beschikbaar waren in:

- 1 cijfer VO: november 2007;
- 1 cijfer MBO: januari 2008;
- 1 cijfer HO: december 2007.

Aantal onderwijsdeelnemers in een onderwijssector

Het op de peildatum getelde aantal ingeschreven onderwijsdeelnemers in een onderwijssector.

- po: op de peildatum in het schooljaar ingeschreven leerlingen.
vo: op de peildatum in het schooljaar ingeschreven leerlingen.
bve: - mbo: op de peildatum voor een opleiding in het mbo ingeschreven deelnemers, die voor bekostiging in aanmerking komen
- educatie: deelnemers die in de loop van een jaar enige tijd zijn ingeschreven
hbo: op de peildatum in het studiejaar ingeschreven studenten aan bekostigde opleidingen (volgens de '1 cijfer HO' definitie domein ho).
wo: op de peildatum in het studiejaar ingeschreven studenten aan bekostigde opleidingen (volgens de '1 cijfer HO' definitie

domein ho). Het totaal aantal is inclusief de deeltijdstudenten en extraneï.

Eerstejaars Nederland (hbo en wo)

Eerstejaars Nederland zijn diegenen die voor de eerste keer in Nederland een hbo- dan wel wo- opleiding gaan volgen.

Instroom in / uitstroom uit de sector

Bij in- en uitstroom gaat het om het aantal onderwijsdeelnemers dat een sector po, vo, bve, hbo of wo binnenkomt of verlaat. Doorstroom tussen schoolsoorten in de eigen sector wordt niet meegeteld.

- Instroom betreft deelnemers die in het huidige school-/studiejaar zijn ingeschreven op de peildatum en in voorgaande school-/studiejaar nog niet waren ingeschreven in dezelfde onderwijssector.
- Uitstroom betreft deelnemers die in het vorige school-/studiejaar nog wel waren ingeschreven in die onderwijssector en dit jaar op de peildatum niet meer. Het jaar van de peildatum, waarin ze voor het eerst niet meer zijn ingeschreven, geldt als het jaar van uitstroom.

Met betrekking tot het mbo moet de kanttekening gemaakt worden dat de in-/uitstroomcijfers tot en met 2004 onbetrouwbaar zijn. Omdat voor die jaren individuele gegevens over mbo-deelnemers ontbraken, zijn er schattingen gemaakt op basis van opgaven van de herkomst van instromende deelnemers door de instellingen en op basis van leeftijdsverdeling van de deelnemers. Vanaf 2004 is het onderwijsnummer ingevoerd in de bve-sector, zodat vanaf 2005 gegevens over instroom en uitstroom beschikbaar zijn gekomen vanuit de individuele onderwijsnummergegevens. Dit genereert een trendbreuk in de cijferreeksen tussen 2004 en 2005, de cijfers vanaf 2005 geven pas een betrouwbaar beeld.

Deelnamepercentage aan onderwijs

Het aandeel in de totale bevolking van personen die deelnemen aan het door de ministeries van OCW en LNV bekostigde onderwijs naar leeftijd.

Startkwalificatie

Een voltooide opleiding op tenminste hoger secundair niveau. In Nederland is dit minimaal een diploma op havo, vwo of mbo 2 niveau. De startkwalificatie wordt internationaal beschouwd als noodzakelijke voorwaarde om volwaardig deel te kunnen nemen aan de moderne kennissamenleving.

Toelichting en Begrippen

Voortijdig schoolverlaters

Schoolverlaters zijn onderwijsdeelnemers die het onderwijs geheel verlaten. Voortijdig schoolverlaters zijn schoolverlaters die geen startkwalificatie hebben behaald.

- EU-indicator
Jongeren van 18-24 jaar die op het moment van de enquête (Labour Force Survey (LFS)) geen startkwalificatie hebben en de daaraan voorafgaande 4 weken niet hebben deelgenomen aan regulier onderwijs, cursussen of andere korte opleidingen.
- Nieuwe vsv'ers
Alle leerlingen van 12-22 jaar die in een bepaald schooljaar zonder startkwalificatie het onderwijs verlaten. Aantallen hebben betrekking op het verschil tussen twee peildata. Bijvoorbeeld het aantal nieuwe voortijdig schoolverlaters voor het schooljaar 2004/05 wordt bepaald door per deelnemer te kijken of degenen die op 1-10-2004 in het onderwijs zaten ook nog op 1-10-2005 in het onderwijs zitten. Zo niet, dan wordt gecheckt of ze voortijdig zijn uitgevallen of dat er andere redenen zijn, waarom ze niet meer op school zitten (zoals doorgestroomd naar vervolgonderwijs, startkwalificatie gehaald etc.). Leerlingen die uitstromen uit vso en pro worden niet meegenomen in de gepubliceerde aantallen vsv'ers.

Gediplomeerden / afgestudeerden

Onder gediplomeerden worden verstaan de onderwijsdeelnemers die een diploma hebben behaald. De aantallen hebben betrekking op de periode tussen twee teldata. Bijvoorbeeld voor 2006/07: het aantal gediplomeerden tussen 1-10-2006 en 1-10-2007, deze worden aangeduid met het jaar 2007.

Gewichten in het basisonderwijs

Leerlingen krijgen op grond van bepaalde criteria een gewicht; de zogenaamde gewichtenregeling. De scholen ontvangen door deze regeling extra personele en materiële faciliteiten. De gewichten werken niet rechtstreeks door in de bekostiging. Om in aanmerking te komen voor de extra financiering die het gevolg is van de gewichtenregeling moet een school aan een aantal additionele criteria voldoen zoals een minimum percentage gewichtenleerlingen. Blijft men onder dat minimum dan krijgt men geen extra middelen.

De criteria volgens de oude gewichtenregeling zijn:

- gewicht 0,25 voor Nederlandse leerlingen van ouders met een laag opleidingsniveau;
- gewicht 0,40 voor schipperskinderen;
- gewicht 0,70 voor woonwagen- en zigeunerkinderen;

- gewicht 0,90 voor allochtone leerlingen van ouders met een laag opleidings- en beroepsniveau;
- geen gewicht voor alle overige leerlingen.

In de nieuwe gewichtenregeling, die vanaf 1 augustus 2006 stapsgewijs wordt ingevoerd, zijn de oude gewichten vervangen door:

- gewicht 0,3 voor kinderen van ouders met maximaal lbo/vbo;
- gewicht 1,2 voor kinderen van wie één ouder maximaal basisonderwijs en de andere ouder maximaal lbo/vbo heeft.

Educatie (bve)

Educatie omvat sociale redzaamheid (SR), breed maatschappelijk functioneren (BMF), NT2, alfabetisering allochtonen en vavo. Bij de invoering van de WEB, in 1996, werden deze opleidingen ingedeeld in de Kwalificatiestructuur Educatie (KSE) respectievelijk Competentieniveaus NT2.

- SR en BMF worden aangeduid met de niveaus KSE 1 (elementaire vaardigheden voor algemeen maatschappelijk functioneren), KSE 2 (stelt in staat een assistentopleiding te volgen) en KSE 3 (stelt in staat een basisberoepsopleiding te volgen). Rond het jaar 2000 heeft de Bve Raad (voorganger van de MBO Raad) een nieuwe indeling voorgesteld, die bestaat uit educatieve redzaamheid (ER), sociale redzaamheid (SR), professionele redzaamheid ongekwalificeerd (PRO) en professionele redzaamheid gekwalificeerd (PRG). Het aantal niveaus is teruggebracht van 6 naar 4, waarbij de uiterste niveaus zijn samen gevoegd (oude 1 en 2 vormen nieuwe 1, 3 wordt 2, 4 wordt 3 en 5-6 wordt 4.) Met de invoering van het onderwijsnummer is besloten om, vooruitlopend op wetswijziging, deze indeling alvast over te nemen in de registratie.
- vavo: bestond tot 2004 uit KSE 4 (mavo/vmbo tl), KSE 5 (havo), KSE 6 (vwo). En vanaf 2004 uit OSE 3 (vmbo tl) en OSE 4 (havo/vwo).
- NT2: bestaat uit de opleidingen Nederlands als tweede taal. Deze opleidingen zijn bedoeld om de taalvaardigheid van anderstaligen te verbeteren. De educatie kende oorspronkelijk NT2-opleidingen op vijf niveaus. Inmiddels is er een zesde bijgekomen door de overgang op het Common European Framework of Reference for Languages (CEF). De oude niveaus 1-5 worden nu aangeduid met respectievelijk A1-2, B1-2 en C1, het nieuwe met C2. De niveaus C1 en C2 worden overigens in praktijk niet gebruikt voor NT2. Bovendien worden sinds 2007 opleidingen in het kader van de inburgerplicht niet meer uit het budget voor Volwasseneneducatie betaald en dienen ook niet in het Basisregister onderwijs (BRON) te worden geregistreerd.
- Sinds 2006 mag educatie-geld ook gebruikt worden voor het alfabe-

tiseren van allochtonen. Er is besloten dat als een aparte opleiding te registreren.

De educatie kent zeer gevarieerde opleidingen van relatief korte duur voor de niveaus 1 en 2. Daarvoor worden doorgaans geen diploma's uitgereikt. Dat is wel het geval voor vavo.

Sinds de invoering van de Wet Educatie en Beroepsonderwijs in 1996 zijn de gemeenten verantwoordelijk voor de volwasseneneducatie.

Verwachte slaagkans

De verwachte slaagkans is het verwachte percentage van de ingestroomde leerlingen/studenten dat uiteindelijk een diploma haalt in de betreffende onderwijssector. De verwachte slaagkans wordt berekend door vermenigvuldiging van uit de onderwijsmatrix afgeleide stroomcoëfficiënten betreffende doorstroom/diplomering/uitstroom per leerjaar/inschrijvingsjaar. Voor het hoger onderwijs (hbo en wo) is rekening gehouden met de mogelijkheid dat de onderwijsdeelnemer de studie tussentijds heeft onderbroken. In het hbo is alleen het eerstbehaalde bachelor-diploma meegeteld, in het wo alleen het eerstbehaalde doctoraal of masterdiploma (wo).

Voor het mbo zijn alleen gegevens vanaf 2005 opgenomen, vanwege een trendbreuk die is ontstaan door invoering van het onderwijsnummer in het mbo.

Uit een vergelijking van deze gegevens met de 'echte' rendementen zoals deze uit cohortstudies komen, blijkt dat deze inschatting niet veel afwijkt. Voordeel van deze benadering met verwachte rendementen is dat deze snel beschikbaar zijn en dat ze vergelijkbaar zijn over de verschillende sectoren heen. Wanneer de stroomgegevens op basis van het onderwijsnummer beschikbaar zijn, vormt de feitelijke schoolloopbaan de basis.

Verwachte verblijfsduur van gediplomeerden

De verblijfsduur is het verwachte aantal jaren dat een gediplomeerde in de betreffende onderwijssoort verblijft. De verwachte verblijfsduur is op een vergelijkbare manier geschat als de verwachte slaagkans, namelijk door vermenigvuldiging van de stroomcoëfficiënten betreffende doorstroom/diplomering/uitstroom per leerjaar/inschrijvingsjaar uit de onderwijsmatrix. Voor het hoger onderwijs (hbo en wo) is rekening gehouden met de mogelijkheid dat de onderwijsdeelnemer de studie tussentijds heeft onderbroken. In het hbo is alleen het eerstbehaalde bachelor-diploma meegeteld, in het wo alleen het eerstbehaalde doctoraal of masterdiploma (wo). In het mbo gelden geen leerjaren; de verwachte verblijfsduur is daardoor moeilijk te bepalen. De verblijfsduren zijn vergeleken met de verblijfsduren uit de cohortstudies, de afwijkingen zijn beperkt.

Bachelorrendement (wo)

Het percentage van de voltijdse studenten uit het cohort die uiterlijk in het n-de inschrijvingsjaar het bachelordiploma behalen. Het betreft alleen studenten die uiterlijk een jaar voor instroom in de vobachelor een vwo-diploma hebben behaald. Ook diploma's behaald aan een andere universiteit of bij een andere studierichting tellen mee.

Open Universiteit (wo)

- Ingeschreven studenten: alle op 31 december bij de Open Universiteit (OU) ingeschreven studenten.
- Nieuwe studenten: alle studenten die zich in het betreffende kalenderjaar voor het eerst voor één of meerdere cursussen bij de OU hebben ingeschreven.
- Wo-diploma's: alle in het betreffende kalenderjaar uitgereikte academische getuigschriften.

G4 en G27

- G4
De 4 grootste steden van Nederland: Amsterdam, Rotterdam, 's-Gravenhage en Utrecht
- G27
27 grote steden die betrokken zijn bij grotestedenbeleid: Alkmaar, Almelo, Amersfoort, Arnhem, Breda, Deventer, Dordrecht, Eindhoven, Emmen, Enschede, Groningen, Haarlem, Heerlen, Helmond, Hengelo, 's-Hertogenbosch, Leeuwarden, Leiden, Lelystad, Maas-tricht, Nijmegen, Schiedam, Sittard-Geleen, Tilburg, Venlo, Zaanstad en Zwolle.

CBS definities

Herkomstgroepering

- Autochtonen
Personen waarvan beide ouders in Nederland zijn geboren, ongeacht het geboorteland van de personen zelf.
- Allochtonen
Personen waarvan tenminste één van de ouders in het buitenland is geboren.
De eerste generatie bestaat uit personen die in het buitenland zijn geboren met minstens één in het buitenland geboren ouder.
De tweede generatie bestaat uit personen die in Nederland zijn geboren en één of twee in het buitenland geboren ouders hebben.
- Niet-westerse allochtonen
Tot de categorie 'niet-westers' behoren allochtonen uit Turkije, Afrika, Latijns-Amerika en Azië met uitzondering van Indonesië en

Toelichting en Begrippen

Japan. Op grond van hun sociaal-economische en -culturele positie worden allochtonen uit deze twee landen tot de westerse allochtonen gerekend. Het gaat vooral om mensen die in voormalig Nederlands-Indië zijn geboren en werknemers van Japanse bedrijven met hun gezin.

- Westerse allochtonen

Tot de categorie 'westers' behoren allochtonen uit Europa, Noord-Amerika, Oceanië, Indonesië en Japan. Op grond van hun sociaal-economische en -culturele positie worden allochtonen uit de laatste twee landen tot de westerse allochtonen gerekend. Het gaat vooral om mensen die in voormalig Nederlands-Indië zijn geboren en werknemers van Japanse bedrijven met hun gezin.

Beroepsbevolking

- Werkzame beroepsbevolking

Personen van 15 tot en met 64 jaar die tenminste twaalf uur per week betaald werken.

- Werkloze beroepsbevolking

Personen van 15 tot en met 64 jaar die tenminste twaalf uur per week beschikbaar zijn voor betaald werk en activiteiten ontplooiën om zulk werk te vinden, maar niet over zulk werk beschikken.

- Niet-actieven / niet-beroepsbevolking

Deel van de bevolking van 15 tot en met 64 jaar dat niet tot de beroepsbevolking behoort.

Niet-bekostigd onderwijs

- Onderwijs dat niet bekostigd wordt door de ministeries OCW en LNV. In de leerlingen/studentenregistraties van de ministeries van OCW en LNV zijn alle deelnemers aan het door de overheid bekostigde onderwijs vastgelegd. Wat de bevolking van 15 tot en met 64 jaar aan onderwijs doet wordt door het CBS gemeten in de enquête beroepsbevolking (EBB). Door koppeling van de EBB aan de OCW/LNV-registraties kan worden vastgesteld wie bekostigd onderwijs volgt. Degenen in de EBB die niet worden teruggevonden in de OCW/LNV-registraties, zijn aangemerkt als mensen die niet-bekostigd onderwijs volgen.

- Voor een uitgebreidere toelichting en meer gedetailleerde cijfers zie de statistische database Statline op de website van het CBS: <http://statline.cbs.nl>

- Onderwijssectoren niet-bekostigd onderwijs

Hieronder vallen de volgende studierichtingen van de standaard onderwijsindeling van het CBS:

- Sector alpha

00 'algemeen onderwijs';

05 'opleidingen voor onderwijzend personeel';

10 'onderwijs in de humaniora';

15 'onderwijs in de theologie'.

- Sector bèta

20 'agrarisch onderwijs';

30 'onderwijs in de wiskunde en natuurwetenschappen';

35 'technisch onderwijs';

40 'transport-, communicatie- en verkeersonderwijs';

50 'medisch, paramedisch onderwijs'.

- Sector economisch

60 'economisch, administratief en commercieel onderwijs';

65 'juridisch en bestuurlijk onderwijs';

90 'onderwijs in de openbare orde en veiligheid'.

- Sector sociaal

70 'sociaal-cultureel onderwijs';

80 'onderwijs in de persoonlijke/sociale verzorging';

85 'kustonderwijs';

95 'overig onderwijs'.

- Schriftelijk onderwijs

Hieronder valt al het afstandsonderwijs.

- Bedrijfsopleiding

Opleiding gegeven onder verantwoordelijkheid van het bedrijf of instelling waarin men werkt (alleen werknemers met een baan van 12 uur of meer).

- Voltijdonderwijs

De geënuquêteerden geven zelf aan of de gevolgde opleiding een voltijd- of een deeltijdopleiding is.

- Werkgerelateerd

Of een opleiding werkgerelateerd is of niet, wordt bepaald aan de hand van 5 vragen aan de respondenten in de EBB over de motivatie voor het volgen van een bepaalde opleiding (blijven, opleiding verplicht, promotie maken, ander werk of kans op werk vergroten). Als één van deze vragen positief wordt beantwoord, dan wordt de opleiding werkgerelateerd genoemd.

Lijst van afkortingen

AOC	Agrarische Opleidingscentra	GBA	Gemeentelijke Basis Administratie
az	academisch ziekenhuis	GGD	Gemeentelijke Gezondheidsdienst
bao	basisonderwijs	GKC	Groene Kennis Coöperatie
BBCU	Bekostigingsbesluit cultuuruitingen	gl	gemengde leerweg (vmbo)
bbi	beroepsbegeleidende leerweg	GTI	Grote Technologische Instituten
bbp	Bruto Binnenlands Product	hao	hoger agrarisch onderwijs
bl	basisberoepsgerichte leerweg	havo	hoger algemeen voortgezet onderwijs
bol	beroepsopleidende leerweg	hbo	hoger beroepsonderwijs
BPRC	Biomedical Primate Research Centre	hbo-d	hbo met diploma
bpv	Beroepspraktijkvorming	HKS	regionale Herkenningsdienstsysteem van de politie
BRIN	basisregistratie instellingen	ho	hoger onderwijs
bve	beroepsonderwijs en volwasseneneducatie	HOOP	Hoger onderwijs en onderzoeksplan
BZK	Ministerie van Binnenlandse Zaken	HRST	Human Resources in Science and Technology
cao	collectieve arbeidsovereenkomst	IBG	Informatie Beheer Groep
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek	ICN	Instituut Collectie Nederland
CFI	Centrale Financiën Instellingen	ICT	Informatie- en communicatietechnologie
CKV	Cultureel Kunstzinnige Vorming	IEA	International Association for the Evaluation of Educational Achievement
COC	Cultureel Ontspanningscentrum	ILT	Integrale leerlingentelling
COS	Commissie van Overleg Sectorraden	IPO	Interprovinciaal Overleg
CPB	Cultureel Planbureau	ISCED	International Standard Classification of Education
CPI	Consumenten Prijs index	ITS	Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen
CRIHO	Centraal Register Inschrijving Hoger Onderwijs	KB	Koninklijke Bibliotheek
cumi	culturele minderheden	KBB	Kenniscentrum Beroepsonderwijs Bedrijfsleven
CWI	Centrum voor Werk en Inkomen	kl	kaderberoepsgerichte leerweg
DGO	Dienstverlening voor Gezondsonderwijs	KNAW	Koninklijke Nederlandse Akademie van de Wetenschappen
dt	deeltijd	KSE	Kwalificatiestructuur Educatie
EAG	Education at a Glance	KUOZ	Kengetallen Universiteiten Onderzoek
EBB	Enquête beroepsbevolking	LCW	Les- en cursusgeldwet
ECN	Energiecentrum Nederland	LEI	Landbouw Economisch Instituut Universiteit Leiden
ECTS	European Credit Transfer and accumulation System	LFS	Labour Force Survey
EET	Economie, Ecologie, Technologie	LGF	Leerling gebonden financiering
EMU	Economische en Monetaire Unie	LNV	Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
EU	Europese Unie	lom	leer- en opvoedingsmoeilijkheden
EUR	Erasmus Universiteit Rotterdam	lwoo	leerwegondersteunend onderwijs (voorheen ivbo, vanaf 1999/00 inclusief vso-lom)
Eurostat	Statistisch bureau van de Europese Gemeenschap	mavo	middelbaar algemeen voortgezet onderwijs
EVC	Erkenning van elders Verworven Competenties	MARIN	Maritiem Research Instituut Nederland
FES	Fonds Economische Structuurversterking	mbo	middelbaar beroepsonderwijs (bol+bbi)
fre	formatierekeneenheid		
fte	fulltime equivalent		

D. Instellingen en Personeel

Instellingen

Afhankelijk van het gebruiksdoel en de onderwijssector kan onderscheid worden gemaakt tussen besturen (ook wel bevoegde gezagen genoemd), instellingen of scholen en (neven-)vestigingen of locaties. Onder één bestuur of bevoegd gezag kunnen meerdere instellingen of scholen geplaatst zijn. Een instelling of school kan bestaan uit meerdere locaties of vestigingen.

Onder instellingen wordt hier verstaan de hoofdvestigingen van de door het ministerie van OCW erkende en bekostigde instellingen van onderwijs.

- po Het aantal scholen *ba* is exclusief het aantal scholen voor trekkende bevolking (ligplaats en rijdende scholen) en het aantal scholen (*vo*) is exclusief ziekenhuisscholen. Het betreft de scholen op de peildatum.
- vo Het betreft het aantal instellingen op de peildatum.
- bve Een regionaal opleidingscentrum (ROC), een regionaal opleidingscentrum in een samenwerkingsverband, een vakinstelling en binnen het groene onderwijs de Agrarische opleidingscentra (AOC). Het betreft de instellingen op de peildatum.
- ho Het betreft het aantal instellingen op de peildatum.

De peildatum is voor alle onderwijssectoren 1 oktober

Onderwijssoorten (*vo*)so scholen

Het speciaal onderwijs en het voortgezet speciaal onderwijs wordt verdeeld in onderwijs aan (de letteraanduiding komt overeen met die in de WEC):

- a. dove kinderen (*down*);
- b. slechthorende kinderen (*sh*);
- c. kinderen met ernstige spraakmoeilijkheden die niet tevens behoren tot de onder a of b bedoelde kinderen (*esm alléén so*);
- d. visueel gehandicapte kinderen (*vgk*);
- f. lichamelijk gehandicapte kinderen (*lg*);
- h. langdurig zieke kinderen (*lz*)
 - 1°. met een lichamelijke handicap
 - 2°. anders dan met een lichamelijke handicap;
- j. zeer moeilijk lerende kinderen (*zmlk*);
- k. zeer moeilijk opvoedbare kinderen (*zmok*);
- m. kinderen in scholen verbonden aan pedologische instituten (*pi*);
- n. meervoudig gehandicapte kinderen (*mg*).

Gemiddelde schoolgrootte / instellingsgrootte

De gemiddelde instellingsgrootte is berekend door het aantal leerlingen / studenten op de peildatum te delen door het aantal instellingen. In het *wo* is de gemiddelde instellingsgrootte berekend op basis van studentenaantallen inclusief extraneï.

Personeelsleden / fte's

Alle personeelsleden aangesteld bij de onderwijsinstellingen en in dienst op de peildatum. Eén fte komt overeen met een volledige aanstelling (1.659 uur op jaarbasis).

po, *vo* en *bve*

De cijfers zijn afkomstig uit de salarisadministraties van de onderwijsinstellingen en worden verzameld door CFI. De cijfers betreffen de totale aantallen personeel exclusief vervanging op de peildatum 1 oktober.

Bovendien geldt dat alleen personeel is geteld bij instellingen, waarbij op een of meer peildata in de periode 2003 tot 2007 leerlingen waren ingeschreven. Verder zijn de cijfers gecorrigeerd voor onvolledigheid (ontbreken van personeelsgegevens van bepaalde instellingen).

De cijfers van *bve* hebben betrekking op zowel de educatie als het mbo, maar zijn exclusief het personeel van de AOC's.

hbo De gepresenteerde aantallen zijn bekostigd door zowel de rijksbijdrage als de derde geldstroom. Het betreft aantallen op peildatum 1 oktober. De aantallen zijn exclusief groen (agrarisch) onderwijs.

wo De gepresenteerde aantallen zijn bekostigd door zowel de rijksbijdrage als de derde geldstroom. Het betreft aantallen per studiejaar op peildatum 31 december (WOP1). De aantallen zijn exclusief Open Universiteit (OU) en Wageningen Universiteit (WU).

Personeel, percentage vrouwen

po, *vo* en *bve*

Het percentage vrouwen is afkomstig uit een bewerking van gegevens uit de salarisadministraties van onderwijsinstellingen (personeelsaantallen in fte's) met als peildatum 1 oktober van elk jaar.

hbo Het percentage vrouwen is berekend op basis van personeelsaantallen (in fte's) RAHO op peildatum 1 oktober.

Toelichting en Begrippen

wo Het percentage vrouwen is berekend op basis van de personeelsaantallen in fte's op peildatum 31 december.

Personeel, gemiddelde leeftijd

po, vo en bve

De gemiddelde leeftijd is afkomstig uit een bewerking van gegevens uit de salarisadministraties van de onderwijs-instellingen (personeelsaantallen in fte's).

Peildatum: 1 oktober van elk jaar.

hbo De gemiddelde leeftijd is berekend op basis van personeelsaantallen (in fte's) RAHO op peildatum 1 oktober.

wo Hiervoor is geen gemiddelde leeftijd beschikbaar, wel zijn er percentages per leeftijdscategorie. Bron is de VSNU (WOPI).

Personeel, percentage 50 jaar en ouder

po, vo en bve

Het percentage ouder of gelijk aan 50 jaar is afkomstig uit een bewerking van gegevens uit de salarisadministraties van de onderwijs-instellingen (personeelsaantallen in fte's). Peildatum: 1 oktober van elk jaar.

hbo Het percentage ouder of gelijk aan 50 jaar is berekend op basis van personeelsaantallen (in fte's) RAHO op peildatum 1 oktober.

wo Het percentage ouder of gelijk aan 50 jaar is berekend op basis van de personeelsaantallen in fte's op peildatum 31 december.

Instroom in de lerarenopleiding hbo

Eerstejaars hbo-Nederland zijn studenten die zich nog niet eerder voor een opleiding in het hoger beroepsonderwijs hebben ingeschreven. In deze publicatie zijn de aantallen voor de lerarenopleiding hbo gebaseerd op de hier vermelde definitie. Dit in tegenstelling tot in sommige andere publicaties, zoals die van de HBO-raad, waarin eerstejaars instelling worden gebruikt. Het aantal eerstejaars hbo-Nederland kan beschouwd worden als het aantal 'echte' eerstejaarsstudenten; zij hebben immers nog niet eerder ingeschreven gestaan aan een Nederlandse instelling voor het hoger beroepsonderwijs.

Deelnemer-personeels ratio's

De ratio's zijn berekend door de aantallen deelnemers op de peildatum te delen door de personeelsaantallen (zie ook definitie van onderwijs-deelnemers).

Ziekteverzuim

– De cijfers voor bao, so, vo, bve en wo geven het totaal van het ziek-

teverzuim over de eerste twee ziektejaren. De cijfers voor hbo en onderzoekinstellingen laten alle verzuim langer dan een jaar buiten beschouwing.

- De cijfers van de onderzoekinstellingen zijn gecombineerde cijfers afkomstig van de WVOJ en KNAW.
- Voor de sector vo is de dekkingsgraad in 2006 83%. In de sector wo is het cijfer in 2006 gebaseerd op 11 van de 14 instellingen.

E. Internationale onderwijsstatistiek

Internationale Classificatie Onderwijs (ISCED-97)

Om een internationale vergelijking van onderwijssystemen mogelijk te maken worden de verschillende onderwijsprogramma's ingedeeld in een aantal categorieën volgens internationaal afgesproken spelregels: de zogenaamde ISCED-categorieën. In Kerncijfers worden Nederlandse termen gebruikt voor de verschillende ISCED-categorieën. Deze termen corresponderen als volgt met Nederlandse onderwijsprogramma's:

ISCED 0:	
Pre-primair:	basisonderwijs en speciaal onderwijs, groep 1 en 2. Leerlingen van 3-5 jaar.
ISCED 1:	
Primair:	basisonderwijs en speciaal onderwijs, vanaf groep 3. Leerlingen van 6 jaar en ouder.
ISCED 2:	
Lager secundair:	WEB-assistentenopleiding (mbo niveau 1), Praktijkonderwijs, vmbo leerjaar 1-4, havo/vwo leerjaar 1-3, vavo, vso.
ISCED 3:	
Hoger secundair:	WEB basisberoepsopleiding (mbo niveau 2-3), WEB vakopleiding (niveau 2-4), WEB middenkaderopleiding (niveau 3-4), leerjaar 4-6 havo/vwo.
ISCED 4:	
Post-sec. non-tertiair:	WEB specialistenopleiding (mbo niveau 4), 1-jarig hbo. Wanneer in Kerncijfers wordt gesproken over secundair onderwijs, dan wordt daarvoor ook dit post-secundair onderwijs gerekend.
ISCED 5:	
Tertiair, type A:	4-6 jarig hbo, wo Hbo en wo bachelor; wo-master. Lange, overwegend academische opleidingen.
Tertiair, type B:	2-3 jarig hbo. Korte meer beroepsgerichte opleidingen .
ISCED 6:	
Onderzoekskwalificatie:	Aio, oio, gepromoveerden, wo-doctor.

In de ISCED-systematiek zijn het Nederlandse vo en bve samen ingedeeld in de klasse secundair onderwijs. Het Nederlandse hbo en wo zijn samen ingedeeld in de klasse tertiair onderwijs. Het is dus niet mogelijk om de vo- en bve-sector en de vo-sector apart in de vergelijkingen te betrekken. Datzelfde geldt voor hbo en wo.

OESO

Onder de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) vallen de volgende landen: Australië, België, Canada, Denemarken, Duitsland, Finland, Frankrijk, Griekenland, Hongarije, Ierland, IJsland, Italië, Japan, Korea, Luxemburg, Mexico, Nederland, Nieuw-Zeeland, Noorwegen, Oostenrijk, Polen, Portugal, Slowakije, Spanje, Tsjechië, Turkije, Verenigd Koninkrijk, Verenigde Staten, Zweden en Zwitserland.

EU

De volgende 27 landen behoren tot de EU: België, Bulgarije, Cyprus, Denemarken, Duitsland, Estland, Finland, Frankrijk, Griekenland, Hongarije, Ierland, Italië, Letland, Litouwen, Luxemburg, Malta, Nederland, Oostenrijk, Polen, Portugal, Roemenië, Slovenië, Slowakije, Spanje, Tsjechië, Verenigd Koninkrijk en Zweden.

EU-19

19 van de 27 EU-landen zijn lid van de OESO, daarom wordt er in de tabellen vaak een gemiddelde gegeven voor de EU-19 landen. Hieronder vallen de volgende EU-landen die ook lid zijn van de OESO: België, Denemarken, Duitsland, Finland, Frankrijk, Griekenland, Hongarije, Ierland, Italië, Luxemburg, Nederland, Oostenrijk, Polen, Portugal, Slowakije, Spanje, Tsjechië, Verenigd Koninkrijk en Zweden.

De EU-doelstellingen

Eurostat harmoniseert de onderliggende definities, waardoor er voor bepaalde landen trendbreuken ontstaan. Op haar website publiceert Eurostat de onderstaande voetnoten bij de gegevens. Voor meer informatie zie: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.

- EU-benchmark 1
 - a) Vanaf 5 december 2005 wordt een nauwkeuriger definitie voor het niveau hoger secundair onderwijs gehanteerd. Dit betekent dat met terugwerkende kracht voor alle gegevens vanaf 1998, ISCED 3c opleidingen die korter dan 2 jaar duren niet meer tot het hoger secundair onderwijs worden gerekend, maar tot het lager secundair onderwijs.
 - b) De gegevens voor deze indicator komen uit de Europese

Toelichting en Begrippen

Labour Force Survey. Dit is een door Eurostat gecoördineerde bevraging in de lidstaten van de Europese Unie. Door de invoering van geharmoniseerde concepten en definities, is de informatie voor onderwijs en training op onderstaande punten niet meer vergelijkbaar met voorgaande jaren:

– In België (2004), Finland (2000), Verenigd Koninkrijk (2004) en Zweden (2005) is er sprake van een trendbreuk.

- c) Internationaal wordt vergeleken met het hoger secundair onderwijs. Vertaald naar de Nederlandse situatie is dat havo, vwo of mbo 2.
- EU-benchmark 2
 - a) Betreft alleen tertiair onderwijs en is berekend per 1.000 inwoners in de leeftijd van 20-29 jaar.
 - b) Van 2000 tot 2002 is in de gegevens van België voor de Vlaamse gemeenschap alleen het eerst behaalde diploma meegerekend.
- EU-benchmark 3
 - a) Zie opmerking a) bij EU-benchmark 1.
 - b) Zie opmerking c) bij EU-benchmark 1.
 - c) Vanaf 2006 zijn de cijfers gebaseerd op jaarlijks gemiddelde in plaats van kwartaaldata.
 - d) Door verandering in de berekeningswijze is er in Duitsland (2005), Frankrijk (2003) en Zweden (2001) sprake van een trendbreuk.
- EU-benchmark 4
 - a) Deze gegevens komen uit het PISA-leesvaardigheid onderzoek uit 2000, 2003 en 2006.
 - b) Het gaat hierbij om het percentage 15-jarige leerlingen met lage leesvaardigheden (vaardighedenschaal 1 of minder).
 - c) EU gemiddelde alleen beschikbaar voor 2000 en 2003. Op basis van gewogen gemiddelde van de EU-15 landen die in 2000 en 2003 lid waren van de OESO.
- EU-benchmark 5
 - a) Betreft deelname aan leeractiviteiten in de periode van 4 weken voorafgaand aan het enquête moment.
 - b) De gegevens voor deze indicator komen uit de Europese Labour Force Survey. Dit is een door Eurostat gecoördineerde bevraging in de lidstaten van de Europese Unie. Door de invoering van geharmoniseerde concepten en definities, is de informatie voor onderwijs en training op onderstaande punten

niet meer vergelijkbaar met voorgaande jaren:

- Door verandering in de berekeningswijze is er in België (2000 en 2004), Denemarken 2000 en 2003, Duitsland 2003 en 2004, Finland (2000), het Verenigd Koninkrijk (2000 en 2003) en in Zweden (2001 en 2003) sprake van een trendbreuk. België en het Verenigd Koninkrijk voorlopige gegevens voor 2006. EU-27: 2000 schatting.
- c) Zie opmerking c) bij EU-benchmark 3.

Uitgaven als percentage BBP en uitgaven per deelnemer

De definitie van de indicator onderwijsuitgaven, zoals gepubliceerd door de OESO in Education at a Glance 2007 bevat de som van publieke en private uitgaven aan onderwijsinstellingen. Dit zijn dus de overheidsuitgaven aan onderwijs exclusief de kosten van studiefinanciering. Ook zijn de kosten voor het onderzoek aan universiteiten opgenomen. Ten slotte zijn ook opgenomen de uitgaven door gemeenten en de deelnemersbijdragen aan instellingen. Voor een nadere omschrijving zie Bijlage Tabel 15.3 en Toelichting en Begrippen deel B, het onderdeel 'Internationaal'.

Koopkrachtpariteiten

De onderwijsuitgaven van de verschillende landen zijn met behulp van Koopkrachtpariteiten omgerekend naar euro's. Koopkrachtpariteiten zijn wisselkoersen die de koopkrachtverschillen van de verschillende valuta opheffen. Dit betekent dat met een hoeveelheid geld, omgewisseld in andere valuta volgens koopkrachtpariteiten, dezelfde hoeveelheid goederen en diensten gekocht kan worden in alle landen. De vergelijking van onderwijsuitgaven in euro's volgens koopkrachtpariteit toont dus de verschillen in hoeveelheden gekochte goederen en diensten, en schakelt verschillen in prijsniveaus tussen landen uit.

F. Kinderopvang

Financiële kerncijfers kinderopvang

- De uitgaven 2005 en 2006 voor de kinderopvangtoeslag zijn exclusief de werkgeversbijdragen, omdat de werkgeversbijdrage kinderopvang toen niet verplicht was en rechtstreeks tussen werknemer en werkgever geregeld werd. De overheid gaf ouders met een gezamenlijk toetsingsinkomen onder 1,5 x modaal (toen circa €45.000) een inkomensafhankelijke gedeeltelijke tegemoetkoming voor het ontbrekende werkgeversdeel. De uitgaven 2007 zijn inclusief de werkgeversbijdragen.
- Vanaf 2007 staan tegenover de uitgaven van de kinderopvangtoeslag vanwege de verplichte werkgeversbijdrage ontvangsten werkgeversbijdrage. Het stelsel voorziet niet in een directe relatie tussen de uitgaven en de ontvangsten werkgeversbijdragen.
- De uitgaven 2005 betreffen 13 maanden, omdat ouders in december 2005 zowel de tegemoetkoming voor december 2005, als de kinderopvangtoeslag voor januari 2006 ontvingen vanwege de invoering van de Awir, die voorziet in een systeem van vooruitbetalingen.
- De uitgaven zijn inclusief de uitgaven voor kinderopvang op grond van sociaal-medische indicatie, deze gaan via het gemeentefonds (tot 2010 jaarlijks € 28 mln).
- Ontvangsten op grond van de Rkb of de Regeling uitkeringen kinderopvang zijn niet opgenomen, omdat deze betrekking hebben op de situatie voor 2005.

Gebruik kinderopvang

Onderlinge vergelijkbaarheid is lastig, door verhoging van de kinderopvangtoeslag vanaf 2006 en vanaf 2007 en door de invoering van de verplichte werkgeversbijdrage per 2007.

In de gegevens 2005 zijn gegevens van ouders die na december 2005 een aanvraag over 2005 hebben ingediend nog niet verwerkt. In de gegevens 2006 zijn aanvragen na afloop van het kalenderjaar wel opgenomen. In de gegevens 2007 is dat nog niet het geval. Vanwege de invoering van de verplichte werkgeversbijdrage en de verhoging van de kinderopvangtoeslag is deze groep in 2007 kleiner dan in 2006.

Gebruik kinderopvang naar inkomensklasse

Er is gekozen voor de inkomensgrens van anderhalf modaal, omdat die deel is van de indicator uit Tabel 24.6 van de begroting OCW 2008. Voor de andere inkomensgrenzen is gekozen, omdat de inkomensgrens van 130 procent WML (wettelijk minimumloon) m.n. voor de ouderbijdrage tabellen 2005 en 2006 een belangrijk scharnierpunt is. Vanwege de omvang van de groepen is gekozen voor de inkomens-

grens van tweemaal modaal.

G. Emancipatie

Economische zelfstandigheid

- Iemand is economisch zelfstandig wanneer hij of zij 70 procent van het minimumloon verdient. Dit is het bijstandsniveau van een alleenstaande. Het gaat hierbij alleen om inkomsten uit arbeid en uit eigen onderneming. Uitkeringen dragen dus niet bij tot economische zelfstandigheid, maar wel tot financiële onafhankelijkheid.

Arbeidsparticipatie

- Netto arbeidsparticipatie
Het aandeel van de werkzame beroepsbevolking in de totale bevolking (het gedeelte van de bevolking dat daadwerkelijk werkt).
- Bruto arbeidsparticipatie
Het aandeel van de werkzame en werkloze beroepsbevolking in de totale bevolking (het gedeelte van de bevolking dat in principe zou kunnen werken).
- Europese definitie
De Lissabon-doelstellingen zijn geformuleerd op basis van Europese definities van arbeidsparticipatie. Daarin tellen ook de banen tussen 1 en 12 uur mee voor de bepaling van de participatiegraad. In de Nederlandse definitie is dit niet het geval. Als gevolg daarvan vallen de Europese cijfers hoger uit dan de cijfers die volgens de Nederlandse definities zijn berekend.

Lijst van figuren

Nummer Hoofdstuk, figuurtitel en bron

Omslag

0 Het Nederlandse onderwijsstelsel
OCW

Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in het kort

1.1 Gesaldeerde uitgaven OCW
OCW

Onderwijs nationaal

2.1 Stromen in het Nederlandse onderwijs
OCW

2.2 Uitgaven aan onderwijsinstellingen
OESO EAG 2007, tabel B1.4 pagina 191

2.3 Opbrengst van scholen (oordeel Inspectie)
Inspectie van het Onderwijs

2.4 Kwaliteitskenmerken scholen
Inspectie van het Onderwijs

2.5 Oordeel ouders over kwaliteit van school
OCW Onderwijsmeter

2.6 Doorlopende leerlijn
OCW (CFI: onderwijsmatrices)

2.7 Ansluiting onderwijs – arbeidsmarkt
ROA

2.8 Openstaande vacatures
Regioplan: Arbeidsmarktbarometers

2.9 Ontwikkeling van het aantal deelnemers
OCW (CFI)

2.10 Onderwijsdeelname naar leeftijd in Nederland
CBS, OCW (CFI)

2.11 Verdeling in het 3e leerjaar vo
OCW (CFI)

2.12 Deelnemersstromen naar vervolgonderwijs
OCW (CFI)

2.13 Ontwikkeling aantal gediplomeerden
OCW (CFI)

2.14 Gediplomeerden naar bestemming
OCW (CFI)

2.15 Opleidingsniveau Nederlandse bevolking
CBS: Enquête Beroepsbevolking

2.16 Netto arbeidsparticipatie naar geslacht
CBS: Enquête Beroepsbevolking

2.17 Aantal instellingen
OCW (CFI)

2.18 Leeftijdverdeling van docenten
OCW (CFI)

2.19 Onvervulde vacatures in po en vo
Regioplan: Arbeidsmarktbarometers

2.20 Instroom in de lerarenopleiding
OCW (CFI)

2.21 Overheidsuitgaven voor onderwijs
CBS en OCW

2.22 Uitgaven OCW als percentage van het BBP
CBS en OCW

2.23 OCW-uitgaven voor onderwijs per deelnemer
OCW

2.24 Bijdragen aan instellingen per deelnemer
OCW

2.25 Nationale doelstelling aantal nieuwe vsv'ers
OCW (CFI)

2.26 Stroomschema nieuwe vsv'ers
CBS en OCW

2.27 Nieuwe vsv'ers per gemeente
CBS en OCW (CFI)

2.28 Nieuwe vsv'ers in Amsterdam
CBS en OCW (CFI)

2.29 Deelname aan niet-bekostigde opleidingen
CBS <http://statline.cbs.nl>

2.30 Uitgaven aan bedrijfsopleidingen
CBS

2.31 Deelname aan bedrijfsopleidingen
CBS

2.32 Deelname aan opleidingen of cursussen (1)
OSA-Panelonderzoek

2.33 Deelname aan opleidingen of cursussen (2)
OSA-Panelonderzoek

Onderwijs internationaal

3.1 Afgestudeerden bèta / techniek
Eurostat

3.2 Verwachte onderwijsduur
OESO, EAG 2007, tabel C2.7, webtabel

3.3 Instroom hoger onderwijs
OESO, EAG 2007, tabel C2.4, pag. 294

3.4 Gemiddelde scores van 15-jarige leerlingen
OESO: PISA 2003,2006

- 3.5 Leesvaardigheid van 15-jarige leerlingen
OESO: PISA 2006
- 3.6 Leesvaardigheid van 9/10-jarige leerlingen (1)
PIRLS 2006, rapport Nederland.
- 3.7 Leesvaardigheid van 9/10-jarige leerlingen (2)
PIRLS 2006
- 3.8 Opleidingsniveau van de bevolking
OESO, EAG 2007, tabel A1.1a, pag. 36
- 3.9 25-34 jarigen met diploma op tertiair niveau
OESO, EAG 2007, tabel 1.3a,b,c, pag. 38 (b,c, webtabel)
- 3.10 Werkstatus 20-24 jarigen
OESO, EAG 2007, tabel C4.4a, pag. 341-344
- 3.11 Werkloosheid naar opleidingsniveau
OESO, EAG 2007, tabel C4.3, pag. 339-340
- 3.12 Vrouwelijk onderwijzend personeel
OESO, EAG 2007, tabel D6.2 (webtabel)
- 3.13 Uitgaven per leerling / student
OESO, EAG 2007, tabel 1.1a, pag. 186
- 3.14 Onderwijsuitgaven en leerlingenaantallen
OESO, EAG 2007, tabel B1.5 pag. 192
- 3.15 Geslaagden naar studierichtingen
CBS en Eurostat
- 3.16 Aandeel vrouwen in het hoger onderwijs
CBS en Eurostat
- 3.17 Voortgang Bolognaproces
Kennis in Kaart 2007, fig. 79 pag. 119
- 3.18 Buitenlandse studenten naar studierichting
OESO, EAG, 2007 tabel C3.5, pag.323

Primair onderwijs

- 4.1 Financieringsstromen po
OCW
- 4.2 OCW-uitgaven per leerling
OCW
- 4.3 Solvabiliteit van po-instellingen
OCW (CFI)
- 4.4 Liquiditeit van po-instellingen
OCW (CFI)
- 4.5 Aantal leerlingen bao, sbao en so
OCW (CFI)
- 4.6 Cumi-leerlingen in het bao, sbao en so
OCW (CFI)
- 4.7 Verwijzingen naar sbao
OCW (CFI)

- 4.8 Aantal ambulante begeleide leerlingen
OCW (CFI)
- 4.9 Besturen naar aantal scholen per bestuur
OCW (CFI)
- 4.10 0,25 en 0,9 leerlingen naar denominatie
OCW (CFI)
- 4.11 Leeftijdverdeling van docenten po
OCW (CFI)
- 4.12 Personeelsleden po van 50 jaar en ouder
OCW (CFI)
- 4.13 Bereik vve-doelgroep
Landelijke monitor vve, Sardes 2007

Voortgezet onderwijs

- 5.1 Financieringsstromen vo
OCW
- 5.2 Solvabiliteit van vo-instellingen
OCW (CFI)
- 5.3 Liquiditeit van vo-instellingen
OCW (CFI)
- 5.4 Aantal leerlingen, 3e leerjaar vmbo, 2003
OCW (CFI)
- 5.5 Aantal leerlingen, 3e leerjaar vmbo, 2007
OCW (CFI)
- 5.6 Gediplomeerden naar bestemming (1)
OCW (CFI)
- 5.7 Gediplomeerden naar bestemming (2)
OCW (CFI)
- 5.8 Leeftijdverdeling van docenten vo
OCW (CFI)
- 5.9 Personeelsleden vo van 50 jaar en ouder
OCW (CFI)
- 5.10 Vwo-leerlingen in de profielen
OCW (CFI)
- 5.11 Havo-leerlingen in de profielen
OCW (CFI)
- 5.12 Autochtone en allochtone vmbo-leerlingen
CBS <http://statline.cbs.nl>
- 5.13 Autochtone en allochtone havo/vwo-leerlingen
CBS <http://statline.cbs.nl>

Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie

- 6.1 Opleidingsstructuur bve
OCW

Lijst van figuren

- 6.2 Financieringsstromen bve
OCW
- 6.3 Solvabiliteit van bve-instellingen
OCW (CFI)
- 6.4 Liquiditeit van bve-instellingen
OCW (CFI)
- 6.5 Deelnemersaantallen mbo
OCW (CFI)
- 6.6 Deelnemersaantallen educatie
OCW (CFI)
- 6.7 Doorstroom binnen de beroepskolom
OCW (CFI)
- 6.8 Interne doorstroom mbo
OCW (CFI)
- 6.9 Omvang bve-instellingen
OCW (CFI)
- 6.10 Leeftijdverdeling van docenten bve
OCW (CFI)
- 6.11 Oordeel aansluiting opleiding - werk
ROA
- 6.12 Mbo-deelnemers naar herkomstgroepering
CBS <http://statline.cbs.nl>
- Hoger beroepsonderwijs**
- 7.1 Financieringsstromen hbo
OCW
- 7.2 Uitgaven OCW per student, hbo en wo
OCW: Kennis in Kaart
- 7.3 Solvabiliteit van hbo-instellingen
OCW (CFI)
- 7.4 Liquiditeit van hbo-instellingen
OCW (CFI)
- 7.5 Deelname hbo
OCW (CFI)
- 7.6 Bachelor-afgestudeerden hbo naar sector
OCW (CFI)
- 7.7 Verwachte verblijfsduur afgestudeerden
OCW (CFI)
- 7.8 Verwacht slaagpercentage
OCW (CFI)
- 7.9 Hogescholen naar omvang
OCW
- 7.10 Student-docentratio hbo
OCW
- 7.11 Vooropleiding eerstejaars hbo
OCW (CFI: onderwijsmatrices)
- 7.12 Aansluiting havo-profielen op hbo
OCW (CFI: onderwijsmatrices)
- Wetenschappelijk onderwijs**
- 8.1 Financieringsstromen wo
OCW
- 8.2 Balansgegevens van universiteiten
OCW (CFI)
- 8.3 Exploitatiegegevens van universiteiten
OCW (CFI)
- 8.4 Eerstejaars wo-studenten naar studierichting
OCW (CFI)
- 8.5 Aantal eerstejaars wo-studenten
OCW (CFI)
- 8.6 Verwachte verblijfsduur afgestudeerden
OCW (CFI)
- 8.7 Verwacht slaagpercentage
OCW (CFI)
- 8.8 Vrouwelijk wetenschappelijk personeel
VSNU en OCW
- 8.9 Samenstelling personeel universiteiten
VSNU en OCW
- 8.10 Instroom van allochtonen in het hbo
OCW (CFI)
- 8.11 Instroom van allochtonen in het wo
OCW (CFI)
- 8.12 Arbeidsmarktpositie na voltijd ho
CBS <http://statline.cbs.nl>
- 8.13 Fiscaal maandloon na voltijd ho
CBS <http://statline.cbs.nl>
- Studiefinanciering**
- 9.1 Totale uitgaven studiefinanciering
OCW
- 9.2 Maandbudget naar toekenningssoort
OCW
- 9.3 Normbedrag aanvullende beurs
OCW
- 9.4 Studerenden met studiefinanciering
OCW (IBG)
- 9.5 Studerenden met een OV-studentenkaart
OCW (IBG)
- 9.6 Uitgaven WTOS naar soort regeling
OCW
- 9.7 Omzettingen prestatiebeurs ho naar gift
OCW (IBG)

- Kinderopvang**
- 10.1 Financieringsstromen kinderopvang
OCW
 - 10.2 Gebruik kinderopvang
Beleidsinformatie Belastingdienst
 - 10.3 Werknemers in kinderopvang
Pensioenfonds Zorg en Welzijn

- Cultuur en Media**
- 11.1 Financieringsstromen cultuur en media
OCW
 - 11.2 Financieringsstromen kunsten
OCW
 - 11.3 Bioscoopbezoek
Jaarverslagen Nederlandse Vereniging Bioscoopexploitanten
 - 11.4 Recette per uitgebrachte film
Jaarverslagen Nederlandse Vereniging Bioscoopexploitanten
 - 11.5 Financieringsstromen media
OCW
 - 11.6 OCW-financiering letteren en bibliotheken
OCW
 - 11.7 Openbare bibliotheken
Vereniging van Openbare Bibliotheken, december 2005
 - 11.8 Financieringsstromen cultureel erfgoed
OCW

- Wetenschap**
- 12.1 Financieringsstromen R&D
OCW en CBS
 - 12.2 Solvabiliteit van owb-instellingen
OCW (CFI)
 - 12.3 Liquiditeit van owb-instellingen
OCW (CFI)
 - 12.4 R&D-personeel
Eurostat
 - 12.5 R&D-personeel in Nederland
OESO
 - 12.6 Ontwikkeling universitair onderzoek
VSNU
 - 12.7 Ontwikkeling universitaire output
VSNU
 - 12.8 Publieke partners van innovatieve bedrijven
Eurostat
 - 12.9 Publiek-private co-publicaties
NOWT 2008

- 12.10 Gepromoveerden in Nederland
CBS
- 12.11 Gepromoveerden naar leeftijd en geslacht
CBS
- 12.12 R&D-uitgaven als percentage van het BBP
OESO
- 12.13 Citatiescores
NOWT 2008

- Emancipatie**
- 13.1 Houding tegenover homoseksualiteit
SCP (CV'06)
 - 13.2 Netto arbeidsparticipatie
Emancipatiemonitor 2006, tabel 4.2 pag. 71, SCP en CBS
 - 13.3 Economische zelfstandigheid
Emancipatiemonitor 2006, tabel 7.7 pag. 193, SCP en CBS
 - 13.4 Positie van niet-westerse allochtone vrouwen
CBS <http://statline.cbs.nl>
 - 13.5 Netto arbeidsparticipatie van vrouwen
CBS <http://statline.cbs.nl>

- Groen onderwijs**
- 14.1 Uitgaven LNV voor het groene onderwijs
LNV
 - 14.2 Deelnemers groen onderwijs
OCW (CFI)
 - 14.3 Vrouwelijke deelnemers groen onderwijs
OCW (CFI)
 - 14.4 Leerlingen vmbo/lwoo-groen aan AOC's
OCW (CFI)

- Bijlagen**
- 15.1 Gesaldeerde uitgaven per beleidsterrein
OCW
 - 15.2 Jaarlijkse groei BBP en uitgaven OCW
CBS en OCW
 - 15.3 Geldstromen voor het Nederlandse onderwijs
CBS en OCW
 - 15.4 Verklaring Figuur 15.3
CBS en OCW

Lijst van tabellen

Nummer Hoofdstuk en tabeltitel

Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in het kort

- 1.1 Resultaten
- 1.2 Instellingen en personeel
- 1.3 Uitgaven

Onderwijs nationaal

- 2.1 Onderwijsdeelnemers
- 2.2 Ambulant begeleide leerlingen
- 2.3 Deelname derde leerjaar vo naar geslacht
- 2.4 Directe stromen tussen onderwijssoorten
- 2.5 Verwachte slaagkans
- 2.6 Verwachte verblijfsduur gediplomeerden
- 2.7 Gediplomeerden met en zonder startkwalificatie
- 2.8 Opleidingsniveau Nederlandse bevolking
- 2.9 Arbeidsparticipatie en werkloosheid Nederlandse bevolking
- 2.10 Onderwijsinstellingen, aantal en omvang
- 2.11 Personeel
- 2.12 Openstaande vacatures in het derde kwartaal
- 2.13 Eerstejaars en afgestudeerden van de lerarenopleiding
- 2.14 Ziekteverzuim in het onderwijs
- 2.15 Overheidsuitgaven voor onderwijs volgens CBS/OESO-definitie
- 2.16 Onderwijsuitgaven OCW, gesaldeerd en inclusief overige uitgaven
- 2.17 Onderwijsuitgaven OCW ten opzichte van BBP en rijksuitgaven
- 2.18 OCW-uitgaven per deelnemer
- 2.19 Bijdragen aan instellingen per deelnemer
- 2.20 OCW-uitgaven per sector gedeeld door aantal gediplomeerden
- 2.21 Voortijdig schoolverlaters
- 2.22 Nieuwe vsv'ers naar laatst genoten onderwijs
- 2.23 Nieuwe vsv'ers naar geslacht en etniciteit
- 2.24 Achtergronden nieuwe vsv'ers uit het vo
- 2.25 Arbeidsmarktpositie van 15-22 jarigen
- 2.26 Baanbezit en economische activiteit nieuwe vsv'ers
- 2.27 Top 10 regio's met meeste nieuwe vsv'ers
- 2.28 Top 10 gemeenten met meeste nieuwe vsv'ers
- 2.29 Deelname aan niet-bekostigd onderwijs van bevolking van 17 - 64 jaar
- 2.30 Deelnemers aan enkele soorten niet-bekostigd onderwijs
- 2.31 Totale uitgaven aan bedrijfsopleidingen
- 2.32 Uitgaven aan bedrijfsopleidingen per werknemer
- 2.33 Deelname aan bedrijfsopleidingen naar bedrijfsgrootte

- 2.34 Deelname aan bedrijfsopleidingen naar soort bedrijf

Onderwijs internationaal

- 3.1 Binnen EU afgesproken benchmarks
- 3.2 Onderwijsdeelname in verschillende leeftijdscategorieën
- 3.3 Procentuele instroom in hoger onderwijs
- 3.4 Gemiddelde scores van 15-jarige leerlingen (PISA)
- 3.5 Scores van 15-jarige leerlingen in domeinen natuurwetenschappen (PISA)
- 3.6 Leesvaardigheid van 9/10-jarige leerlingen, gemiddelde score (PIRLS)
- 3.7 Leesvaardigheid naar geslacht, gemiddelde score (PIRLS)
- 3.8 Leesvaardigheid naar tenminste behaald niveau (PIRLS)
- 3.9 Opleidingsniveau 25-64 jarigen naar hoogst behaalde diploma
- 3.10 Opleidingsniveau van de bevolking als percentage van de leeftijdsgroep
- 3.11 Onderwijs en arbeidsmarktstatus van 20-24 jarigen
- 3.12 Werkloosheidspercentage, 20-24 jarigen naar opleidingsniveau
- 3.13 Salaris leerkrachten
- 3.14 Leerling-leraarratio
- 3.15 Uitgaven aan onderwijsinstellingen als percentage van het BBP
- 3.16 Uitgaven aan onderwijsinstellingen per deelnemer
- 3.17 Ingeschrevenen in het hoger onderwijs naar studierichting
- 3.18 Geslaagden hoger onderwijs, procentuele verdeling over studierichtingen
- 3.19 Aandeel vrouwen in het totaal aantal afgestudeerden
- 3.20 Voortgang Bolognaproces
- 3.21 Leven lang leren: deelname aan onderwijs
- 3.22 Financiële steun aan studenten door de overheid
- 3.23 Mobiliteit in het tertiair onderwijs
- 3.24 Voorwaarden meeneembaarheid studiebeurs

Primair onderwijs

- 4.1 Financiële kerncijfers primair onderwijs
- 4.2 Balans- en exploitatiegegevens van po-instellingen
- 4.3 Kerncijfers leerlingen primair onderwijs
- 4.4 In- en doorstroom in het primair onderwijs naar onderwijssoort
- 4.5 Uitstroom uit het primair onderwijs naar onderwijssoort
- 4.6 Instellingen in het primair onderwijs
- 4.7 Arbeidsmarkt cijfers primair onderwijs
- 4.8 Bereik vve-doelgroep

4.9 Procentuele verdeling van gemeenten naar aantal dagdelen vve per week

4.10 Gemiddeld aantal dagdelen vve per week

Voortgezet onderwijs

- 5.1 Financiële kerncijfers voortgezet onderwijs
- 5.2 Uitgaven per leerling per onderwijssoort
- 5.3 Balans- en exploitatiegegevens van vo-instellingen
- 5.4 Leerlingen per onderwijssoort en leerjaar
- 5.5 Gediplomeerden naar bestemming
- 5.6 Scholen en leerlingen naar schoolsoorten
- 5.7 Scholen met en zonder leerplusarrangementen
- 5.8 Kerncijfers personeel voortgezet onderwijs
- 5.9 Havo- en vwo-leerlingen in de profielen
- 5.10 Leerlingen in vo leerjaar 3, verdeling over onderwijssoorten
- 5.11 Havo- en vwo-leerlingen verdeling over profielen

Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie

- 6.1 Financiële kerncijfers beroepsonderwijs en volwasseneneducatie
- 6.2 Kerncijfers bve-instellingen
- 6.3 Balans- en exploitatiegegevens van bve-instellingen
- 6.4 Deelnemers bve
- 6.5 Deelnemers bve naar niveau
- 6.6 In-, door- en uitstroom mbo naar herkomst en bestemming
- 6.7 Gediplomeerden van regionale opleidingscentra
- 6.8 Opleidingssectoren, kenniscentra, bijbehorende bedrijfstakken en deelnemers
- 6.9 Kerncijfers personeel bve
- 6.10 Intredewerkloosheid
- 6.11 Mediaan bruto uurloon 1,5 jaar na schoolverlaten
- 6.12 Arbeidsmarktpositie schoolverlaters bol
- 6.13 Mbo-deelnemers naar herkomstgroepering en geslacht
- 6.14 Mbo-deelnemers in de sectoren, per herkomstgroepering en geslacht

Hoger beroepsonderwijs

- 7.1 Financiële kerncijfers hoger beroepsonderwijs
- 7.2 Balans- en exploitatiegegevens van hbo-instellingen
- 7.3 Eerstejaars hoger beroepsonderwijs
- 7.4 Ingeschrevenen hoger beroepsonderwijs
- 7.5 Afgestudeerden hoger beroepsonderwijs
- 7.6 Verblijfsduur en rendement in het hoger beroepsonderwijs
- 7.7 Kerncijfers instellingen en personeel hoger beroepsonderwijs

- 7.8 Eerstejaars hbo-studenten naar vooropleiding
- 7.9 Aansluiting havo-profielen op hbo-opleidingsgebieden

Wetenschappelijk onderwijs

- 8.1 Financiële kerncijfers wetenschappelijk onderwijs
- 8.2 Kerncijfers academische ziekenhuizen
- 8.3 Balans- en exploitatiegegevens van universiteiten
- 8.4 Eerstejaars, ingeschrevenen en afgestudeerden wetenschappelijk onderwijs
- 8.5 Open Universiteit, studenten en diploma's
- 8.6 Verblijfsduur en rendement in het wetenschappelijk onderwijs
- 8.7 Bachelor-gediplomeerden wetenschappelijk onderwijs
- 8.8 Kerncijfers instellingen en personeel wetenschappelijk onderwijs
- 8.9 Allochtone eerstejaars studenten in het hoger onderwijs
- 8.10 Arbeidsmarktpositie van afgestudeerden in het voltijd hoger onderwijs
- 8.11 Afgestudeerden hoger onderwijs, loon van werknemers

Studiefinanciering

- 9.1 Financiële kerncijfers studiefinanciering
- 9.2 Financiële kerncijfers WSF
- 9.3 Normbedragen WSF per maand
- 9.4 Studerenden met WSF
- 9.5 Kerncijfers WTOS naar onderwijssoort
- 9.6 Normbedragen WTOS
- 9.7 Les- en collegegeld
- 9.8 Studievoortgangscontrole prestatiebeurs en opnamepercentage potentieel leenrecht
- 9.9 Gemiddelde aanvullende beurs per maand

Kinderopvang

- 10.1 Financiële kerncijfers kinderopvang
- 10.2 Ouderbijdrage per uur
- 10.3 Uurprijzen kinderopvang
- 10.4 Gebruik kinderopvang
- 10.5 Gebruik kinderopvang naar inkomensklasse
- 10.6 Gebruik kinderopvang naar inkomensbron
- 10.7 Werknemers in kinderopvang

Lijst van tabellen

Cultuur en Media

- 11.1 Financiële kerncijfers cultuur en media
- 11.2 Uitvoeringen van en bezoek aan OCW-gesubsidieerde podium-kunstgezelschappen
- 11.3 Bijdragen uit (semi-) overheidsmiddelen aan financiering film-productie
- 11.4 Aandeel Nederlandse speelfilms in de bioscoop
- 11.5 Oplage landelijke en regionale dagbladen
- 11.6 Kijktijdaandelen televisiezenders
- 11.7 Kerncijfers openbare bibliotheken
- 11.8 Bezoeken gesubsidieerde musea
- 11.9 Rijksmonumenten en Rijksarchieven

Wetenschap

- 12.1 Financiële kerncijfers onderzoek en wetenschappen
- 12.2 Nederlandse R&D naar financieringsbron en sector van uitvoering
- 12.3 R&D-uitgaven van Nederland als percentage van het BBP, naar uitvoerende sector
- 12.4 Balans- en exploitatiegegevens van owb-instellingen
- 12.5 Balans- en exploitatiegegevens per instelling
- 12.6 Ontwikkeling solvabiliteit en liquiditeit bij owb-instellingen
- 12.7 R&D-personeel in Nederland
- 12.8 Personeel van researchinstellingen
- 12.9 Resultaten vernieuwingsimpuls; verdeling over de universiteiten
- 12.10 Onderzoekscapaciteit hoger onderwijs
- 12.11 Output universiteiten
- 12.12 Universitaire kengetallen, per universiteit (nationaal)
- 12.13 Indicatoren per universiteit (internationaal)
- 12.14 Omzet TNO en de GTI's naar financieringsbron
- 12.15 Financieringsbronnen contractonderzoek bij universiteiten
- 12.16 Financieringsbronnen NWO en KNAW
- 12.17 Percentage Nederlandse publiek-private co-publicaties per gebied
- 12.18 Het aandeel promovendi binnen het wetenschappelijk personeel van universiteiten
- 12.19 Promoties per universiteit
- 12.20 Promoties per cluster
- 12.21 Kengetallen gepromoveerden, internationaal
- 12.22 R&D-uitgaven als percentage van het BBP
- 12.23 R&D-uitgaven gefinancierd door de overheid, als percentage van het BBP

- 12.24 R&D-uitgaven gefinancierd door bedrijven, als percentage van het BBP

Emancipatie

- 13.1 Houding van de bevolking tegenover homoseksualiteit
- 13.2 Meldingen van homodiscriminatie bij antidiscriminatiebureaus
- 13.3 Aantal huwelijkssluitingen homoseksuelen
- 13.4 Economische zelfstandigheid naar geslacht en leeftijd
- 13.5 Netto arbeidsparticipatie van paren met kinderen naar opleidingsniveau
- 13.6 Gemiddelde arbeidsduur per week, werkzame personen van 15-64 jaar
- 13.7 Aandeel van vrouwen in topposities bij de rijksoverheid
- 13.8 Aandeel van vrouwen bij top 100 grootste bedrijven
- 13.9 Netto arbeidsparticipatie volgens de Lissabon-doelstelling (60% in 2010)
- 13.10 Bruto arbeidsparticipatie van vrouwen en mannen (80% in 2016)
- 13.11 Netto arbeidsparticipatie van vrouwen, naar herkomst en leeftijd
- 13.12 Economische zelfstandigheid van vrouwen (15-64 jaar), naar herkomst
- 13.13 Opleidingsniveau van vrouwen (15-64 jaar)
- 13.14 Aandeel niet-schoolgaanden (20-34 jaar) met startkwalificatie

Groen onderwijs (LNV)

- 14.1 Financiële kerncijfers LNV voor het groene onderwijs
- 14.2 Uitgaven en ontvangsten
- 14.3 Kerncijfers personeel AOC's
- 14.4 Deelnemers, instroom en gediplomeerden groen onderwijs naar onderwijssoort
- 14.5 Deelname aan groen onderwijs als percentage van totale deelname per onderwijssoort
- 14.6 Aantal instellingen groen onderwijs naar onderwijssoort

Bijlagen

- 15.1 Uitgaven en ontvangsten OCW volgens Departementaal Jaarverslag
- 15.2 Sociaal / economische gegevens
- 15.3 Nationale onderwijsuitgaven; Aansluittabel CBS (OESO) / OCW
- 15.4 Ingeschrevenen hoger onderwijs
- 15.5 Ingeschrevenen onderwijs naar studierichting

mbo-d	mbo met diploma	SER	Sociaal Economische Raad
MCO	Muziekcentrum van de Omroep	SFB	Studiefinancieringsbeleid
MKB	midden- en kleinbedrijf	sgs	scholengemeenschap
mlk	moeilijk lerende kinderen	so	speciaal onderwijs
NA	Nationaal Archief	SPD	Staatspraktijkdiploma boekhouden
NFPK	Nederlands fonds voor de podiumkunsten	Stb.	Staatsblad
NLR	Nationaal Lucht- en Ruimtevaartlaboratorium	Ster	Stichting etherreclame
NOB	Nederlands Omroepbedrijf	STT	Stichting Toekomstbeeld der Techniek
NRF	Nationaal Restauratiefonds	svb	samenwerkingsverbanden
NT2	Nederlands als Tweede Taal	SVO	Stichting voor Onderzoek van het Onderwijs
NVAO	Nederlands-Vlaamse Accreditatie Organisatie	svo	speciaal voortgezet onderwijs (vsolom + vsolmlk)
NWO	Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek	TIMSS	Trends in International Mathematics and Science Study
oab	Onderwijsachterstandenbeleid	tl	theoretische leerweg
OCW	Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap	TNO	Nederlandse organisatie voor toegepast natuurwetenschappelijk onderzoek
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling	TS17-	Tegemoetkoming studiekosten voor leerlingen tot en met 17 jaar
OPDC	Orthopedagogisch en Didactisch Centrum	TUD	Technische Universiteit Delft
OSA	Organisatie voor Strategisch Arbeidsmarktonderzoek	TU/e	Technische Universiteit Eindhoven
OU	Open Universiteit	ud	universitair docent
OV	Openbaar vervoer	uhd	universitair hoofddocent
OVSK	Openbaar vervoerskaart voor studenten	UM	Universiteit Maastricht
OWB	Onderzoek en Wetenschapsbeleid	UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation
PIRLS	Progress in Reading Literacy Study	UT	Universiteit Twente
PISA	Programme for International Student Assessment	UU	Universiteit Utrecht
po	primair onderwijs	UvA	Universiteit van Amsterdam
pro	praktijkonderwijs	UvT	Universiteit van Tilburg
RACM	Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten	UWV	Uitvoering Werknemersverzekeringen
REC	Regionaal Expertise Centrum	vavo	voortgezet algemeen volwassenenonderwijs
RHC	Regionaal Historisch Centrum	vbo	voorbereidend beroepsonderwijs
RIVM	Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieuhygiëne	VBTB	Van Beleidsbegroting tot Beleidsverantwoording
rk	rooms-katholiek	vmbo	voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (samenvoeging van mavo, vbo, lwoo en pro)
RMC	Regionale Meld- en Coördinatiefunctie	VNG	Vereniging van Nederlandse Gemeenten
ROA	Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt	vo	voortgezet onderwijs
ROC	Regionaal Opleidingen Centrum	vo 18+	Tegemoetkoming studiekosten vo-leerlingen van 18 jaar en ouder
RU	Radboud Universiteit	voa	voorbereidende en ondersteunende activiteiten
RUG	Rijksuniversiteit Groningen	VSNU	Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten
R&D	Research en Development	svo	voortgezet speciaal onderwijs
sbao	speciaal basisonderwijs		

Lijst van afkortingen

vsv	voortijdig schoolverlaten
vt	voltijds
VU	Vrije Universiteit Amsterdam
vve	voor- en vroegschoolse educatie
vwo	voorbereidend wetenschappelijk onderwijs
vwo-d	vwo met diploma
VWS	Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport
WBSO	Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk
WEB	Wet educatie en beroepsonderwijs
WEC	Wet op de Expertisecentra
WHW	Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek
WL	Waterloopkundig Laboratorium
wo	wetenschappelijk onderwijs
WOPI	Wetenschappelijk Onderwijs Personeels Informatiesysteem
wp	wetenschappelijk personeel
WPO	Wet op het Primair Onderwijs
WSC	Wet op het specifieke cultuurbeleid
WSF	Wet op de studiefinanciering
WSNS	Weer Samen Naar School
WTOS	Wet tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten
WTOS18+	Studiefinanciering voor studerenden van 18 jaar en ouder in volwassenenonderwijs (deeltijd) of in lerarenopleidingen (voltijd)
WU	Wageningen Universiteit
WVO	Wet op het voortgezet onderwijs

Trefwoorden

-A-			
Academische ziekenhuizen	112, 182, 187, 189	Cultuur	6, 82, 84, 100, 104, 106, 116, 118, 142, 144, 146, 148, 150, 152, 180, 186, 187, 189
Afgestudeerd(en)	12, 20, 36, 104, 106, 116, 118, 124, 192	Cultuurdeelname	6, 142, 144
Allochtoon	26, 62, 84, 86, 98, 122, 142, 172, 192, 193, 194	Cultuurnota	142, 144
Ambulante begeleiding	10, 64	Cursus(sen)	22, 24, 30, 32, 34, 132, 174, 187, 190, 192, 193
AOC	174, 176, 195	Cursusduur	110, 116, 128, 131
Arbeidsmarkt	8, 16, 20, 28, 44, 46, 68, 96, 98, 124, 170, 172, 180	Cursusgeld(en)	86, 126, 134, 187
Archief	142, 152	-D-	
Autochtoon	26, 84, 98, 122, 172, 173, 193	Dagbladen	148
-B-		Dagopvang	136, 138, 140
Bachelor	8, 36, 38, 54, 100, 104, 110, 116, 118, 193, 197	Deelname	10, 22, 30, 32, 34, 38, 56, 76, 84, 98, 104, 168, 170, 172, 176, 191, 198
Basisbeurs	126, 128, 130, 134	Deelnemer(s)	8, 10, 12, 14, 24, 30, 38, 86, 90, 92, 94, 96, 98, 104, 126, 128, 130, 132, 134, 174, 176, 180, 187, 191, 192, 193, 194, 196, 198
Basiseducatie	86, 189	Deelnemersstromen	12, 64
Basisonderwijs (bao)	8, 10, 16, 20, 28, 34, 58, 62, 64, 66, 68, 70, 172, 192, 195, 196, 197	Deeltijd(onderwijs)	10, 86, 104, 124, 132, 170
Basisschool	70, 136, 138	Denominatie	66
Bedrijfsleven	32, 86, 112, 170, 174, 180	Diploma	6, 12, 14, 16, 24, 26, 36, 44, 54, 78, 86, 104, 106, 112, 116, 118, 126, 128, 134, 191, 192, 193, 198
Bedrijfsopleiding	30, 32, 194	Dissertaties	6, 160
Bekostigd onderwijs	12, 30, 78, 194	Docenten	18, 48, 68, 80, 94, 108, 120, 174
Beroepsbegeleidende leerweg (bbl)	8, 10, 12, 78, 86, 90, 92, 96, 98, 176	Doelstelling	8, 26, 36, 142, 170, 197
Beroepsbevolking	30, 32, 110, 158, 194, 199	Doorlopende leerlijnen	26
Beroepskolom	92, 100	Doorstroom	8, 10, 12, 14, 32, 78, 92, 110, 191, 193
Beroepsopleidende leerweg (bol)	8, 12, 78, 86, 90, 92, 96, 98, 126, 128, 130, 132, 134, 176	-E-	
Bèta	36, 52, 160	Educatie	22, 70, 86, 90, 92, 182, 187, 189, 191, 192, 195
Bibliotheken	142, 150	Eerstejaars	110, 112, 116, 196
Bioscopen	146	Emancipatie	6, 168, 170, 172, 199
Bolognaproces	54	Erfgoed	142, 144, 152
Bruto binnenlands product (BBP)	22, 50, 154, 166, 180, 186, 187, 188, 198	EU / Europa / Europees	8, 26, 36, 38, 40, 44, 46, 48, 50, 52, 54, 56, 122, 154, 158, 164, 166, 170, 188, 191, 193, 197, 198, 199
-C-		-F-	
Citaties	160, 166	Film	142, 144, 146
Collegegeld	22, 24, 56, 100, 102, 128, 134, 174, 182, 187, 190		
Contractonderwijs	22, 100		

Financiën	6, 54, 56, 58, 60, 70, 72, 74, 80, 86, 88, 100, 102, 112, 114, 126, 136, 138, 142, 144, 146, 150, 152, 154, 156, 162, 166, 174, 186, 188, 189, 192, 198, 199		112, 114, 120, 134, 142, 144, 148, 152, 154, 156, 158, 160, 162, 174, 176, 180, 182, 187, 188, 190, 191, 194, 195, 196, 198
Fondsen	142, 144, 146, 152, 188	Instroom	20, 38, 92, 104, 110, 122, 134, 176, 191, 196
-G-		Internationaal	8, 14, 34, 36, 38, 40, 42, 44, 46, 48, 50, 52, 54, 56, 120, 142, 160, 162, 166, 170, 180, 182, 184, 187, 188, 190, 191, 197, 198
Gastouderopvang	136, 136, 138, 140	ISCED	52, 184, 184, 197
Gediplomeerden	8, 12, 14, 24, 28, 52, 78, 92, 96, 110, 116, 118, 176, 186, 192	-K-	
Geldstromen	22, 58, 112, 142, 152, 160, 188, 195	Kinderdagverblijf	70, 136, 138
Gemeenten / gemeentelijk	22, 24, 28, 62, 70, 80, 86, 136, 138, 142, 144, 150, 152, 182, 187, 188, 189, 190, 192, 198	Kinderopvang	6, 70, 136, 138, 140, 180, 199
Gepromoveerden	36, 160, 164	Kinderopvangtoeslag	136, 138, 199
Gewichtenregeling	62, 66, 192	Klassengrootte	48
Groen onderwijs	86, 94, 104, 174, 176, 195	Kunsteducatie	144
Grote steden	20, 26, 28, 80, 142, 194	Kunsten	142, 144, 146, 152, 184
-H-		Kwalificatie	86, 94
Havo-gediplomeerden	12, 14, 78	Kwaliteit	8, 24, 54, 70, 90, 94, 100, 112, 136, 138, 142, 146, 152, 166, 188
Herkomst	84, 84, 98, 122, 172, 191, 193	-L-	
Hoger algemeen voortgezet onderwijs (havo)	8, 10, 12, 14, 16, 26, 30, 36, 44, 72, 76, 78, 82, 84, 86, 92, 110, 134, 191, 192, 197, 198	Leeftijdverdeling personeel	68, 80, 94
Hoger beroepsonderwijs (hbo)	8, 10, 12, 14, 16, 18, 20, 22, 24, 38, 46, 52, 70, 78, 92, 100, 102, 104, 106, 108, 110, 116, 118, 122, 124, 130, 158, 174, 176, 184, 186, 187, 188, 189, 191, 193, 195, 196, 197	Leerlingen	6, 8, 10, 12, 14, 18, 26, 36, 40, 42, 46, 48, 50, 58, 60, 62, 64, 66, 72, 76, 78, 80, 82, 84, 92, 98, 126, 132, 134, 176, 186, 191, 192, 193, 194, 195, 197, 198
Hoger onderwijs (ho)	12, 14, 16, 30, 38, 44, 52, 54, 56, 78, 98, 100, 110, 112, 116, 122, 124, 126, 128, 130, 132, 134, 184, 187, 189, 191, 193, 195	Leerlinggebonden financiering	10, 58
Hogeschool	18, 100, 108, 176	Leerplicht(ig)	8, 10, 38
Homo-emancipatie	168	Leerwegen	8, 72, 76, 78, 84, 86, 90, 96, 128
Hoogleraar	120, 160	Leerwegondersteunend onderwijs (lwoo)	8, 10, 12, 36, 72, 76, 78, 84, 176
Huisvesting(-suitgaven)	22, 24, 56, 100, 112, 114, 156, 187	Leesvaardigheid	36, 40, 42, 198
-I-		Leraar	8, 20, 48, 68, 70, 80
Ingeschrevenen	104, 116, 122, 184	Lerarenopleiding	20, 104, 126, 132, 196
Instellingen	8, 10, 18, 20, 22, 24, 50, 54, 60, 66, 70, 74, 80, 86, 88, 90, 94, 100, 102, 108,	Lesgelden	24, 126, 132, 134, 180, 182, 186, 187, 189, 190
		Letteren	142, 144, 150
		Leven lang leren	10, 32, 34, 36, 54
		Liquiditeit	60, 74, 88, 102, 114, 156, 189

Trefwoorden

Lissabon-doelstellingen	26, 36, 170, 199	Openbaar onderwijs	66
Lumpsumbekostiging	58, 60, 72, 74, 100, 114, 160	Openbare bibliotheek	150
-M-		Opleidingen	22, 30, 32, 34, 38, 44, 54, 70, 78, 84, 90, 92, 96, 98, 100, 104, 106, 110, 112, 116, 118, 120, 132, 158, 174, 182, 184, 187, 191, 192, 194, 196, 197
Mannen	16, 30, 32, 36, 44, 52, 124, 164, 168, 170, 172	Opleidingsniveau	12, 14, 16, 32, 34, 36, 44, 46, 62, 98, 172, 192
Master	8, 36, 38, 54, 100, 116, 118, 197	OV-kaart	130, 134
Media	6, 142, 144, 146, 148, 150, 152, 180, 186	-P-	
Middelbaar algemeen voortgezet onderwijs (mavo)	8, 72, 193	Peildatum	186, 187, 191, 192, 195, 196
Middelbaar beroepsonderwijs (mbo)	8, 10, 12, 14, 16, 18, 20, 24, 26, 30, 34, 36, 44, 46, 70, 72, 78, 86, 90, 92, 94, 96, 98, 110, 126, 128, 174, 176, 187, 191, 193, 195, 197, 198	Pers	142, 148, 170
Monumenten	142, 152	Personeel	18, 20, 48, 68, 80, 94, 108, 112, 120, 140, 158, 164, 195, 196
Museum	6, 142, 152	Peuterspeelzaal	70
-N-		PIRLS	42
Naschoolse opvang	136	PISA	36, 40, 198
Niet-bekostigd onderwijs	10, 30, 194	Podiumkunsten	6, 142, 144
Niet-westerse allochtoon	26, 28, 98, 122, 193	Praktijkonderwijs (pro)	8, 10, 12, 36, 56, 72, 74, 76, 92, 192, 197
-O-		Prestatiebeurs	126, 128, 130, 134
OESO	22, 38, 40, 44, 46, 48, 50, 54, 166, 182, 184, 189, 190, 197, 198	Primair onderwijs (po)	10, 12, 18, 20, 48, 50, 58, 60, 62, 64, 66, 68, 70, 150, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 195, 196
Omroepen	6, 142, 148	Profielen	72, 82, 84, 110, 116
Onderwijsachterstanden	8, 62, 70, 86	Promoties	112, 164, 194
Onderwijsbijdragen	126, 132	Publicaties	160, 162, 166, 184, 187, 188, 191, 196
Onderwijsduur	14, 38	-R-	
Onderwijsinstellingen	8, 18, 22, 50, 94, 180, 182, 188, 189, 190, 195, 196, 198	Regionaal Opleidingen Centrum (ROC)	22, 86, 88, 94, 176, 195
Onderwijsnummer	26, 90, 118, 191, 192, 193	Rendement	78, 92, 106, 118, 193
Onderwijssectoren	10, 14, 24, 186, 187, 191, 193, 194, 195	Rentabiliteit	60, 74, 88, 102, 114, 189
Onderwijssoorten	8, 14, 22, 58, 76, 84, 98, 130, 176, 193, 195	Research en Development (R&D)	6, 50, 154, 158, 166
Onderwijsstelsel	8, 24, 182, 186	Restaurants	152
Onderwijzend personeel	18, 48, 80, 108, 194	Rijksbijdragen	24, 74, 100, 102, 112, 162, 187, 189, 190, 195
Onderzoek	6, 22, 36, 40, 42, 54, 112, 116, 120, 140, 154, 158, 160, 162, 166, 187, 189, 198	Rijksmonumenten	152
Onderzoekers	6, 158, 160, 162	Rijksmusea	152
Onderzoeksinstellingen	6, 154, 196	Rijksuitgaven	22, 58, 180, 187, 190
Open Universiteit (OU)	112, 114, 116, 120, 187, 193, 195	Rugzakleerlingen	10, 76

-S-			
Salaris	48, 96, 187		
Schaalvergroting	18, 66, 108		
Scholengemeenschap	80, 176		
Schoolbesturen	66, 74		
Schoolsoorten	12, 26, 40, 58, 134, 191		
Secundair onderwijs	48, 50, 197, 198		
Slaagkansen	14, 106, 118, 193		
Solvabiliteit	60, 74, 88, 102, 114, 156, 189		
Speciaal basisonderwijs (sba)			
	10, 58, 62, 64, 66, 68		
Speciaal onderwijs (so)	8, 10, 12, 18, 20, 56, 58, 62, 64, 66, 72, 132, 134, 195, 196, 197		
Speciaal voortgezet onderwijs (svo)			
	66, 72		
Startkwalificatie	14, 16, 26, 28, 36, 44, 46, 98, 172, 191, 192		
Studenten	6, 10, 12, 14, 18, 40, 50, 52, 54, 56, 100, 104, 106, 108, 110, 112, 116, 118, 122, 126, 128, 130, 134, 174, 176, 184, 187, 191, 193, 195, 196		
Studentmobiliteit	54		
Studiebeurs	56		
Studieduur	86, 106, 116, 118, 130		
Studiefinanciering	6, 22, 56, 86, 116, 126, 128, 130, 132, 134, 174, 182, 186, 187, 189, 190, 198		
Studiehuis	72, 110		
Studierichtingen	52, 54, 56, 106, 116, 118, 184, 193, 194		
Subsidies	112, 142, 144, 146, 152, 162, 187, 190		
-T-			
Taal	56, 70, 86, 100, 104, 106, 116, 118, 138, 172, 192		
Techniek	36, 40, 52, 82, 84, 86, 90, 94, 96, 98, 100, 104, 110, 116, 118, 184		
Tertiair onderwijs	44, 48, 50, 198		
Toegankelijkheid	56, 138, 152		
-U-			
Uitstroom	12, 24, 92, 110, 116, 186, 192, 193		
Uitval	28, 106		
Uitvoeringen	144		
		Universiteiten	6, 100, 112, 114, 116, 120, 154, 158, 160, 162, 164, 176, 182, 184, 187, 193, 194, 198
		-V-	
		Vacatures	20, 168
		Verblijfsduur	14, 106, 116, 118, 193
		Vergrijzing	94, 168, 170
		Vertraging	26, 78, 104
		Vervolgonderwijs	12, 14, 78, 192
		Voltijd(onderwijs)	10, 86, 92, 104, 124, 132, 134, 194
		Volwasseneneducatie	86, 189, 192
		Voor- en vroegschoolse educatie (vve)	8, 38, 70
		Vorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo)	8, 12, 14, 16, 26, 28, 30, 34, 72, 76, 78, 84, 86, 92, 134, 174, 176, 192, 197
		Vorbereidend wetenschappelijk onderwijs (vwo)	8, 10, 12, 14, 16, 26, 30, 36, 44, 72, 76, 78, 82, 84, 86, 110, 116, 134, 192, 193, 197, 198
		Voortgezet onderwijs (vo)	8, 10, 12, 14, 18, 20, 22, 24, 26, 46, 48, 50, 64, 66, 72, 74, 76, 78, 80, 82, 84, 92, 110, 126, 132, 134, 144, 174, 176, 180, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 195, 196, 197
		Voortgezet speciaal onderwijs (vso)	8, 10, 12, 36, 58, 62, 64, 66, 72, 76, 92, 134, 192, 195, 197
		Voortijdig schoolverlater(s) (vsv)	14, 26, 28, 36, 191, 192
		Vrouwen	16, 18, 30, 32, 36, 44, 52, 68, 80, 90, 94, 108, 120, 124, 164, 168, 170, 172, 195, 196
		Vwo-gediplomeerden	8, 12, 14, 78
		-W-	
		Werkloosheid	16, 46, 96
		Wetenschap	6, 52, 56, 154, 156, 158, 160, 162, 164, 166, 184, 186, 187, 189
		Wetenschappelijk onderwijs (wo)	6, 8, 10, 12, 14, 16, 18, 20, 22, 24, 38, 46, 52, 72, 100, 112, 114, 116, 118, 120, 122, 124, 130, 154, 158, 174, 176, 184,

Trefwoorden

186, 187, 188, 189, 190, 191, 193, 195,
196, 197

Wetenschappelijk onderzoek

6, 100, 112, 154, 162, 166

Wetenschappelijk personeel

120, 158, 160, 164, 187

Wetenschappelijke publicaties

6, 160

Wiskunde

36, 40, 52, 194

-Z-

Ziekteverzuim

20, 196

Zittenblijven

76

Zorgleerlingen

10, 12, 76

Aan deze publicatie werkten mee:

**Ministerie van Onderwijs, Cultuur
en Wetenschap (OCW)**

Anne-Marie van der Tuin	(PO)
Maartje Jacobs	(PO)
Marjan Zebregs	(PO/KOV)
Jaap de Hoog	(VO)
Mark Hesseling	(BVE)
Roy Tjoa	(BVE)
Jon Tienstra	(HO&S)
Joop den Ouden	(HO&S/SF)
Hans Ruesink	(DL)
Raymond van der Ree	(IB)
Robert Oosterhuis	(DK)
Christiaan Veltkamp	(DK)
Bert van der Kooij	(MLB)
Jean de Goeij	(DCE)
Jan van Steen	(OWB)
Eelco Wierda	(DE)
Amina Saydali	(DE)
Ben Baks	(DE)
Gert Korteweg	(Kenniss)
Kasper Weekenborg	(Kenniss)
Heidi Ripmeester	(P&O)

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW)

Toon Janssen (PLW)

**Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
(LNV)**

Sjaak Keetman (Kenniss)
Bert van Dijk (Kenniss)

Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS)

Ingrid Beckers (SRS)
Broos Brouwers (MSP)
Marijke Hartgers (SRS)
Kasper van der Heide (SRS)

Centrale Financiën Instellingen (CFI)

Arrian Rutten (INP)
Arnout ter Schuur (EFA)
Eric Fleur (INP)
Marc Meurs (GEG)
Martine Wiekeraad-Stegink (INP)
Priscilla Middleton (INP)
Ronald Vink (INP)
Ton van Essen (INP)
Tris Serail (INP)
Wendy Chan (INP)
Willemijn Schramp-van Til (INP)

Publicatie van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Uitgave	mei 2008
Samenstelling	Paula Boswinkel (070 4122619), Daphne de Wit (070 4122610), Ad van de Ven (070 4123884)
Productie	Leo Wijnhoven
Vormgeving	JB&A raster, Delft
Druk	Hub. Tonnaer, Kelpen
Nabestellen	Postbus 51-infolijn Telefoon 0800-8051 (gratis) of www.postbus51.nl
ISBN	978 90 5910 145 6
Prijs	€ 25,00
Zie ook	www.minocw.nl/kerncijfers
Meer informatie	www.minocw.nl/begroting/publicaties